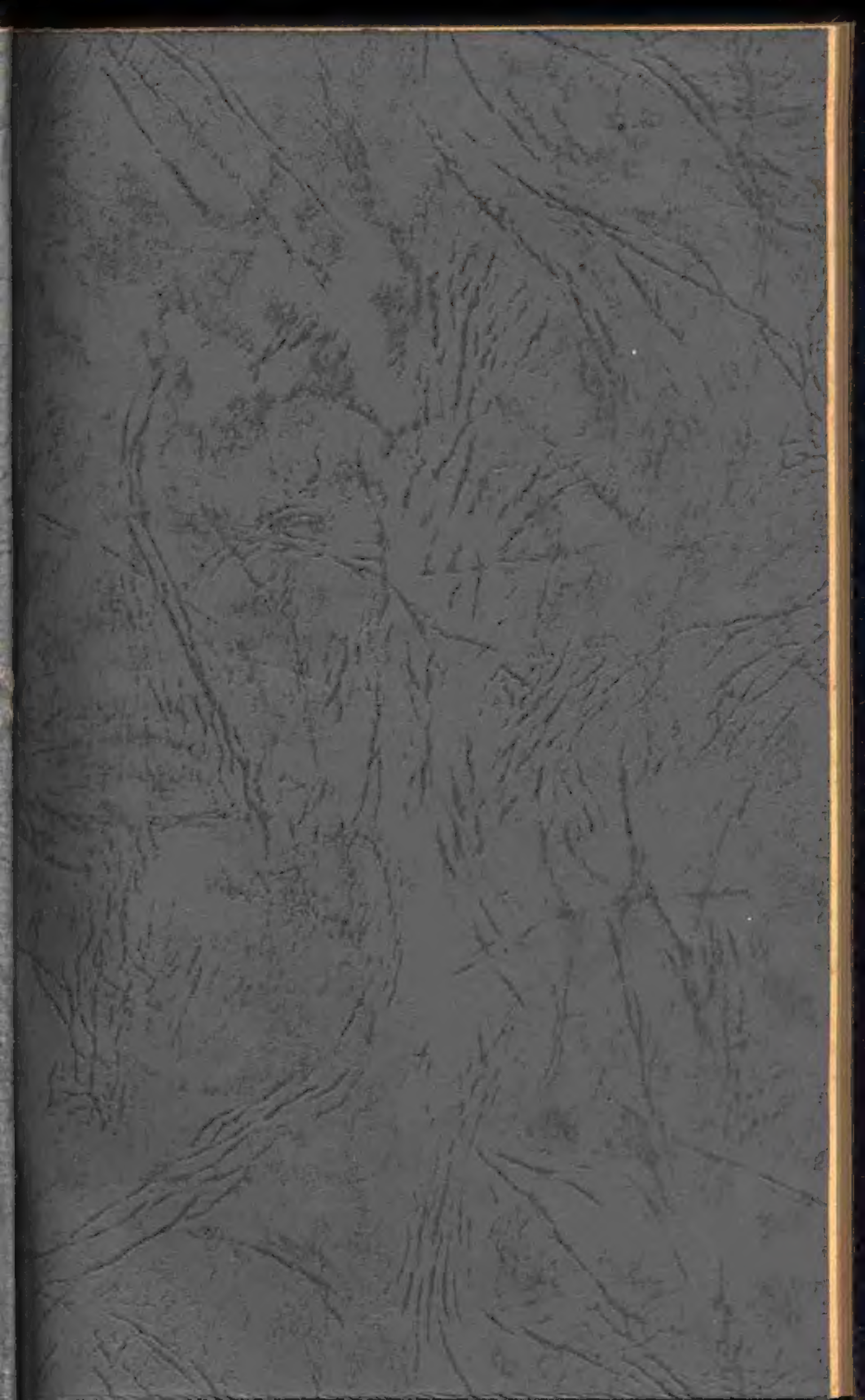

Švento Kazimiero Draugijos leidinys
№ 98.

KRISTAUS PROBLEMA.

Parašė
Pr. Dovydaitis.

ATSPAUSDINTA IŠ „DRAUGIJOS“.

KAUNAS,
Saliamono Banaičio spaustuvė, D. Vilniaus g., 34.
1914.

Prakalbos vieton.

Homo proponit, Deus disponit...

Vienaip žmogus manai, suvis kitaip įvyksta. Kibdamas rašyti savo „Kristaus problemą“ 1910 metų pradžioje tikėjausi su metais, o jau daugiausia dvejais-trejais ją pabaigsiąs. Ir viso darbo planas buvo, rodos, aiškiai nustatytas...

Išsykio, pirmaisiais metais, kuomet dar turėjau mažiau tiesioginio darbo, mano sumanytasis rašinys ėjo gan sparčiai; bet, juo tolyn, juo pradėjo jis slinkti pamažiau ir pagalios nuo birželio mėnesio 1912 metų visai ant daikto sustojo ir štai jau dveji metai kaip iš vietos nejuda.

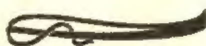
Kaip risdamasis pakalnėn drėgno sniego gabalas juo tolyn ritasi, juo didesnis darosi, taip ir su mano tiesioginiais darbais: tolyn labyn skaičius jų didėjo ir pagalios prisirinko tiek, kad ir su geriausiais norais niekaip negalėjau nei vieno naujo straipsnio mano „Problemos“ parašyti. Be to ir jos planas žymiai padidėjo. Dabartiniu mano apsvarstymu «Problemos» išeitu bent trįs-keturi storoki tomai. O turint tiek tiesioginio darbo, kaip dabar, ir pašalinį darbą dirbti galint tik kartkartėmis atpuolant—visą «Problemą» pabaigti galima butu nebent po keliolikos metų.

Pasiryžus gi ją atskirai nuo «Draugijos» išleisti, ilgiau laukti nebuvo galima. Tad ir teko išleisti tiek, kiek jos lig šiol buvo parašyta. Taip čion ir padaryta, pridėjus eilę prierašų, kas nauja apie čion paliestuosius dalykus yra pasirodę literaturoje ligi dabartiniam didžiajam karui prasidedant.

Ar greit galima bus «Problemą» toliaus varyti, viens Dievas težino.

Autorius.

Vilniuje
gruodžio 11 d. 1914 m.

„Kristaus problemos“ kilmės priežastis.

Neseniai viename lietuvių jaunosios inteligentijos (tikriau—studentijos) susirinkime buvo pasakyta:

„Yra išsidirbęs paprotys, kad jeigu jau kur kalba apie Kristų ar Bažnyčią, tat ranka pamojama ir nenorima visai klausyt. Mes gi turime į viską rimtai žiurėti ir rimtai ištirti“.

Išgirdęs tokią malonią naujieną, kurią ligšiol vargu kur buvo galima sutikti,—butent palinkimą ir pasiryžimą svarstyti dalykus rimtai, aš labai nudžiugau ir laukiau toliau. Nepoilgam tasai pats kalbėtojas štai ką pasakė:

„Yra tokių, 'kuriems, jei jau Kristus, tai ir šventas... Mes šiandien Kristaus mokslo negalime nei absoliučiai priimti, nei absoliučiai atmesti (Aš ir tuomet ir dabar aiškiai nesuprantu, ką gali reikšti ši mintis, Pr. D.). Kadaisiai Kristaus mokslas gal ir buvo labai tinkamas gyvenimui, bet musų gadynei daug kas jame jau paseno ir nebetinka“.

Man paprašius, ar kalbėtojas nebutų malonus plačiau paaiškinti, kas Kristaus moksle netinka dabartiniam laikui, jisai davė porą argumentų ir geresniam dalykų ištyrimui jisai pats pasiulė man priruošti paskaitą apie Kristaus mokslą, jo kilmę, jo budą ir t.t. Visi buvusieji susirinkime, matyti, labai noriai tokį pasiulijimą priėmė, aš gi, norėdamas iš visų pajiegų taip-pat rimtai dalykus pažinti, nuo šio pasiulijimo neatsisakiau. Pasinaudodamas leistuoju man žodžiu, aš pradedu dabar kalbėti ir ketinu kalbėti gan ilgai. Rimti mano draugai, manau, išklausys mane ligi galo, ir paskui nurodys mano paklaidas ar šiaip žodžiu svarstant, ar, kurie taip negalės, per spaudą.

Aš apsiėmiau kalbėti ir ilgai kalbėti, manydamas pasiekti keletą šiek-tiek svarbesnių rezultatų. Pirmučiausiai,

mums jau butinai laikas nutarti aiškiai kartas ant visados, kaip mes dirbsime «Lietuvos, visuomenės, tautos labui», (apie kurį tiek daug kalbama ant popieros), iš atžvilgio į Kristaus krikščionybę. Ar mes klausysime Bebel'io, kuris aiškiai sako, jog «delei žmonijos progreso, krikščionybės prašalinimas butinai reikalingas» (Christentum und Sozialismus), ar klausysime Kristaus, pasakiusio «Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas» (Jon. XIV, 6), «Aš esu pasaulio šviesa» (Jon, VIII, 12).

Kadangi, man matos, Lietuvoj esama Bebel'io pasekėjų, tai kodėl gi jiems neišreikšt viešai ir aiškiai savo nuomonės. Iš kitos šalies, jeigu Lietuvoj esama Kristaus pasekėjų, tai kodėl gi jiems viešai nepasirodyt? Kam gi tiems ir šitiems slapstyties? Taigi šiuo savo darbeliu manau nors iš dalies iškelsiąs aikštėn tokį pasirodymą vienų ir kitų. Toliaus reikia žinoti, jog šie klausimai Vakaruose šioj gadynėj daugiau užima žmoniją, nei kitadas, o kadangi musų raštija apie tai suvis tyli, tat šiuo, manau, bent kiek papildysiąs tą spragą. Galop, manau, suteiksiąs skaitančiai Lietuvos visuomenei daugiau ir vispusiškiau žinių apie šiuos taip spirginančius klausimus, nei galima rasti apie tai kaikuriuose «populariuose» rusų ar lietuvių kalboj leidiniuose.

ĮŽANGA.

Greit bus 2000 metų, kaip vienas jaunikaitis, kurį paprastai žmonės laikė sunum dailidės iš miestelio Nazaret, kreipėsi į savo mokinius su klausimu: „Kuom žmonės sako esą Sunų žmogaus?“ Mokiniai jam atsakė: „Vieni Jonu Krikštytoju, kiti Eliju, treti Jeremiju arba vienu iš pranašų“. Tuomet jisai klausė toliau savo mokinių: „Jus gi kuom sakote mane esant?“. Atsakydamas vienas iš mokinių Simonas Petras tarė: „Tu esi Kristus, Sunus Dievo gyvojo“. Toksai atsakymas buvo priimtas, o atsakęs mokinys Simonas buvo prilygintas uolai, ant kurios buvo prižadėta pastatydinti jo Bažnyčia. O savo visiems mokiniams Jezus prisakė idant niekam nesakytu, jog patsai esąs Kristus (Mat. 16, 13 - 16, 18, 20).

Kitą kart tasai pat, vadinąs save Jezumi Kristumi, kreipėsi į savo priešus su klausimu: „Kas jums rodosi apie Kristų? kieno sunus jisai yr“? Šie atsakė: „Sunus Dovido“. Tada jiems sakė: „kokiu budu jisai yr' Dovido sunus, jeigu Dovidas jį vadino Viešpačiu“. Užklupti tokiame prieštaravime priešai nieko neįstengė atsakyti (Mat. 22, 41—43, 45, 46).

Po dviejų tukstančių metų pasaulio historija geriau negu kas kitas žino, ką padarė tasai „dailidės iš Nazareto sunus, o klausiman: Kas jums rodosi apie Kristų?“ žmonija atsakinėjo ir atsakinėja įvairių-įvairiausiu budu. Ypač dabartis smarkiai puolėsi atsakyt šian klausiman. Prisiklausę žmonijos atsakymams išgirstame, jog vieni sako: „Jis buvo Kristus, Sunus Dievo gyvojo“; kiti sako, jog Kristus suvis nebuvo Dievas, tik geniališkas žmogus, treti, kad tai buvo tik paprastas žmogus, „gerai manąs ir išgalis savimi aukoti (edeldenkende, aufopferungsfähige), ketvirti, kad tai buvęs vikrus prigavikas penkti—kad tai keliaujantis daktarelis, „specialistas nuo nuomario (Fallsucht), šešti—jog tai buvęs svajotojas, ekstatikas, epileptikas, paranoikas — žodžiu, žmogelis nesveikas kunu ir dušia; dar kiti tvirtina, jog jokio Kristaus, kaipo historiško asmens, suvis nebuvo. Norint rasti teisingas atsakymas, nėra kitokio budo, kaip išnagrinėti šias visas nuomones ir žiurėti kuri iš jų pasirodys neprieštaraujanti pati sau; tokia be abejonės bus teisingiausia, tokią priims ir pats autorius. Nuoseklumo dėlei pradėsiu nuog tų, kurie tvirtina, jog Kristaus, kaipo historiško asmens, suvis nebuvo, jog krikščionybė „atsirado“ be Kristaus.

I. KRIKŠČIONYBĖ BE KRISTAUS.

Bruno Bauer'is ir jo pakraipa: socialdemokratija (Bebel, Engels), A. Kalthoff, E. Promus; kritiškas žvilgsnis.— W. B. Smith'o „Prieškrikščioniškasis Jezus"; hypotezės ir kritika. — G. I. P. I. Bolland'o „Evangeliškasis Jozua".— A. Drews'o „Mytai apie Kristų".

I.

Ar gyveno Kristus? Šitoksai klausimas iškarto daugeliui gali pasirodyt suvis neturinčiu prasmės. Ar galima abejoti apie historiškąjį egzistavimą Kristaus, įsteigėjo krikščionybės?—gali nevienas paklausti. Ar galima abejoti apie buvimą Kristaus, apvertusio pasaulį, faktą, kurį pripažįsta netik krikščionįs, bet ir Kristui neprielankųs. Ar-gi negyveno Kristus, kuris užavėjo, užhypnotizavo pasaulį, Kristus—vardan kurio senasis pasaulis absolutiškai atsisakė nuo visko, tarsi netekęs įgimto stabmeldiško proto? Abejojimas apie historiškąjį Kristaus buvimą juk neatėjo galvon neivienam historikui! Tiesa,—atsakau aš. Bet kadangi paskutiniu laiku daroma gan apsčiai bandymų užginčyti šią tiesą, tat butinai reikia kritiškai persijoti nors svarbiausius iš tokių bandymų.

Mokslininkus, nepripažįstančius historiškojo Kristaus buvimo, galima padalinti į tris rųšis: pirmoji—tai Bruno Bauer'is ir jo pakraipos pasekėjai; antroji—historiškieji, teisingiau ekonomiškieji materialistai ir trečioji — taip vadinamieji panbabylonistai. Pradėsime nuo pirmosios.

Bruno Bauer'is miręs 1882 m. rodos pirmas pradėjo neguot historiškąjį Kristaus buvimą, remdamasis moksliškais argumentais. Jisai savo nuomones išreiškė kningoje „Christus und die Cäsaren. Der Ursprung des Christentums aus dem römischen Griechentum 1878 (2 Auf. 1879). Sulig Bauer'io tikru krikščionybės įsteigėju buvęs Seneka, nes jo raštuose esą daug minčių, kurias mes sutinkame ir Evangelijose. Tiltu nuo Evangelijų prie Senekos esą raštai gnostiko Marciono, kuriame Bauer'is matas Luko Evangelijos šaltinius. Didžiausiais punktais, kur susivienijo Rytų ir Vakarų civilizacija buvę Aleksandrija ir Roma; patsai procesas įvyko sekančiu budu: Aleksandrijoj judaizmas persigėrė idėjomis platonizmo, Romoj' gi sutvirtėjo idėja, jog cezaras yra tarpininku tarp Dievo ir pasaulio. Trumpiau, krikščionybė esą produktas Romos populariškos filosofijos, butent Filono helenizmo ir Senekos stoicizmo. Mesijos gi idėją, kurios tame laike jau judaizme nebuvo, išnaujo atgaivino tulas fantastiškas

religijinis rašytojas, kuris ir uždėjo pamatus Morkaus Evangelijai. Jezaus paveikslas esąs karštos religijinės fantazijos produktas, taip sakant psychopatiškojo somnambulizmo hysteriškas rezultatas Visa kas pasakojama apie Jezų, priguli religijinei fantazijai kelių žmonių, kurie šį jų idėališką paveikslą atvaizdino pasakiškoje historijoje; ir tie pirmieji fantastikai nebuvo iš Palestinos, bet atsirado Romoj Senekos mokykloje.

Kuomet jaunoji Tübingos mokykla, kurios tėvu buvo F e r d. C h r. B a u r'i s (†1860), visame Naujame Įstatyme rado tikromis tik 4 šv. Pauliaus gromatas[1]), Bauer'is ir jas priskaitė prie pasakų; mat jos pasirodė jam esančios tik idėališka poezija. Patsai gi šv. Paulius tiktai rašytojų fikcija. Liudijimai apie historiškąjį Kristaus buvimą to laiko nekrikščionių historikų, k. a. Tacito, Plinijaus, Suetonijaus ir kitų, kuriais mes žemiau užsiimsime, Bauer'iui reiškė taip pat nedaugiau, kaip pasakos.

Ši Bauer'io fantastiška konstrukcija, moksle jokios vertės neturinti, buvo išnaudota ir dabar dar išnaudojama socialdemokratų ir pakišama savo tikintiesiems kaipo paskutinė mokslo išvada.

Taip Bebelis jau senokai pradėjo skelbti ir skelbia:

Kristaus egzistavimas liko neišaiškintas... Kristus—mytiškas krikščionybės įsteigėjas... Krikščionybė ne kas daugiaus, kaip kvinteseucija filosofiškų senovės pažvalgų pradedant nuo Sokrato ir Platono... Tikri tyrinėjimai parodė, jog nei viena Evangelijų ir Apaštališkų gromatų nebuvo parašyta ankščiau IV amžiaus po Kr. (Christentum und Socialismus).

O F r. E n g e l's štai kaip augština Bauer'į:

„Jo didelis užsitarnavimas yra netik nieko nepaisančioj' (rucksichtslosen) kritikoj' Evangelijų ir Apaštališkų gromatų, bet ir tame, kad jis pirmutinis rimtai tyrinėjo netik judaizmo ir graikiškus - aleksandrijinius elementus, bet ir grynai graikiškuosius ir graikiškai - romietiškuosius, kurie atvėrė krikščionybei kelią ir padėjo tapti pasaulio religija. Nuo Bauer'io laikų tapo negalimu suopimas (Sage) apie suvis pilną iš judaizmo atsiradusią krikščionybę, kuri išsikrausčius iš Palestinos su tvirta dogmatika ir etika užkariavo pasaulį. Tiktai teologiškuose fakultatėse gali dar tasai suopimas skursti (fortvegetieren)... Jis (Baueris) uždėjo pamatą priparodymui, kad krikščionybė nebuvo įnešta iš lauko, iš Judėjos į romietiškai-graikiškąjį pasaulį, kuris buvo priverstas ją priimti, bet kad krikščionybė bent savo pavidale pasaulio religijos, yra nuosavas tojo pasaulio produktas"[2]).

O kuomet Engels sako: „nauja pasaulio religija, krikščionybė atsirado iš mišinio apibendrintos (verallgemeinerter) orien-

---

[1]) į romiečius, į galatiečius ir dvi į korintiečius.
[2]) Neue Zeit 1895, I, S. 5—6.

tališkos, butent judaiškos teologijos ir vulgarizuotos graikiškos, butent stoiškos filosofijos“[1]) —tai aišku kiekvienam, kad čion kalba Bauer'is.

Ar Kristus, kaipo historiškas asmuo, dalyvavo šiame susivienijimo procese,—tai dar klausimas, nes, kaip augščiau minėta, sulig Bebel'io „Kristaus egzistavimas liko neišaiškintas“[2]), o ir dėlto kad „tarp krikščionybės ir Jezaus iš Nazareto nėra artimesnio ryšio, kaip tarp Amerikos ir Amerigo Vespuccio“[3]).

Bauer'io mintis atkartoja L ü t g e n a u savo rašte: N a t ü r l i c h e u n d s o c i a l e R e l i g i o n 1894. Dargi paskutinis K. Kautsky'o raštas: D e r U r s p r u n g d e s C h r i s t e n t u m s 1908 turi savyje daug Bauer'io idėjų. Bet kadangi Bauer'io autoritatė visų mokslininkų jau galutinai atmesta, tat socialdemokratija pradėjo nuo jo atsisakinėti ir išaiškinimui atsiradimo krikščionybės griebėsi savo numilėto historiškojo, teisingiau ekonomiškojo, materializmo[4]).

II.

Bruno Bauer'io idėjas, biskį kitokiuose apvalkaluose, priegtam pamuštuose jau ekonomiškuoju materializmu, atkartojo neseniai miręs Bremeno pastorius A. K a l t h o f f ' a s turėjęs omenyje sutverti „socialinę teologiją“ savo raštuose: D a s C h r i s t u s p r o b l e m. G r u n d l i n i e n z u e i n e r S o c i a l t h e o l o g i e 1902 ir „D i e E n t s t e h u n g d e s C h r i s t e n t u m s“ 1904.

Sulig Kalthoff'o Jezaus Kristaus mokslas yra susidaręs iš idėjų, kurios tame laike buvo praplitę plačiuose sluogsniuose Romos valstijoj'. Tik josios buvo praplitę ne augštesniuose sluogsniuose, ne tarp dvasios aristokratijos, kaip manė Bauer'is, bet žemesniuose, tarp proletariato. Šis pastarasis įvairiais vergų sukilimais paskutiniame šimtmetyje prieš Kristui gimsiant stengėsi numest nuo savęs žeminantį ir nekenčiamą jungą, bet šis stengimasis prie laisvės buvo nevieną kartą apgalėtas. Žinoma tokiose aplinkybėse tik pasididino neužsiganėdinimas savo likimu, neapykanta savo prispaudėjų ir stengimasis atsiliuosuoti.

---

[1]) „Ludwig Feuerbach“ 2 Auf. 1895 S. 53

[2]) Christentum und Socialismus 1901. S. 7.

[3]) *Lommel*: Jesus von Nazareth 1893.

[4]) Apžvalgai ir kritikai tokių aiškinimų bus pašvęstas kiek toliau ištisas skyrius.

„Iš vienos pusės propaganda revoliucijos darbo tęsėsi požeminiu keliu toliau, iš kitos—proletariališkojo judėjimo mokėsi vadai nuo savo priešų; jie mokėsi negativiškai, jog priešais kariškąją Romos legionų disciplina kariškas vergų įnagis (Handwerkzeug) yra bejiegis; jie mokėsi ir pozitiviškai – naudoties saviems reikalams organizatoriška jiega ir dvasiška apšvieta savo priešų. Abi srovi (Strömungen) rado geriausią maistą ir stipriausius impulsus religijiniame judaizmo idėjų pasaulyje, kuriame nuo pranašų laikų buvo įvairių-įvairiausiais budais skelbiama kova prieš visokią priespaudą ir išnaudojimą“.

Kristus, anot Kalthoff'o nebuvo „jokis istoriškas individas“, tik personifikuota idėja, trenscendentiškas Bažnyčios principas. Jezaus paveikslas pasakiškai nupieštas sulig paveikslo vergų valdovo Aristoniko Pergamiečio ir jo „saulės karalystės“. Biblijoje Kalthoff'as nerandąs neivieno tikrai autentiško žodžio apie Jezų. Evangelijoj' esanti ne Jezaus. gyvenimo historija, bet bendrijos kristologija (christologie der Gemeinde). Krikščionybė nėra darbas vieno asmens, vieno individuališko religijos įsteigėjo, bet yra epochos darbas, yra kulturos apsireiškimas ir draugijos išsirutulojimo forma. Historiškas krikščionybės apikainojimas (Würdigung) galimas tik tyrinėjant to laiko kulturą, „nes krikščionybė sulig savo budo (von Hause aus) yra ne tik religija, netik doros mokslas ir teologija, bet lygiai ir draugijos forma“. Taip Kalthoff'as gromatoje šv. Pauliaus į korintiečius mato bendrijos įstatus (Gemeindedekreten). Pirmosios krikščionių bendrijos—tai tik kommunistiškai-religijiniai klubai, kurių sąjungos ženklu buvęs kryžius, ant kurio visuomet buvo baudžiami vergai. Tikėjime į atsikėlimą iš numirusiųjų yra (išreikštas įsitikrinimas, jog nauja pakraipa nebus pergalėta. Judoje personifikuota išdavikai (Angeber), Petro asmenyje — centralizuojanti Romos mesijinės bendrijos tendencija. Nes Romoj buvo viso judejimo šaltinis ir pradžia, ir tik vėliau jis buvo perkraustytas į Palestiną. Visi Naujojo Įstatymo asmenis yra vien tik symboliai. Žinoma, atsistojus ant tokio pamato, fantazijai visi vartai atdari ir visi keliai lygus.

Tokią pat laisvę fantazijai ir tuščiai frazeologijai duoda ir E. Promus savo rašte: „Die Entstehung des Christentums nach der modernen Forschung für weite Kreise voraussetzungslos dargestellt 1905.

Krikščionybė išdėstyta kaipo „sulig savo budo viena iš didžiausių syntezių, atsiradusi iš žydiškos religijos ataugų (Absenker) perdirbant, pertarpinant ir perkainojant stabmeldiškus religijinius įvaizdus, o ypač graikiškas idėjas“ (S. 1). Apaštalų liudijimai autoriui mažai kenkia, nes „Paulius yra išsvajotas paveikslas (fingierte Figur), išgalvotas, kad apsupti ne-

paprasto šventumo spindėjimu (Nimbus) ir nuo Dievo paeinančia autoritate gimstančios Bažnyčios teologiją... Toliau kas link taip vadinamu Apaštališkųjų Tėvų, turinčių svarbą kaipo tiesioginių Apaštalų mokinių, pranešančių apie Pauliaus ir Petro gyvenimą ir mirtį... tai yra tik legendos tąsa legitimavimui, kaipo tikrös historijos visös legendos apie Apaštalus" (S. 25). Pirmykštė krikščionybė yra nedaugiau, kaip tik „platonizmu pataisytas žydiškai-synkretiškas gnosticizmas" (S. 30). Visas Naujasis Įstatymas yra tik švelnios, gudrios falsifikacijos produktas, nes „N. Į. teologai išsvajojo saviems raštams autorius, kuriuos jie iš dalies pastatė kaipo liudytojus nupieštų atsitikimų, o iš dalies, kaipo asmenis netoli stovėjusius nuo tų atsitikimų ir turėjusius juos žinoti. Iš kitos pusės laikinis nutolimas nuo šių atsitikimų, kuriuos jie nukėlė į praėjusį laiką tolyje nuo vieno ligi keturių žmogaus amžių, darė kontrolį negalimu. Naujojo Įstatymo teologija yra tai antrojo šimtmečio teologija" (S. 65).

Pažvelgus kritiškai į tik ką augščiau išdėtas hypotezes, neatsieis daug kalbėti. Bauer'io „wilde Hypothese" tuojaus sugriuva, kaip tik prabyla to laiko nekrikščioniškieji historikai apie historiškąjį Kristaus buvimą. Svarbesniųjų šv. Pauliaus gromatų autentiškumą pripažįsta visi kritikai. Apie panašumą tarp Senekos filosofijos ir Evangelijų, apskritai apie jaunosios krikščionybės giministą su helenizmu, judaizmu ir su visa to laiko filosofija, bus kalbama kitame daikte. Toliaus, žiurint į kelias privestas eilutes iš Bebel'io apie Kristų ir krikščionybę nenoromis tari sau: nuo tokio „mokslo" gelbėk, Viešpatie!

Kas link Kalthoff'o, tai apie „vergų sukilimus" ir visas vietas, remenčiasias ant ekonomiškojo materializmo, bus kalbama taip-pat atskirai.

Čion reikia tik paminėti, kad Kalthoff'as moka labai gudriai ignoruoti visusjam priešingus faktus, arba juos su riksmu užslopina.

Prieš Kalthoff'o fantaziją pakilo daug balsų net ir iš racionalistų pusės. Paminėsiu čion prof. Boussetą, kuris kritiškai nagrinejo Kalthoff'o veikalus[1]). Sulig Bousset'o Jezaus paveikslas pas synoptikus[2]) nedirbtinas ir neišgalvotas (ungekünstellt und unerfinden). Kitas protestantas E. V. Dobschütz štai kaip atsiliepia apie Kalthoff'o protavimą:

„Iš tokių filosofiškų arba socialinių idėjų padugnių (Niederschlägen) niekuomet negalima išaiškint Kristaus paveikslas; priegtam pirmučiausiai negalima išaiškint bendrijos tikinčiųjų į Kristų atsiradimas. Be to toksai

---

[1]) *Bousset*: Jezus... Halle Gebauer Schwetschke 1904.
[2]) Synoptikais vadinas pirmieji 3 evangelistai. *Red.*

bandymas butinai daleidžia iš kalno, kad ir Apaštalo Pauliaus asmuo tik snopimas, arba bent kad visos jo gromatos yra vėlybi pakišai (Unterschiebungen). Bet nėra reikalo ginčyties su tokia kritika, kuri aiškina kaipo falsifikaciją gromatas į korintiečius ir gromatas į galatiečius, gromatas, kurios yra liūdininkais gyviausiojo asmeniško atjausmio (Empfindens), momentaniškojo subruzdimo (Erregung) ir švelniausiojo ganytojiškojo aptarimo (Behandlung) aktuališkojo pikto. Yra tai ne hyperkritika, bet kritikpalaikė (Afterkritik) pilna daleidimų à priori (voraussetzungsvoll) be prasmės tikram gyvenimui"[2]).

„Nauji tyrinėjimai" E. Promus'o savo galutinuose rezultatuose labai artimi minėtoms Bebel'io išvadoms. Šis keletas paduotų pamatinių minčių užtektinai charakterizuoja tokį „neaprioriškąjį" (voraussetzungslos) „mokslą".

III.

Pereiname prie kito ruošto mokslininkų, „kurie nors ir turi tą patį tikslą, ką ir jau minėtieji Baueriečiai, ir savo priparodymuose pradeda nuo tokių pat aprioriškumų, vienok savo konstrukcijomis žymiai skiriasi nuo šių pastarųjų ir greičiau linksta prie trečiosios (sulig augščiau duoto padalinimo) grupės mokslininkų, užginančių historiškąjį Kristaus buvimą t. y. prie panbabylonistų.

Amerikietis W. B. Smith, matematikos profesorius New Orleans'o universitatėj, 1905 metuose patalpino amerikietiškame laikraštyje The Monist[1]) straipsnį įvardintą: Meaning of the epithet Nazorean (Nazarene)— t. y. epiteto Nazarietis „reikšmė", o 1906 metuose apgarsino knygą „Prieškrikščioniškasis Jezus"[2]). Kadangi drąsios šio mokslininko kombinacijos nevienam gal pasirodė, ar gali pasirodyt didelių mokslo išradimu, o antra kadangi tai kombinavo nevisai diletantas, tat reikia biski ilgiau ant jo nuomonių apsistoti. Štai pamatinė knygos mintis: Jezus iš Nazareto taip-pat neegzistavo, kaip neegzistavo ir miestas Nazaret. Jezaus asmuo buvo sugalvotas, idant jame padaryt įvaizdžiais (veranschaulichen) religijinius, idėalus tulos slaptos sektos, jau pirmame šimtmetyj pr. Kr. egzistavusios ir turėjusios kultą Nazariečio Dievo.

Knyga dalinasi į penkis skyrius. Pirmasis svarbiausias ir užvardintas: „Prieškrikščioniškasis Jezus". Jo turinys yra

---

[1]) Problem des Apostolischen Zeitalters, 1904, 9.
[2]) Vol. XV 1905, № 1, pp. 25-45.
[3]) Der vorchristliche Jesus nebst weiteren Vorstudien zur Entstehungsgeschichte des Urchristentums. Mit einem Vorworte von Prof. *D. Paul Schmiedel*. Verlag A. Topelmann in Giessen.

šis: mokslas apie Jezų buvo prieškrikščioniškas; tai buvo kultas, kuris laikatarpyje 100 m. pr. Kr. ir 100 m. po Kr. buvo toli išsiplatinęs tarp žydų, ypač tarp helenistų; tas kultas buvęs neviešas ir apsuptas paslaptimis. Krikščionybė išsiplatino ne iš vieno centro—Jeruzaliaus, kaip paprastai manoma, bet turėjo daugelį centrų. Jezus išpradžių buvo ne kas kitas kaip dievybė, būtent atliuosuotojas, sargas, išganytojas (Befreier, Hüter, Heiland). Šiam tvirtinimui priparodyti, Smith'as tyrinėja daugelį tekstų ir faktų, kurie, anot jo, butinai priveda buk, pas žydus, o ypač helenistus, pirm krikščioniškosios eros, buvus dievybė, vardu Jezus. Pirmučiausiai tai patvirtinąs išsireiškimas τὰ περὶ τοῦ 'Ιησοῦ, kuris sutinkamas du kart pas synoptikus (Marc. V, 27, Luc XXIV, 19), tiek pat kartų Apašt. Darbuose (XVIII, 25; XXVIII, 31), ir kuris visose keturiose vietose sulig Smith'o reiškia mokslą apie Dievą Jezų. Kadangi augščiaus nurodytojo išsireiškimo nepasitaiko nei pas Matą nei pas Luką, tat Smith'as čion mato pridėčką, kurį įspraudė ten perveizėtojas Morkaus; tai buvę padaryta nurodymui senos doktrinos apie Dievą Jezų. Kalboje mokinių einančių į Emmaus (Luc. XXIV, 19) Smith'as mato taip-pat formulą pažymėjimui doktrinos apie Jezų, įspraustą paskiau į pasakojimą, kur ji sulig konteksto nėsanti reikalinga. Taip-pat ir Ap. Darbuose XXVIII, 31. Vieta Ap. Darbų XVIII, 25 anot Smith'o patvirtina ypač jo tezę. Mat dalykai eina apie Apollą Aleksandrijietį (XIX, 1—17) tolaikinį šv. Pauliaus, sądarbininką šv. Jono mokinį, kurį Paulius sutiko Efeze. Tasai Apollas stropiai mokino τὰ περὶ τοῦ 'Ιησοῦ, žinodamas, sulig autoriaus, tik Jono krikštą. Apollas nežinojo nei Jezaus mokslo, nei jo historijos, nei mirties, nei prisikėlimo, o vienok mokino τ. π. τ. I: taigi čia buvus doktrina ne apie Evangelijų Jezų, bet apie kitą Jezų, Jezų garbinamą kaipo dievybę prieškrikščioniškoj eroj. Žodyje κατηχήμενος Smith'as mato priparodymą, jog Aleksandrijoj' buvo vedami katechetiški mokinimai išmokymui šios doktrinos, kurios Apollas ir buvo karštu misionierium. Dvylika mokinių, šv. Pauliaus nepoilgam atrastų Efeze, kurie buvo apkrikštyti tik Jono krikštu ir nebuvo gavę šv. Dvasios, buvę matomai irgi Apollo mokiniais. Apskritai šituose pasakojimuose Smith'as mato priparodymus, jog labai senuose laikuose buvo įvairios doktrinos apie Jezų. Priparodymui, jog mokslas apie prieškrikščionišką'į Jezų turėjo daugelį vietų savo propagandai. Smith'as pirmiausiai ima historiją Simon'o Mago (Ap. Darbai VIII, 9—24), kuriame autorius randa vieną iš pasekėjų šios doktrinos. Jo doktrina matomai mažai skyrėsi nuo Pilypo doktrinos, kad jis taip greit tapo tikinčiu ir davėsi apsikrikštyt. Su-

lig Bažnyčios Tėvų tradicijos Simonas Magas buvo herezių tėvas; taigi jo doktrina yra artima krikščionybei, tik seniau prasidėjusi.

Toksai—pat išvedimas iš historijos žydiškojo mago E l y m o, kursai vadinosi B a r - J e z u s. Šis vardas reiškiąs garbintoją Jezaus, ir turėjęs ženklint pasekėjų kuopą, kurioje jis dalyvavo. Terminas „Viešpaties broliai, Jezaus broliai", lygiai turėjo ženklint Jezaus garbintojų kuopą. Faktas, jog jis buvo pramintas netikru pranašu, rodo, kad jo doktrina turėjo but bent kiek artima tai doktrinai, kokią skelbė salos Kypro misionieriai. Kypro sala buvus sena vieta naujos tikybos propagandai. Kypriečiais buvo Barnabas, Mnazonas, Valentinas. Kypriečiai ir Kyrėniečiai skelbė Evangeliją graikams Antiochijoj. Kyrėnai taip-pat buvo propagandos centras. Septyni egzorcistai, vyriausiojo kunigo žydo Scevos sunus, kurie išvarinėjo velnius Jezaus vardu, lygiai buvo senesnės už krikščionybę tikybos atstovais. Ant galo Smith'as atranda grupę neprigulmingų nuo Pauliaus misionierių, kurie su juom susitikdavo tik netyčiomis ir tarp kurių Paulius nebuvo užėmęs pirmą vietą. Tie misionieriai smarkiai veikę, turėję labai plačius susinešimus ir skelbę naują doktriną.

Situose faktuose autorius mato priparodymą, jog doktrina apie Jezų turėjo daug propagandos vietų. Jis suvis negalįs sutikti su III-os Evangelijos ir Ap. Darbų autorium, kuris pasakoja šią doktriną išėjusią iš Jeruzaliaus. Aprašymas persekiojimo Stepono nėsąs historiškas, nes jis prieštaraująs tam, kas pasakyta apie pirmykščius santykius tarp mokinių ir žydų; negalima išaiškint dėlko tik vieni Apaštalai liko išskirstyti. Apašt. Darbų autorius nieko nežinojo apie pradžią krikščioniškos propagandos; jis tai papildė savo vaidintuve, bet tai ką jis pasakoja, negali išaiškint skaitlingų augščiau minėtų faktų.

Kitas priparodymas, kad Jezus buvo dievybė, ankstybesnė už krikščionybę, randasi naaseniškame hymne, kurį cituoja Hippolyt'as (V, 10). Hymno atsiradimo laikas nežinomas, bet, anot Smith'o, jis be abejo labai senas. Pagal Harnack'o vertimą jisai taip skamba:

Ir sakė Jezus: „Pažvelgk, Tėve, ši pikto kaukinama būtybė, (žmogaus dūšia) klaidžioja ant žemės, tolumoj' nuo tavo Dvasios. Ji mėgina išsisukt iš kartaus chaoso ir nežino, į kur keliaut" ir t. t.[1])

Taigi Naaseniečiai labai seniai garbinę Jezų, kaipo dievybę. Tarp kitko jie, sulig to paties Hippolyt'o (V, 6) Jezų

---

[1]) Sitzungsberichte der preuss. Akad. d. Wissenschaften in Berlin, philos-histor. Klasse, 1902, S. 542.

identifikavę su žmogaus Sunum, tai yra su žmonija, speciališkai su dvasiškaja žmonija. Iš to hymno išsireiškimas perėjęs į Evangelijas.

Senesnysis Evangelijos skelbimas, apie kurį praneša Apašt. Darbai, yra neužginčijamas liudijimas, kad Jezaus kultas turėjęs ilgą praeitį. Visas šitas skelbimas ir stebuklingas darbas sukasi aplink Jezaus v a r d ą. Labai senuose laikuose, kuomet šisai skelbimas buvo vykdomas, Jezaus vardas turėjęs magiškąją jiegą, kuri veikė laike krikšto ir prie išgijimų. Jau, anot pačių evangelistų, vardas Jezus, išpradžių turi magiškąją jiegą (Luc. IX, 49; X, 17),—tai tikras priparodymas buvimo pirmykštės dievybės Jezaus. Kaip šitas viskas butu galima, eigu Jezaus vardas ir idėja nebutu turėję pirmiau ilgos historijos? Taigi už evangeliškojo Jezaus Kristaus slepiasi gnostiškai-babyloniška dievybė—**G e l b ė t o j a s ir S e r g ė t o j a s.**

Antras skyrius Smith'o kningos įvardintas: E p i t e t o N a z a r i e t i s r e i k š m ė. Skyriaus turinys: Nazariečiu vadinosi Jezus ne dėlei miesto, kurio tuomet visai nebuta, bet sulig hebraiškos prasmės veiksmažodžio N a ç a r, reiškiančio—s a r g a s. Priparodymai eina tokiu budu. Ši magiška Jezaus jiega nuveda mus atgal į Babyloniją, o ten darosi forma paties žodžio labai sena ir svarbi. Yra tai forma, išreikšta epitete „Nazareniškis". Šis epitetas suvis nereiškia gimimo arba augimo vietą, nereiškia „iš Nazareto". Musų eros pradžioje, tokio „miesto", kaipo geografiškos vietos suvis nebuta. „Galiliejos miestas, kurio vardas Nazaret" kaip pasakyta pas Luką I, 26, yra geografiška fikcija (geographical imagination). Jisai neminimas Senaime Įstatyme, Talmude, pas Juozapą, Apokryfuose. Apie jį, kaipo miestą, pradeda minėti tik paskesnieji Bažnyčios Tėvai.

N a z a r ė n a s paeina nuo hebraiško N ô ç r î m tankiai pasitaiko Sename Įstatyme visur turėdamas prasmę s a r g a i, d a b o t o j a i, g l o b ė j a i (guards, watchers). Veiksmažodis n a ç a r—N-Ç-R vienas iš geriau žinomų semitų kalboj ir turi prasmę: s e r g ė t, d a b o t, ž v a l g y t, g i n t, g l o b e t. Bet jis pasitaiko net ir kyleraštyje (cuneiform, Keilschrift) su tokia pat prasme. Raidė j o d žodyje n o ç r i gali but fragmentas reiškiantis dieviškąjį vardą IHVH. Jeigu taip, tat pilnas pirmykštis Jezaus įvardijimas (appellative) buvo Ναζοραῖος iš NÇRIH ir todėl reiškiąs J e h o v o s[1]) p r i e ž i u r a arba J e h o v a G l o b ė j a s (Watch of Jehovah, ar Jehovah the **Keeper**). Kaip ten nebut buvę,

[1]) Anot autoriaus *Jehova*—neteisinga forma, įvesta Petro Galatinos 16 amž.: teisinga forma—*Jahve*. Musų Jaunius laikėsi vienok priešingos nuomonės, skaitydamas Jehovos formą tikresne. *Red.*

sako Smith'as, rodos tikra, jog Ναζωραῖος (arba Ναζαρία) išpradžių nieko bendro neturėjo su fiktivišku miestu Nazaret; kad tai buvo aprašomasis rušies vardas (descriptive appellative), panašiai kitiems paprastai pridedamiems prie dieviškų vardų, klasiškose ir semitiškose kalbose (pav. Zeus Xenios, Hermes Psychopompos, Dionysos Hypokolpios, Apollo Pythios ir panašus).

Patvirtinimui savo išvadų Smith'as remiasi dar liudijimu Epifanijaus (Panarion Haeres. XVIII ir XXXX Κατὰ Ναζαραίων). Smith'as cituoja ilgą eilę iš Epifanijaus ir randa pas jį „didelį centralinį faktą, butent, kad Epifanijus liudija aiškiai, jog Ναζαραῖοι buvo „prieš Kristų“ (XXIX, 6) ir „Kristaus nežinojo“, o pertai ir nieko bendro neturėjo su Nazaretu.

Toliaus garsiame Paryžiaus papyrus'e, kurį išleido C. Wessely, paeinančiame iš IV musų amžiaus eros, bet kurio turinys anot Smith'o yra daug senesnis, 1548-oj eilėj randasi formula: ορκιζω σε κατα . .. νασααρι=prisaikdinu tave vardan .... nasaari. Tame pat papyrus'e eilėje 3119—20 skaitome: .... ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν Ἑβραίων Ἰησοῦ ια βαιαη—aš prisaikdinu tave vardan hebraijų Dievo, Jezaus. Taigi, anot Smith'o abi papyrus'o vieti priparodo, jog vardai Jezus ir Nazarietis buvo vartojami dar prieš krikščionybę, egzorcizmo formulose. Juodu abu turėjo maž-daug tą pačią prasmę (Jezus curator, θεραπευτής gydytojas, gelbėtojas), ir todėl nieko paprastesnio, kaip daiktan sujungimas šių dviejų žodžių: „Jezus Nazarietis“, iš kurių pirmasis atėmė prasmę antrojo.

Trečias skyrius Smith'o kningos įvardintas: Anastasis.

Žodis ἀνάστασις Naujajame Įstatyme ir Bažnyčios Tėvų vartojamas reiškia „atsikėlimą iš numirusių“. Smith'as stengiasi priparodyt, jog pirmykštė žodžio ἀνίστημι prasmė buvo visuomet uždėti, siųsti. Tokiuo budu ir ἀνάστασις išpradžių reiškė ne Jezaus atsikėlimą iš numirusių, bet aktą, kuriuom Dievas jį uždėjo, pasiuntė kaipo Mesiją, pasaulio valdovą, teislį gyvų ir numirusių. Paskiaus šių žodžių prasmė buvo išaiškinta kaipo atsikėlimas, o tai įvyko štai kokiuo budu: Kaip žinome Jezus Nazarietis reiškė „sargas, globėjas“; šito sargo ir globėjo buvo labai laukiama, jis tapo apdabintas atributais „Sunaus žmogaus“, apie kurį kalba Danielius pranašas. Jonas Krikštytojas skelbė jį ir laukė jo ateities didybėje. Bet kuomet nieks neėjo, tai ta „Sunus žmogaus“ funkcija buvo įteikta švelniam ir prastam Jezui; prasmė žodžio ἀνάστασις buvo išaiškinta kaipo „atsikėlimas iš numirusių“ ir antru kartu postuluota tai, ką jis turėjęs atlikti pirmą kartą t. y. atėjimas didybėje ir teislio rustybėje.

Ketvirtame skyriuje įvardintame: Sėjikas sėja Logos'ą. Smith'as užsiima tyrinėjimu atsiradimo palyginimo apie sėjiką. Šisai palyginimas randasi visose synoptyškose Evangelijose ir Hippolyto Philosophoumenose (V, 8). Šis pastarasis palyginimas kalba tik apie tris rųšis dirvos: kelią, akmenis ir gerą žemę. Smith'as sulyginęs Evangelijų ir naasseniškojo hymno t kstus randa, kad naaseniškasis palyginimas, kaipo trumpiausias, praščiausias yra taipogi ir seniausias, nes sulig Hippolyto nurodymo Naassėnai jau egzistavo kur kas anksčiau negu krikščionybė. Palyginimas sėjiko randas jų doktrinoj': jie dalindavo žmones į tris rųšis: žeminius (hylikus), psychikus ir pneumatikus, sulig to kaip jie atsinešdavo į stoikų spermatišką jį Logos'ą (λογοί σπερματιχοί) vienijantį ir tvarkantį principą pasaulyje. Taigi sėjimas Logos'o yra senas mytas apie sutvėrimą pasaulio. Evangelistai - synoptikai davę palyginimui kitokią prasmę: čion sėjama ne Logos'as, bet Evangelijos žodžiai; sėjiku yra ne Dievas, bet Jezus. Synoptikai taippat pridėjo ir erškėčius.

Penktas ir paskutinis skyrius, užimąs kuone pusę visos kningos vadinasi: Saeculi silentium — amžiaus tyla. Gromata į romiečius prieš 160 m. po Kr. Čion Smith'as sutrupina gromatą į romiečius ir stengiasi priparodyti, kad apaštališkieji Tėvai jos nežinoję ir pirmu jos liudytoju buvęs Marcionas. Todėl ši gromata ir negalinti buti autentiška. Toks tai turinys šio Smith'o vekalo. Paduodamas jį aš stengiausi kaip galėdamas geriau suprast autoriaus norus ir išlygint visus šiurkštumus, privedant tik tai kas rodos kalbėjo už autoriaus nuomonę.

Dabar apšviesime iš visų pusių autoriaus išvadas ir pažiurėsime, ar jos yra tvirtais faktais, ar tik paprastos hypotezes. Deja, tuojaus išeis eikštėn, jog Smith'o konstrukcija visoje savo samplatoje yra gryniausia hypotezė.

Pirmučiausiai Smith'o lygiai kaip Bauer'io ir B-vės tvirtinimai skiriasi apriori į tris etapus: 1°. Laike Jezaus gyvenimo randama idėjų kuopa, netičiomis tokio pat turinio, kokias skelbė Naujasis Įstatymas; 2°. Tos idėjos koncentravosi fiktiviškame Jezaus paveiksle. 3°. Priešingi liudijimai apskelbiami kaipo labai velybi[1]). Toliaus Smith'o kningoj' viskas pastatyta žemyn galva; ypač pirmuose dviejuose skyriuose apsireiškia baisus fantazijos savavališkumas. Jau rodos kiekvienam aišku, kad visi išsireiškimai τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, reiškia ne kokią ten doktriną aprie prieškrikščionišką jį fiktivišką Dievą Jezų, bet pasakojimą apie Jezaus darbus, kurie aprašyti Evangelijose. Pir-

---

[1]) Dr. *Ignaz Rohr*, Biblische Zeitfragen 1 Folge, 3 Heft, S. 128.

moje vietoje (Marc. V, 27) moteriškė serganti kraujo pludimu, išgirdo τ. π. τ. 'I. —t. y. išgydymus, kuriuos buvo padaręs Jezus. Lygiai taip ir pas Luką (XXIV, 19) kame keliaujantieji į Emmaus pasakoja nepažįstamam sąkeleiviui apie atsitikimus, kurie tik ką buvo atsitikę su Jezum. O ką kitą gali reikšti Ap. Darbų . vieta XXVIII, 31, kur šv. Paulius stropiai mokino τὰ περὶ τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ, jei ne Jezaus Kristaus gyvenimo atsitikimus? O su Apollu dalykai dar blogiau. Žodžiai τ. π. τ. 'I, gali turėti reikiamąją autoriui prasmę tik tuomet, jeigu daleist, jog Apollas absolutiškai nežinojo apie Jezaus Kristaus gyvenimą ir mokslą. Čion tai viso protavimo branduolys. Bet kaipgi Smith'as priparodys nežinojimą? Juk užtektinai buvo susinešimų tarp Jeruzaliaus ir žydų kolonijos Aleksandrijoje, idant po dvidešimties penkių metų po mirčiai Jezaus tenai šį tą žinotu apie Jo gyvenimą ir mokslą. Ap. Darbai taip pasakoja dalykus: Apollas apie Jezų jau žinojo, o Akvilla ir Priscilla tik išnaujo jį tikriau permokino. Taip-pat gryniausios hypotėzės aiškinime historijos Simono Mago, Elymo-Bar Jezaus, dvylikos mokinių iš Efezo, septynių sunų Scevos, daugelio krikščioniškos propagandos vietų ir kitų dalykų. Galima sutikt, kad tuomet nestokavo nei magų, nei kitokių šarlatanų, ieškančių pasekėjų savo doktrinoms, bet kaip Smith'as priparodys kad jie visi buvo speciališki garbintojai Jezaus dievybės?

Su hypotėze, jog Nazareto kaipo miesto suvis nebuta, išeina anot Rohro „u n g l a u b l i c h t ö r i c h t" (netikėtinai kvaila). „Kokiuo budu iš dieviško atributo Nazarietis per blogai suprastą historizavimą (Vergeschichtlichung) galėjo tapti geografiškas terminas" iš Nazareto, jeigu jokio Nazareto niekuomet nebuta? Ir apskritai ar reikia priparodinėti egzistavimą Nazareto, jeigu visos keturios Evangelijos supažindina savo skaitytojus su šiaja Galilėjos vieta?

Prieškrikščioniškąjį Dievo epitetą Nazarietis Smith'as nei biskytį nepriparodė, nors jis ir šaukėsi net prie „kyleraščių"[1]). Tolaikinis tylėjimas raštijoj' apie Nazaretą pilnai išaiškinamas tuom, kad šis miestelis neturėjo jokios svarbos nei historiškos, nei kulturiškos, kaip tai patvirtina Nathanaelio žodžiai: „Kas gero gali išeit iš Nazareto?" (Jo, 1, 46). Ogi liudijimas Epifanijaus? Apie šį dalyką štai kaip atsiliepia tasai pat kritikas.

Tiesą seniai yra pasakę Ritschl ir Lipsius: naujas pamatavimas bereikalingas. Epifanijus, jeigu teisingai skaityt ἀλλὰ οὐδε, skiria prieš-

[1]) P. *Wernle*, Theologische Literaturzeitung 1907, № 18, Sp. 505.

krikščioniškąją žydų Nazariečių sektą nuog krikščioniškųjų Nazariečių. Smithi'as skaito ἄλλοι δὲ nes taip jam tinka... Apie prieškrikščioniškuosius Nazariečius —o jie vieni Smith'ui ir reikalingi—Epifanius nežino ir nesako nieko"[1]).

Taip-pat tik hypotėzes duoda ir hymnas, kurį cituoja Hippolytas ir papyruso formulos, Wessely'o išleistos, nes šių dokumentų dātos suvis nežinomos. Sulig Hippolyto Naassenai ankstybesni už krikščionybę, bet ar iš to išeina, kad ir hymnas kurį jis cituoja lygiai senas, kaip ir patis Naassenai? Atvirkščiai, visos tos naasseniškosios sektos, kurias mes arčiau žinome, buvo po krikščionybės įtekme, o hymne aiškiai atsispindi apokryfiškosios krikščioniškos Evangelijos. Apskritai, ką-gi tvirto galima rasti žodžiuose, kurių atsiradimas ir laikas absoliutiškai nežinomi?

Kas link žodio ἀνίστημι, tai ištikrųjų yra suvis atvirkščiai negu pas Smith'ą. Senesniuose krikščioniškuose raštuose šis žodis turi apribotą prasmę išreiškimui Jezaus iš numirusių atsikėlimo ir tik „Ap. Darbuose" pradeda kartais turėti ir paprastą prasmę.

Sėjikas Logos'o ir amžiaus tyla —hypotėzės dar silpnesnės, ant kurių plačiau apsistoti nėra reikalo. Apie Smith'o užkliuditąjį babylonizmą čion nekalbėsiu, nes tą taip daug šiandieną klykiamą „babylonizmo ir krikščionybės giminystą" atskirai paliesiu. Užbaigimui su Smith'o kninga privesiu porą nuomonių mokytų vyrų, kaip jie sutiko Smith'ą. Viršcituotas Wernle savo kritiškos recenzijos gale tarp kit ko sako:

„Šie nurodymai nebutu buvę taip smulkųs (ausführlich), jeigu kninga, kurią vargu galima skaityt rimta, nebutu turėjus P. W. Schmiedel'io prakalbos. Šioj' prakalboj' priešais mus išeina visas karžygiškumas vokiečio-mokslininko, kursai pats būdamas griežtu Smith'o pozicijų priešu stoja už jos išsiplatinimą Vokietijoj', paskatinimui tiesos jieškojimo ir jos palaikymo. Ant kiek aš tokį karžygiškumą gerbiu, ant tiek šį kartą aš jį skaitau beveik bergždžiu: sąmoningo „moksliško metodo" aš kningoj' nieko nerandu, o randu tik metodo bennovoką (Ahnungslosigkeit), kokią šiandien galima rast tik pas Seną Įstatymą tyrinėjančius assyriologus".

O štai nuomonė kito mokslininko Eug. Picardo:

Reikia atiduoti pagarbą p. Smith'o mokslui ir vikrumui (habileté): iš šio atžvilgio jo darbas labai žymus: jis krauja hypotėzes, kurios po jo plunksna nejučiomis pavirsta priparodytais faktais; jisai jas riša vieną su kita, paremia vieną ant kitos ir sugeba (a l'art) joms visoms duot tvirtos konstrukcijos išvaizdą, bet galų gale tas viskas rymo ant adatos ašmenų, nes hypotezės ir kruvoje nemaino savo būdo... P. Smith'o išvadose mes

[1]) Theol. Litzt. 1908 № 18 Sp. 505.

negalime matyti daugiaus nieko, kaip vien absoliutiškai bepamatės (gratuites) hypotézes"[1]).

Be to Smith'o kningoj niekur negalima sutikti tikrai moksliško sąžiningumo. Religijos laukas pasirodė jam užtektinai tinkantis jo nieku nevaržomai fantazijai pasiskrajoti, bet jo nepaprastos konjekturos subira į dulkes ištikus mažiausiam stuktelėjimui.

IV.

Holandietis G. J. P. J. Bolland, prof filosofijos Leiden'o universitete, priėmęs Smith'o tėzę ir ją žymiai specializavęs, apgarsino kningą: „Evangeliškasis Jozua"[2]).

Autorius pradeda nuo fakto, jog graikiškas žodis Jėzus reiškia tą pat, ką ir hebraiškas Jozue Sename Įstatyme. Šį vardą Mozė davė Hozėjui, Nun'o sunui (Num XIII, 16), kuris turėjo pabaigti didžiojo Įstatdavio darbą ir nuvesti žmones į žadėtąją žemę, kurion Mozė patsai patekti negalėjo. Autorius remdamasis ant alegoriškos antrojo amžiaus rašytojų interpretacijos ir atsisakydamas nuo tikrai historiško pagrindo, daro drąsų žingsnį ir išveda, jog „Evangeliškasis Jozua", Jėzus Kristus, yra ne kas daugiau, kaip tik symbolis, reiškiąs tikrą Mozės įpėdinį, personifikaciją Amžinojo išganymo (Jozua— Amžinas išgelbėtas), kurio laukė Izraelius. Kristus, tiesa, neikiek nepanašus į keršijantį valdovą, kokio laukė Palestinos žydai 1-ame amžyje. Naujame Įstatyme randasi vietos (Luc. IV, 12; Act. X, 38), kur bandoma nupiešti jo budą kitokiu, negu valdovo. Jis ten nupieštas kaipo didis kunigas (Hebr. III, 1–2) ir tarpininkas tarp Dievo ir žmonių (Gal. III, 19; 1 Tim. II, 5). Lygiai tokiais yra ir Filono Logos'o atributai. Kiekvienas pažįstąs senovės filosofiją, žino artimą sąryšį, koks yr' tarp Filono Logos'o, gamtos ir proto, vienijančių Dievą ir žmogų—ir stoikų išminčiaus idėalo.

Sulig Bolland'o „Sanctus Dei" (Marc. 1, 24) ne daugiau reališkesnis kaip Portiko išminčius arba Logos'as. Jis tik egzistavo alegorizuojančių Aleksandrijiečių protе; „Evangelija, sako autorius, linksma naujiena, pranešanti tikrojo Jozuos atėjimą, yra aleksandrijinės egzegezės tvarinys" (p. 26). Protas sutvėręs Evangelijas yra aleksandrijinės gnozės protas. Jezus yra gimusio iš judaizmo ir jį aplenkusio proto personifikacija (p.

---

[1]) Revue de l'histoire de religions 1907 pp. 243, 245

[2]) De Evangelische Josua. Eene poging tot aanwijzing van den oorsprong des Christendoms.—Leiden, A. H. Adriani, 1907.

25). Kadangi „Evangeliškasis Jozua“ tame pat laike yra ir žydų Išganytojas—tai yra neišvengiamas symboliškas q u i p r o q u o, dėlto kad proto religija turėjo gimti iš mozaizmo (p. 29). yra tai dieviškai-žmogiškas q u i p r o q u o (p. 26). Visa krikščionybė yra tik afektiškas, sujudinantis q u i p r o q u o, kuris apvertė pasaulį, yra tik heleniškas q u i p r o q u o, susitikęs su žydiškaja tema“ (p. 23).

Kas link Evangelijų Bolland'o išvados nemažiau keistos. Pirmykštės jų formos jisai ješko Aleksandrijoj', kurion jisai perkėlė krikščionybės pradžią. Pirmąją aleksandriniškąją Evangeliją autorius randa apokryfe, vadinamame „Aigypto Evangelija“. Autorius jį vadina „aleksandrijiniu Proto-Morkum“. Šis Proto-Morkus buvęs perdirbtas ir sušvelnintas išpradžių Romoj', kur pas Evangelistą Matą jo forma tapo žydiška, pas Luką—heleniška, pas Morkų—neutrališka ir universalistiška. Kas link IV-os Evangelijos, tai ji yra „aleksandrinizuotos Samarijos gnozės produktas“, ir, matomai, buvo parašyta Efeze (p. 27).

Tokios tai išvados, kurias autorius hegelietis duoda kaipo paskutinį žodį mokslo, tyrinėjančio N. Įstatymą, kaipo paskutinį žodį naujos liberališkojo protestantizmo tendencijos. Jo išvados taip nesutinka su aktuališkais rezultatais N. Į. kritikos, jog autorius tikrai galėjo manyti, kad joks mokslininkas neužduos sau darbą kritikuoti tą jo fantazijos vaisių.

V.

Tolesnį žingsnį toje pat pakraipoje padarė vokietis-monista A. D r e w s, prof. filosofijos Karlsruhe's politechnikoj, pasekėjas E. von H a r t m a n n'o „Besąmonumo filosofijos“, apgarsindamas pernai kningą: „M y t a i a p i e K r i s t ų[1]“. Kadangi jisai neužsiganėdino išdėstymu savo idėjų spaudoj, bet skelbė jas ir prakalbomis įvairiuose Vokietijos miestuose, tat tuom jisai padarė nemažą judėjimą įvairiuose sluogsniuose. Iš to atžvilgio ir ant jo kningos reiktu kiek apsistoti.

Drews'as stengėsi išaiškint, kad netik tikybiniai krikščionybės įvaizdai, bet ir jos historiški pamatai yra vien tik mytologija, kad visa evangeliškoji historija yra tik agregatas daugiau ar mažiau iškreiptų dalių kitų religijų ir priegtam patsai Jėzaus Kristaus asmuo priguli ne historiškai realybei, bet tik religijinei legendai. Pamatinė Drews'o tėzis skamba: n i e k u o m e t n e b u v o J ė z a u s i š N a z a r e t o.

---

[1]) Die Christusmythe. Jena, Diederichs 1909.

Savo kningoj Drews'as nepranešė nieko naujo, bet tik išnaudojo visus viršminėtus autorius, pridėjus dar veikalus anglo Robertson'o (Christentum und Mythologie 1900, Heidnische Christusse 1903) ir „Eposą apie Gilgamešą" Jensen'o. Reikalingas žinias Drews'as, kaip ir daugelis „popularizatorių", ėmė ne iš pačių šaltinių, bet iš antrų, trečių ir ketvirtų rankų, o kombinavimas jų autoriui nevisuomet nusisekė. Užtat kningoj tankiai pasitaiko vietos su keistu mixtum compositum, kur klaidos tiesiai duria akysna.

Drews'o kninga dalinasi į dvi beveik lygi pusi; pirmoji užvardinta: „Prieškrikščioniškasis Jezus", antroji— „Krikščioniškasis Jezus". Pirmoje pusėje autorius beveik visą gudrybę sėmė iš Smith'o. Kuomet Bauer'is tvirtino, jog krikščioniškosios eros pradžioje mesijaniškoji viltis tarp žydų jau buvo išnykus, Drews'as pradeda nuo priešingos tėzės: jisai tąja viltį stato į pirmą vietą, žymiai sutirština jos spalvas, priegtam jos pradžią randa parsizme. Rašydamas apie žydiškas Esenų ir Terapeutų sektas, Drews'as rėmėsi autoritetu Robertson'o, anot kurio historijoj nebuvo nei jokio Jėzaus iš Nazareto, lygiai kaip nei jokio Jozuės, apie kurį mini Senasis Įstatymas, o abudu turį pradžią nuo efraimiškojo sauledievio, kuris kartas nuo karto pasirodo kaipo gelbinčioji dieviškoji butybė; potam Drews'as, privesdamas viršui minėtą hymną, kurį cituoja Hippolytas, išveda, jog kultas Jezaus, kaipo dievybės, jau egzistavo prieš krikščionybę. Savo galutinę išvadą autorius taip formuluoja:

„Jau prieš Evangeliškąjį Jėzų buvo Dievas Jėzus ir kultas šito Dievo žydų sektose; šis kultas rodos pagal teisybei paeina nuo Jozuės Senojo Įstatymo,—priegtam susiliejo daiktan iš vienos pusės eschatologiškos žydų Apokalyptikos mintįs, iš kitos – stabmeldiški mirštančio ir prisikeliančio Dievo Atpirkėjo įvaizdai".

O kuomet „prieškrikščioniškas Jėzus" Drews'ui yra kaipo faktas ir kuomet šen ir ten orientališkose religijose randami tokie pat Mesijos paveikslai, kaip ir potam Evangelijose, tai išvedama, jog Evangeliškas Jėzus negyveno, bet pateko į Evangelijas, kaipo fantazijos produktas. Stebėtina logika! Ji geriau pritinka pavadinti pasturlogika (Afterlogik).

Visa Jėzaus gimimo historija ligi mažiausių smulkmenų —mytai, kuriems privedama daug „paralėlių" ir „panašumų" iš religijinių senų tautų suopimų. Jėzaus kančios historija, anot Drews'o, ne daugiau, kaip vien teatrališkas atvaidinimas orientališko myto, kaip jį išreikšdavo babyloniečiai naujų metų šventėje, kuri pirmiaus vadinosi šventė Zakmukų, paskiaus Sakėjų.

Antroj savo kningos dalyj Drews'as „priparodinėja", jog šv. Pauliaus ir to laiko historikų liudijimai apie historiškojo Jezaus buvimą nėra historiški. Viskas išrišama labai prastai. Šv. Paulius yra analogiškoji fikcija pagal keliaujančius orientališkus pamokslininkus. „Ne Jėzus ir ne Paulius įsteigė krikščionybę, kaip mano teologai, bet nei Jezus, nei Paulius[1])".

Visi historiški liudijimai netik Juozapo Flavijaus, bet ir Tacito, Svetonijaus ir kitų yra melas arba interpolacijos.

Jėzaus paveikslas—tai paveikslas naujo judaizuoto Adonis'o. Jėzaus Kristaus iš numirusių atsikėlimas—syriškos šventės gamtos dievo Adonis'o plagiatas, o tikėjimas į J. K. atsikėlimą, tai tik perkeistas tikėjimas į Adonis'o atsikėlimą.

Kritiškai apsistoti ant Drews'o eklektiškos teorijos čion neskaitau reikalingu. Paminėsiu tik, jog aprašymą pavasario šventės Antiochijoj, mirties Adonis'o ir jos dramatišką vaidinimą Drews'as paėmė iš Pfleiderer'io[2]) kningos, su visomis jo klaidomis, kuris savo ruoštu šiek tiek pasinaudojo Smith'u. Pirmučiausiai jokiais šaltiniais negalima remties pernešimui šventės Antiochijon; toliaus suvis neteisinga perkėlimas šventės į pavasarį; be jokio pamato kalbama apie „tikėjiminį išganymą"; nieko negalima pasakyt apie šventėje dalyvavusiųjų žmonių skaitlių (Drews'as sako: „visa Antiochija"!); ant galo antroji pusė aprašymo yra paveikslas ne syriškojo kulto Adonis'o. bet frygiškojo kulto Attis'o šventės, kaip jį aprašo Firmicus Maternus.

Viskas ką Drews'as paėmė iš Smith'o jau buvo aptarta, taip kad čion tai palytėti suvis nėra reikalo, o apie girtasias analogijas, paralėles, babylonizmą, giminystę krikščionybės su orientališkomis religijomis iš atžvilgio į laukimą Mesijos, ant galo apie Adonis'o, Attis'o, Oziris'o ir kitų „iš numirusių atsikėlimą" bus kalbama kitoje vietoje.

II SKYRIUS.

KRIKŠČIONYBĖ BE KRISTAUS.

Astrališkai mytologiškas Naujojo Įstatymo aiškinimas: Volney, Dupuis, Viper, Radau, Virolleaud ir kiti. Astrališko metodo miklumas. Jėzus ir Gilgameš'as Jensen'o „Epose apie Gilgameš'ą". Tyrinėjimai pasigaunant „religijiškai historiškų paralėlių".

I.

Senasis ir Naujasis Šventojo Rašto Įstatymai daro organišką vienatą sulig teisingos nuomonės: *novum testamentum*

---

[1]) Das Freie Wort Frankfurter Halbsmonatschrift IX № 17 Dez. 1909 S. 679

[2]) Religion und Religionen 1906 S. 222.

in vetere latet, vertus in novo patet. Užtatai kova už Bibliją ir Babelį, prasidėjusi Seno Įst. srityje, netruko persimesti ir į Naująjį. „Taip vadinamoj' kovoj' už Bibliją ir Babelį pirmoj' eilėj' dalykai ėjo apie santikius Senojo Įstatymo su Babylonija. Žvaliems buvo jau ir tada aišku, kad visa Biblija, ir Naujas Įstatymas rodo įvairiausius sąryšius su Babeliu"[1]. Kaip kovojant Senojo Įst. srityj' taip ir Naujojo vieni babylonistai tik kur-ne-kur rado Naujame Įst. daugiau ar mažiau babyloniškos pasaulėžvalgos ruožų, kaipo turėjusių įtekmę tik į pasakojimų formą, kiti rado babyloniškų mytų pamušalą ir pačiame kristologiškosios idėjos turinyje, treti žengė dar toliau, stengdamiesi rasti visuose Naujo Įst. raštuose astrališkus ar neastrališkus babyloniškus mytus, neduodami jokios vietos historiškam krikščionybės Įsteigėjui. Šiame skyriuje paliesime tiktai nuomones tų, kurie arba aiškiai atmeta Kristaus historiškumą, arba daugiau linkę apsieiti be Jo.

Kas link grynai astrališko Naujo Įst. aiškinimo, tai pažymėtina, kad toksai bandymas jau buvo padarytas šimtas suviršum metų atgal, kuomet dar apie musų dienų panbabylonizmą, niekas ir nesvajojo.

Tokį bandymą padarė maž daug kartu du prancuzu Fr. Volney ir Ch. Fr. Dupuis.

Pirmasis savo knyngoje: "Griuvėsiai arba apmislijimai apie valstijų revolucijas"[2] krikščionybę apriboja kaipo alegorišką garbinimą saulės, pavadintos kabalistiškais vardais Chrisen arba Kristus ir Yésus arba Jėzus. Šią savo išvadą Volney taip pamatuoja: žodyje Hàris, kaip jį ištaria orientaliečiai, graikai sulig savo nuolatinio papročio aspiruotą *há* išreiškia kaipo X arba hispanišką jotą (!). Hebraiškoje kalboje Hérés reiškia saulė, o arabiškoje—žodžio kamienas reiškia sergėt užlaikyt ir Hàris (arba Chris) reiškia sergėtojas užlaikytojas. Iš čion pasidarė kaip indiškasis dievas Chris-en arba Chris-na, taip ir graikiškų ir vakarinių krikščionių Chris-tos, Marijos sunus. Toliaus sujungimas trijų raidžių Yês, darančių skaitlinį 608 — vienas iš saulės periodų —, pridėjus latinišką galunę *us* daro Yes-us arba Jėzus, kuris žodis yra senas kabalistiškas slapto mergelės (?) Minervos sunaus jauno Bakchaus vardas; Bakchus visoj' savo gyvenimo, dargi savo mirties historijoj', talpina krikščionių dievo historiją, tai yra saulės historiją, kaipo abu esančiu jos emblema[3]).

---

[1]) *Fiebig*: Babel und das Neue Testament. Tübingen 1905 S. 1.

[2]) Les ruines ou meditations sur les revolutions des Empires 1791. Priešais mane: 10 édition, on y a joint La loi naturelle, Paris 1822.

[3]) p. 214, 221, 359.

Šį Volney'o Kristaus su Krišna[1]) identifikavimą kartoja ir po šiai dienai daugelis diletantų. Ypač susidurusieji su krikščionybe brahmanai tvirtina, kad krikščionis savo Dievą perėmę nuo jų, nes Krišna ir Kristus esą tas pat. Be to Krišna turi prievardį D š i š n u (Jisnu), ir Kristus turi prievardį J ė z u s. „Jisnu"—„Jezus" ar vėl ne tas pats? Taigi Jėzus Kristus esąs ne kas kitas kaip „Jisnu Krišna".

Bet visi tokie protautojai, pradedant nuog Volney'o ir baigiant tankiai labai tamsiais brahmanais, pasirodo nežiną ABC graikų, hebrajų ir sanskrito kalbų. Jėzus yra hebraiškojo kilmės žodis reiškiąs „Padėtojas"; Kristus yra graikiškas vertimas hebraiškojo M a š i a h, reiškiančiojo „P a t e p t a s i s". Krišna ir Jisnu yra gryni sanskrito žodžiai, pasitaikantieji jau Rigvedoj' apie 1500 m. pr. Kr., kuriudviejų pirmasis reiškia „Juodasis", o antrasis „Užkariautojas". Taip kad apie perėmimą vienų žodžių iš kitų negali but jokios kalbos.

Dupuis, savo tyrinėjimuose „Visų kultų arba universališkos religijos pradžia"[2]) stovis ant tokio pat pagrindo kaip ir Volney, posmavo daug ilgiau remdamas savo išvadžiojimus. Anot jo koksai nei butų krikščionybės įsteigėjas, svarbu esą žinoti krikščionių kulto budą. O esą nesunku ištirt, kad tai gamtos ir saulės kultas, kad karžygis vadinamų evangelijomis legendų yra tas pats karžygis, ką apdainuotas su daug didesniu genijumi poėmose apie Bakchų, Osirį, Herkulį, Adonį etc.

---

[1]) Asmuo, kuriame įvyko didžiausias Brahman'o įsikunijimas. Paaiškinimui suteiksime porą indusų religijos taisyklių. Karštame klimate, migdančiame organizmus ir darančiame į žmones snaudulingą įtekmę, giliai religijiška indusų tauta išgalvojo suniurusią religiją: asmeniškos dievybės nėr. Yra tik panteistiškai vaidenama dievybė—Viskas, ir vadinasi B r a h m a n. Brahman'as yra visame: žmonėse ir gyvuliuose, gerame ir piktame. Patsai pasaulis yra tik atrodis (vok. Schein) M a j a. Taip pat ir žmogaus gyvenimas nėra tikrybė, o tik atrodis. Tikra esybė yra buvimo ir nebuvimo vienata Brahman'e. Brahman'as keletą kartų tapo kunu, išdalies kaipo gyvulys. Šiuos įsikunijimus indusai vadina A w a t a r s (nusileidimai). Jų ligšiol buvo d e v y n i: didžiausias buvo Krišnoje, bet dešimtasis įsikunijimas, kurio dar laukiama, busiąs tobuliausias ir skaisčiausias. Krišna pirmykščiai buvo karės karžygis, historiškas asmuo, paskiaus papuoštas įvairiais mytologiškais ruožais. Šiuom laiku jisai didžiausia indusų dievybė. Iš doriško atžvilgio Krišnos asmuo ne be uźmetimų, nes smaguriavo visokiuose meilės prietikiuose su piemenaitėmis. Vienok tai akyse indusų nieko nekenkia, nes prie dievo negalima esą taikint žmogiškos doros mastas. Kas žmogui užginta, tai Krišnai galima.

[2]) L'Origine de tous les cultes ou religion universelle, 3 vol in-4° avec atlas et en 12 vol in-8, 1794. 1798 m. autorius išleido savo tyrinėjimus sutrumpintame pavidale: Abrégé de l'origine de tous les cultes; priešais mane: nouvelle édition, ornée du portrait de l'auteur, augmentée d'une notice sur la vie et les ouvrages de Dupuis etc. Paris 1836.

Trumpai visa Kristaus gyvenimo historija, tariant žodžiais paties Dupuis, *n'est qu'une fable solaire*[1]).

Priparodymui savo tezės D. ilgai posmuoja darydamas kurioziškus suartinimus Jėzaus Kristaus ir saulės. Ant galo taip užbaigia:

„Drįstu tart, priparodžius, kad Kristaus įsikunijimas yra saulės įsikunijimas, kad jo mirtis ir atsikėlimas taip pat turi saulę, kaipo objektą, ir kad ant galo krikščionįs faktiškai yra tik saulės garbintojai..., aš prisiartinu prie didelio klausimo, butent, ar Kristus egzistavo ar ne. Jeigu suomi klausimu norima žinot, ar krikščionių kulto objektas Kristus yra esybė reališka ar idėališka,—aišku, jog jis yra esybė reališka, nes mes parodėme, kad jis yra saulė. Be abejonės nieko nėra reališkesnio kaip ši apšviečianti kiekvieną ateinantį pasaulin žmogų žvaigždė. Ji egzistavo, ji dar egzistuoja ir ji ilgai egzistuos. Jeigu klausiama ar egzistavo žmogus šarlatanas ar filosofas, vadinęsis Kristum ir įsteigęs šio vardo senovės Mitros, Adonio etc. mysterijas, musų tyrinėjimui turi mažą reikšmę, ar jis egzistavo ar ne. Mes tikime, kad ne"[2]).

Šie Dupuis'o išvadžiojimai sutrumpintame pavidale „abrégé" Restauracijos laikuose tapo vienu iš svarbiausių veikalų prieštikėjiminei propagandai ir patraukė daug pasekėjų. Bet iš dalies ačiu priešingoj' pusėj' vikriam išrodymui Dupuis'o metodo netikumo, o iš dalies praplitus ir įėjus madon Straussui ir Renan'ui, Dupuis tulam laikui buvo užmirštas.

Musų laikuose nors racionalistų kritiškai-historiški Naujojo Ist. tyrinėjimai manė prašalinę Strauss'o mytų jieškantį metodą, bet pastaruoju laiku vėl užėjo manijos banga visą Kristaus asmenį ir jo gyvenimą praskiesti į grynus astrališkus mytus. Čia Dupuis vėl tapo iškilmingai iš numirusių prikeltas ir išaugštintas. Drews'as[3]) giria Dupuis'ą už jo "smailių žvilgsnį jieškant Biblijoje mytų", jo tyrinėjimai verčiami į kitas kalbas[4]). Tik dabartiniai „astralai-mytologai" garsinasi stovį po asyriologijos vėliava, ką, žinoma, Dupuis daryti negalėjo.

Ant tokio naujai papuošto pamato stovi prof. R. Viper'is[5]), pusiau asyriologai Ch. Virolleaud'as[6]) ir H. Radau[7]). Visi jie, ypač Viper'is ir Virolleaud'as, tardamiesi duodą naują apreiškimą, faktiškai tik gieda tą seną giesmę, kurią sugalvojo Dupuis šimtas suviršum metų atgal. Ir nors Viper'is ant kiekvieno žingsnio atsišaukia neva į asyriologijos išdavas, o Virolleaud'as į asyriologiją ir į sulyginamąjį reli-

---

[1]) p. 340, 341.
[2]) Abrégé, p. 255.
[3]) Das Freie Wort 1909 № 6 S. 220.
[4]) Sul. pav. Ursprung der Gottesverehrung deutsch von Streissler 1910.
[5]) Съ Востока Свѣтъ. Москва 1908.
[6]) La Légende du Christ. Paris 1908.
[7]) Bel, the Christ of Ancient Times. Chicago 1908.

gijų tyrinėjimą, vienok faktiškai abudu nieko naujo nepasako. Su Radau, tyrinėjančiu ypač atsikėlimo idėją babyloniškoj' religijoj', reikės susitikti kitoj' vietoj'.

Atvirai ir dar plačiau Dupuis'o išvadžiojimus suvartojo lenkas A. Niemojewskis, kurio konstrukcijose augščiau minėta manija, Kristaus asmenį ir jo gyvenimo historiją praskiesti į grynus astrališkus mytus, pasiekė savo kulminacijos punktą ir vargu begali jau augščiau kilti. Padėjęs savo konstrukcijų pamatan Dupuis'o - Volney'o schemą, prikaišiojęs į ją kur tiko išvadžiojimus Winkler'io, Jeremias'o, Zimmern'o, Jensen'o ir kitų, ant galo viską sutapnojęs ir užviršavęs savo lakia fantazija Niemojewskis padarė stebėtinas išvadas, ką viską ir apgarsino kningoj': „Dievas Jezus svetimų ir nuosavų tyrinėjimų šviesoj"[1]). Dvi, trįs galutinės tezės verta paminėti:

„Evangelijos yra stebėtinai gražiai sustatyti užmirštos religijinės astrališkos poėzijos ir astrališkos filosofijos dailės dirbiniai.

Asmenų vardai yra arba astrališkai mytologiškos kilmės, arba, ten kur apie jų historiškumą negalima abejoti, sumytologinti astrališkoj prasmėj.

Šalių vardai Judėja, Galilėja ir Aigyptas vaidenami astrališkai. Tas pat ir apie quasi-geografišką vardą „kyrenietis".

Pirmykštė Mato ir Luko Evangelijų forma buvo grynai astrališka.

Mato Evangelija slepia savyje astrališką systemą su lygdienio punktu ženkle „Avinas", Luko — „Dvynuose".

Pas Matą turime saulės mytą, pas Luką mėnulio mytą.

Gimimo scena, ginčas bažnyčioje, gundymas, Judos išdavimas, epizodas Getsemane, Petro užsigynimas, kraujo kelias, palaidojimas graban ir atsikėlimas vaidenti ir išreikšti kaipo kosmiški apsireiškimai.

Jezus pas Luką kartu mėnulis ir duona.

Luko Evangelija yra duonos Evangelija, o Jono—vyno Evangelija.

Jezus Evangelijose yra psychiškas asmuo susideda iš sekančių elementų: akmuo, vyno medis, duona, avinėlis, mėnulis, saulė, žmogus. Petras psychiškas asmuo, nužemintas dievas, eklektiškas paveikslas. Sėdįs pas duris augščiausio kunigo namuose Petras yra sausio mėnesio atstovas.

---

[1]) Gott Jesus im Lichte fremder und eigener Forschungen samt Darstellung der evangelischen Astrallstoffe, Astrallszenen und Astralsysteme. Deutsche bearbeitete und erweiterte Ausgabe. München 1910.

Išleidėjas (A. et R. Huber's Verlag) pažymi šį veikalą kaipo vieną iš didžiausių apsireiškimų visų tautų literaturoj ir mano busiant dalyku karštų diskusijų mokslininkų ir visų apšviestųjų tarpe; ir čia pagamina spiegiančią veikalui reklamą, pranešdamas šį tą apie autorių: pirmiausiai užrekomenduojama, kad kningos autorius A. Niemojewski paeina iš senos augštos lenkų giminės, kurios daugelis sąnarių buvo kovotojai žodžiu ir kardu už laisvę ir apšvietimą. Po šiai rekomendacijai paminima „nuopelnai" trijų autoriaus pirmtakunų (žinoma, ne be paties autoriaus noro ir pagalbos) ir jo paties persekiojimai iš pusės katalikiškos lenkų vyskupijos.—Bet ir absolutiškai niekur nevartojama tokios rųšies reklama vargu padės išleidėjo norams išsipildyti; nes lig šiol tik vienas historiškai-kritiškos pakraipos šalininkas racionalistas G. Pfannmüller'is pašventė šios kningos recenzijai vos keturias, penkias eilutes griežtai nepripažindamas jai jokios moksliškos vertės. (Literarisches Zentralblatt, 1910, Sp. 1569—70).

Jonas Krikštytojas yra ne žmogus, bet psychiškas asmuo Evangelijose jisai astrališkas žuvadievis.

Evangelijų žuvininkai tai ne žmonės užsiimantieji žuvininkystės amato, bet žuvadievio garbintojai etc."[1]).

Skaitytojas nesistebės Niemojewskio išvadoms, jeigu sužinos kokiu metodu autorius vadovavosi savo tyrinėjimuose, apie savo metodą jis taip išsitaria:

„Reikia laikas nuog laiko pasikeliauti ir žengti lauk iš gabineto, norint atgaivinti vaidentuvės jiegą"[2]).

Šis prisipažinimas užtektinai paaiškina, kad bene visus knngoj paveikslus sutvėrė ne historiškas tyrinėjimas. Gal gi astronomiškas? Bet autoriui netyčiomis išsprudo prasitarimas: „Kugler'is gal but yra labai geras astronomas, apie tai aš nieko negaliu spręsti[3]). Taigi sulig savo prisipažinimo autorius ir astronomijoj' esąs silpnutis — jis mat tik „astralas-mytologas". Tatai jau aišku, kad autoriaus fantazijos nevaržė nei historija, nei astronomija, o visai paprastas apsireiškimas, kad nedisciplinuota fantazija sutveria daug nebutų daiktų. Butų suvis bergždžias darbas griauti Niemojewskio išvadas, nes ačiu savo metodui jisai tekstuose randa viską, kas tik jam reikalinga rast.

Apskritai Niemojewskio kninga tai puikus pavyzdis, kas musų dienose po priedanga garsaus žodžio „mokslas" pakišama nekritiškiems skaitytojams. Toksai „mokslas" daro didelę gėdą visai musų epochai, kuri taip didžiuojasi ir giriasi savo „pamatuotais" tyrinėjimais[4]).

II.

Su astrališko metodo pagalba ir susiaurintoj' kaip jį vartojo Dupuis, o dabar Viper'is, Virolleaud'as ir kiti galima daug historiškų faktų priparodyt kaipo astrališkus mytus. Pasirodžius Dupuis'o astrališkam milžinui kovos lauke priešais jį išėjo nykštukas ir nugalėjo milžiną. Kadangi musų gadynėje Dupuis'o metodas vėl atgijo, tai visiškai teisėta atgaivint ir jo priešą nykštuką, kurio rolę lošė ir lošia J. B. Pérès'o knin-

---

[1]) S. 447—481.

[2]) S. 190.

[3]) S. 372 Anm.

[4]) Ant tokio pat pamato stovi ir tokį pat metodą vartoja ir Niemojewskio giriamas rusas H. Морозов'as: Откровеніе въ грозѣ и въ бурѣ. Исторія возникновенія Апокалипсиса. Москва 1907, atrandąs, kad Apokalipsį parašė Jonas Auksaburnis 30 rugsėjo 395 m. Priešais Morozov'o fantastiką rašė: П. Никольскій: Споръ исторической критики съ астрономіей. Москва 1908. ir В. Ф. Эрнъ: Опыты философскіе, критическіе и полемическіе. Москва 1911.

gelytė: „Kaip Napoleonas niekados neegzistavo"[1]). Iš jos ir paduosime keletą svarbesnių ištraukų.

Napoleonas Bonaparte, apie kurį tiek daug kalbėta ir rašyta, kaipo historiškas asmuo suvis neegzistavo. Jisai tik alegoriškas asmuo, tik personifikuota saulė.

Ištikrųjų ką gi mes žinome apie jį? Mums sako kad jis vadinasi Napoleonas Bonaparte. Parodysime jo vardo analyzę.

Visas pasaulis žino, kad poetai saulę vadina Apolonu. Taigi skirtumas tarp žodžių N a p o l e o n a s ir A p o l o n a s iš paviršiaus suvis nedidelis, o jeigu patyrinėti šių žodžių reikšmę, tai skirtumas visai išnyksta. — Žinoma, kad žodis A p o l l o n reiškia n a i k i n t o j a s; šį vardą graikai davė saulei užtatai, kad ji dideliais karščiais ir ligomis sunaikino dalį jų apgulusios Troją kariuomenės, dėlei to, kad Agamemnonas įžeidė saulės kunigą Chryz'ą, kaip apie tai kalbama pradžioje Homero Iliados. Stipri graikiškų poetų vaidintuvė saulės spindulius paverte degančiomis vilyčiomis, kurias supykęs dievas leido į visas puses. ir butų viską sunaikinęs, jeigu jo rustybės sumažinimui nebutų Chryzo dukterei davę laisvę. Dėl tos priežasties, tikėtina, saulė ir tapo pavadinta Apolonu, bet koki nei butų jos vardo priežastis, tikra, kad saulė reiškia n a i k i n t o j a s, ką rodo patsai žodis A p o l l o n. A p o l l o n vistiek ką ir A p o l e o n paeina iš dviejų pamate vienodų graikiškų veiksmažodžių ἀπολλύω arba ἀπολέω, reiškiančių ž u d y t, n a i k i n t, i š n a i k i n t. Musų gi XIX amžiaus karžygis piešiamas irgi kaipo didžiausis, koks tik kada galėjo gyventi, žmonių n a i k i n t o j a s. Tik jis vadinosi ne Apoleon, bet Napoleon (tikras jo vardas tai Napoleon arba Néapolion, kas aiškiai matyti ant stulpo Vendome'). Taigi skirtumas tik skiemenyje *ne*; jisai yra graikiškas νη arba ναι ir reiškia stiprų patvirtinimą, kurį mes galime išreikšti žodžiu t i k r a i. Iš čion seka, kad Napoleon reiškia t i k r a s i š n a i k i n t o j a s, tikras Apollon'as, taigi aišku, kad saulė.

Bet ką bendro su saule gali turėt kitas jo vardas—B o n a p a r t e? Gi jisai aiškiai reiškia b o n a p a r t e—geroji pusė. Taigi čionai kalba eina apie daiktą su dviem pusėmis —viena gera, antra bloga, — ne apie ką kitą, kaip tik apie šviesą ir tamsą, apie dieną ir naktį; aišku kad čion perimta nuog persų alegorija: yra tai Ormuzdo ir Arimano viešpatys-

[1]) Comme quoi Napoleon n'a jamais existé, grand erratum, source d'un nombre infini d'errata à noter dans l'histoire du XIX-e siècle. Paris 1827. Pirma laida anonymiška. Priešais mane: avec notes bio-bliographiques par *Gustave Davois*. Paris 1909.

tės; pirmoje—šviesa ir geri genijai, antroje—tamsa ir blogi. Paskyrimas ko nors į tamsą kadaisiai buvo išreiškiamas: a b i r e i n m a l a m p a r t e m (eiti į blogą pusę). Jei žodžiais *mala parte* išreiškiama tamsa, tai negali buti abėjonės, kad žodžiais *bona parte* išreiškiama šviesa, kuri viešpatauja pasirodžius Napoleonui, tai yra saulei.

Toliaus mums pranešа, kad Napoleonas gimė ant viduržemio jurių salos. Sulig graikų mytologijos Apolonas irgi gimė ant viduržemio jurių salos, D e l o s e, Napoleono gimimui čion parinkta sala K o r s i k a, taip pat netoliese nuo Francijos, kaip Delosas nuog Graikijos. Pausanius Apoloną vadina aigyptiška dievybe; tam suvis nereikia gimti Aigypte, o užtenka, kad Aigypte butu žiurima kaipo į dievą; čion vėl sąryšis su Napoleonu, nes aigyptiečiai į Napoleoną žiurėjo kaipo į antgamtiško budo asmenį, kaipo į Mohamedo draugą.

Dar mums pasakoja, kad Napoleono motina vadinosi L e t i c i j a. Šis žodis reiškia d ž i a u g s m a s ir juomi norėta pažymėta a u š r a, kurios spinduliai pradžiugina visą gamtą, ir kuri, kaip sako poėtai, pagimdo saulę, atidarydama jai savais rausvais pirštais Rytų vartus. Dar ir tai stebėtina, kad graikų mytologijoj Apolono motina vadinasi Λήτω. Bet jeigu romiečiai iš L e t o padarė L a t o n a, tai musų laiknose dar lengviau padaryti L e t i c i j a, nes l a e t i t i a yra daiktvardis iš veiksmažodžio l a e t o r arba nevartojamojo l a e t o reiškiančio „įkvėpti džiaugsmą". Aišku, kad ši Leticija, kaip ir jos sunus, paimti iš graikų mytologijos.

Pasakoja, kad šis Leticijos sunus turėjęs tris seseris; be abejonės, kad šios tris seseris tai tris G r a c i j o s, kurios su savo draugėmis Muzomis puošė ir linksmino savo brolio Apolono rumus Napoleonas dar turėjęs keturis brolius. Nesunku išturti, kad tai keturi m e t ų l a i k a i. Trijuose metų laikuose —pavasaryj, vasarą ir rudenyj—saulė ypač smarkiai kaitina. Iš čia atsirado pasaka, kad tris Napoleono broliai buvo karaliai. Ketvirtasis nebuvo karalium, o tik Canino kunigaikštis. Aišku, kad tai žiema. Nes Canino paeina iš c a n i t. y. balti senatvės plaukai, primenantieji žiemą. Mat, poėtų akyse dengiančios musų kalnus girios yra jų plaukai, o kada jos žiema apšalnoja, tai reiškia sęstančios gamtos apšalnotus plaukus.

Cum gelidus crescit c a n i s in montibus humor.

Taigi pretenduojamasai Canino kunigaikštis yra tik personifikuota žiema.

Pasakose apie Napoleoną randame, kad jisai turėjęs dvi moteri; taip pat ir saulei skiriama dvi moteri: mėnulis ir žemė; mėnulis sulig liudijimo Plutarko, žemė—sulig aigyptiečių.

Viena iš Napoleono moterų pagimdžiusi jam sunų. Taip pat ir saulė nuo mėnulio neturėjusi padermės, o nuog žemės turėjusi vienintėlį sunų; yra tai mažiulis Horus, sunus Osirio ir Izies, t. y. saulės ir žemės, kaip tai matyti iš Histoire du ciel T. I p. 61 ir sek. Yra tai aigyptiškoji alegorija, kurioje mažiulis Horus gimęs apvaisintoje saule žemėje, atstovauja žemdirbystės vaisius. Napoleono sunaus gimimas patalpintas 20-je kovo mėnesio, taigi pavasario lygdienyje, užtai kad tik pavasaryj prasideda žemdirbystė.

Dar mums pasakoja, kad Napoleonas padaręs galą terorizavusiai visą Franciją rykštei, vadinamai revolucijos hydra. Ši hydra tai angis,—suvis nesvarbu kokios rušies, ypač kada apie tai kalbama pasakoj'. Yra tai angis Pyton'as, baisus šliaužlys, daręs visai Graikijai didelę baimę; Apolonas ją užmušdamas išgelbėjo Graikiją, ir tai buvo pirmas Apolono atsižymėjimas. Užtatai ir suopiama, kad Napoleonas pradėjo savo viešpatavimą užslopindamas francuzų revoliciją; šis suopimas lygiai chimeriškas, kaip ir visi kiti; tai rodo, kad ir žodis revolucija, paimtas iš latiniško revolutus, reiškiančio susivyniojusią angį. Čion Pyton'as ir daugiau nieko.

Suopiama, kad Napoleonas savo armiją paskirstęs valdyti dvylikai maršalų; aišku, kad čion dvylika zodiako ženklų, valdančių nesuskaitomas žvaigždžių daugybes, kurios Biblijoje pavadintos dangaus kariuomene. Dar sakoma, kad be dvylikos maršalų, keturi budavę visai be veiksmo: yra tai keturi kardinališki punktai, visuomet stovį ant vietos visuotino judėjimo viduj, ir išreiškiami savo neveikimu. Taigi kaipo veikiantieji, taip ir neveikiantieji Napoleono maršalai yra grynai symboliški asmenįs, nebuvę lygiai reališki, kaip jų vadas.

Toliaus suopiama, kad Napoleonas viešpatavęs pietų šalyse, o žlugęs šiaurėj'. Jisai iškilmingai perėjęs visas pietų šalis, bet bandydamas žengti į šiaurę negalėjo atsilaikyti ir turėjo grįžti atgal. Aišku, kad čion charakterizuojama saulės kelionė. Visiems žinoma, kad saulė viešpatauja pietuose. Po pavasario lygdieniui ji bando užviešpataut ir žiemių šalis, tolindamasi nuo lygdienio. Bet po trijų mėnesių kelionės į šias šalis ji sutinka šiaurės tropiką, priverčiantį ją sugrįžt į pietus ženkle „Vėžys“, koks ženklo vardas duotas pažymėt atbulą saulės šioj srityj ėjimą Sulig šios astrališkos schemos ir sugalvota Napoleono kelionė į šiaurę, į Maskvą, ir pažeminantis bėgimas atgal.

Ant galo nereikia jokio aiškinimo, kad saulė teka rytuose, o leidžiasi vakaruose. Bet esantiems ant dviejų priešingų žemės kraštų gyventojams rodosi, kad ryta saulė išeina iš ryti-

nių jurių ir vakare pasineria vakarinėse. Taip ir visi poėtai piešia jos užtekėjimą ir nusileidimą.

Tą viską mes girdime, kuomet suopiama, kad Napoleonas atėjo per rytų jures (iš Aigypto), kad viešpatautų Francijoj, ir kad jis dingo vakarinėse jurėse išviešpatavęs dvylika metų, kurie dvylika metų ne kas kita kaip tik dvylika dienos valandų, per kurį laiką saulė šviečia ant horizonto.

Jis viešpatavo tik vieną dieną, sako Naujo Mesianizmo autorius kalbėdamas apie Napoleoną; ir budas, kaip jis aprašė jo iškilimą, jo pasvirimą ir puolimą, rodo kad šis švelnus dainius matė Napoleone, kaip ir mes, tik saulės paveikslą. Jis ir ne kas daugiau; tai liudija, kaip trumpai apžvelgėme, jo vardas, jo motinos vardas, jo tris seseris, jo keturi broliai, jo dvi moteri, jo sunus, jo maršalai, jo darbai; tą patį liudija jo gimimo vieta, sritis, kuriose jis švaistėsi, reikalingas jo kelionei laikas, sritis, kuriose jis viešpatavo, suklupo ir po savo blizgančiai karierai žlugo išbliškęs ir nuvainikuotas, kaip apie tai sako dainius Kazimieras Delavigne.

Taigi priparodyta, kad pretenduojamasai XIX amžiaus karžygis yra tik alegoriškas asmuo, kurio ruožai paimti nuo saules. *Ergo* Napoleonas Bonaparte, apie kurį tiek daug šnekėta ir rašyta, suvis neegzistavo, ir klaida, kurią padarė toks daugelis, paeina iš qui pro quo, butent, kad jie į XIX amžiaus mytologiją pažiurėjo kaipo į historiją. Užbaigiant galima pasakyt, kad visa Napoleono historija, tariant paties Dupuis'o žodžiais, n'est qu'une fable solaire.

Tai tiek šį kartą apie astrališko metodo moksliškumą ir vaisingumą kaip jį sutvėrė Dupuis, o šiandien su labai dideliu pamėgimu vartoja Viper'is, Virolleaud'as, Niemojewski's, iš dalies Drews'as ir daugelis kitų, taikindami jį krikščionybės atsiradimui ir Kristaus gyvenimo išaiškinimui[1]).

III.

Laikydamasis labai arti tik ką aptarto metodo žinomas kylerasčių tyrinėjime savo darbais P. Jensen'as, semitiškos filologijos profesorius Marburgo universitete, prieš ketvertą metų padarė negirdėtą ir niekeno ligšiol nesapnuotą atradimą. Šis garbus mokslininkas apie savo atradimą keliais žodžiais užsi-

[1]) „Journal du départament de Lot-et-Garonne" du 2 février 1856 rašė apie Pérès'o kningelytę: „Ši kningutė nebus efemeriškas rašinys; ji liks, nes bus tol naudinga, kol p. Dupuis'o veikalas bus kenksmingas, t. y. kol jo metodas bus galutinai diskredituotas, ką visuomet nenustos daryti ši kningutė; ir galės tankiai at-itikti, kad ant galo nykštukas sulig savo didžio, perkirs milžiną". Šie žodžiai stebėtinai pildėsi ir pildosi.

minė 1902 metais[1]), o galutinai pranešė pasauliui 1906 metais savo storoj (1030 pusl.) kningoj: „Eposas apie Gilgameš'ą pasaulio literaturoj"[2]). Šios kningos prakalboj Jensen'as pats šiaip atsiliepia apie savo atrastą tiesą:

„... Bandys, ir dabar jau stengiamasi nemalonę tiesą mirtinai lazdomis užmušt, paslaptomis nuodais nunuodyt, arba mirties tyla pasitikti su didesniu ar mažesniu geru tikslu patarnaut religijai, mokslui... Vienok— tiesa gyvena ir nemiršta, nors ją ir su lazdomis mirtinai muštu, arba paslaptomis nuodais nuodytu, arba mirties tyla sutiktų. O visgi stabai, nuog kurių atliuosuos šie lapai, yra negyvi, visiškai negyvi ir neatgys, nors kažkaip garsiai rėktu, kad jie per amžius nemirs. O šio man visiškai ir užtenka" (XIV, XV).

Koki gi toji tiesa, apie kurią laimingas atradėjas mano, kad ją pasitiksią su lazdomis, nuodais ir mirties tyla? Ugi trumpai kalbant, kad viskas, arba beveik viskas, ką mums pasakoja Biblija apie Abraomą, Izaoką, Jokubą, Ezavą, Juozą, Mozę, Aaroną, Jozuę, Gideoną, Jeftę, Samuelį, Saulių, Dovydą, Jonataną, Salamoną, Jeroboamą I ir II, Akabą, Elijų, Elizėjų, Ezrą ir daugelį, daugelį kitų -yra tik įvairiuose laikuose, įvairiose šalyse sulipinta ir lokalizuota medega seno nacionališko babyloniško eposo apie mytišką karžygį Gilgameš'ą ir jo draugą Eabanį. Bibliški pasakojimai yra tik pavienių šio eposo refleksų konglomeratas, kur šie babyloniški elementai tai į viens kitą sugrusti, tai viens kitu uždengti, tai viens prie kito pridurti, tai viens kitu papildyti, tai dvilinki ar trilinki, tai pridurti, tai apkapoti. Ir ne tik Sename Įstatyme. Ir Naujojo Įstatymo pasakojimai—tik šio babyloniško eposo refleksas arba variantas. Visa evangeliškoji historija grynas suopimas ir nėra jokio pamato skaityti historišku kokį nors pasakojimą apie Jezų. „Suopimas apie Jėzų yra tik izraelitiškas suopimas apie Gilgameš'ą, papasakotas Sebulone vieno žmogaus iš Nazareto".— Sekančiame tyrinėjimų tome Jensenas žada parodyti, kad ir pasakojimai apie graikų karžygius pav. Odysėjų, Menelajų, Heraklą irgi šio eposo refleksas. Taigi čion dalykai eina apie panbabylonizmą plačiausioj ir radikališkiausioj žodžio prasmėj. Sulig teisingo Beer'o patėmijimo, „Jensenas kaip naujas Gilgameš'as padeda Winkler-Jeremias'o kompanijai zovada lėkti"[3]). Kaip tuli musų dienų gamtininkai savo teorijose visą organišką pasaulį išveda iš vienos pirmykštės akytės, taip Jensenas

---

[1]) Berliner philologische Wochenschrift 1902 Sp. 981—991, 1025—1038. Zeitschrift für Assyriologie 1902 S. 125—134, 413—414.

[2]) Das Gilgamesch - Epos in der Weltliteratur. Erster Band: Die Ursprünge der altestamentlichen Patriarchen - Propheten - und Befreier - Sage und der neutestamentlichen Jesus - Sage. Strassburg, K. J. Trübner 1906, kaina 20 rub., dabar 10.

[3]) Theologischer Jahresbericht 1907, S. 15.

visą žmonijos dvasios gyvenimą išveda iš babyloniškojo eposo apie Gilgameš'ą.

Bet ir šis pirmasis Jensen'o tyrinėjimų tomas jau turi nepaprastą svarbą, apie ką liudija paties autoriaus taip suformuotos išdavos:

„Taip Jėzus iš Nazareto, į kurį jau mažiausiai greit du tukstančiu arba ir gal daug ilgiau krikščioniškasis pasaulis tiki kaipo į Dievo Sunų ir pasaulio Atpirkėją, ir kuriame ir pažangus musų mokslas regi dar mažiausiai didį žmogų, kuris kadaisiai kaipo augštas paveikslas ant žemės gyveno ir mirė, šis Jėzus niekados ant žemės negyveno, niekados ant žemės nemirė, nes jisai yra niekas kaip vien izraelitiškasis Gilgamešas, niekas, kaip vien prielipas prie Abraomo, prie Mozės ir prie nesuskaitomos daugybės suopimo paveikslų. Kaip kadaisiai babyloniečiai savo Gilgameš'e, taip krikščionybė savo Jėzuje garbina pusiau gluduriuojančią ukuose žmogaus akiai gestančią saulę, butent musų didelę šviesią saulę, ir tą pačią saulę, kuri jau prieš daugelį tukstančių metų liepsnojančioj iškilmėj ir gyvame majestote ant babyloniškojo dangaus tekėdavo ir nusileisdavo ir babyloniškojoj šalyj valdovą ir tautą vertė (zwang) prie maldaujančio garbinimo ir dėkingo tarnavimo. Mes, daug giriamojo stebėtinais kulturos užkariavimais laiko vaikai, kurie šypsomės su pagaila žiurėdami į senovės tautų tikėjimą ir papročius, mes musų katedrose ir maldos namuose, musų bažnyčiose ir mokyklose, rumuose ir grįtelėse, mes tarnaujame babyloniškam dievui, babyloniškiems dievams“ (S. 1029).

Taigi Jensenas nelaimingai, aklai 2000 metų klydusiai, krikščionijai atidarė akis, parodydamas tikrą jos Dievo Atpirkėjo budą: Ecce Jesus—Gilgameš! Ir dalykas su atradimu taip prastas, taip stebėtinai prastas, prastesnis nekaip su Kolumbo kiaušiniu. Ir negalima atsistebėti, kaip jį ligšiol neužčiuopė nei Welhausen'as - Stade, nei visi tie asyriologai, kurie ankščiau Jenseno surengė tikrą medžioklę ant mytų Sename ir Naujame Įstatyme.

Apie šį nepaprastą Jenseno atradimą gal butu niekas ir žodžio netaręs, jei ne platus daugelyje kame pritariantis tokio žymaus asyriologo kaip prof. H. Zimmern'o minėtos Jenseno kningos, tuojaus jai pasirodžius, aptarimas¹) užbaigiamas šiais žodžiais.

„Jau pirmu ruoštu Jensenui vargu pasiseks prasigrusti pirmyn su savo kningoj atstovaujamomis idėjomis... Vienok, jo laimei, tiesa neprigulminga nuo akymirksnies pasisekimo ir taip pat šiame atvėjyje nors gal but sunkiai ir tik laiko bėgyje prasiskins sau kelią. Bet visgi joks tyrinėtojas, kuris sulig savo darbo srities turi priedermę sutvert savo poziciją kas link šios Jenseno kningos,—neviens toks tyrinėtojas, negalės išsisukti nuo šios priedermės be savo moksliškos reputacijos pavojun pastumėjimo. Nes numylėtas ir taip tankiai pasekmingas metodas nesmagios kningos ignoravimo arba apie ją mirtino tylėjimo,—toks metodas šiame atvėjyje negalės ilgai tęsties.

¹) Literarisches Zentralbat 1906, Sp. 1712—1716.

Joje naujai atidengtų faktų svarba yra perdidi, kad su tokiais įrankiais galima butu ilgai atsilaikyti".

Taip atsiliepus Zimmern'ui atsiliepė ir kiti tik su tuom skirtumu, kad visi griežtai atmetė Jenseno atradimą. Gana bus paminėjus: asyriologus O. Weber'į[1]) ir C. Bezold'ą[2]), radikališkus racionalistus teologus—Bertholet'ą[3]), M. Brückner'į[4]), Erbt'ą[5]), Gunkel'į[6]), Jülicher'ą[7]), Rothstein'ą[8]), H. Schmidt'ą[9]), Schmiedel'į[10]), Weiss'ą[11]), taip pat Loisy[12]) ir J. Reville'į[13]) ir historiką Ed. Meyer'į[14]). Ypač charakteriška Bertholet'o nuomonė užbaigiant Jenseno kningos aptarimą:

„Gana kritiškam Jenseno kninga negali kenkti. Bet man gaila atsiminus nekritišką minią, kuri nepraleis iš to, ką apie tai girdi, įvairiais budais nesudarius kapitalą ir kuri teisėtai atsišauks į tai, kad tas viskas pasiulyta jai iš rankos tokio mokslininko, nuo kurio paprastai laukiama rimtų dovanų".

Toksai specialistų pasielgimas su Jenseno atradimu jį nemažai įpykino, už ką jis įnirtęs savo kritikus išpludo sofistais ir aklos tikybos fanatikais, o pastatęs devizą: „Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo" tikrai kreipėsi į nekritišką minią, arba kaip jis vadina—į „svietiškius" populerizuodamas savo atradimą mažose kningelėse[1]) ir prastiems žmonėms skiriamuose laikraščiuose[2]).

Noriut geriau ir teisingiau apkainuoti minėtą Jenseno atradimą, mes duosime pirmiau trumpą eposo apie Gilgameš'ą

---

[1]) Beilage zur Allgemeinen Zeitung 1907, № 98, S. 30--88.

[2]) Archiv für Religionswissenschaft 1907, S. 125—128.

[3]) Theologische Literaturzeitung 1907 Sp. 603—607.

[4]) Die Christliche Welt 1907 Sp. 193—203.

[5]) Philologiae Novitates 1907 S. 9—15.

[6]) Deutsche Literaturzeitung 1909 Sp. 901—911, Frankfurter Zeitung 1909 № 97.

[7]) Hat Jesus gelebt? Vortrag Marburg 1910.

[8]) Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft 1908, S. 374—384.

[9]) Theologische Rundschau 1907 S. 189—208, 229—237.

[10]) Schweizerisches Protestantenblatt 1909 № 12, 22 Beilage.

[11]) Jesus von Nasareth Mythus oder Geschichte? Tuebingen 1910.

[12]) Revue d'histoire et de literature religieuse 1906 p. 576.

[13]) Revue de l'histoire de religions 1907 vol LVI p. 273.

[14]) Geschichte des Altertums 2 Auf. I Band, II Haelfte, Berlin 1909, S. 432.

[15]) Moses, Jesus. Paulus. Drei varianten des babylonischen Gottmenschen Gilgamesch. Eine Anklage wider die Theologen, ein Appel auch an die Laien. 3 abermals bereicherte Auflage, Frankfurt a. M. 1910. Taip pat: Hat der Jesus der Evangelien wirklich gelebt? Eine Antwort an Prof. Dr. *Jülicher*, Fr. am. 1910.

[16]) Arbeiter Zeitung Social.-dem. Tagblatt für die Kantone Zuerich und Thurgau 1909 №№ 67, 70, 84, 86. Volksblatt für Harburg, Wilhelmsburg und Umgegend 1909 № 102. Frankfurter Zeitung 1909 № 50, 51, 215. Kreler Zeitung 1910, 24 und 24 Februar.

turinį, paskui paimsime keletą ypač charakteristiškų pavyzdžių, kokiuos vartojo Jensenas priparodymams savo tėzės, ir ant galo apsversime jo metodo moksliškumą.

IV.

Visoj ligšiol žinomoj babyloniškai-mytologiškoj eposų literaturoj didžiausis yra eposas apie nacionalį Babelio karžygį Gilgameš'ą, kurio prietikiai aprašyti ant 12 lentelių[1]). Daugelyje vietų tekstas užsiliko tik fragmentariškai.

I lentelė. Gilgameš'as, du trečdaliu dievas ir vieną trečdalį žmogus, despotiškai viešpatauja Erech'e, pietinėj Babylonijoj. Jisai dobia ir spaudžia gyventojus sunkiais darbais, spėjama, miestui sienų statymu. Spaudžiamieji maldauja labai Erech'e garbinamą deivę Ištar'ą, kad ji sutvertų kitą Gilgameš'ui lygų, idant juodviem besiremiant Gilgameš'o doma butu nukreipta nuog gyventojų. Ištar'a išpildo meldimą ir sutveria iš žemės pagal dievo Anu paveikslą tvirtą vyrą Eabanį. Jis visas plaukuotas, galvos plaukai kaip moteries, gyvena su gyvuliais tyruose, drauge su jais ėsdamas žolę ir gerdamas vandenį, ir saugoja juos nuog prie jų sėlinančio pas girdyklą medėjo. Medėjas negalėdamas prisitaikint prie gyvulių klausia savo tėvo patarimo, kaip padarius Eabanį nevodingu[2]). Šis pataria atvest pas Eabanį pašvęstą ir tarnaujančią deivei Ištar guriją iš Erech'o ir palikti ją pas girdyklą. Medėjas taip ir padaro. Pamatęs ją Eabani tuojaus užsidega prie jos ir pasilieka su ja šešias dienas ir septynias naktis. Sugrįžus Eabaniui prie savo gyvulių, šie jau neprisileidžia ir bėga nuog jo. Tada gurija kviečiasi Eabanį eit į Erech'ą pas Gilgameš'ą. Gilgameš'as perspėtas sapne priima Eabanį ir juodu susidraugauja.

II lentelė. Bet Eabani neužganėdintas savo gyvenimu, ilgėjasi savo su gyvuliais laukinio gyvenimo, keikdamas guriją ir medėją, kaipo savo nelaimės priežastis ir skundžiasi sauledieviui Šamaš'ui apie savo nelaimes. Šis jam primena, kad ačiu gurijai jis naudosis laime pas Gilgameš'ą. Eabani ir vėl sugrįžta pas Gilgameš'ą.

III lentelė labai fragmentariška ir duoda mažai ką prie dalyko.

IV lentelė pasakoja kaip Gilgameš'as ir Eabani pradeda galingus darbus. Pirmiausiai juodu eina į tolimus rytus

---

[1]) Originalinius tekstus apgarsino *Haupt'as*: Babyl. Nimrodepos 1885/91 ir XII lent. Beitraege zur Assyriologe I, S. 49 ff. Pilną transkripciją, vertimą ir kalbos komentorių duoda *Jensenas*: Keilinschriftliche Bibliothek VI, I, S. 116—265. Smulkų turinį duoda Jensenas savo minėtoj kningoj S. 1—54.

[2]) Žiur. „Biblija ir Babelis“ psl. 18.

cedrų girion palei dievų kalną priešais elamitišką priešą Chumbabą.

V lentelė. Prisiruošimas kovon su Chumbaba ir, kiek matyt iš likusių tekstų, Chumbaba lieka užmuštas, o jo galvą karžygiai parneša į Erech'ą kaipo trofejų[1]).

VI lentelė. Po kovai Gilgameš'as apsišvarija: nuvalo savo ginklus, susišukuoja plaukus ir apsivelka švariais rubais. Čia deivė Ištar prikimba prie Gilgameš'o, peršasi jam ir daug ką prižada. Gilgameš'ąs atmeta jos piršlybas, primindamas jai jos meilės nepastovumą ir nelaimes, kokias ji suteikė savo jau buvusiems penkiems gulovams. Įnirtusi už tai Ištara pakįla dangun pas savo tėvą Anu ir grumodama jam priverčia jį sutvert baisų jautį, idant Gilgameš'as susirėmęs su juom gautų galą. Jautis nusileidžia iš dangaus; vienu savo šnirpštimu jis užmuša šimtus žmonių. Bet Gilgameš'as ir Eabani visgi jį užmuša, plauja savo rankas Eufrate ir sugrįžta nešini jo ragais. Ištar su savo gurijomis vėl rauda, kad Gilgameš'as liko gyvas.

VII lentelėj viskas labai neaišku.

VIII lentelė. Dėl nežinomos priežasties miršta Eabani ir apgailimas Gilgameš'o. Gilgameš'as atsiduria tyruose.

IX lentelė. Gilgameš'as labai aimanuoja, kad ir jam reikės mirti. Jis ketina kakti pas savo patekusį dievų tarpan protėvį Utnapištim'ą pasitartų, kaip išsisukti nuog mirties. Pilnoj prietikių kelionėj jis atvyksta pas kalną Mašu. Sergstantieji kalnų duris du skorpionžmogiu praleidžia Gilgameš'ą ir jis įeina į stebėtiną sodą palei jures, kuriame viešpatauja deivė Siduri (matomai Venera).

X lentelė. Čion Gilgameš'ui nurodoma laivas, kuriuomi galima plaukti pas Utnapištim'ą. Susėdę laivan Gilgameš'as ir irėjas lekia vėjo greitumu į tolimus vakarus. Vos išlikę nenuskendę juodu atsiiria „prie upių įtakos pas“ Utnapištim'ą.

XI lentelė. Gilgameš'as klausia Utnapištim'o, kaip jisai budamas paprastas žmogus pateko dievų tarpan ir išliko nuog mirties. Atsakydamas Utnapištim'as pasakoja Gilgameš'ui apie tvaną[2]). Po pasakojimui Utn. pataria Gilgameš'ui nemiegoti 6 dienas ir 7 naktis. Gilgameš'as neištvėręs užmiega, o Utnap. juokdamasis iš jo silpnybės taria į savo moterį: „Žiurėk į drutuolį, gyvenimo norėjusį!“ Utnapištim'o irėjas veža Gilgameš'ą atgal ir, kad užtikrint laimingą sugrįžimą, pataria jam ištraukti iš vandens s t e b u k l i n g ą žolelę, užtikrinančią jam nemarumą. Išpildęs patarimą Gilgameš'as grįžta namon;

[1]) Spėjama, kad šio pasakojimo pamate yra historiškas atsitikimas, butent elamitiško valdovo Kudurnanhundi Babelio užpuolimas apie 2300 m. pirm Kristaus.

[2]) Sk. mano „Biblija ir Babelis“ pusl. 19.

išlipus ant kranto augis nuneša Gilgameš'o žolelę. Palikęs laivą ant kranto Gilgameš'as sugrįžta pėščias į Erech'ą.

XII lentelė. Gilgameš'as nerado savo laimės; jo kelionė be naudos; gyvenimo, kurio jis troško rasti—nerado. Jam dabar aišku, kad nuog mirties neišsisuks. Jis dabar tik geidžia pamatyti savo mirusio draugo Eabanio dušią, kad jam praneštu ką nors apie mirusiųjų viešpatystę. Jo meldimas lieka išklausytas. Požemių dievas Nergal atidaro žemėj skylę, iš kurios kaip vėjas išlekia Eabani'o šešėlis. Eabani praneša Gilgameš'ui apie „žemės dėsnį", ir pasakoja jam apie požemių pasaulio gyvenimą.

Apie tolesnį Gilgameš'o likimą nieko nežinoma. Jensenas mano, kad jis po pasikalbėjimo su Eabani neužilgo miręs. Toksai tai eposas apie Gilgameš'ą.

Sulig jo formos šiame epose daug šlykščios, žiaurios laukinės fantastikos, ypač pirmoje eposo pusėje. Antroje pusėje skamba gan gili idėja—žmogaus stengimasis amžinai gyventi ir skaudus aimanavimas žmogaus, kuriam dievai paskyrė mirtį.

Visas eposas sulig savo budo, kaipo vienata, anot Rawlison'o ir Zimmern'o[1]), yra saulės mytas, su kuriuomi gal kurne-kur sumegzti historiški atsitikimai. Eposo padalinimas į 12 skyrių esąs angštame sąryšyje su 12 zodiako ženklų. Kugler'is[2]) mano, kad Gilgameš'o tarp žvaigždžių kelionė išimtinai lokalizuota tik ant dangaus. Jensen'as gi mano, kad tik nomenklatura perskaityta nuog dangaus, o *de facto* eposas atsilieka ant žemės. Šiam tvirtinimui stropiai prieštarauja Ed. Meyer'is[3]).

Šiame tai epose Jensenas sakosi radęs daugelio Senojo Įstatymo pasakojimų prototypus ir visos historijos apie Jėzų iš Nazareto. Visi Senojo ir Naujojo Įst. asmenis yra arba Gilgameš'as, arba Eabani, arba Utnapištim arba kas kitas iš eposo.

Dabar apsipažinsime, kad Jensenas randa tas ypatybes; tam tikslui paimsime keletą paralėlių ir sulyginamai aiškiausių, kokiuos ir pats Jensenas parinko savo populariškai brošiurai[4]), butent historiją Mozės, Jono Krikštytojo, Jėzaus ir Pauliaus Apaštalo, ir po kiekvienam paralėliui čia pat padarysime trumpą analyzę.

V.

„*Sunki tarnysta*[5]), ir matomai *sienų* statymas *miestui* Erech, turinčiam *provianto* namus".

„*Sunki tarnysta* ir butent *sienų statymas provianto miestams* Pithomui ir Ramses'ui".

---

[1]) Stimmen aus Maria Laach 1904, I B. S. 422—449, 547—561.
[2]) Geschichte des Altertums 2 Anf. I B. 2 H. S. 432.
[3]) Moses, Jesus, Paulus etc. 1910.
[4]) *Schrader*: Die iften Keilinschr. und das A. T. 1930 S. 580.
[5]) Pabraukta visur Jensen'o.

Apaštalo Pauliaus historijoj': „Paulius persekioja krikščionis“.

Analyzė: Gilgameš'as yra despotas; Mozė—atliuosuotojas. Tekste suvis nematyt, kad Erech'o gyventojai butų spaudžiami sienų statymu; Jensenas tik taip spėja. Iš teksto žinoma tik, kad „joks sunus neleidžiamas pas savo tėvą, joki mergelė ir gurija pas spėjamą savo mylimąjį. Pykstantis Gilgameš'as nerimsta nei dieną, nei naktį“. Čion aišku, kad turima omenėje vergiška baudžiava. Stebėtina tik, kaip Jensenas nerado šito paralėlio Jėzaus historijoj'. Juk romiečių jungas, po kuriuomi kentė žydai priešmesijiškame laike, ar ne puikus paralėlis?! Bet tokie panašumai, kad ir butu artimiausi, dar nieko nepriparodo, nes paprastas dalykas jei karžygio, išgelbėtojo ar šiaip kokio nors reformatoriaus historija prasideda pasakojimu apie žmonių vargą, ar šiaip kokioje nors srityj' ko nors nupuolimą. Žengiame toliaus:

„Eabani prisilaiko *tyruose* ir kaipo *gyvulių sergėtojas*“.	„Mozė prisilaiko Medijos *tyruose* kaipo *piemuo*“.

Jono Krikštytojo historijoj': „Jonas gyvena tyruose pas Jordaną“. Šv. Pauliaus historijoj' tyrų nėr'.

Analyzė: Čion, pirmiau, Jensenas praleidžia visą gyvomis varsomis nupieštą Mozės kudikystės historiją ir priežastį, dėl kurios jisai buvo priverstas bėgti į tyrus,—praleidžia, žinoma, užtai, kad epose nėra jai jokio paralėlio. O ir tame, kad abudu yra tyruose ir prisilaiko su gyvuliais, nėra paralėliškumo. Nes Mozė gano, kaipo piemuo, avis. O Eabani suvis ne piemuo, o tik laukinių gyvulių laukinis draugas, ėda drauge su jais žolę ir eina girdyties. Šiame paralėlyje puola į akis jau ir rolių sumainymas: pirmame paralėlyje Mozė = Gilgameš, šiame jau Mozė = Eabani. O Jonas Krikštytojas ir ne laukinis ir ne piemuo, gyvena vienų vienas, ką galima atsiekti tik prasišalinus nuo žmonių į tyrus, kad prisiruošti prie savo misijos. Bet toliaus Jensenas mano radęs visišką tapatybę:

„Eabani (*plaukuotas* ir) turi ilgus *galvos plaukus* ir matomai *apsivilkęs kailiniais*“.	„Jono kaipo Nazariečio *plaukai nekirpti* ir *ilgi*, jis *apsivilkęs rubais* iš kupranugario *plaukų* ir apsijuosęs *kailio ar odos juosta*“.

Anal.: Šiame atvėjyje ypač išeina eikštėn vienas visoj' kningoj' praktikuojamas Jenseno metodo ruožas, butent: kur neištenka—pridurt; kur perilga—nukirst kiek reik, ir skirtumo nelieka nei per plauką. Ar Eabani irgi nazarietis? Ar vis tas pat turėti plaukuotą odą ir dėvėti dirbtus iš plaukų rubus? Čion nieko negelbsti ir Jenseno „matomai“, su kurio pagalba tikisi paversti odos plaukus kailiniais. Ar gi ne juosta užtektinai rodo, kad Jonas dėvi rubus?

Toliau:

„*Merga ateina* pas *girdyklą tyruose*; pas tą pačią *girdyklą ateina* su savo *gyvuliais* ir Eabani; Eabani ir *gyvuliai geria* iš *girdyklos*. Eabani *atsiduoda mergai*".

„Mozė ateina pas *šulinį tyruose*; *merga*, vardu Zippora, su savo smulkia *banda* ateina pas tą pat *šulinį* ir Mozė iš jo *girdo gyvulius*. Mozė *apsiveda su merga*".

Šios scenos su gurija atskambį Jensenas randa Sename Įst. visur, kur tik kas nors tyruose susitinka su kokia nors motere. Jėzaus historijoj' pas synoptikus ir šv. Pauliaus historijoj' Jensen'as paralėlio neranda. Užtatai šv. Jono Evangelijoj' randa net kelis: vestuvės Kanoje[1]), Kristaus susitikimai su Marija ir Morta Betanijoj' ir susitikimas pas šulinį su samariete—tai vis „scena su gurija".

Anal.: Pirmiau prietikis su Eabani ir Moze. Čion ir vėl, kaip augščiau, Jensenas abiejuose pasakojimuose išmetė kas jam netiko ir sumainė prietikių vietas. Taip epose išmetė iš eilės visą epizodą su medėju, gurijos atvedimą ir Eabani'o suviliojimą. O pasakojime apie Mozę Zippora minima pirmiau negu Mozės piemenavimas. Mozė susitinka su Zippora visai kitokiose aplinkybėse: jisai drąsiai pasiskubina pagalbon netik Zipporai, bet Jetro dukterims apginti jas nuog piemenų. O juk Mozė apsiveda su Zippora ne pas šulinį, tik Jetro namuos. Taip pat Eabani'o drauge su gyvuliais gėrimas ir Mozės avių girdymas.—Šie taip maži variantai užtektinai rodo, kad tarp jų nieko nėr' bendro. Apleidęs Biblijos ir babyloniško eposo pasakojimuose netinkančius epizodus ir tarp tulų radęs artimesnius ar tolimesnius panašumus, Jensen'as jau išveda be jokių svyravimų, kad bibliškieji pasakojimai paimti iš eposo. Taip elgdamasis Jensen'as lygiai prasižengė prieš elementariškas logikos ir matematikos taisykles, kaip kad turint vieną nelygių dydžių eilę *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*... ir kitokių nelygių eilę α, β, γ, δ, ε,.. ir radus tarp α ir *b*, tarp ε ir *f* panašumą arba ir visišką tapatybę, jau išvesti, kad visa viena eilė lygi kitai. O suvis neišvengiama, kad dviejuose ar keliuose nors ir įvairiausiuose pasakojimuose nepasitaikytu retkarčiais daugiau ar mažiaus panašus epizodai.

Kita didelė Jensen'o išvadžiojimų yda tame, kad jis daro išvadas apie paėmimą bibliškųjų pasakojimų iš bab. eposo, remdamas jas ant pašalinių smulkių gyvenimo aplinkybių. Pav., kaip augščiau, jeigu vyriškis susitinka su moteriške ypač pas šulinį, vistiek ar tai butų jo nuotaka, ar motina, ar pažįstama, ar suvis nepažįstama, tai jau čion „scena su gurija". Kitą vertus, šulinys, rytinių tautų gyvenime apskritai, o ypač

[1]) Tolesnius Jensen'o apie šį dalyką žodžius, Kristaus išdergimą, čionai negalima atkartoti.

nomadiškųjų, yra labai patogi vieta, kur žmonės susitinka ir pasikalba, šiaip budami kiekvienas savo užsiėmimais nuog kits kito atskirti.

Kaipo poėtiškas meilės motivas, susitikimas jaunųjų pas šulinį, piešiamas ir naujausioje raštijoje, taip ir liaudies dainose. Čion jau bet negali but kalbos apie brutališkai šlykščios scenos su gurija įtekmę!

Jėzaus su samariete susitikimo epizode anot Jenseno randame netik sceną Eabani'o su gurija, bet ir Gilgameš'o kalbą su Ištar. Taigi Jėzus čion ne tik Eabani, bet ir Gilgameš'as, o samarietė ne tik gurija, bet ir Ištar. Ir ar daug bendro juodviejų t u r i n y j e: Ištar peršasi Gilgameš'ui; šis išmėtinėja jai jos pliuškavimą su savo penkiais buvusiais gulovais ir atsisako pats buti šeštas. Jėzus išmetinėja samarietei šešių vyrų turėjimą. Bet Gilgameš'o scena su Ištar dar kurioziškiau apsireiškia Evangelijoje: čionai Jonas Krikštytojas jau ne Eabani, bet Gilgameš'as, o Herodas, ne Herodo moteris,—Ištar! Nes Jonas Kr. išmėtinėja Herodui „kad jis vedė antrą moterį"! Dar ši Ištar'os su Gilgameš'u scena pasirodanti kur „Miriam ir Aaronas rugoja ant Mozės, kam jis paėmė naują moterį!", ir dar keliose mažesnėse vietose.

Šiuom ruoštu išėjo eikštėn naujas Jenseno metodo budas. Pas jį $x=a=b=c=d=e,...$ kur a, b, c, d, e... netur tarp savęs nieko bendro ir panašaus!

Žengiame tomis pačiomis vėžėmis toliaus:

„Eabani *atvyksta* į Gilgameš'o miestą Erech'e *su merga, kuriai jis atsidavė*".	„Mozė su šia *savo motere atvyksta* į Aigyptą, *kur* gyvena Aaronas".

Apaštalo Pauliaus historijoj' šiam atvykimui atsako tai, kad Jėzus liepia Pauliui eiti į Damaską pas Ananiją. Tiktai čion nesimato moters. Užtatai toliau seka stebėtinas paralelis:

„Gilgameš'o *sapnai* primena jam Eabanį, *užtatai* Gilgameš'as *išeina priešais* Eabanį ir *susitinka* su juom. Eabani *tampa* Gilgameš'o *brolis* ir *draugas*".	„*Jehovah* liepia Aaronui pasitikti Mozę; Aaronas užtai *išeina priešais* jį ir *susitinka* su juom. Mozės *brolis* Aaronas *tampa* jo *draugas*".

Jono Krikštytojo historijoj' „Jonas (ačiu A p s i r e i š k i m u i) žino ir p r a n a š a u j a apie Jėzaus atėjimą, kaipo u ž j į s t i p r e s n i o ž m o g a u s, ir šis Jėzus greit paskui ateina pas Joną".

Apaštalo Pauliaus historijoj': „Paulius (a n t r o j e) vizijoje r e g i a t e i n a n t į pas jį Ananiją (čion Paulius jau Gilgameš'as). Ananijas D a m a s k e apturi nuog Jėzaus p a l i e p i m ą e i t i p r i e P a u l i a u s D a m a s k e ir s u-

žino, kad Paulius žinojęs jo veidą. Ananijas ir Paulius pirmą kart susitinka Damaske ir Ananijas sveikina Paulių, kaipo brolį". (Čion Paulius jau vėl Eabani). Tiek šiuom ruoštu.

Analyzė. Nuog šios vietos Jensen'as jau išveda ant scenos abudu karžygiu: Gilgameš'ą ir Eabanį. O visur kur tik kalbama apie du artimu asmeniu, pav. Mozė ir Aaronas, Jėzus ir Jonas, Paulius ir Ananijas, Dovydas ir Jonatanas— tai tik babyloniško suopimo atskambiai. Elgianties nuosekliai reiktu į tą pat rušį priskaityti pav. Luterį ir Melanchtoną, Goethę ir Schiller'į etc. etc.

Apsigriebusį Eabanį gurija vilioja į Erech'ą pas Gilgameš'ą sekančiais švelniais žodžiais:

„Tavo draugas ir brolis Gilgameš'as guldys tave didelėj gulykloj, puikioj gulykloj guldys tave ir sodins tave ramioj sėdynėj po kairei ir žemės valdovai bučiuos tau kojas, sotins tavo ginklus ir Erech'o žmonės mirgės priešais tave".

Šioj' vietoj', kaip ir pirmiau, Jensenas ir vėl viską vikriai prašalino kas netiko į jo schemą. Tarp Mozės vestuvių ir keliavimą Aigyptan Jensen'as išmetė: pasirodymą Mozei Jahve's liepsnojančiame krume, Mozės dievišką pasiuntinystę, jo kelionę į Aigyptą su motere ir sunumi jojant ant asilo—tai vis symbolai ir faktai darantieji bibliškojo pasakojimo kvintesenciją; pav. degantis ir nesudegantis krumas—koksai puikus gilios ir augštos Sen. Įst. Dievo sąvokos symbolas! Jam nėra nei mažiausių paralėlių netik šiame babyloniškame epose, bet ir visoje senojo pasaulio literaturoje.

Toliaus Aaronui visiškai netinka Gilgameš'o rolė: Gilgameš'as—despotas, spaudėjas—lyginai kaip faraonas, o Aaronas Mozės padėjėjas, pagelbininkas priešais faraonų despotizmą. Ant galo irgi ne vis tas pat, jeigu Mozė ir Aaronas tikri broliai nežiurint į tai, ar juodu buvo daikte, ar ne, o Gilgameš'as susitikęs su Eabani broliškai susidraugauja.

Sios pagarbos atskambį Jensenas mato tame, kad Jonas Krikštytojas patepė Jezų valdovu ir Ananijas apkrikštijo Pau-

---

[1]) Kas link paiuiausio punkto—perspėjimo ar priruošimo per sapną, tai evoliucijos šalininkas antropologas pasakys, kad čion modifikacija paprasto sapno, koks nuolat atsitinka užmigus turint kiek uenormališką organizmą. Racionalistas J. Weiss'as (Jezus von Nazareth etc. S 68) mano, kad „priruošimai sapnais arba dieviški nurodymai... yra, žinoma, visiškai tvirtas epiško pasakojimo bude styliaus įrankis". Bet šiame atvejyje ir atmetus antgamtiškų apsireiškimų buvimą, toki perspėjanti nuojauta prieš kokį nors iš eilės išeinantį atsitikimą yra visai reališkai pamatuotas žmogaus dvasios gyvenimo faktas.

lių. Stebėtinas panašumas į Jėzaus ir Ap. Pauliaus krikštą! Šis „paralėlis“ jau pats už save kalba ir nereikalauja ilgesnio apsistojimo. Bet užtai sekantis paralelis pasiekia kulminacijos punktą:

„Eabani matomai b ė g a į t y r u s.

„Mozė b ė g a į Medijos t y r u s ir pasiekia Horeb'ą, t. y. „tyrus“.

„Elijas b ė g a į t y r u s.

„Jėzus bėga į t y r u s.

„Paulius e i n a į Arabiją, nes jisai nenori su žmonėmis kalbėti, taigi į arabiškų t y r ų nuošalumą“.

Šiame ruošte Jensenas pasielgė dar sauvališkiau negu kitose vietose. Kyleraščių tekste suvis nei pusė žodžio neminėta, kad Eabani bėgtu atgal į tyrus; jis tik džiusta ilgėdamasis savo lauko ir gyvulių[1]). Kuomgi priparodo bėgimą į tyrus ir badą?[2]). Taigi Jensenas tai, ką reikia priparodyt, mato kaipo priparodytą; paskui suvartojęs faktus sulig savo reikalo, apskelbia, kad tai jau priparodyta.

Toliaus Mozės historijoj', pastarasis suvis n e b ė g a į tyrus antrą kart; jisai juose kaipo piemuo, ir šis buvimas tyrucse atsilieka dar p r i e š susitikimą su Aaronu.

Elijo historijoj' Jensenas išmetė vėl gražiausią pasakojimo dalį, butent, Dievo kalbą ant kalno Karmel.

Ap. Pauliaus kelionėje į Arabiją visiškai nematyt, kad toksai begalo darbštus vyras butu ėjęs į tyrus nieko neveikti.

Apskritai prasišalinimas nuog žmonių, ypač ruošianties prie kokios nors misijos ar šiaip rimto galvojimo, tai paprasčiausias daiktas. Jeigu pasakojimai apie tokiuos pranašų, Jėzaus, Mohameto ir kitų nuog žmonių prasišalinimus yra tik anot Jenseno Eabani'o į tyrus bėgimo atskambys, t. y. grynas mytas, tai nuoseklumo dėlei į šią kategoriją reikia priskaityti ir žinias apie paskutinį L. Tolstojaus žingsnį...

O gundinimo historija ar ne paralėlis? Tik klausykime:

„Saulė*dieris iš dangaus* prabyla į Eabanį *tyruose* (?!) *draugiškus žodžius* ir *kalba* jam apie puikius valgius, apie *duoną* ir apie tai, kaip *žemės valdovai bučiuos jo kojas*“.

„Ant Jėzaus prieš jo bėgimą į tyrus tiesioginiai *nusileidžia* iš *dangaus Dievo dvasia* ir *balsas iš dangaus* vadina jį *mieliausiu* sunum. *Tyruose* gi kas tai (butent velnias) *kalba* į Jėzų apie *duoną* (kurią Jėzus turi padaryt iš akmenų) ir apie tai, jei Jėzus jo, velnio, „*kojas pabučiuotu*“, tai taptu visų *žemės* viešpatysčių *valdovas*“.

---

[1]) *Schrader*: Die Keilinschrifte und das A. T. S. 569 (Zimmern).
[2]) Gilgameš-Epos etc. S. 8, Anm. 2.

Kad Eabani suvis nebuvo tyruose—tai augščiau matėme. Lygiai ir apie **gundymą** tekste nėra jokios kalbos. Šamaš taip šneka į Eabanį:

„Kodėl, Eabani, keiki tu mergą-guriją kuri, šerdama tave valgiais, davė tau progą prigulėti prie dieviškumo, kuri, girdydama tave vynu, davė progą prigulėti prie karališkos didenybės, kuri tave apvilko iškilmingais rubais ir gražiam Gilgameš'ui įtaikė tave kaipo sąkeleivį?".

Aišku, kad čion kalbama apie Eabani'o keiksmo numažinimą. Taippat tekste nieko neminima apie duoną ir badą. Eabani suvis neatmeta pasiulijimą, kad valdovai bučiuos jo kojas,—atvirkščiai jam tai, matomai, patinka, nes jo pyktis nurimsta. O kas link „kojų bučiavimo", tai pas Matą IV, 9 pasakyta: ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι arba kitais žodžiais: **jei puldams nusilenksi prieš mane kaipo prieš Dievą** arba: **pagerbsi mane kaipo Dievą**". Taip kad netik turinyje, bet nei formoj nėra nei mažiausio paralėlio[1]).

Po „gundymo" epizodui:

„Eabani *sugrįšta iš tyrų į savo buveinę* (Wohnsitz), į Gilgameš'o tėvynę".	„Jėzus *sugrįšta iš tyrų į savo tėvynę*".

Eabani grįžta ir ne iš tyrų ir ne į savo tėvynę. Ir su kokiais tikslais kiekviens iš juodviejų grįžta?—

Nors trumpai peržvelgti Jenseno konstrukcijų pavyzdžiai jau užtektinai supažindino mus su jo metodu, vienok dar negalima nepalytėti tos jo tyrinėjimuose vietos, kur jis Jėzaus historijos kritikai suvartoja babylonišką suopimą apie tvaną. Tam tikslui paimsime keletą šale viens kito stovinčių paralėlių:

„Xisuthras[2]) statosi sau *laivą* ir turi jį *priruošęs*.	„Jėzui yra *priruoštas laivas*.
Xisuthras su *savo šeimyna ir savo artimais draugais vakare sueina į laivą*.	Jėzus *vakare su savo mokiniais sueina į laivą*.
Užeina audra ir nutyla.	*Užeina audra ir nutyla.*
Xisuthras *išlipa ant kranto toli nuog savo buveinės*.	Jėzus *išlipa ant kranto* Perėjoj, *anapus savo tėvynės*.

---

[1]) Kas link šio epizodo turinio visiškai teisingai atsiliepia S. N. Trubeckoi (Собранie Сочиненiй т. IV. Ученiе о Логосѣ, Москва 1906 стр. 408), kad „vargu begalima rasti labiau priešingą šiandieniniai pasaulėžvalgai įvaizdą, kaip įvaizdas apie velnią, arba apie velnio viešpatystę". Apie šio epizodo etišką prasmę ir racionališkumą apie jo reališką pamatą, apie jo mystiškumą ir t. t. kalbėsime kitoj' vietoj'.

[2]) Tas pats ką kitaip vadinas Utnapištim.

Xisuthras septintą dieną, vienoj recenzijoj su *trim arti jo stovinčiais asmenimis užlipa ant augšto tvanakalnio* ir buna ten *sudievintas.* *Neregimo* Xisuthro *balsas iš oro* į savo laivo draugus ant tvana*kalnio*: *bukite dievobaimingi*".	Jėzus po šešių, ar aštuonių, taigi po *septindienės savaitės su trimis arti jo stovinčiais asmenimis užeina* ant *augšto kalno*, ten *persimaino* ir *išsiaiškina* kaipo *Dievo* Sunus. *Balsas iš debesų* ant persimainymo *kalno*: *klausykite Jėzaus*".
Eabani *miršta.*	Jonas Krikštytojas *miršta* (*atsakomoj* historijos vietoj).
Gilgameš'as *eina į tyrus viens.*	Jėzus *pasitraukia* į *nuošalią vietą* (εἰς ἔρημον τόπον; ἡ ἔρημος=tyrai). Jėzus *viens* ant *kalno.*
Gilgameš'as traukia prie ir per dangaus *kalną.*	
Gilgameš'as *Fenikijoj susitinka deivę* Siduri, „*mergaitę*".	Jėzus *Fenikijoj sutinka* finikietę *moterį, mergaitės* motiną.
Gilgameš'as *iriasi* per *jures.*	Jėzaus mokiniai *iriasi* per *ežerą.*
Iškarto švelni, paskui pavojinga kelionė.	*Iškarto kelionė švelni, paskui audra ant ežero.*
Xisuthras *mato laivą pavojingame padėjime.*	Jėzus *mato laivą kovoj su bangomis.*
Išlipimas ant kranto pas Xisuthrą.	*Išlipimas ant kranto susitikus su* Jėzumi.
Xisuthras pasakoja Gilgameš'ui *historiją apie tvaną.*	*Matomai* stoka.
Valdovas Gilgameš'as *atvyko* pas Xisuthrą, kad *gauti amžiną gyvenimą,* bet jo *negauna,* nes *neišpildo* su tuomi surištą *savipriévartos sąlygą* ir po šio *nuliudęs atsitraukia* nuog Xisuthro.	*Turtingas jaunikaitis* „*vyresnysis*" *ateina* pas Jėzų, kad *gauti amžiną gyvenimą, bet jo negauna,* nes *neišpildo* su tuomi surištą *saviprievartos atsisakymo sąlygą* ir po šio *nuliudęs atsitraukia* nuog Jėzaus.
Xisuthras *duoda* Gilgameš'ui *septynias* mystiškas *duonas.*	Jėzus *duoda* savo mokiniams *septynias duonas,* kad jas išdalytu.
Apart to Xisuthras į Gilgameš'ą: „[kelk], skaityk savo (butent *septynias*) *duonas!*"	Tada Jėzus į savo mokinius: „Ar jųs nemislijate apie *septynias duonas?*"
Gilgameš'o, neišvengiant *mirties,* gailistavimas.	Pirmas Jėzaus *pranešimas* apie kančias ir *mirtį.*
[Gilgameš'as miršta]".	Jėzus miršta".

Dar paminėsime, kad pasakojime apie Jėzaus kryžiavimą Jensenas mato refleksą Gilgameš'o kovos su Chumbaba:

„Aš skaitau priparodytu: Jėzus - Gilgamėš'as Getsemane, Judo išduotas ir paskiau sugautas Jėzus, yra Gilgameš'as, kuris n e l a i m i n g o j' k o v o j' su Chumbaba yra išduotas ir paskui p a k l i u v a į s a v o politiškųjų priešų rankas"[1]).

Gana! „Paralelių" ir „panašumų" užteks!...

Skaitant augščiau sustatytus Jenseno palyginimus taip ir norisi paklausti: „Argi Jensenas skaityti Evangelijų pasako-

[1]) Gilgameš Epos etc S. 907.

jimus historiškais ir neturinčiais nieko bendro su Gilgameš'u, jeigu jose butu pranešta, kad Jėzus ir jo mokiniai ant vandenio visuomet važinėdavo su ratais, kad su ratais važinėjant jokių bangų nebudavo, kad su luotais važinėdavo ant sausomos ir t.t.? Ar gi to Jensen'as norėjo?".

Ačiu savo nepaprastam tendencijiškam vikrumui Jensenas kaip visur, taip ir čion vienus epizodus apšvietė pabraukdamas, kitus užtemdė išmesdamas, trečius kapojo, ketvirtus pridurstė, penktų vietas sumainė. Ir ačiu tokiai operacijai gavo neva artimus panašumus; bet kiekvienam nors kiek žinančiam pasakojimų turinį epose ir Evangelijose tuojaus aišku, kad vargu visoj pasaulio literaturoj begalima rasti du taip griežtai priešingu pasakojimu kaip šiuodu. Jeigu kas apie tai abėjoja, tegul paima eposą[1]) ir Evangelijas ir perskaito jei ne ištisai, tai bent minėtas vietas ir tada visa Jenseno operacija bus aiški.

VI.

Jieškant Evangelijose Gilgameš'o Eabani'o ar Xisuthro Jensenas laikosi tokios pat logikos kaip ir augščiau aptarti astralistai à la Dupuis, kurie visur randa tiesioginius saulės ar mėnulio mytų atskambius. Bet ypač panašiai į Jenseną, nors ir griežtai atvirkščiai, protavo de Huet'as savoj D e m o n s t r a t i o E v a n g e l i c a[2]). Šis teologas pretendavo visoje senojoj literaturoj ir visose stabmeldiškose dievybėse rasti Mozės gyvenimo historiją ir jo raštus. Jam reikia parodyt Penkaknygės autentiškumą. Jis pirmiau ją priparodo a l i o r u m s c r i p t o r u m t e s t i m o n i i s ir ne Senojo Įstatymo rašytojų liudijimais, kaip tai galima laukti, bet liudijimais Homero, Hesiodo, Solono, Pytagoro, Anaksagoro, Sokrato, Platono, Aristotelio, Berozo, Plutarko, Tacito ir daugelio kitų. Anot Huet'o „beveik visa stabmediška teologija paeina nuog Mozės, arba iš Mozės raštų". Pas jį visi stebmeldiškojo pasaulio dievai „i d e m a c M o s e s": A d o n i s i d e m a c M o s e s, T h a m m u z i d e m a c M o s e s... taip pat Thot'as, Apis, Anubis, Zoroastras, Apollon'as, Pan'as, Eskulapas, Prometėjus, Janus, Faunas, penatai, labai ir t.t. Kas link deivių tai jos visos arba Mozės moteris Zippora, arba jo sesuo Marija.

Pas Jenseną Mozės vietą užima Gilgameš'as ir jo draugai ir atsikartoja ta pati pasaka: viskas i d e m a c G i l g a m e š, arba a c E a b a n i, arba a c X i s u t h r o s. Tik Jen-

[1]) Keilinshriftliche Bibliothek VI B. I H. S. 116—265.
[2]) Paris 1690. cituota pas *L. Cl. Fillion:* L'existence historique de Jésus et le rationalisme contemporain, Paris 1909 p. 29.

senas savo išvadas daro kur kas drąsiau. Ir nors kaip vikriai Jensenas babylonizavo Evangelijų tekstus, visgi svarbiausi Evangelijų ruožai, kaip Kristaus žodžiai ir jo iš numirusių atsikėlimas, netilpo į Gilgameš'o schemą. Jensenas priverstas pripažint, kad „didesnę Jėzaus pas synoptikus kalbų dalį negalima išvesti iš suopimo apie Gilgameš'ą"[1]). Taigi ypač šioj vietoj reliėfiškai ir rankomis apčiuopiamai pasirodo, kad Jėzus daugiaus negu Gilgameš'as, kad čion į akis duria Jėzaus asmens savotiškumas ir historiškumas. Bet Jensenas ir čion randa greitą ir lengvą išėjimą, va kokiuo budu:

„Bet nunai Jėzus neegzistavo. Also dabar synoptiškosios Jėzaus kalbos visiškai kybo ore, paeina nuog nežinomo žmogaus, mažiausiai iš tikrai nežinomo laiko ir iš nežinomos šalies"[2]).

Bet kodėlgi Jėzus neegzistavo? Užtai, kad jis Gilgameš'as. O kodėl jis Gilgameš'as? Užtai, kad Jensenas taip nori, ir jam tai yra aksioma. Bet mums Jensenas Jėzuje niekur Gilgameš'ą nepriparodė. Jensenas su savo Gilgameš'u tukstantį kartų malėsi po Evangelijas, bet ir 1000 $\times$ 0 bus 0.

Šioj vietoj daugiau negu kur kitur Jensenas pasiduoda „Gilgameš'o manijai", kaip pats ją vadina, ir su jiega užslopina teisingą dalykų stovį. Jeigu Jensenas turi moksliška tiesos nuovoką (o apie moksliškumą jisai daugelyje vietų giriasi), tai šiame atvėjyje, kada toki svarbi Evangelijų medega, kaip Jėzaus kalbos pas synoptikus, netelpa į jo Gilgameš'o formą, reikėjo apsistojus išbandyt, kas turi reališkesnį pamatą, kas objektiviškai tikresnis — ar ši medega, ar parinktoji forma, o ne paspirti į šalį kaipo falsifikaciją visą tai, kas netelpa į aprioriška formą.

Bet nedaug stebėtina toki Jenseno taktika: mat jis didžiuojasi turis „ant laimės tikrai stiprią fantaziją, kuri kaip kada turėjusi išsiveržti iš nelankios logikos kilpų... ir kuri turi skrajot viršuj augštų kalnų ir atradinėt naujas šalis ir jures, kuomet tiessmukas protas murmėdamas ir be darbo turi likt namie"[3]). Šis „kaip kada" perdaug kuklus prisipažinimas. Jensenas vartojo fantaziją ne „kaip kada", bet nuolat, o užtatai mastuoti jo „atrastas naujas šalis ir jures" visiškai bergždžias darbas. Ant galo, ar Jensenas tikrai sunaikino visus tuos stabus, nuog kurių jis prižadėjo atliuosuoti savo kningos prakalboje? Ne, sugriaut jis tuos „stabus" nesugriovė, o tik išpylė ant jų plačią babyloniško vandenio srovę,—kas dar kar-

[1]) Gilg. Ep. S. 1025. Stebėtina dar, kad Jensenas pripažįsta Jono Krikštytojo historiškumą; čia pat S. Ş. 977, 1030

[2]) Ten pat S. 1026.

[3]) S. IX, X.

tą parodė iš naujo, kad Kristaus historiškumas Evangelijose (nekalbant jau apie pašalinius liudijimus) yra neišgriaunamai stiprus. Šiame atvėjyje Jenseno kninga, kuri sulig teisingo Schmidto[1]) patėmijimo „nėra rimto, historiško tyrinėjimo rezultatas, bet karštas iš kalno savo rezultatuose užtikrintas ginčo raštas priešais historiškus krikščioniškos religijos pamatus" —to historiškumo neikiek nesusilpnino.

Jenseno kningos rezultatai pamokinantįs dar ir iš kito atžvilgio. Mat musų dienose turi didelį kreditą toks metodas; sulyginama bibliškuosius Seno ir Naujo Įst. pasakojimus su nebibliškaisiais ir apskelbiama, kad pirmieji paimti iš pastarųjų. Jenseno išdavos puikiai parodo, kur gal nuvest toks mechaniškas panašumų jieškojimas, tokie, taip vadinami „religijiškai-historiški paralėliai", jeigu į nieką neatsižvelgiant varyt juos nuosekliai pirmyn. Su tokiuo metodu, kaip ir astrališkuoju, irgi bene kiekvieną historišką asmenį ar atsitikimą galima priparodyt buvus tik mytais.

Tokį puikiai nusisekusį paveikslą davė Kugler'is[2]). Jisai remdamasis ant historiškų pranešimų apie prancuzų valdovą Liudviką IX (Šventąjį), sulygindamas šiuos pranešimus su babyloniška astrališka mytologija, ir su eposu apie Gilgameš'ą priparodo, kad Liudvikas IX yra saulės karžygis, turįs visus babyloniško saulėdievio Šamaš'o ruožus, kad Liudviko motina Blanca, jo moteris Margarita, jo trįs „broliai" turi astrališkai mytologišką reikšmę, ant galo, kad augšti užjuriniai Liudviko idėalai, jo visų planų subirėjimas, jo etiškas tapęs objekto kultu dydis—viskas tai Gilgameš'o ruožai. Šį sulyginimą Kugler'is atliko kur kas puikiau negu Jensen'as savąjį: čion visiškai nedaug tereikėjo pasakojimus kapot ar durstyt ir mainyt roles.

Užbaigiant reikia pažymėti faktą, kad Jensenas liko vienų vienas su savo Gilgameš'u, ypač Jėzaus historijoj. Ir Drews'as su savo palydovais visiškai mažai naudojasi Jenseno konstrukcijomis. Jenseno kolega H. Zimmern'as išpradžių pritaręs Jensenui, paskiau, kilus kovai už „mytus apie Kristų", tardamas savo žodį, nors pripažino babylonišką įtekmę kristologiškos idėjos turinyje, vienok aiškiai pabriežia historišką Kristaus asmens egzistavimą:

„Galima taip ar kitaip protaut apie didesnį ar mažesnį historiškumą Evangelijose ir kituose Naujo Įstatymo raštuose padavimų turinio kas

[1]) Theologische Rundschau 1907 S. 236.
[2]) Im Baunkreis Babels. Panbabylonistische Konstruktionen und Religions geschichtliche Tatsachen. Münster i. W. 1910 S. 130—146.

ink Jėzaus gyvenimo; norėti gi Jėzaus kaipo krikščionybės įsteigėjo asmenį... visiškai iš historijos išbraukti ir jo vieton pastatyti tik bendrijos kolektivą, pasirodo tik kaipo netikusi virškritika ir vieton pašalinti padavime esančias sunkenybes ir nelygumas ji veda tik prie begalės naujų nesąmonių (Ungereimtheiten) ir neišrišamų mįslių"[1]).

O kadangi pas Zimmern'ą ir jo sėbrus krikščionybė ne be Kristaus, tai jų nuomonių teisingumą nagrinėsime kitoj vietoj.

III SKYRIUS.
KRIKŠČIONYBĖ BE KRISTAUS.

Historiškas materializmas ir jo šalininkai. K. Kautsky'o „Krikščionybės atsiradimas". Krikščionybė ir žemesnieji sluogsniai. Kristaus pažiuros į darbą, turtą ir turtinguosius. Pirmykštės krikščionybės komunizmas. Krikščionybė kaipo didžiausia pasaulio historijoj' revolucija. Masinis išneturtėjimas ir pesimizmas Romos valstijoj' laike krikščionybės atsiradimo. M. Maurenbrecher'io eklektizmas.

I.

K. Kautsky's, tasai anot Sombart'o „dvasiška vokiškų senmarksistų galva"[2]) neperseniai visiškai teisingai rašė:

„Klausimas, ar Jėzus gyveno, šiandien tapo vienas iš „spirginančių" dienos klausimų. Karščiausiai ginčijamasi už ir prieš"[3]).

Ir Kautsky's čia pat paaiškina, ką toks apsireiškimas rodo:

„Ši naujausia mada pridera prie puolimo apsireiškimų musų laike. Ji kaip ir tulas kitas apsireiškimas priparodo vėla religijinės dvasios ir teologiško intereso atgijimą inteligentiškuose musų buržuazijos sluogsniuose. Nes klausimas ar Jėzus gyveno, interesingas tik iš teologiško atžvilgio. Kas ješko krikščionybės atsiradimo kaipo pasauliniai historiško apsireiškimo, tas savo interesą palenks prie kitų faktorių, negu prie labai problematiškų legendų apie stebuklus, apie kuriuos praneša Evangelijos".

Taigi Jėzaus Kristaus asmens ir gyvenimo problemos tyrinėjimas, sulig Kautsky'o, tai tik buržuaziškas laiko perleidimas ir žinoma toks darbas mokslišku žvilgsniu jokios vertės neturi. Ir teisinga, kad visoks moksliškas ar historijos ar kitokioj' srityj' tyrinėjimas turi pakilt augščiau visokių partijų ir pakraipų, augščiau simpatijų ir antipatijų, augščiau visokių gudrybių ir pinklių ir į žmonijos gyvenimo apsireiškimus turi žiurėt ne iš vienos kokios pusės, bet pasikėlus augščiau visų laiko nuomonių, žiurėt į juos iš viršaus; tik toks historiškas ty-

---

[1]) Zum Streit um die „Christusmythe". Das babylonische Material in seinen Hauptpunkten dargestellt. Berlin 1910 S. 4.

[2]) Sozialismus und soziale Bewegung 5 Auf. Jena 1905, S. 273.

[3]) „Die Neue Zeit", 29 Jahrg. I Band, S. 35.

rinėjimas bus bepartijinis pasaulio historijos teismas. Koks gi tas metodas, pasigaunant kurio galima butu suteikti tinkamas visiems moksliškiems reikalavimams tyrinėjimas apie krikščionybės atsiradimą, išrišti krikščionybės atsiradimo problema?

Į šį klausimą Kautsky's atsako labai aiškiai:

„Stovįs ant materialistiško historijos pažinimo pamato gali į praeitį žiurėt su tikriausiu bepartiviškumu, nors jis ir mitriai dalyvautu praktiškose šio laiko kovose. Praktika gali jo žvilgsnį į daugelį praeities apsireiškimų tik pasmailint, o ne atplušot“[1]).

Užtatai šiame skyriuje ir žvilgterėsime, kaip ant tokio pamato stovintieji išaiškina krikščionybės atsiradimą be „Evangelijose pasakojamų legendų apie stebuklus“, be „teologiško įpročio“, kitaip atsiradimą krikščionybės be Kristaus. Pirmiau pažinkime tąjį patį pamatą.

Materialistiška pažvalga į historiją arba kaip paprastai sakoma materialistiškas historijos supratimas (materialistische Geschichtsauffassung) šitaip formuluojama.

Visas tvarkos pamatas draugijoj' yra produkcija ir su ja surištas jos produktų apmainymas; kiekvienoj' ant historijos scenos pasirodančioj draugijoj' produktų padalinimas, o su juomi ir socialinis skirstymasis į klases ir luomus krypsta sulig to, kas ir kaip išdirbama ir kaip išdirbiniai apmainomi. Žmogus šiame procese yra gyvas socialiniais instinktais apginkluotas sutvėrimas, esybė, turinti palinkimus verčiančius jį prie bendravimo su sau lygiais; žmogus seka šiuos socialinius palinkimus, kad butu geriau kovot už buvį. Užtatai kiekviename socialiniame tyrinėjime kaipo paskutinis pamatas pasirodo socialinės ukės rušis, o bendra žmogaus gyvenimo produkcija yra apribojantis viso jo draugijinio buvimo pamatas ir paskutinės visokių draugijinių permainų priežastis yra atsakomos epochos ekonomija; nuog jos pirmiau viso ko priguli teisė, o drauge ir visas „dvasios“ gyvenimas: religija, filosofija, dora, dailė ir t.t., nes „ne žmonių sąmonė apriboja jų esybę, bet, atvirkščiai, jų draugijinė esybė apriboja ju sąmonę“[2]).

Historiškas materializmas neatmeta svarbią reikšmę „idėjų“ plačioj' žodžio prasmėj', neužgina idėališkų tikslų apsireiškimą žmonių įvaizduose ir pastangose, jis taip pat neužmerkia akių prieš faktą, kad panašios idėjos dažnai buna a r t i m i a u s i a s historiškų teisės permainų pamatas. Bet historiškas materializmas atmeta nuomonę, kad žmonių įvaizdai apie gera ir bloga egzistuoja savystoviai atskiroj' kauzališkumo ei-

[1]) Der Ursprung des Christentums. Stuttgart 1908 S. XIII.

[2]) *Marx:* Zur Kritik der politischen Oekonomie 2 Auf. Stuttgart 1903 S. XI.

lėj'; jis tvirtina, kad kada nors siekti ideališki tikslai nebuvo **paskutinės** socialinio judėjimo priežastis, bet kad jie atsirado pirmiau, kaipo tulos apribotos socialinės ukės refleksas. Užtatai bendri dvasios apsireiškimai žmonijos historijoj'—nedaugiau kaip tik ukiškų santikių atsispindėjimai; jie yra reflektivi ekonomiškų fenomenų veiksmai, yra atsimušusieji atrodyje paveikslai tikrų socialiniai-ekonomiško stovio realybių, o reališka yra tik materija (socialinė ukė) ir judėjimas (ekonomiški fenomenai)[1].

Historiško materializmo tverėju yra K. Marks'as[2], o tolimesniame šio mokslo išdirbime, sistematizavime ir praktiškame pritaikinime veikė Fr. **Engels'as**[3], dirbęs arti 40 metų drauge su Marksu; tarp jų mokinių pirmą vietą užima K. **Kautsky's**, o taipgi dar reikia paminėti vokietį Fr. **Mehring'ą**, rusą G. **Plechanov'ą**, hollandiečius H. **Gorter'į** ir A. **Pannekoek'ą**. Naujojo socializmo vadai historišką materializmą gudriai vartoja savo agitatoriškiems tikslams ir augština jį kaipo „vieną iš didžiausių atradimų musų taip turtingo moksliškais atradimais šimtmečio"[4]).

Čion visiškai ne vieta tyrinėti historiško materializmo teisingumą. Sulig musų užduoties skubinamės pereiti prie krikščionybės atsiradimo, o prieš tai dar atskirai žvilgterėsime ką historiškas materializmas sako apskritai apie religiją.

Klasišką šios pažvalgos formulavimą apie religijos atsiradimą, esybę ir ateitį randame pas Engels'ą:

„Kiekviena religija ne kas kitas kaip tik fantastiškas atsispindėjimas žmonių galvose tų išlaukinių galybių, kurios valdo jų kasdieninį buvimą, atsispindėjimas, kuriame žemiškos galybės priima formą viršžemiškų. Historijos pradžioj' pirmiausiai tą atsispindėjimą padarė gamtos galybės ir tolimesnėj' evolucijoj pas įvairias tautas sudarė įvairiausias ir margiausias personifikacijas... Bet greitai šale gamtos galybių pradeda veiksmą ir draugijinės galybės, kurios išpradžios priešais žmones stovi lygiai neišaiškinamos ir lygiai svetimos, valdančios juos su tuom pačiu atrodomu gamtišku butinumu, kaip ir pačios gamtos galybės. Fantazijos paveikslai, kuriuose išpradžių atsispindėdavo tik paslaptingos gamtos jiegos, tuomi apturi savo draugijinius atributus ir tampa historiškų galybių atstovais.

---

[1]) Sistematišką apribojimą teikia *R. Stammler* in Handwörterbuch der Staatswissenschaften (hrsgb. von J. Conrad, L. Elster, W. Lexis, Edg. Löning) 3 Auf. V Band, 1900 S. 725-727., kurį išdalies ir sekiau.

[2]) Pamatinių minčių sugretinimas randasi prakalboj' rašto „Zur Kritik der politischen Oekonomie" Berlin 1859, paskui atskirose vietose jo didelio veikalo „Das Capital", kurį socialdemokratiškoji partija apskelbė esant „proletariato Biblija" (Vorwärts 14 März 1893 № 62) ir kitur.

[3]) Kaipo kompendiumas „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft", Leipzig 1878, taipgi „Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie" 2 Auf. Stuttgart 1895.

[4]) Taip *Plechanow:* Anarchismus und Sozialismus, Berlin 1904 S. 13.

Ant dar tolimesnio evolucijos laipsnio daiktais gamtiški ir draugijiniai daugelio dievų atributai tapo pernešti ant vieno visagalinčio Dievo, kuris pats vėl yra tik abstraktiško žmogaus refleksas. Taip atsirado monoteizmas, historiškai buvęs paskutinis vėlybos graikiškos vulgariškos filosofijos produktas ir radęs savo įkunijimą žydiškame išimtinai nacionališkame dievuje Jahve... Grynas pažinimas, nors jis pasiektu toliaus ir giliaus negu buržuaziškos ekonomijos pažinimas, neužtektinas draugijinių galybių draugijos valdžion pavergimui. Tam pirmiau viso ko reikalingas draugijnis faktas. Ir jei šis faktas išpildytas, jei draugija užgriebusi ir sulig plano sutvarkiusi visų produkcijos įrankių valdymą atliuosavo save ir visus savo sąnarius iš vergijos, kurioje jie šiandien yra laikomi ačiu šiems jų pačių sutvertiems, bet kaipo apgalinti svetima galybė priešais juos stovintiems produkcijos įrankiams,—taigi kada žmogus netik mąstys bet ir kreips; tada tik išnyksta paskutinė svetima galybė, kuri dabar dar atsispindi religijoj', ir su ja išnyksta jau ir patsai religijinis atsispindėjimas dėl tos aiškios priežasties, kad daugiau jau nėr' kam atsispindėt"[1]).

O kadangi piešiamos permainos ekonomijoj' butinai įvyks, tai ir religija butinai išnyks. Ant šio pamato tolesnį statymą bandė Kautsky's[2]), F. Lütgenau[3]), R. Peters[4]) ir kiti.

Krikščionybės atsiradimo aiškinimui historiško materializmo žvilgsniu ilgą laiką buvo daromi tik trumpi bandymai[5]). Pirmą platesnį toj' pakraipoj' historišką tyrinėjimą pateikė Kautsky's savo kningoj': „Krikščionybės atsiradimas"[6]), kurią kningą vokiečių socialdemokratijos historikas ir historiografas Mehring'as užrekomendavo kaipo turinčią savyje didelę historišką prasmę, kuri įkvėpdama partiją vienintelė ir apsaugos ją nuog visokių historiškų paklydimų[7]). Šiame skyriuje ir patikrinsime, ar tas Kautsky'o „historiškas tyrinėjimas" stovėdamas ant grynai historiško materializmo pamato sutinka su historija ar ne.

---

[1]) Umwälzung" S. 265, 6.

[2]) „Thomas More und seine Utopie" Stuttgart 1888.

[3]) „Natürliche und soziale Religion", Stuttgart 1894.

[4]) „Der Glaube an die Menschheit. Naturwissenschaftlich, psychologisch und geschichtlich begründet, ten pat 1896.

[5]) *Kautsky*: Entstehung des Christentums, „Die Neue Zeit" III Jahrg. H. 11 und 12.; *Engels*: Zur Geschichte der Urchristentums, ten pat XIII Jahrg. H. 1 und 2; Kautsky rinktiniame veikale Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen, I Band: Die Vorläufer des neueren Sozialismus. Stuttgart 1895 S. 16-35; į šią rušį galima priskaityti ir pirmame skyriuje paminėtus *A. Kalthoff'o* raštus: Das Christusproblem. Grundlinien zu einer Sozialtheologie 2 Auf. Leipzig 1903. Die Entstehung des Christentums, t. p. 1904 ir Was wissen wir von Jesus? Schmorgendorf—Berlin 1904.

[6]) Der Ursprung des Christentums. Eine historische Untersuchung Stuttgart 1908.

[7]) „Die Neue Zeit", XXVII Jahrg. I Band S. 293.

II.

Pirmių pirmiausia Kautsky's daro literatiškai kritiškus patėmijimus apie Kristaus asmens egzistavimo historiškus liudijimus. Čia Kautsky's greit ir lengvai apsidirba: nekrikščioniškų rašytojų liudijimai lieka be vertės, o krikščioniškųjų ir seniai, nes viskas ir visur esą falsifikacijos. Visgi Jezaus asmenį Kautsky's skaito historišku—tai liudijąs Tacito pranešimas—bet turėjusiu reikšmę tik su sąlyga, jei Jezus buvo agitatorius. Šis Kautsky'o protavimas, kaip žemiau pamatysime puikiai charakterizuoja Kautsky'o elgimąsi su savo metodu.

Krikščioniški raštai neturėdami jokios svarbos pranešimuose apie Jezaus asmens historiškumą tame pat laike suteikią labai svarbias žinias apie pirmasias krikščioniškas bendrijas, jų budą, pastangas ir idealus. O žinant ir tolaikinį nekrikščioniškos draugijos stovį galima pažinti ir suprasti, kad krikščionybė yra to laiko produktas, kad ji ne pavienio viršžmogio, bet visos draugijos tvėrimo produktas.

Po šių patėmijimų K. daro labai didelį nukrypimą į šalį ir dviejuose savo kningos trečdaliuose kalba apie draugijinius santikius Romos valstijoj' imperatorių laikuose ir apie izraėlitų historiją.

Kas link Romos valstijos tai Kautsky's prieina prie išvadų, kad „laikmetis kuriame pasirodė krikščionybė buvo epocha visiško sugverusių (überkommenen) produkcijos ir valstybės formų pasileidimo; su tuom ėjo greta taipgi visiškai ir sugverusių mintijimo formų pasileidimas"[1]) Šį kart butu perilga ir visiškai be naudos nukrypus irgi toli į šalį smulkiai tyrinėti, ar K. ieškodamas krikščionybės prieškrikščioniškoj' Romos valstijos ekonomikoj' teisingai smulkmenose nupiešė romietiškos draugijos evoluciją. Kadangi pauperizmą, masinį išneturtėjimą ir pesimizmą paliesime patogesnėje vietoje, tai šį kart kas link kulturinių santikių Romos valstijoj' praeinant galima tik paminėt, kad K. žiurėdamas į juos tik akimis senesnių tyrinėtojų regėjusių juos perdaug vienodiškais, padarė tą pačią ydą, neužtėmydamas koks skirtumas buvo tarp rytinės ir vakarinės Romos valstijos kraštų, ypač agrariškuose santikiuose[2]).

---

[1]) „Ursprung" S. 102.

[2]) Žul. *Ed. Meyer*: Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums in „Jahrbücher für National-Oekonomie und Statistik 1895, IX Band S. 696—750; *M. Weber*: Über die sozialen Gründe des Untergangs der antiken Kultur in „Wahrheit" 1896, S. 57-77; Agrargeschichte (Altertum) in „Handwörterbuch derStaatswissenschaften" 2 Auf. 1898 I Band S. 57—85; Agrargeschichte (Altertum) in „Die Religion in Geschichte und Gegenwart" hrsgb. von *Fr. M. Schiele*: Tübingen Sp. 233—237.

O rašant Izraėliaus historiją tai kiekvieno pirmutinis ir didžiausias uždavinys išaiškint izraėliškojo monoteizmo atsiradimą. Visiems atmetantiems antgamtišką Dievo Apreiškimą izraėlitiškas monoteizmas daro didžiausią sunkenybę, kurią ligšiol dar niekam nepasisekė kaip reikiant apgalėti[1]). Užtat žingeidu žinot, kaip šį apsireiškimą išaiškina Kautsky's.

Anot K. izraėlitus prie monoteizmo privėdė plati internacionališka prekyba. Šit jo paties žodžiai:

Šalyje su stipria internacionališka prekyba, bet be pakilusio lavinančio meno, be svietiškos aristokratijos su intelektuališkais palinkimais ir reikalavimais, bet su stipria kunigija, toki religija, kuri ir pirmiaus nebuvo turėjusi polyteizmo su aiškiai išreikštais dievų individuališkumais, lengviau priėmė abstraktišką sudvasintą (vergeistigten) budą, dievybė lengviau pavirto iš asmens į idėją arba sąvoką"[2]).

Bet kiekvienas turis šiokį tokį supratimą apie izraėlitų historiją žino, kad augsčiau 9 šimtmečio pr. Kr. tarp izraėlitų nebuvo jokios prekybos. Izraėlitų valdovas Akabas pirmutinis apie 9 šimtmečio pusę suruošė izraėlitišką rinką Damaske ir ši prekyba tuojaus izraėlitus užkrėtė foinikišku polyteizmu. Samarijoj' tuojaus buvo pastatyta maldykla foinikiškam Baalui ir prasidėjo garbinimas kartu Baalo ir Jahve's. Pasipriešinimą prieš tai padarė ne prekiaujančioji liaudies dalis, bet užsiėmusioji žemdirbyste ir išnaikinusi polyteizmą tuomi pat paaugštino monoteizmą. O foinikiečiai, kurie nuog senų senovės buvo užsiėmę tikrai plačia internacionališka, prekyba, visą laiką buvo ir liko griežti polyteistai.

Taip, kad historijos faktai rodo visiškai ką kitą ir Kautsky'o protavimas apie izraėlitišką monoteizmą, švelniai kalbant, yra ne induktiviškas tyrinėjimas sąryšio tarp materiališku ir ideologiškų momentų, bet nenusisekusi aprioriško dėsnio ilustracija[3]).

Patsai gi krikščionybės atsiradimas įvykęs sekančiu budu.

Apie tą laiką Jeruzaliaus kaipo nacionalinio ir tikėjiminio gyvenimo centro reikšmė didinasi. Iš visų šalių plaukia į jį turtai ir stiprina kunigijos luomą. Greta kyla ir nacionališkai tikėjimiškas fanatizmas zelotų, kurių partiją sudaro įvairių rušių driskiai-proletarai, plėšikai, elgetos, svajotojai. Kaimuose gi pradeda platintis komunistiškos essenų draugijos.

Grynai nacionališkai-demokratiškas zelotizmas neįstengė patenkint tulų proletariškų Jeruzaliaus elementų; o bėgti iš

---

[1]) Sul. *mano* „Biblija ir Babelis" Kaunas 1911.

[2]) „Ursprung" S. 209.

[3]) Ir šią išvadą *Mehring'as* pažymėjo kaipo vieną iš puikiausių K. kningos partijų!! „Die Neue Zeit" XXVII Jahrg. I B. S. 289.

miesto į kaimą buvo ir ne kiekvienam noras, nes papratęs dideliame mieste gyventi proletaras kaime negalėjo nieko sau rasti, o taipgi jį laukė sunkus lauko darbas esąs jam ne sulig jiegų. Užtatai daugybė Jeruzaliaus ir kitų miestų proletarų noriau liko mieste. Taigi šale zelotų ir essenų turėjo susitvert trečia proletariška pakraipa sujungianti draugėn zelotiškas ir esseniškas tendencijas. Ši pakraipa ir apsireiškė mesijinėje draugijoje, užėmusioje vidurinę tarp zelotizmo ir essenizmo vietą ir turėjusioje savyje komunistišką ir revolucionišką budą.

Kad „bendrijoj' nėsama nei apšvietimo, nei nuosavybės valdymo", rodą šv. Pauliaus gromatos vieta į korintiečius (I Kor. I, 26 ss.). Kaipo revolucionišką ruožą Kautsky's krikščioniškoje bendrijoje randa „pirmiau visko šėlstančią klasinę turtingųjų neapykantą" (wilden Klassenhass gegen die Reichen). Tą neapykanta K. aiškiai mato Luko Evangelijoj' pasakojime apie turtingą ėduną ir Lozorių, kur turtuolis patenkąs pragaran tik užtai, kad buvęs turtingas. Taipgi palyginime apie kuprį ir adatos skylelę turtingasis esą pasmerkiamas tik už turto valdymą.

Pamokslą ant kalno Kautsky's štai kaip sugeba išverst:

„Palaiminti jųs elgetos πτωχοί=belttelarme Leute=nusialinę ligi elgetiškumo žmonės), nes jųs yra Dievo viešpatystė. Palaiminti jųs kurie dabar alkį kenčiate, nes jųs gerai priėsite (werdet euch vollfressen)" ir tt.;

toliaus eina grumojimai; tas viskas rodą, kad „but turtingu ir naudotis savo turtu yra skaudžiausio atlyginimo reikalaujanti kaltė". Paskui dar nurodoma į Jokubo gromatą (5, 1 ss.). Po šiai egzegezei Kautsky's daro išvadą:

„Naujo proletariato klasinė neapykanta vargu kada bepasiekė tokias fanatiškas formas, kaip krikščioniškojo".

Luko Evangelija buvusi parašyta antrojo šimtmečio pradžioj', o Mato—keletą dešimtmečių paskiau. Tada prie krikščionybės pradėję gretintis pasiturintieji ir apšviesti ir krikščionybės propagandistai jausdami reikalą sušvelnint Luko Evangeliją turėjo reviduot ją oportunistiškoj' prasmėj'. Ačiu šiam oportunizmui atsiradusi Mato Evangelija, kurioje pasakojimas apie ėdiką, taipgi grumojimai buvę išmesti, o kadangi pamokslas ant kalno buvo taip giliai įleidęs šaknis, kad išmest jį jau nebuvę galima, tai atsiėję tik suminkštyt ir vieton elgetų, tapę padaryti elgetos dvasioje, o alkstantieji pavirtę į tiesos alkstančius, kuriems pažadama duot gerai tiesos priėst. Ir nors įtekmingi sluogsniai stengėsi sunaikint proletarišką krikščioniškos bendrijos budą visgi proletariatas ir jo klasinė

neapykanta nebuvę prašalinti ir radę savo išreiškėjus daugelyje Bažnyčios tėvų, kurie aštriai kaltiną turtinguosius ir statą juos vienon eilėn su plėšikais ir vagimis[1]). Tiek apie klasinę neapykantą.

Paskui Kautsky's randa krikščioniškos bendrijos Jeruzalyje komunizmą, aiškų Apaštalų Darbuose (2, 42, 44), ir darbo niekinimą. „Evangelijose Jezus kalba apie viską galimą tik ne apie darbą. Arba daugiau, kur jis apie jį kalba, daro tai atmesdamas jį (Lk. 12, 22 ss). Konsumpcijos komunizmas vykdinąs šeimynos ardymą, ką Kautsky's randa ir Evangelijose (Mr. 3, 31 ss; Lk. 9, 59 ss), o pas Luką 14, 26 „tiesią šeimynos neapykantą".

Patsai Jezus kurstęs maištą, ką rodą užsilikusieji Evangelijose pėdsakai, pav. kuomet jis sakosi atėjęs šaukti ne teisius, bet nusidėjėlius (Mr. 2, 17), atėjęs ugnį mesti (Lk. 12, 49) ir liepia savo mokiniams pirkti kalavijus (Lk. 22, 36). Iš viso ko esą matyt, kad pirmykščiai Evangelijose buvę pasakojama apie Jezaus surengtą ant Jeruzaliaus užpuolimą, bet Judui pranešus apie tai romiečiams, Jezus patekęs ant kryžiaus, ir viskas žlugę. Bet revolucijinis elementas dar neišaiškina Jezaus mesianiškumą. Jezus nuog visų kitų to laiko maištininkų skiriasi tuom, kad jis kartu buvęs ir komunistas, įsteigęs ukišką organizaciją. Ta organizacija gyvavo ir platinosi toliaus po jo mirčiai, nes buvo viskas puikiai sutaisyta, kad surišti draugėn jos sąnarius ir pritraukti naujus. Patekusi į graikiškai-romietišką pasaulį krikščionybė maino savo budą. Kilus vidujiniams maištams klasinė neapykanta paėmė viršų ant rasinės ir judėjimas tampa internacionališkas, kas galėję įvykti susiliejus daiktan tikėjimui į Mesiją ir komunizmui.

Išpradžių nacionališkai žydiškas organizacijos ruožas biskis po biskiui pavirtęs į antižydišką, nes dėlei žydų karės visame pasaulyje atsiradęs antisemitizmas po 70 metų įsibrovė ir į krikščionišką bendriją ir pasakojimas apie Jezaus kančią įgavo antisemitišką varsą, kurios pirmiau visiškai nebuvę, o pats Jezus iš revolucionieriaus tapo tylus kentėtojas.

Krikščionįs budami laisvi proletarai negalėję nieko padaryt vergų paliuosavimui. Jų komunizmas negalėjęs ilgai tvert, nes rėmęsis tik ant suvartojimo, o ne ant išdirbimo. Smulkus amatas kuriuomi jie užsiimdavę vertęs juos pavieniai gyventi ir turėti pavieniai moteris. Tikras komunizmo sėklas užslopinusi neišgalė įvykdint komunistišką produkciją. Kitokio išėjimo nebuvę, kaip tik viens kitam pagelbėt visokioj' ne-

[1]) Čion Kautsky's nurodo į *P. Pflüger'io* raštelį: „Der Sozialismus der Kirchenväter" (2 Auf. Zürich 1907).

laimėj'. Susitvėrusis bendrijos turtas su pirmiau demokratiška organizacija persikeitė į priešginybę—kunigišką monarchiją. Komunizmas bėgo į vienuolynus ir sektas.

Savo tyrinėjimą Kautsky's užbaigia priešpastatymu seno komunizmo priešais naująjį, krikščionybės priešais socialdemokratiją. Krikščionybės atsiradimo laikas buvęs dvasios puolimo, juokingo bežinybos ir tamsiausių prietarų laikas, o socializmo kilimo laikas yra puikiausios pirmyneigos gamtos mokslų laikas, taipgi laikas smarkiausio apšvietos platinimosi tuose liaudies sluogsniuose, kuriuos užgriebia socialdemokratija[1]).

Taip, kad socialdemokratija eidama prie viešpatavimo visiškai kitokiu keliu negu krikščionybė, atsieks ir visiškai kitokius tikslus. Ji ant visados padarys galą visokiam klasių viešpatavimui[2]).

III.

Kuomi Kautsky'ui buvo historiškas materializmas jo tyrinėjime išaiškinau jau pačioje jo kningos pradžioje. Darydamas savo literatiškai kritišką krikščionybės raštų apžvalgą, o taipgi ir visur kur tik reikėjo susidurt su egzegetika K. savo protavimą apvilko Bruno Bauer'io ir kitų radikališkiausių teologų moksliškumo švarkeliu ir stovėdamas ant historiško materializmo pamato gauna štai kokias pažymėtinas išvadas apie Kristaus asmenį: Kristus kaipo Dievas, kaipo vienintelis krikščionybės įsteigėjas yra tik mytiškas paveikslas, nes apie jį iš Evangelijų nieko tikro nežinoma; iš Tacito liudijimo apie Kristų, kaipo pranašą, buk buvusį nužudytu Tiberijaus laikuos ir buk nuog kurio krikščionių sekta turėjusi savo pradžia—irgi nežinome nei ką jis mokino, nei ką veikė ir jis nieku budu negalėjo sukelt jokį judėjimą, o jeigu Jezus buvo agitatorius—tada viskas aišku. Ergo: Jezaus-Dievo nebuvo, nes apie jį nieko nežinome; Jezaus-pranašo nebuvo, nes apie jį nieko nežinome; Jezus-agitatorius buvo, nors apie jį irgi nieko nežinome. Stebėtina logika!!

---

[1]) Gamtos mokslų srityj šią socialdemokratišką apšvietą daro pliklausias aklai dogmatiškas haeckeliškas-darvinizmas; mat ortodoksiškoji tikrai tikinčioji socialdemokratija klaupia prieš trejybę, kurią sudaro Marks'as, Darvinas ir Dietzgen'as; pirmasis atradęs evolucijos įstatą žmonijos historijoj, antrasis — organiškoj gamtoj, trečiasis sutvėręs speciališkai demokratišką logiką.

[2]) Šiame paskutiniame savo Credo symbole Kautsky's puikiai išreiškė visą socialdemokratiškos religijos mystišką pranašystę su jos apokalyptika ir eschatologija.

Jeigu nieko nežinome apie Jezaus jaunystę, apie Jo aprašytas Evangelijoj' kalbas ir stebuklus, kaip tai sako Kautsky's; toliaus jeigu minimas Tacito pranašas irgi nieku budu negalėjo sukelt jokį judėjimą, tai iš kur gi mes žinome, kad Jezus buvo agitatorius? Juk liudijimų šaltiniai apie Jezaus asmenį vieni ir tie patįs. Jeigu jie neturi jokios vertės liudijime apie Jezų, kaipo asmenį viename atvėjyje, tai negali jos turėt ir visuose kituose. Bet mat Kautsky'ui Jezus-Dievas buvo visiškai nereikalingas, Jezus-pranašas taipgi, o be Jezaus-agitatoriaus Kautsky's jau apsieiti negalėjo, nes sulig jo įsitikrinimo judėjimą gali padaryt ne Jezaus asmuo kaipo Dievo, ne Jezaus asmuo kaipo pranašo, o tik Jezaus asmuo kaipo agitatoriaus. Kadangi Kautsky'ui Jezaus asmuo, kaipo agitatoriaus buvo butinai reikalingas, tai užtatai liko ir historiškas, nors apie jį irgi nieko nežinoma[1]).

Kaip pavadint tokį historiškų faktų tyrinėjimo metodą? Tai vadinasi atsinešt pas faktus kokią nors apriorišką schemą ir pradėti ja faktus mastuot: kas tilps į schemą—bus ir historiška, kas netilps—šelauk ir iš historijos. Kautsky's lygiai taip ir padarė. Jis krikščionybės atsiradimą tyrinėti atėjo nešinas historiško materializmo schema ir pradėjo ja mastuot faktus: Jezaus asmuo kaipo Dievo į tą schemą netilpo—lauk ir iš historijos, Jezaus asmuo, kaipo pranašo—racionalistiškai kalbant viršžmogio—taipgi, ant galo Jezaus asmuo kaipo agitatoriaus puikiai tilpo ir net buvo pageidaujama į schemą, užtatai liko ir historijoj'[2]).

Taip, kad šį kartą historiškas materializmas Kautsky'ui buvo ne metodas, ne įrankis kurio pasigaunant butu galima ješkoti ir apvertinti historiškus faktus, bet aprioriškas dėsnis, vardan kurio galima historiškus faktus net sauvališkai iškrai-

---

[1]) Jezaus asmuo, kaipo agitatoriaus Kautsky'ui buvo labai ir labai reikalinga, nes kuomet *H. Windisch'as*: Der messianische Krieg und das Urchristentum, Tübingen 1909 visai bereikalingai ilgai posmavo griaudamas Kautsky'o išvadžiojimus apie Jezaus revolucionierišką agitaciją, *Kautsky's*: Jesus der Rebell „Die Neue Zeit“ XXVIII Jahrg. I B. SS 13—17, 44—52 antru kart apšarvojo „Jėzų - maištininką“; Windisch'as į tai atsakė: Jesus ein Rebell? in „Evangelisch - Sozial 1910, S 33 — 45, taipgi Theologische Rundschau 1910 S. 199—204.

[2]) Kiekvienam žinoma, kad materializmo žvilgsniu į pasaulį jame Dievui nėra absolutiškai jokios vietos.—„Šiandien musų evolucionistiškame pasaulio supratime absolutiškai nėra vietos kokiam nors Sutvertojui ar Valdytojui“,—taip Engels prakalboj' prie angliško vertimo savo raštelio: Socializm utopian and scientific, London 1892. Bet pasaulyje nėsant vietos dieviškų asmenų veiksmui, kaip dabar pasirodo iš Kautsky'o protavimo, yra plati veikimo dirva agitatorių asmenims. Taip kad šiame didis historiško materializmo pačiam sau prieštaravimas.

pyti, o toksai darbas netur nieko bendro su sąžiningu tyrinėjimu ir tokiuo įrankiu, kaip pamatysime, Kautsky's apsčiai visur vadovavosi.

Nieks neginčija tą faktą, kad pirmų dienų krikščionybė savo pasekėjus ir išpažintojus turėjo daugiausiai žemesniuose sluogsniuose, žemesniuose sulig paprasto musų mastavimo. Evangelijos praneša, kad patsai jos įsteigėjas Jezus Kristus gimė ir užaugo prastų darbininkų šeimynoj'. Užaugęs viduj' žemų ir niekinamų sluogsnių šis dieviškas Mokytojas į juos pirmiau ir pratarė savo Žodį, jų tarpe pradėjo savo pasiuntinystės darbą. Jis netrunka atkreipt į save domą ir augštesnių luomų, kaipo tai mokytų rašte farizejų, kareivijos viršininkų ir šiaip turtingų. Jis greit butu galėjęs jų tarpe rast daug šalininkų savo naujos religijos paramai, bet Kristus visgi bevelijo likt su žmonėmis neturčiais, praščiokėliais, skriaudžiamais ir niekinamais. Jų tarpe jis rinko sau draugus savo mokslo išplatinimui. Apaštalai daugiausiai buvo žmonės rankpelniai: Petras ir Andrius buvo sulig savo amato žuvininkai ant ežero Genezaret (Mr. 1, 16—18), Jonas ir Jokubas taipgi (19—20), Matas—muitininkas (Mr. 2, 14). Didelis Kristaus mokinys Apaštalas Paulius buvo šėtrų dirbėjas (Ap. Dar. 18, 3).

Toliaus iš Evangelijų matyt, kad Jezus tikras žemesniųjų sluogsnių minios draugas; jis gydo jos ligonius (Mr. 1, 34), maloniai su jais kalba (Mr. 1, 41), pas muitininkus ir nusidėjėlius eina į svečius (Mr. 2, 15). Jezus artimai draugauja su minia, užtatai ir minia atmoka jam už jo malonumą: visas Kaparnaumas susirenka prieš jo duris (Mr. 1, 33), žmonės iš visų pusių skubi pas jį (Mr. 1, 45), daugelis susirenka jo klausyt (Mr. 2, 2), visas pulkas seka paskui jį (Mr. 2, 13), iš visų Palestinos kraštų susirenka pas jį (Mr. 3, 8).

Nors Kristus, kaip toliau pamatysime, anaiptol neniekino turtingų ir augštesnių, bet apskritai Jis savo Apreiškimą skelbė mažutėliams. „Dėkoju tau, Tėve, dangaus ir žemės Viešpatie, kad paslėpei tai nuog gudrių ir išminčių, o atidengei mažutėliams“ (Lk. 10, 21). O kad Kristus su savo mokslu nesikreipė į diplomatus ir turtuolius, kad nepradėjo disputų su tolaikiniais Atenų, Aleksandrijos ar Romos filosofais, bet savo malonią naujieną skelbė pirmiau žmonėms kuniškai, protiškai ir doriškai pavergtiems ir pažemintiems, kad Kristus savo viešpatystės valdovais padarė ne garsius karvedžius, bet šio pasaulio elgetas—tai jau šis vienas Kristaus pasielgimas netikinčiam pasauliui buvo ir bus didelis paradoksas, o tikinčiam—tai vienas iš tikriausių priparodymų, kad Kristus savo mokslą sėmė ne šio pasaulio mokyklose, kad jo skelbiamos iš-

minties šviesa negimė iš tos liepsnos, kurią sutveria žmonių gudrybė, o atbangavo iš kitų sferų.

Kristus asmeniškai kvietė pas save pirmiau visus vargstančius ir apsunkintus, o tokie ir paskiaus daugiau sudarė pirmos krikščionybės bendrijas. Historiškas pirmų krikščionybės bendrijų liudijimas apie save, tai sekantieji šv. Pauliaus žodžiai: „Regite, broliai, jųsų pašaukimą, kad nedaugelis gudrių sulig kuno, nedaugelis galingų nedaugelis augštos giminės: bet Dievas išrinko ką pasaulis skaito kvailais, kad sugėdintu gudruolius, ir silpnus pasaulio išrinko Dievas, kad sugėdintu stipriuosius; ir žemos giminės išrinko Dievas, idant tai ko nėr' sunaikintu tai kas yr', kad prieš Dievą nesididžiuotu joks kunas“ (1 Cor. 1, 26—29).

Be to sudarantis pirmasias krikščionybės bendrijas elementas atsispindi dar ir kalbos srityj'. Graikiška senkrikščioniškų raštų kalba žymiai skyriasi nuog to laiko svietiškos literaturinės kalbos; apaštalų graikiška kalba—tai graikiška liaudies kalba su semitiška varsa[1]).

Synoptiškos Evangelijos rodo savyje kaimiškos kulturos pagrindą: Jezaus žodžiuose žymią vietą užima gyvuliai ir augmenis, dirva ir vyndaržis, saulė ir lietus, sėja ir pjutė; palyginimuose daugybė ruožų iš gyvenimo žemdirbių, piemenų, žuvininkų ir apskritai prastų žmonių.

Kristus su savo dieviška tiesa kreipėsi į tokiuos žmones, kurie budami arčiau prie gamtos, turi savyje didesnę jiegų harmoniją, kurie budami daugiau naturališkais buvo ir yra daug daugiau priruošti pažinti dievišką tiesą[2]); pas tokiuos žmones, kurie nesididžiuoja nei savo turtais, nei išminčia krikščionybė ir rado pirmutinę savo prieglaudą. Tai vis faktai apie kuriuos nieks nesiginčija.

Bet, kad „krikščionybė savo pradžioje be abejonės buvo įvairiausios rušies nieko nevaldančių sluogsnių judėjimas, tokių sluogsnių, kuriuos galima pavadinti proletarais, jeigu šiuom žodžiu suprasti netik samdininkus“—tai ši Kautsky'o nuomo-

[1]) Platų toj' pakraipoj' tyrinėjimą teikia *A. Deissmann*: Licht vom Osten. Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch-römischen Welt, zweite und dritte verb. und verm. Auf. Tübingen 1909; pamatines šio didelio tyrinėjimo išvadas Deissmann'as teikia mažesniuose savo rašteliuose: Das Urchristentum und die unteren Schichten, zweite (sonder) Ausgabe Göttingen 1908 ir Die Urgeschichte des Christentums im Lichte der Sprachforschuug, Tübingen 1910.

[2]) Paprastai sakoma kad tokie žmonės yra tamsųs, akli, paskendę prietaruos, žodžiu „nesusipratę“.—Tiesa, kad jų pažiuros ir tikėjimas dažnai buna naivus, neaiškus, bet jis daug naturališkesnis ir augštesnis, negu pavierų nedamokslių „susipratimas“, kuris yra tik dirbtinas pusinteligentiškas ateizmas.

nė griežtai priešinasi išvadoms visų bažnyčios historikų, kurie kad ir ant įvairių pamatų stovėdami įvairiai į tą apsireiškimą žiurėjo, visi viename ligšiol visiškai sutiko, butent, kad *Jezaus mokslas ir naujos tikėjiminės bendrijos sutvėrimas neatsirado iš kokios nors klasinės kovos, kad nebuvo vienos kokios nors klasės reikalavimų išreiškėjas, kad tai buvo judėjimas antklasinis, tiesioginiai neturėjęs jokio sąryšio su kokiomis nors senos draugijos reformomis*, žodžiu, kad *krikščionybė nėra socialinio judėjimo tvarinys*[1]).

IV.

Pirmutiniai ir didžiausi Kautsky'o konstrukcijos stulpai, kaip matėme, tie, kad Jezus Evangelijose kurstęs klasinę turtingųjų neapykantą, taipgi darbo ir turto neapykantą; paskui komunizmas pirmose krikščioniškose bendrijose. Išbandymui šių stulpų tvirtumo pirmiau ištirsime, kokios Evangelijos pažiuros į darbą, turtą ir nuosavybę, o paskui užkliudysime ir komunizmą.

Kautsky'o protavimai, kad Kristus visiškai pasmerkia turtą ir turtingus, kad tame pat laike jis yra darbo priešas ir elgetavimo šalininkas—nėra suvis nauji. Jau senovėje tai krikščionybei prikaišiojo Celsus, o musų gadynėje tai darė Straus'as, Renan'as, E. von Hartmann'as, Lange ir daugelis kitų smulkesnių typų[2]). Kad pamatyt kiek tuose priekaišavimuose tiesos, pažvelgsime kas Evangelijoj' kalbama apie darbą, kaip žiurima į žemišką turtą ir jo sutvarkymą. Tik tei-

---

[1]) Iš daugelio bus gana paminėti tik nedaugelį naujausiųjų: *W. Moeller*: Lehrbuch der Kirchengeschichte I B: Die alte Kirche, 2 Auf. bearb. von H. von Schubert. Tübingen 1902; *D. Weizsäcker*: Das apostolische Zeitalter der christlichen Kirche 3 Auf. tenpat 1902; *P. Wernle*: Die Anfänge unserer Religion 2 Auf. t. p, 1904; *E. von Dobschütz*: Probleme des apostolishen Zeitalters, Leipzig 1904; *A. Harnack*: Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, 2 Auf. 2 Bde t. p. 1906, Das Wesen des Christentums, t. p. 1909 ir Lehrbuch der Dogmengeschichte 4 Auf. Tübingen 1909, I B; *L. Duchesne*: Histoire ancienne de l'Eglise, V éd. t. I Paris 1911; *E. Troeltsch*: Die Soziallehren der christlichen Kirchen in „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik" hrsgb. von. W. Sombart, M. Weber und F. Jaffé, XXVI B. 1908, SS. 1—55, 292—342, 649—692; su juom sutinka ir *Harnack*: Urchristentum und die sozialen Fragen in „Preussische Jahrbücher" 131 B. S. 443 — 459.

[2]) Toksai užpuldinėjimas ant krikščionybės apskritai buvo greit išplėstas ir išplėčiamas ant katalikybės išimtinai, kad ji pataikauja elgetavimui ir nieko neveikimui, kad darbą skaito dangaus bausme, o užtatai didžiausias pažangos trukdytojas ir tt. Sul. *S. Weber*: Evangelium und Arbeit, Freiburg im Br. 1898, S. 16, 17.

singam tų nurodymų supratimui mes imdami į rankas Evangeliją turime nemanyt, kad joje rasime šių dienų nacionališkos ar politiškos ekonomijos rankvedį arba finansų kursą, kuriame bus ex professo išguldoma socialinių dalykų sutvarkymas. Evangelijoj' pirmą vietą užima ne ekonomija ir ne finansai, o visiškai kas kita. Ir kad aiškiai suprast Jezaus pažiuras į mums reikiamus dalykus, mes turime pasistengt suvokt visoj' samplatoj' vyriausią centralinę Evangelijos idėją, nes tik ją teisingai supratus, bus suprantami ir visi kiti mažiau sverbesni dalykai.

Evangelijos, o su ja ir visos krikščioniškos religijos esybė yra Dievo viešpatystės idėja. Yra vienas Dievas viso kas yr' Sutvertojas, o žmogaus gyvenimo tikslas yra Dievo atsiekimas ir su Juom gyvenimas, o atsiekimas galimas tik per dieviškai-žmogišką Jezaus Kristaus asmenį, kuris yra tiesa, kelias ir gyvenimas. Žmogus privalo mylėt tik vieną Dievą ir jau vienam tarnaut. Viskas, kas taip darant žmogui painiojasi, daro kliutis, turi but be jokių kompromisų atmetama, o pasigaunama visko, kas tą tikslą atsiekti padeda. Koksai gi Jezaus stovis iš atžvilgio į darbą, turtą ir neturtą?

Iš Evangelijų žinome, kad Jezus prieš savo viešą pasirodymą išdalies draugystėje su savo tikėtu tėvu, išdalies savystoviai kaipo prastas darbininkas dirbo dailidės darbus; nes pasirodžius Jezui viešai su savo mokslu visi stebėjosi kits kito klausdami: „Ar gi jis ne dailidės sunus?“ (Mt. 13, 55). Taip, kad užsiimantis darbu Kristus yra jau darbo pavyzdis. Senovės stabmeldybėje niekinamą[1]) ir ant vergų sukraunamą darbą Jezus išaugštino, pašventė ir iškėlė lig doriško pašaukimo. Toks Jezaus paveikslas pereina ir į krikščionišką bendriją padarydamas krikščionybės religiją darbo religija.

Senosios gadynės krikščionybės priešai juokėsi iš krikščionių, kad jų religijos įsteigėjas buvęs dailidė iš Nazareto, o naujosios gadynės—kaltina Jezų kaipo darbo priešą; bet tai priešinasi visiems jo žodžiams ir darbams. Jo apaštalai kaip matėme daugiausiai žmonės darbininkai, o Kristus pašaukęs uos nuog darbo ir padaręs savo tiesos skelbėjais parodė tuomi, kaip Jo akyse buvo augštas tas užsiėmimas; šiuomi Kristus apvainikavo darbą apaštališkumo vainiku. O ir budami apaštalais jie nemetė darbo.

Pabaigęs kalbą jau pašaukto Petro laive Jezus liepia užmest jam tinklą (Lk. 5, 4 ss). Koks puikus paskatinimas į darbą! O po savo iš numirusių prisikėlimui pasirodęs keliems

---

[1]) **Daug pavyzdžių Weber, S. 6—10.**

apaštalams ketinantiems žuvauti Tiberiados ežere Jezus jiems liepia vėl užmest tinklą.

Tas viskas geriausiai parodo, kaip Kristus žiurėjo į darbą: jis kaipo patsai darbininkas jį išaugštino ir pašventė. Jo moksle labai dažnai kalbama apie darbą, palyginimai imami iš darbo žmonių gyvenimo; geri darbininkai visuomet užsipelno pagirimą, blogi papeikimą ir bausmę. Maža to; darbas yra kelias sugrįžti į dorišką gyvenimą ir yrá doriška priederme, kaip tai aišku pasakojime apie sunų palaiduną. Trumpai, Kristus visą savo gyvenimą dirbo, o „kas neina paskui mane, nėra mane vertas“; taip, kad Kristus padarė darbą dievišku Jo sekimo keliu.

Ypač palyginime apie lauko lelijas matoma Kristų niekinantį darbą; bet tik nenorėjimas suprasti Evangelijos prasmę gali tai tvirtinti. Nepjaunantieji ir į kluonus nekraunantieji paukščiai, neverpiančios ir neaudžiančios lelijos,—tai ne geistino žmogaus elgimosi, bet Dievo Apvaizdos pavyzdis. Nesakoma: nedirbkite, bet perspėjama perdaug nesirupinti ir neaimanuoti ir nepulti į nusiminimą, kad nebus galima išgyventi; nes jeigu Dievo gerybė ir meilė begalinės net iš atžvilgio į mažus sutvėrimus, tai kaip Dievas gali užmiršti žmogų, kuris daug, daug už juos augštesnis!

Tokių pat kaip Kristus pažiurų į darbą laikosi ir jo apaštalai. Didis Kristaus mokinys šv. Paulius patsai budamas šėtrų dirbėjas ir savo pasaulinės misijos laike kartas nuog karto uždarbiaudamas trumpai ir aiškiai išriša žmogaus stovį kas link darbo: „Kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo“ (2 Thes. 3, 10). Taipgi ir kiti apaštalai vienbalsiai tiesioginiai skelbia darbo butinumą, o užmokesnis už tai yra patsai Kristus[1]).—Trumpai, tokios tai Kristaus ir apaštalų pažiuros į darbą.

Antras kas mums šį kart reikia ištirt, tai Kristaus pažiuros į turtą ir neturtą.

Jezus atsakydamas Jono atsiustiems pas jį mokiniams nurodo į savo darbus tardamas: „Eikit ir praneškit Jonui, ką esate girdėję ir regėję: akli regi, raiši eina, raupuoti apvalomi, kurtiniai girdi, numirėliai kelias, n e t u r č i a m s Evangelija skelbiama“ (Mt. 11, 4). Apie kokiuos neturčius čion kalbama?

Kiek tai galima susekti iš filologijos[2]) ir iš paties Evangelijos konteksto, tai anaiptol nėra sveiki bijantieji darbo el-

---

[1]) Plačiai apie tai *Weber*: Evangelium S. 21—108.

[2]) πτωχός πτώσσω reiškiančio bailiai nusilenkti, bijoti, drebėti, taip kad πτωχός=bailiai lenkiantysis, prieš visus žeminantysis visų ujamas, varginamas. vargo prispaustas, vargdienis=žmogus kuriame esti kaip fyziška

getos. „Kuomet tu pusryčiausi ar pietuosi nekviesk draugus tavo, nei brolius tavo, nei gimines, nei turtingus kaimynus tikėdamasis, kad jie tave pakvies ir tau atlygins. Bet kaip rengsi puotą šaukk neturčius, silpnus, raišus, aklus" (Lk. 14, 12 s.). Apie tokiuos tai ir dažnai kalbama Evangejijoj, nors neikiek nedaugiau kiek apie tai galima kalbėti visuomet.

Sekant šį Kristaus įsakymą pirmose krikščioniškose bendrijose ypatingai rupintasi našlėmis, našlaičiais ir visais tokiais, kuriuos pasiekė įvairios nelaimės; bet Evangelijose ir visoj pirmykštės ir paskesnės krikščionybės raštijoj nei pėdsako nėra tokios minties, kur butu skatinama elgetavimas.

Kristus nuolat kalbėdamas apie vargdienius ir atiduodamas jiems pirmenybę anaiptol nepasmerkė nei turto, nei turtingųjų tik užtai, kad jie turtingi, kaip tai daugelis išskaito. Kristaus pažiuros į turtą, ypač aiškiai matomos Mato ir Luko Evangelijose yra tokios.

Kaip Dievas yra visos esmės savininkas, taip Jis yra ir viso žemiško turto savininkas ir valdovas. Žmonės gi visi yra Dievo tarnai ir lygųs Jo šeimynos sąnariai. Kiekvienam žmogui pavesta mažiau ar daugiau turto, kad jis jį užveizdėtu, teisingai vartotu, dalindamasis su kitais Dievo šeimynos sąnariais jiems reikiamame laike, protingai suvartotu jam pavestą turtą ir dėl artimo. Taip žmogus budamas turto valdovas sulig Dievo leidimo turi but kiekvienoj valandoj prisiruošęs duoti prieš Dievą atsakymą iš savo šeimininkavimo. Iš čia aišku, kad kam daugiau duota, nuog to daugiau ir reikalaujama. Vartojimas turto ne sulig Dievo valios gamina bausmę, o sulig—užmokesnį ir laimę, ir šiuomi teisingas turto vartojimas jau yra tos laimės atsiekimo įrankis. Koki begalo geniališka mintis: „Kam daugiau duota, nuog to daugiau ir reikalaujama." Kam Dievas davė daugiau pajiegų, nuog to ir daugiau reikalauja darbavimosi ir priedermių. Bet tarp šios dieviškos tvarkos ir sugedusio žmogaus budo atsiranda griežtas prieštaravimas tame, kad žmogus turėdamas daugiau turto ar šiaip pajiegų negu kiti toli gražu neskubina apsikrauti save priedermėmis ir pildyt jas sulig savo išgalėjimo,—bet, atvirkščiai, visiškai apie jas užmiršta, nes „kur žmogaus turtas, ten ir jo širdis". Turtas taip pririša žmogų prie savęs,

taip ir dvasiška nejiega ir negalė. Taip kad Luko πτωχοὶ ir Mato πτωχοὶ τῷ πνεύματι neprieštarauja vienas kitam, o tik vienas kitą paaiškina. Reikia dar atminti, kad Mato Evangelija kritikos pripažinta kaipo seniausia ir tikriau suteikianti Jezaus žodžius. Πτωχός reiškia taipgi ir „elgeta", bet tai jau išvestinė reikšmė, dar irgi nereiškianti nusialinusių driskių, kokie reikalingi Kautsky'ui; jo bettelarme Leute bus mažiausiai πτωχοὶ ἄνδρες.

taip įtraukia į kasdieninio gyvenimo tuštybes, taip apipainioja paikybių pinklėmis, kad žmogus užmiršta netik savo artimą, bet ir patį Dievą. O kadangi Dievas yra vienintelis žmogaus geras ir tikslas, tai aišku kodėl musų dieviškas mokytojas apsčiai pabriežia, kaip turtas yra pavojingas žmogaus dušios išganymui, ir kaip šiame atvejyje neturtas suteikia didelę pirmenybę jo atsiekimui, aišku kodėl Kristus buvo neturčių ir mažturčių draugas, kodėl Jis neturtą apsupdavo dorišku paaugštinimu, kodėl patardavo laisvai išsirinktame neturte pasiekti Dievą, ir kodėl aštriai persergi nuog prisirišimo prie turto, nes žmogus turi tik prie Dievo prisirišti, o dviem dievams tarnaut negalima.

Turtas ir neturtai patįs savyje yra daiktai nei geri, nei blogi; jie bus geri ar blogi tik kada bus suvartoti geram ar blogam. O kadangi iš prigimimo žmogus savo dovanas ir jiegas linkęs vartoti blogam, tai turintis daugiau turto sekdamas tą savo blogą palinkimą padarys daugiau blogo; o neturtis turėdamas irgi tokiuos pat palinkimus bet neturėdamas jiegų-įrankių, to blogo negali tiek padaryti; iš čia ir aišku, kodėl neturtingas lieka geresniame padėjime negu turtingas. Turtingam labai, labai sunku bus įeiti į dangaus viešpatystę; jau kupriui lengviau išlįsti per adatos skylę[1]).

Apsčiai pabriežėdamas turto pavojingumą Kristus niekur visiškai jį nepasmerkė ir neužgynė; to nerandame niekur nei Evangelijose nei Apaštalų raštuose. Jezaus mokytiniai nustebinti palyginimu apie kuprį ir adatos skylelę teiravosi viens kito, kas gi tada bus išganytas. Kristus atsakė, kad kas pas žmones negalima, bus galima pas Dievą, o tuomi išreiškė, kad Dievo viešpatystėje yra vieta ir turtingiems. Patvirtindamas savo žodžius Kristus dažnai susitikęs turtingus nuog jų nesišalina. Jis lankosi turtingų Zachėjų namuose (Lk. 19, 2—9), valgo turtingo farizėjaus Simono (Mt. 26, 6) ir vyriausiojo farizėjų namuose (Lk. 14, 1); jo mokinių tarpe yra pasiturintįs. Jezus giria tikėjimą viršininko Kapernaume suvis nereikalaudamas nuog jo atsisakyti nuog savo turto.

Taip, kad reališkas turtas ir jo reališkas valdymas visiškai leistini, tik jie neturi but tikslas, o tik įrankis augštesnių doriškų žmogaus uždavinio tikslų atsiekimui. Tai Kristus išreiškė liepdamas jieškoti pirmiau Dievo viešpatystės ir jo teisybės, liepdamas pirmuoju tikslu turėti Dievo valios pildymą, o

---

[1]) Šis palyginimas pabriežia tik didelę sunkenybę, bet nesako, kad suvis negalima. Kritiškai-egzegetišką šio palyginimo tyrinėjimą duoda *G. Aicher*: Kamel und Nadelöhr (Neutestamentliche Abhandlungen hrsgb. von M. Meinertz, I B. 5 H. Münster 1910).

tai įvykdinus visi kiti dalykai ir reikalai bus seniai sutvarkyti. Turtas ir valdymas neturi stovėt augščiau doriškų ir tikėjimiškų tikslų; žmogus turi atplėšt save nuog turto, kaipo vienintelio tikslo, o palenkęs save prie augštesnio tikslo, turi kartu turėt ir neturėt; žmogus kaipo ištikimas Dievo tarnas, privalo kaip geriausias tarnas apsieit su savo viešpačio turtu. Valdantis neturi pririšt prie jo savo širdies, kad paskui juom didžiuodamasis niekint kitus neturinčius; nevaldantis taipgi neprivalo prisirišti, kad neimtu anam pavydėti. Tada ir turtingasis ir neturtingasis bus atmetusiu viską, kas nuog Dievo atitraukia ir budamu neturtėliu dvasioj abudu tarnaus tik vienam Dievui[1]).

Kristus po keletą kartų pabrieždamas reikalauja, kad turtas butu suvartojamas tarnavime savo artimui (Mt. 5, 42; 10, 42; 25, 35; Lk. 6, 27; 30, 38). Valdantis turtą turi visuomet atmint savo brolį (Mr. 12, 41—44; Lk. 21, 1—4). Turtingas ėdikas patenka pragaran visiškai ne užtai, kad tik turtingas, kaip tai tvirtina Kautsky's; čion labai aiškus neteisingas jo turto suvartojimas; ėdikas niekaip negali išsiteisint nežinojimu, kad Lazoriui buvo reikalinga pagalba, nes pastarasis tulą laiką gulėjo pas pačias jo rumo duris[2]).

Taipgi ir ansai grumojimas atkreiptas irgi į panašius turtuolius, nes palaiminti mielaširdingi, o jie kaip karts ir neparodo jokios mielaširdystės.

Grumojime tik konstatuojama, kas laukia turtuolius už jų tokį prisirišimą prie turto, o suvis nematyt jokio keršto, nes čia pat pasakyta: „Bet jums, kurie girdite, sakau: mylėkite neprietelius jusų, gerai darykite tiems, kurie jus nekenčia; gerai atsišaukkite apie apkalbančius jus ir melskitės už šmeižiančius jus; sudavusiam tau į veidą atkreipk ir kitą pusę, o atėmusiam iš tave drabužį atiduok ir marškinius" (Lk. 6, 27—29), - ir tai vadinasi keršto kurstymas!

Taipgi ir Jokubo gromatoje kur Kautsky's mato klasinę neapykantą primenama, kaip esantieji bendrijoj turtingieji privalo vartot savo turtą[3]). O kad pirmosios krikščioniškosios

---

[1]) Sul. *Weber*: Evangelium S 109 — 187; *A. Winterstein*: Die Christliche Lehre vom Erdengut nach den Evangelien und apostolischen Schriften, Mainz 1898; *O Schilling*: Reichtum und Eigentum in den altkirchlichen Literatur, Freiburg in Br. 1908 S. 4—13.

[2]) Tokiuo nežinojimu dar galėtu teisintis šios gadynės turtuolis, kada musų „demokratizmo" amžiuje jo tarnai tokį pavargėlį iš tolo prie namų neleistu.

[3]) Tai labai aišku skaitant visą gromatą ištisai, o ne išlupinėjant jos atskiras vietas. Kas link Mato „neturčių dvasioje" ir Luko „neturčių" tai pastarasis rašydamas be pridėčko „dvasioje", kaip matėme neikiek ne-

bendrijos susidėjo netik iš žemesniųjų ir neturtingųjų sluogsnių, tai rodo daugelis vietų pirmos krikščionybės raštuose. Taip Cypre įtikėjo prokonsulas Sergijus Paulius (Ap. Dar. 13, 7—12), Atenuose Dionysius Areopagita (17, 34), Tesalonike nemažai augštos giminės moterų (17, 4), Berėjoj taipgi (17, 12—13). Jaunesnysis Plinijus praneša iš Bitinijos valdovui Trajanui, kad „multi omnis ordinis“ perėjo į krikščionių sektą. Romoj buvo atversta „insignis femina“ Pomponija Grecina, paskui konsulas Titus Flavijus Klemensas ir jo moteris Domitilla (Cassius Dio LXVII, 14)[1].

Šv. Pauliaus gromatoj (Phil. 4, 22) matyt, kad krikščionių buta Romos valdovo dvariškių tarpe. Taip, kad pirmosios krikščioniškosios bendrijos susidėjo ne vien tik iš „Lumpenproletarrat'o“, kaip išvadžioja Kautsky's.

Tat trumpai pažvelgus į Kristaus atsinešimus kas link darbo, turto ir neturto radome: vienintelis žmogaus tikslas—Dievas, ir Jo atsiekimui žmogus privalo vartot visas savo pajiegas: turtą, neturtą, darbą ir šiaip viską, kas tam nesipriešina, o viskas, kas priešinasi, turi but atmesta. Prisirišimas prie turto, kaipo vienintelio savo tikslo, taipgi neturtas iš tinginumo, kad nusilenkti nuog Dievo uždėtų priedermių—abudu yra lygiai kenksmingu ir atmestinu. Teisingas turto suvartojimas, nuolaidus neturtas, ištikimas darbas—gali buti lygųs įrankiai atsiekti išganymą. O rasti Evangelijoj skatinimą prie nudriskusio proletarizmo ir elgetavimo, rasti klasinės neapykantos kurstymą ir darbo niekinimą galima tik tada, kai vieton jos tikro turinio padėsime savo fantaziją.

V.

Kitas bene didžiausias argumentas Kautsky'o konstrukcijoj tas, kad pirmose krikščioniškose bendrijose buvęs tikras sulig plano sutvarkytas komunizmas, ką aiškiai rodant žinoma Apaštalų Darbų vieta (2, 42, 44—45 ir 4, 32, 34—35).

Bet kodėlgi ši pirmosios krikščionybės literaturos vieta rado tokią didelę malonę pas Kautsky'į, kad ji jo akyse turi visišką autentiškumą?

prieštarauja apskritai Evangelijos dvasiai. O antra, kam iš tokio revizionizmo butų buvus nauda: tie turtuoliai kurie nebijo Evangelijos „grumojimų“ galėjo iš jų tik pasijuokt, o tie kurie jiems įtikėjo, tai įstodami į bendriją butu turėję atsisakyt nuog savo turto, butu turėję jie nusilenkt prieš Evangelijos „programą“, o ne ji prieš juos.

[1]) Plačiau apie tai *Harnack*: Die Mission und Ausbreitung des Christentums, Leipzig 1902. S. 376—407.

Juk vadinama Tübingeno mokykla ir B. Bauer'is šią Ap. Darbų vietą atmetė griežčiau, nei kokią kitą Naujo Įst. raštuose; anot jų ši vieta tai gryna falsifikacija sufantaziruota II šimtmetyje su tikslu, kad tame laike atsirandančią katalikišką Bažnyčią sutaikyt su pirmykšte krikščionybe. Kodėl gi Kautsky's visame sekdamas Bauer'į šios vietos neatmetė? Mat ji jam buvo reikalinga kaipo pagrindas į jo schemą. Dabar ir ištirsime nuodugniau, ar ši vieta gali but tuo pagrindu, ant kurio remiasi visas krikščionybės atsiradimas.

Toji Apaštalų Darbų vieta kur paminėta apie turto bendrumą pirmųjų krikščionių tarpe nuog senų laikų atkreipdavo į save ypačią domą. Nuog II lig XIII šimtmečių čion matyta gamtinė teisė, laikinis įvykdymas tokio stovio, koks sulig dieviškos teisės turėtu viešpatauti visame pasaulyje, bet neįvykdomas dėl žmonių nuodėmės. Musų gadynėj vieni mato ten komunizmą[1]), kiti—idėalizuotą tikėjimiškai socialistišką draugystę[2]), treti—panegyrišką idėališko stovio vaizdą, kaipo typišką tobulos krikščioniškos draugijos pavyzdį[3]).

Dalykas eina apie tą pirmutinę krikščionišką bendriją Jeruzalyje susidariusią iš tų 3000 žmonių, kuriuos apaštalas Petras atvertė prie Kristaus pirmu savo pamokslu po Kristaus dangun užžengimo. Apaštalų Darbai taip kalba: „Buvo ištveriantis apaštalų moksle ir bendrame duonos laužyme[4]) ir maldose...

Visi tikintieji buvo lygųs ir viską turėjo bendra. Ir turtą ir visą mantą pardavė ir tai padalino visiems kam kiek buvo reikalinga" (2, 42, 44—45). Kitoj vietoj: „Visų tikinčiųjų buvo širdis ir dušia viena ir neivienas iš valdančiųjų nesakė esant jo nuosavybe, bet viskas jiems buvo bendra. Ir tarp jų nebuvo neivieno, reikalaujančio pašalpos. Kiek valdantieji laukus ar namus pardavę atnešdavo gautą užmokesnį ir dėdavo pas apaštalų kojas ir budavo išdalinama kiekvienam, kam kiek reikėjo" (4, 32, 34—35).

Iš čia aišku, kad pirmoj krikščioniškoj bendrijoj Jeruzalyje buvo κοινωνία. Kaip tai suprasti?

Κοινωνία — tai, sulig Helados filosofų, ideališkas žmonių draugijos stovis pirmykščiai tikrai buvęs vykdinamas gyveni-

---

[1]) Taip pav. *Harnack*: Das Wesen des Christentums. Leipzig 1903, S. 106.

[2]) Taip pav. *O. Pfleiderer*: Das Urchristentum, seine Schriften und Lehren, 2 Auf. I B. Berlin 1902 S. 480.

[3]) Taip pav. *R. Pöhlmann*: Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung, hrsgb. von C Grünberg I Jahrg. (1910) S. 203.

[4]) „Ir bendrame duonos laužyme" Kautsky's sugeba išversti: „ir komunizme, duonos laužyme".

man taip vadinamame aukso laikmetyje; toks stovis buvo ir apskritas socialiniai politiškas Helados filosofų idealas[1]). Rodos visiškai teisinga R. Pöhlmann'o nuomonė, kad κοινωνια tai tankiai pasitaikantis stereotypiškas išsitarimas, susitvėręs po įtekme vidujinės prievartos buvusios, pačioje helenistiško pasaulio strukturoje[2]).

Apaštalų Darbų autorius Lukas, kaipo žinąs graikų literaturą[3]), žodį κοινωνία pavartojo pavadinimui tos formos, kokioj buvo susitvarkiusi ir ta krikščioniška bendrija. Visas klausimo branduolys tame, ar ta krikščioniškoji κοινωνία buvo tikras komunizmas[4]), ar kitoks sulig visai kitokių motivų draugijos stovis.

Kautsky's ir kiti socializmo teoretikai čia mato visišką komunizmą, lygiai tokį, koks buvo pas essenus[5]). Bet apie krikščionybės išvedimą iš essenizmo negali but jau kalbos dėlto, kad tarp juodviejų didis dogmatiškas priešingumas. Aštriausias

---

[1]) Aristotelis, spėjęs kad geriausia toki tvarka, kur valdymas buna bendras, o nuosavybė lieka privatinė, priduria: „Kad tai nėra negalima, rodo tulose valstijose jau panašiu budu įvykdinti bandymai; ypač gerai pasiturinčiose valstijose taip jau arba yra arba įvedama: kiekvienas nuosavybę turėdamas privatinę, valdymą dalinasi su draugais arba naudojasi bendrai, kaip pav. Lakedaimonijoj svetimais vergais naudojamasi tartum nuosavais, lygiai arkliais ir šunimis, taipgi lauko vaisiais, jeigu pritruksta šėringės (ἐφόδιος=pinigai kelionės reikalams=šėringė). Taigi aišku, kad geriau valdymą padaryt nuosavu, o naudojimąsi bendru" Πολιτικα, II, Bekk. p. 1263 a, 31 — 39; Schneider c. II § (ed. Fr. Susemihl, 1 Teil Lepzig 1879 S. 168, 170).

Kitoj vietoj Aristotelis giria tarentiečius: „Ir tarentiečių tvarka verta pasekimo: jie savo turtą daro bendru su neturčiais butent duodami jų naudojimuisi dalį be nuosavybės teisės ir tuomi įtinka miniai". VII Bekk. 1320 b, 9—12; Schneider c. III § 5 (S. 662).

Taipgi Isokratas piešdamas su emfaze gerus senovės Atėnų laikus pasakoja, kad tuomet turtingieji savo valdymą padarę visų piliečių nuosavybe. *R Pöhlmann*: Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus, I Band München 1893, S. 56.

[2]) Čia pat S: 56, 57.

[3]) „Pas jį visur žymu graikiški paveikslai pradedant nuog Herodot'o lig Plutarcho" *Soden*: Die wichtigsten Fragen im Leben Jesu, Berlin 1904, S. 16, bei *Fr. Meffert*: Die geschichtliche Existenz Christi. M. Gladbach 1910 S. 52.

[4]) T. y. toks draugijos stovis, kuriame ant kolektivinio nuosavybės pamato plačiai ukininkaujama draugijos įrankiais (mit den Mitteln der Gesamtheit);—taip apriboja socializmą ir komunizmą *G. Adler'i* in „Handwörterbuch der Staatswissenschaften 2 Auf. 1891, VI B. S. 811,

[5]) Die Geschichte des Sozialismus I B. S 25, taipgi „Ursprung" S. 347 ss. Essenai buvo vienuolių ordenas atsiradęs Palestinoj' 2 šimtmetyje pr. Kr. po įtekme helenistiškų, ypač pytagorėjiškų idėjų. Sulig pranešimų Juozo Flavijaus ir Filo'no essenai turėję visiškai komunistišką organizaciją reikalavusią nuog savo sąnarių užsilaikymo, prastumo ir atsisakymo nuog visokių reikalavimų. Sul. *E. Schürer*: Geschichte des judischen

įstatų pildymas, levitiškas švarumas, visiškas jungtuvių atmetimas ir aklinas nuo žmonių atsiskyrimas — tai vis krikščionybei griežtai priešingi ruožai¹).

Organizacija krikščioniškos bendrijos Jeruzalyje ganėtinai aiški iš čia pat Apaštalų Darbuose esančių konkretiškų pavyzdžių. Tulas cyprietis Juozas pramintas Barnabas pardavęs savo lauką pinigus atnešė pas apaštalus — ir užtatai pagiriamas; o tulas Ananijas pardavęs savo lauką ir dalį gautų pinigų paslėpęs sau, o kitus atnešęs pas apaštalus — lieka nubaustas. „Petras tarė (Ananijui): Ananijau, kam velnias gundo tavo širdį meluoti Šventai Dvasiai ir sumažint gautus pinigus? Argi ne nuo tavęs prigulėjo ar pasilikt sau ar parduot? Kam savo širdyje laikai tokį daiktą. Melavai ne žmonėms, bet Dievui" (5, 3—4). Ir Ananijas lieka nubaustas mirčia ne už visų pinigų neatnešimą, o tik už m e l ą. Tas pat atsitinka ir su jo motere Safira.

Iš čia kuoaiškiausiai matyt, kad privatinė valdymo teisė niekaip nebuvo panaikinta, kad nebuvo jokios prievartos parduoti savo turtą, ir atnešti pinigus. „Neiviens nesakė, kad tai kas j a m p r i g u l i yra jo, bet jiems buvo viskas bendra". Čion jau ištarta privatinės nuosavybės pripažinimas. Savininkui p r i g u l i tie ar kiti daiktai, bet jis nesako, kad jie tik jo vieno. Taigi čion formališka suakmenėjusi teisė lieka panaikinta geros valios norais; čion kuoaiškiausia, kad nuosavybės teisę panaikino ne juridiškai-ukiški parėdymai, bet tik grynai doriški motivai.

Toliaus Petro žodžiuose „Ar ne nuo tavęs prigulėjo parduot ar palikt sau" kuoaiškiausiai pripažinta kiekvienam visiška laisvė elgtis su savo turtu. Kiekvienas galėjo parduot ar neparduot, o pardavęs pinigus atnešt, ar neatnešt. Nėsama netik prievartos, bet net nei d o r i š k o s p r i e d e r m ė s var-

Volkes im Zeitalter Jesu Christi 3 Auf II Band, Leipzig 1898 S. 564—584; čia pat ir plati literatura; taipgi *M. Friedländer*: Die religiösen Bewegungen innerhalb des Judentums im Zeitalter Jesu. Berlin 1905, S. 114—168.

Kautsky's mano, kad organizacijų panašumas galėjo atsirast ir be tiesioginio, parėmimo, bet „popularizatorius" *G. Lommel'is* dalyką dar prasčiau išaiškina: tikėtas Jezaus tėvas Juozas prigulėjęs prie essenų sektos, o patsai Kristus vaikščiodavęs po apylinkes kaipo daktarėlis specialistas nuog priepuolos. „Jesus von Nazareth". 19 Auf. Nürnberg, 1897, S. 27.

¹) Kuomet essenai šalinasi netik nuog nečystų bet ir nuog silpnų, kasdien daugel kartų plaujasi, — Jezusješko nusidėjėlių ir su jais parstovinėja. *Harnack*: Wesen des Christentums S. 21. Taipgi *M. Friedländer*: „Ant galo prie visos giminystos Jezaus krikščionybė visai kas kita, nei essenų mokslas; didžiausi essenizmo paveldėjai priėmusieji jo visą filosofišką materialą tai krikščioniški eretikai, pirmiausiai daugybė gnostiškų sektų". t. p. S. 168.

dan bendrijos atsisakyti nuo savasties. Čia nuosavybės teisė taip aiški, kad ir pats Kautsky's pripažįsta, kad „visiškas pirmosios krikščionybės komunizmas buvo sugriautas dėl pripažintos nors iš dalies privatinės nuosavybės"[1]. Taip kad apie privatinės nuosavybės panaikinimą, apie turto perėjimą iš rankų pavienių asmenų į bendrijos rankas, apie kokią nors teisę elgtis arba faktišką bendrijos įsikišimą į privatinį pavienio valdymą, apie kokį nors bendrą komunizmą — pirmoje krikščioniškoje bendrijoje negali but jokios kalbos, žodžiu nebuvo jokio absolutiško komunizmo[2].

Apaštalų Darbuose dar ir toliau yra keletas vietų, kur irgi aiškiai pažymima nuosavybės turėjimas. Išėjęs iš kalėjimo Petras ateina į Marijos namus, kur susirenka didis bendrijos sąnarių skaitlius melstis (12, 12); cyprietis Mnasonas seniai esąs krikščioniu priima į savo namus kaipo svečius Paulių, Luką ir kitus palydovus laike jų paskutinio buvimo Jeruzalyje (21, 16); čia pat (21, 18) pasakojama, kad Jokubo namuos susirinko bendrijos vyresnieji; Petras Jeruzalyje turėjo nuosavų bustą (Galat. 1, 48); Paulius Damaske gyveno Judo namuose (Ap. Dar. 9, 11); Petras atsilankęs Joppėje gyveno pas tulą Simoną, kurio namai buvo palei jures (10, 6); Pilypas su savo dukterimis gyveno nuosavuose namuose Cezarėjoj (21, 8—9); taipgi turima daleisti, kad ir visi krikščionįs gyveno kiekviens savo namuose, o ne kokiame bendrabutyje. Iš pasakojimo apie diakonų išrinkimą (7, 1 ss.) aišku, kad pašalpa budavo suteikiama našlėms ir šiaip reikalaujantiems, o ne visai bendrijai; taip kad toksai rėmimas iš meilės našlių ir našlaičių, toki organizuota pašalpa ligoniams, silpniems, neturčiams buvo plačiai ir puikiai praktikuojama visoj pirmykštėj krikščionybėj[3] ir savo principe ji netur nieko bendro su tikru komunizmu.

Pirmosios krikščionybės mokslas apie nuosavybės vartojimą galutinai išaiški taip vadinamoje Didache'je (dvylikos apaštalų mokslas), parašytoje pirmo šimtmečio pabaigoj[4]. Ten skaitome: „Neatstumk reikalaujantį pašalpos, bet viską vartok bendrai su tavo broliu ir nesakyk: tai mano nuosavybė; nes jeigu jus nemiriuose dalykuose esate draugais, tai kiek tada daugiau miriuose" (IV, 8). Kitoj vietoj: „Iš pinigų, drabužių ir visokios mantos imk sulig tavo nužiurėjimo (τὴν ἀπαρχήν)

---

[1]) Geschichte S. 27.

[2]) Sul. *Winterstein* S 113—117; *Schilling* S. 13—17; *E. Baumgartner*, „Zeitschrift für katholische Theologie" XXXIII Jahrg (1909) S. 625—629.

[3]) Plačiai apie tai *Harnack*: Mission S. 105—148;

[4]) *O. Bardenhewer*: Geschichte der altkirchlichen Literatur, I B. Freiburg im Br. 1902, S. 78.

geriausius ir duok sulig įstato" (XIII, 7). „Jųsų maldas ir pašalpas ir viską darykite taip, kaip randate musų Viešpaties Evangelijoj (XV, 4). Čia galutinai išaiški, kad pamatiniai motivai, kokiais vadovavosi pirmieji krikščionįs, buvo Evangelija ir jie klausydami jos įsakymų be jokios politiškos, ar sociališkos programos sekimo, be jokios išlaukinės prievartos padarė taip, kad „jų tarpe nebuvo neivieno reikalaujančio pašalpos". Tarentiečiai pas Aristotelį vykdydavo κοινωνία savo egoistiškų tikslų atsiekimui, krikščioniškoj bendrijoj tą viską padarė ideališka ant religijos pamatuota meilė. Aristotelio piliečiai sekdami despotiškus socialinio budo jausmus bendrai naudojasi vergais, visiškai palikdami juos savo nuosavybėj; pas krikščionis meilės jausmas siekia taip toli, kad jie visiškai nuo nuosavybės atsisako, idant nebutu nei vieno reikalaujančio pašalpos.

Tik visiškai neturintieji supratimo apie meilės jausmą ir jos galę ir nenorintieji pažinti tikro pranešimo turinio gali tvirtint, kad krikščioniškose bendrijose sulig tulos programos ar šablono buvo įvestas komunizmas. Čion viską sutvėrė meilė, toji meilė, kurią Jezus padėjo savo mokslo pamatan. Čion nematyt jokių pastangų iš apsikrikštijusių sutvert ukišką draugijos formą, o tik kuoaiškiausiai apsireiškia Jezaus mokslas apie turto valdymą pritaikintas praktikoj; žmonės reališkai ir turi nuosavybę ir faktiškai atsisako nuo jos; valdo ją ne kad kitus slėgtu, bet kad pagelbėtu reikalaujančius pašalpos. Ir tokiuo keliu einant be jokių teoretiškų šablonų, be jokios agitacijos ir teroro susitveria toksai ideališkas žmonių draugijos stovis, kur nėra nei vieno reikalaujančio pašalpos[1]. Ir jeigu kiekvie-

[1]) O kad šitoks draugijos stovis nėra tik koks ideališko geistino stovio panegyrikas, o tikrai buvo įvykdintas pirmųjų krikščionių tarpe—tai rodo, kad dar taip buvę tarp krikščionių net IV šimtmetyje po Kr. Julijus Atpuolėlis rašydamas laišką į viršiausią Galatijoj kunigą Arsacijų, įsakydamas jam rupintis gaivint mirštančią stabmeldybę, liepia visuose miestuose įsteigti neturčiams prieglaudas, kuriose visiems pakeleivingiems be skirtumo tikėjimo butu suteikiama maloni globa, kaip tai daroma krikščioniškose įstaigose. „Nes gėda, rašo jis, kuomet tarp žydų nieks neelgetauja, nedorėliai (δυσσεβεῖς) galilėjiečiai apart savųjų maitina dar ir musiškius neturčius; tik musiškiai neturčiai rodos lieka be pagalbos ir paramos iš musų pusės". *J. P. Migne*: Patrologiae graecae tomus LXVII, 1859, col. 1264.

Čion Julijus patvirtino, kad dar ir tame laike kas link krikščionių pildėsi Luko žodžiai: „Ir nebuvo tarp jų nei vieno reikalaujančio pašalpos".

Viduj suakmenėjusios rabinų kazuistikos Kristus tarė: „Mylėsi savo artimą, kaipo pats save" (Lk. 10, 27). Viduj stabmeldiško (ypač romietiško) žiaurumo apsireiškiančio apsiėjime su vergais Kristus tarė: „Ką padarysit vienam iš šių mažiausių mano brolių, man padarysit" (Mt. 25, 40). Ir tikri Kristaus pasekėjai, pildydami jo įsakymą be jokio kabinetinio ko-

nas šių dienų krikščionis elgtusi sulig Kristaus mokslo skelbiamo Jo Bažnyčioj, tai ir musų dienų statistikos ištartu Luko žodžius: „tarp jų nebuvo nei vieno reikalaujančio pašalpos", o historikas ateityje be tiesos įžeidimo galėtu apie šiuos laikus pasakyti: „jie viską turėjo bendra".

VI.

Kad krikščionybė atsirado iš socialinio tolaikinio driskiaus proletariato judėjimo, tokiai nuomonei butu galima pripažint šiek tiek tikėtinumo, jei krikščioniškuose raštuose rastumėm nors kokiuos jo pėdsakus. Bet niekur nerandame nei žodžio apie reikalavimą pagerinti socialinį stovį, nerandame jokių agitatoriškų pamokslų prieš turtingus ir kapitalą, nerandame jokių masinimų ateities valstijos rojumi, kaip tai apsčiai galima rasti šių dienų socializmo raštuose, žodžiu nerandame nieko apie socialinę revoluciją, kurios tikslas butu griauti tuolaikinės draugijos formą.

Krikščionybės centras, kaip rodo jos visi pirmųjų laikų raštai — Kristus ir Jo mokslas — mintis grynai tikėjimiškos, tikėjimas į vieną Dievą, Jo mylėjimas, Jo valios vykdinimas ir vardan to artimo meilė ir šventas gyvenimas. Visas pirmosios krikščionybės gyvenimas suprantamas tik Kristaus mokslo šviesoj ir tik jame visiškai išaiškinamas, ir užtatai vispusiškam, sakysim moksliškam, krikščionybės atsiradimo išaiškinimui reikalinga, kad tyrinėtojas pasistengtu suvokti visoj samplatoj Kristaus mokslo esybę: kas tuos motivus turi savo viduje, tas aiškiai supras ir tuos motivus, kokiais vadovavosi savo gyvenime pirmoji krikščionybė. Priešais gi materialistą, atmetantį tokių vidujinių motivų realybę ir jiegą, liks tik viršutinė gyvenimo formų struktura ir keitimasis. Bet krikščio-

---

munizmo įvykdino taip, kad tarp jų nebuvo nei vieno reikalaujančio pašalpos. Toksai draugijos stovis išaiškinamas tik krikščioniškojo mokslo šviesoj. Tą mokslą pirmiau mes randame Evangelijoj, paskui pas apaštalus, toliaus kaip pas apaštališkus taip ir pas vėlesnius Bažnyčios tėvus (Sul. Schilling, S. 19—217; *J Seipel:* Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenwäter Wien 1907 (Theologische Studien der Leo-Gesellschaft hrsgb. von A. Ehrhard und F. Schindler, 18 H.), pas Tomą Akvinietį ir šiandien Katalikų Bažnyčioj. Taip popiežius Leonas XIII encyklikoje Rerum novarum (15 geg. 1891 m.) rašė: At vero si illud queratur, qualem esse usum bonorum necesse sit, Ecclesia quidem sine ulla dubitatione respondet: buantum ad hoc non debet homo habere res exteriores ut, proprias, sed ut communes, ut scilicet de facili alibuis eas communicet in necessitate aliorum (S. Thom. Summ. Theol. II — II Quaest. LXV, a. II) Cit. iš Archiv für katholisches Kirchenrecht, hrsgb. von Fr. H. Vering 1891, 5 H. S. 228.

nybės atsiradimo procese tų viršutinių gyvenimo formų keitimasis buvo toks didis ir nesitikėtas, kad materialistas niekaip neišaiškins jų atsiradimą iš kitų tokių pat materialistiškų formų, pav. iš to laiko ekonomikos.

Priėmusieji Kristaus mokslą savo gyvenimo pamatan pirmieji krikščionįs sutvėrė tokią draugiją, kokios lig tol senasis pasaulis nebuvo matęs, nei girdėjęs, ir užtatai krikščionįs atkreipė į save domą ir nuostabą net skeptiškiausių nekrikščionių. Nežinomas autorius laiško į Diognetą patiekia krikščionims ištisą iškilmingą odą[1]). Kas į tą odą žiuri skeptiškai, tą gal įtikrins Lukianas (g. 122—130 po Kr.), kuris skaudžios satyros žodžiais plaka tolaikinių filosofų prietarus, be pasigailėjimo iškeldamas eikštėn jų neteisybes ir prieštaravimą esantį tarp jų mokslo ir gyvenimo[2]).

Lukianas krikščionių mokslo nepažinojo ir pačius krikšsionis skaitė aklais ir apkvaišėliais (κακοδαίμονες); vienok pats to nenorėdamas suteikia liudijimą apie krikščionis, kad jų tarpe yra tai ko suvis nėr' pas filosofus, butent santaikos tarp žodžių ir darbų. Lukianas taip atsiliepia apie krikščionis: „Kada jų pirmasis įstatymdavis atnešė jiems tikėjimą, kad jie visi broliai esą, nuo to laiko kaip jie pereidami atmetė graikiškus dievus ir meldžiasi į tą jų kryžiun prikaltąjį mokytoją, jie ir gyvena sulig jo įstatymų; jie atmeta visokią nuosavybę ir skaito ją bendra..."[3]). Lukian'o žodžiai ὡς ἀδελφοί πάντες εἶεν ἀλλήλων stebėtinai vienaip skamba su Kristaus žodžiais pas Matą 23, 8: πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε (visi jųs broliai esate). Verta taipgi dar paminėti garsaus Galeno atsiliepimą:

---

[1]) Stokos vietos dėlei pasitenkinsime tik keliomis mintimis: „Krikščionįs gyvena kune, bet elgiasi ne sulig kuno. Jie vaikščioja ant žemės, bet gyvena danguose. Jie klauso esančių įstatų, bet savo gyvenimo darbais iškyla augščiau įstatų. Jie visus myli ir visų persekiojami. Jų nepažįsta, o vienok juos nuteisia; juos nužudo ir tuomi atveda į gyvenimą. Jie neturtingi ir visus pralobina; jiems viso ko stoka, ir jie viso ko turi pertekliuje. Jie nekenčiami, ir nekenčiant augštinami; jie apkaltinami ir kartu teisiais atrandami. Juos šmeižia, o jie laimina, juos išjuokia, o jie gerbia. Jie daro gerą ir kaipo piktadariai pasmerkiami mirtin, o budami pasmerkti džiaugiasi, kaip kad atvesti pas gyvenimą. Trumpai sakant, kuomi kune yra dušia, tuomi krikščionįs pasaulyje". *Bardenhewer*: Geschichte d. Altk. Literatur I B. S. 292 f.

[2]) Daugelis šių dienų filosofų, sako jis, tobulai pasisavina filosofų mokslus, bet gyvena taip, kad rodos tas mokslas tiktai tam, kad jį studijuodami darytų atvirkščiai. Niekur negalima rasti didesnį prieštaravimą, kaip tarp jų žodžių ir darbų. Kitiems jie liepia kalbėt tiesą, o patįs negal nei liežuvio apverst nepamelavę. *K. Meiser*: Studien zu Lukian in „Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Klasse der K. B. Akademie der Wissenschaften zu München" Jahrgang 1906, S. 283, 4

[3]) t. p. S. 319, 320.

Jie visuomet elgiasi, kaip tikri filosofai (qui vere philosophantur); kad jie mirtį laiko nieku, tai mes visi turime prieš akis; taip gi kad jie su tula sarmata šalinasi nuog lytiškų smaguriavimų. Jų tarpe yra moters ir vyrai per visą savo gyvenimą užsilaikiusieji nuog sugultuvių; yra ir tokie, kurie vedime ir valdyme savo dvasios (in animis regendis coercendisque) taipgi stropiausioje tiesadarybėje taip toli nužengė pirmyn, kad neikiek neatsilikę nuog tikrų filosofų[1]).

Iš atžvilgio į dorišką grynybę pirmieji krikščionįs jautė savo poziciją esant labai stipria, nes kitaip jie nebutu galėję savo persekiotojams mesti į akis visas jų nedorybes, kaip tai randame pav. pas Minuciju Feliks'ą:

Jųs užginate svetimoterystę, o patįs svetimoteriaujate; mes gi pažįstame tik savo moteris (nos uxoribus nostris solummodo viri nascimur). Jųs baudžiate už padarytus prasikaltimus, o pas mus ir mislyt apie juos - nuodėmė; jųs bijote liudytojų, o mes ir vienos savo sąžinės, be kurios negalime buti. Ant galo jusiškių pilni kalėjimai, o krikščionio ten nėr nei vieno, apart tų kurie kaltinami už savo tikėjimą, arba pabėgėlių[2]).

Koks didelis skirtumas tarp to laiko krikščionių ir nekrikščionių! Kokią didelę perversmę pergyveno senasis pasaulis atvirsdamas į krikščionybę! Paulsen'as neperdėjo sakydamas: „Atsivertimas seno pasaulio į krikščionybę yra didžiausia ir giliausia revolucija, kokią pergyveno Europa. Yra tai visiškas visos pasaulėžvalgos perkreipimas"[3]).

Taip, tai buvo revulucija, tik kariavusioji visiškai kitokiais įrankiais nei visos kitos revolucijos. Šioj revolucijoj kariauta tik tokiuo ginklu, kovoti kuriuomi Kristus padarė didžiausia žmogaus priederme. Kur tasai ginklas apgali viską, ten įvyksta Dievo viešpatystės tvarka; kur jisai įsivyrauja, ten subįra viskas, kas žmones vieną nuo kito skiria, gimdo nesantaiką, neduoda ramybės ir kankina. Taip įvyko pirmykštėj krikščionybėj. Visos paviršutinės formos subįrėjo, o subįrėjo užtai, kad įvyko didelė vidujinė revolucija, kuri tik ir gali suteikt visišką absolutišką atliuosavimą. Be jos visos kitokios revoliucijos negali nieko duot, nes sugriovę vienas paviršiaus formas, surioglina ant jų vietos kitas, o vergija kaip buvo taip ir lieka, nes tik padaryta šokis iš vienos vergijos į kitą.

Tą visiškai išlaukinių formų nejudinančią revoliuciją neįstengė užslopint jokios jiegos, joki nuožmiausi persekiojimai, o negalėjo užtai kad jos buvo materiališkos, o anosios nemateria-

---

[1]) *E. Norden:* Die antike Kunstprosa, II Band Leipzig 1898 S. 519, Anm.

[2]) *M. Minucii Felicis:* Octavius, cum integris omnium notis ac Commentariis, novaque Recensione Jacobi Ouzeli, Lugduni Batavorum Ex Officina Joanis Maire 1652, p. 40.

[3]) System der Ethik, Berlin 1889, S. 50.

liškos. Senosios draugijos formos susitikę su krikščionybės banga tirpo kaipo sniegas nuo saulės ir to tirpimo niekas sustabdyt neįstengė. Tą senų formų nykimo procesą žiurint iš išlaukinės pusės F. A. Lange taip vaizdžiai nupiešė, kad čion negalima jo žodžius nepaminėti:

„Priešais suakmenėjusios romiečių teisės sąvoką, kuri visą tvarką remia ant jiegos ir kuri nepajudinamu žmonių atsinešimų pamatu daro nuosavybę—priešais šią sąvoką su nesuprantama viršjiega pasirodo reikalavimas, nuog visokios nuosavybės atsisakyt, nepriet elį mylėti, turtą aukoti ir prasikaltėlį ant kartuvių gerbti kaip save patį. Nejaukus šiurpulys apėmė seną pasaulį nuog šio mokslo, ir veltuo turintieji galybę žvėriškais persekiojimais stengėsi užslopint revoliuciją, kuri viską kas yr sugriauja ir kuri juokiasi netik iš kalėjimo ir sukurto laužo, bet iš religijos ir įstatymų. Drąsiausiame išganymo pasitenkinime, kurį tulas vergo mirčia nubaustas žydų prasikaltėlis prieš valstybę sakėsi parnešęs kaipo malonės dovaną iš dangaus nuog amžinojo tėvo, sekta tęsė savo užkariavimą vienos šalies už kitos“[1]).

Šios revoliucijos ugnį sukurė tas „vergo mirčia nubaustas žydų prasikaltėlis prieš valstybę“, kuris mirdamas meldėsi už savo kankintojus. Tokiuo ir tik tokiuo ginklu kovojo ir verti jo pasekėjai. Žiauriausiuose persekiojimuose nei iš vieno jų burnos nepasigirdo priešų papeikimas. Ilgai tyrinėjęs krikščionybės persekiojimų laiko požeminius paminklus archaiologas ištaria:

„Yra tai faktas, kad taip ilgo persekiojimų periodo laike po taip skaudžių bandymų įtekme užsiglaudusi katakombose krikščionybė niekur nepaliko liudėjimo paveikslą, įsižeidimo ženklą, keršto išreiškimą. Atvirkščiai visi jos paminklai kvėpuoja romybės, pasitenkinimo ir meilės dvasia... Šis faktas rodo krikščionybę tokioj šviesoj, kuri reikalauja iš musų pagarbos ir meilės daugiau negu visi kiti jos dvasios paminklai“[2]).

Iš kur gi tat pirmykštė krikščionybė sėmė savo jiegas, ir toji ją sutvėrusi „nesuprantama viršjiega“? Devyniolika šimtmečių prabėgo, o dvidešimtojo pradžioje ne kas menkesnis kaip materialistas Kautsky's ištaria:

„Iš kokios pusės nei pažvelgt į krikščionybę visuomet reikia ją pripažint kaipo vieną iš milžiniškiausių mums žinomų žmonijos historijos apsireiškimų. Negalima nepasiduot augštos nuostabos jausmui žiurint į krikščionišką Bažnyčią, kuri turėdama beveik jau du tukstančiu metų amžiaus vis dar priešais mus stovi pilna gyvybės ir tulose šalyse stipresnė už valstybės galę“[3]).

Tada nenoromis veržiasi klausimas: koki gi tat jiega sutvėrė tokį fenomeną? Koki jiega yra krikščionybės pamate, jeigu ji ir po 19 šimtmečių dar pilna gyvybės jiegos? Ir tas

[1]) Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart, 5 Auf. I Buch Leipzig 1896, S. 148.
[2]) *Raoul Rochette* pas *Fr. X. Kraus*: Roma Sotteranea. Die römische Katakomben, 2 Auf. Freiburg im Br. 1879. S. 296.
[3]) „Ursprung“ S. 1.

pats Kautsky's išreikšdamas savo nuostabą, prižadėjo mums grynai moksliškai, vieninteliai moksliškai išaiškint krikščionybės atsiradimą. Ir išgirstame štai ką. Ukiška ir politiška to laiko evolucija butinai pagimdė idėjas, kurios ir rado savo išreiškimą krikščionybėje. O tasai „butinumas" įvykęs štai kokiuo budu.

Palestinoj nuo Herodo laikų pasirodydavo nuolat organizatoriai, kurie surinkę gaujas visokių driskių proletarų valkiodavosi po šalį, bandydami atliuosuoti žydus nuo romiečių jungo; o kadangi žydai tame laike labai laukė Mesijos, kuris juos atliuosuotų nuo romiečių, tai kiekvienas šių revolucionierių pretenduodavo buti tuoju Mesija. Vienu iš tokių revolucionieriškų agitatorių buvo ir Jezus: jis irgi su gauja driskių kėsinosi užpult Jeruzalį, bet liko romiečių sučiuptas ir pateko ant kryžiaus, kaip ir visi kiti panašus vadai. Bet nuo kitų revolucionierių Jezus skyrėsi dar tuom, kad gyvendamas jis sugebėjo sutvert prie visokių aplinkybių prisitaikančią ukiškai proletarišką organizaciją su komunistiška tendencija. Po jo mirčiai ta organizacija liko gyva, ir šis jo tvarinys pradėjo platintis juo tolyn tuo labyn, nes buvo puikiai sutaisyta užlaikyt savo sąnarius ir pritraukti naujus. Taip gerai dalykams esant su organizacija atsirado ir tikėjimas, kad jos organizatorius kėlėsi iš numirusių, ir juo stiprėjo organizacija, tuo stiprėjo tikėjimas į iš numirusių prisikėlimą ir tokiuo keliu bendrijos gyvybės jiega sutvėrė tikėjimą į jos Mesijos gyvenimą. O bendrija be paliovos augo. Pirmiau pasirodžiusi Jeruzalyje greitu laiku visokių neturinčių sąvasties, tėviškės ir šeimynos dykaduonių valkatų (Schnorrer) buvo platinama po apylinkes. Šie tai dykaduoniai valkatos ir buvo naujos organizacijos agitatoriai. Jie vadino save apaštalais, jautėsi esą pripildytais Šventos Dvasios ir išnešiojo po artimas Jeruzalės apylinkes malonią naujieną (Evangeliją), kurioje buvo skelbiama pamatiniai naujos proletariškos organizacijos dėsniai. Bet neužsiganėdinę Palestina patie „Schnorrer'iai" išplatino ją po visą Romos valstiją ligi pačiai Romai.

Patekus organizacijai į kitokias aplinkybes jos programoje reikėjo daug kas perkeist, bet nežiurint į tai organizacija vis platinosi, — mat sudarantieji ją driskiai tvirtai tikėjo, kad Dievo viešpatystė, toji Evangelijos ateities valstija greitu laiku įvyks ant žemės ir visiems turtuoliams bus skaudžiai atkeršyta. O toje ateities valstijoje tikėtasi turėti bendras valgis. Tai vienintėlė laimė, kurios buvo laukiama. Ši laimė pirmiesiems krikščionims matomai daugiau rupėjo"[1]). Ir viskas!!

[1]) „Ursprung" 436, 7.

Tai mat kame slepiasi pirmosios krikščionybės jiega: pirmieji krikščionis rupinosi laime, kuria buvo tik **valgis**.

Ir tai vadinasi „historiškas“ tyrinėjimas? Ir tai vadinasi vienintėlis grynai moksliškas krikščionybės atsiradimo išaiškinimas? Ir tai vadinasi krikščionybės atsiradimas išaiškintas paprastu keliu kaipo laiko produktas? Ir tai vadinasi tyrinėjimas turįs didelę historišką prasmę??...

Yra tai toks historijos brutalizavimas, toks nesvietiškas brutalizavimas, kad net jau ir tuli historiško materializmo šalininkai tuomi pasipiktino ir drįso pakelt balsą prieš savo „dvasišką galvą“[1]). Kitaip ir but vargu begalėjo. Nes kiekvienas nors budamas didžiausiu Kautsky'o garbintoju, bet turėdamas šiokią tokią nuovoką apie religijos esybę ir jos historiją, žiurėdamas į tokius Kautsky'o išvadžiojimus turi ligi ausų parausti.

[1]) M. Adler'is pažymėjo, kad apskritai svarbi Kautsky'o kningos yda —tai perdidis numažinimas savystovumo jiegos apsireiškiančios religijinėj sąmonėj. (Der Kampf. Sozialdemokratische Monatschrift Dezember—Heft 1908). „Draugas“ M. Maurenbrecheris (Sozialistische Monatshefte 1909 I Band SS. 36—41, 94—102) apskelbė Kautsky'o tyrinėjimui sunaikinančią kritiką, iš kurios verta paimti keletas visiškai teisingų minčių: „Tyrinėjant historijos faktus negalima stovėt nei ant buržuaziško, nei ant proletariško pamato, bet pirmiau reikalingas sąžiningai teisingas ir uolus darbas su šaltiniais, iš kurių tie faktai susekami, o pas Kautsky'į to nesama“. „Ką jis ant 12 savo kningos puslapių sutraukė apie Evangelijas ir Pauliaus gromatas, yr' tik paviršutinis ir lengvapėdis stėnavimas (Stimmungsmache) priešais Naujojo Įstatymo raštus“. Kautsky's paleidžiąs į svietą storoką kningą apie krikščionybės atsiradimą nežinodamas nei Wrede's, nei Wellhauseno, nei Harnack'o tyrinėjimų apie Evangelijas. Kautsky's žinąs tik naujosios bibliškos kritikos pradžią —Strauss'ą ir Bauer'į, o nežino jos tolimesnių žingsnių. O kuomet uždavus sau tikslą išaiškint religiją historiškai toksai bandymas daromas netikusiais įrankiais, kuomet tikrai įvykusieji faktai aiškinami ne sociologiškai, bet ilgai nelaukiant paspiriami šalin, o jų vietou pastatoma kiti visiškai iš piršto iščiulpti fantazijos produktai—tai toks pasielgimas galįs iš kalno sukompromituot ir išjuokt historišką materializmą akyse tų, kurie pirmu historiško darbo uždaviniu stato dalyko žinojimą ir šaltinių tyrinėjimą“.

Toliaus Maurenbrecher'is irgi teisingai randa, kad pirmose krikščioniškose bendrijose visur buvęs privatinis nuosavybės valdymas ir svaičiojimas apie komunizmą, tai tik gryna fantazija. Krikščionybė platinusis ačiu visiškai ne ukiškiems motivams, bet ačiu idėjai, kad nužudytas ir atsikėlęs Išganytojas pradėjo dievišką pasaulio valdymą.

Dar arčiau teisingo kelio šiame atvejyje stovi žymus Anglijos socialdemokratas *E. Belfort-Bax'as* (The Social Demokrat, october 1909) manydamas, kad smarkų krikščioniškos sektos augimą Kautsky's neteisingai rado komunizme, nes vieną—komunizmo buvimas dar esąs nepriparodytas, o antrą išmaldų davinėjimas sulig paties Kautsky'o tame laike buvęs paprastas dalykas. Didelis krikščionybės Romos valstijoj išsiplatinimas įvykęs tada, kaip tasai tariamas pirmykštis komunizmas jau neegzistavo. Krikščionybės ypatybė, ačiu kuriai ji apgalėjusi kitas sektas buvus jos mokslė apie

Krikščionybei dar dažnai užmetama, kad ji nieko nepadariusi vergų atliuosavimui, o sulig Kautsky'o tai dar padėjusi daugiau pavergti.

Apie to laiko vergų padėjimą Romoj neprisieina daug kalbėti[1]). Tai buvo žodžiu tokie nelaimingi, kurie net ant savo kuno neturėjo teisės ir pav. vergių prostituavimas duodavo gan gerą pelną. Platonas ir Aristotelis moksliškai argumentavo, kad vergija, tai visiškai naturalis apsireiškimas. Stoicizmo filosofai bene pirmi padarė bandymą išparodyti teorijoj, kad žmones negalima skirstyti į laisvus ir nelaisvus, bet paskutinės ištarmės apie žmonių lygybę jie nedavė. Ypač humaniškas žodžiuose pasirodė Seneka ir teorijoj vergijos klausimas buvo jau pigiai išrišamas.

O praktikoj? Praktikoj įstatai buvo visuomet prieš juos; praktikoj jie neturėjo teisės į nieką kreiptis apgint savo gyvenimą ir gyvybę. Po filosofijos įtekme iš vienos pusės ir plebso iš kitos atsitikdavo su vergais ir žmoniški apsiėjimai, bet jie buvo daromi tik iš malonės. O kas mano, kad pirmos krikščionybės dienose Romoj apsiėjimas su vergais buvo jau labai humaniškas, tas tegul neužmiršta tokį atsitikimą. Tuose pat metuose, kaip nelaisvis Apaštalas Paulius buvo atgabentas į Romą, Romos miesto prefektas Pedanijus Secundus buvo užmuštas vieno iš savo vergų. Užtatai tuojaus tapo nužydyta 400 vergų, kurie užmušimo laike buvo buvę tuose namuose. Bet šie 400 tai tik šešėlis to visko, kas dėjosi anksčiau

žmogaus sielos santikius su pasaulio valdovu. Šis mokslas palikęs dvasišku plačių sluogsnių reikalu ir krikščionybė be abejo radusi tikrai reikiamą formulą iš rytų einančioms mysterijoms. Iš kitų rimtai atsiliepusių apie Kautsky'o kningą dar galima paminėti *G. A. van den Bergh van Eysinga'ą*: Eene historisch materialistische verklaring van het antstaan des Christendoms (de Gids 1 — 20) sulig *M. Brückner'io* nurodymo Theologischer Jahresbericht XXIX Band (1909) 2 Abt. S. 102, 105, 106, ir *R. Pohlmann'ą*, Archiv für die Geschichte des Sozialismus etc. I Jahrg. S. 202—204.

[1]) Giliausias Romos historijos tyrinėtojas Th. Mommsen'as ištarė: „Atsiveriančiasias prieš musų akis šio nelaimingiausio iš visų proletariatų skausmo ir kentėjimo jures gali išmatuot kas drįsta pažvelgt į tokias gilumas; lengvai gal but, kad sulyginant su Romos vergijos gilumomis visų negrų kentėjimų suma yra tik lašas". Römische Geschichte II Band, 7 Auf. 1888 S. 77.

Romos rašytojas Apulėjus trumpais žodžiais piešia vergo išvaizdą: „Oda nuog kirčių rumbuota, ant kaktos įdegintas ženklas, galva pusiau nuskusta, kojos geležims surakintos, išbliškęs, sudžiuvęs, be žmogiško paveikslo". Pas *A. Röttscher'ą*: Die Aufhebung der Sklaverei durch das Christentum, Frankfurt a. M. 1887, S. 5. Platų ant daugelio literaturinių šaltinių rymantį tyrinėjimą apie krikščionybės santikius su tolaikine vergija įtiekia *A. Steinmann*: Sklavenlos und alte Kirche, M. Gladbach 1810.

Augusto laikų[1]). Ir apskritai įstatymdavystė buvo prieš vergus ir paskesniame laike[2]).

Ir ką gi daro jaunoji krykščionybė susidurusi su šiuom didžiausiu senojo pasaulio piktu? Iš paviršiaus ji rodos suvis nieko nedaro. Mes nerandame jokių klyksmų, šauksmų ir proklamacijų agituojančių vergus atsiliuosuoti,—atvirkščiai tiems vergams, kuriuos mes randame kriščioniškose bendrijose, liepiama nesipriešint ir klausyt savo viešpačių. Toks krikščionybės elgimasis rodo du daiktu. Viena dar kartą kuoaiškiausiai pasirodo, kad krikščionybė nebuvo klasinis proletariškas judėjimas, o antrą, kad krikščioniška religija ir šiame atvejyje puikiai atliko tai, ką apie ją ištarė Montesquieu: „Stebėtinas daiktas! Krikščioniška religija, kuri rodos rupinasi tik apie gerovę kitame gyvenime, tveria dar musų laimę ir šiame"[3]).

Ir šiame atvejyje krikščionybė nieko nedarydama paviršiaus formoms nesustabdomai vykdino dvasios revoliuciją, kuri nors iš viršaus visiškai nematoma, vienok savo esybėj buvo taip didelė, kad vakarykštis visiškai savo viešpaties gyvulio vietoj laikomas vergas šiandien jau lygus savo viešpačiui, šiandien abudu prieš Dievą l y g ų s a s m e n i s. Ši tikėjiminė lygybė veikė kartu ant visų luomų juos lygindama ir d o r i n d a m a netik viešpačius bet ir pačius vergus, kuriuos jų padėjimas buvo irgi nustumęs į doriško nupuolimo purvyną. Ir ačiu tokiam darbui romietiškame pasaulyje buvusieji vergai, krikščioniškame—pasiekia popiežiaus sostą. Taip, kad ši vidujinė kova su vergija, kaip ją vedė krikščionybė, vergiją visiškai apgalėjo ir atsiekė tai, ko negalėjo atsiekt joki vergų sukilimai. Kaip šį fenomeną, taip ir visą krikščionybės išsiplatinimo ir gyvavimo procesą absolutiškai nebegalima išaiškint atmetus savystovius grynai religijiškus motivus, kurie tada parodė ypač savo didelę jiegą.

VII.

Trumpai paliesime dar dvejatą materiališkų aplinkybių, kurios sulig historiško materializmo butinai pagimdė krikščionybę: tai masiniai pauperizmas ir pesimizmas tame laike Romos valstijoj.

Kautsky's rašo:

[1]) Pavyzdžiui pas Steinmann'ą, k. v. S. 33 ff.
[2]) Sul. *G. Boissier*: La religion romaine d'Auguste aux Antonins. T. II 5 ed. Paris 1900, p. 305—335.
[3]) Esprit de lois, libre XXIV, chap. III (cit. Paris 1864 p. 371).

„Mes matome kad laikmetis, kuriame atsirado krikščionybė, buvo epocha visiško sugverusių produkcijos ir valstybės formų pasileidimo. Su tuom ėjo greta taipgi ir visiškas sugverusių mintijimo formų pasileidimas"[1]).

Bet viena iš visų Kautsky'o išvadžiojimų dar visiškai nieko nebuvo matyt apie tą pasileidimą, o antra historija apie tą dalyką kalba visai ką kitą.

Kas link laiko aiškaus visiško krikščionybės mokslo formulavimo historiškai priparodyta, kad tai įvyko jau išdalies prieš Jeruzalio išgriovimą, išdalies ligi Trajano laikų[2]). Historiškai tvirtai stovi, kad Apaštalas Paulius pirmojo šimtmečio viduj keliavo į Mažąją Aziją, Makedoniją, Graikiją ir pasiekė Romą. Tame laike visame heleniškai-romietiškame pasaulyje krikščionybė jau buvo išsiplatinusi mažų oazių pavidale, o dideliuose miestuose buvo didesnės bendrijos. Ir pats Kautsky's pripažįsta, kad pirmoji krikščioniškoji bendrija pasirodė ne Romoj ar kur kitur, bet tik Palestinoj. Kad Palestinoj tame laike butu buvus daugybė driskių negalima tvirtint, nes neturtingiems buvo organizuotas šelpimas per tam tikrus tarnautojus prie synagogų, kurie rinkdavo pinigus ir šiaip produktus[3]).

Iš Palestinos krikščionybė pirmiau pasklydo už jos ribų į Syriją (Ap. Darbai 9, 2; 11, 19—30), kurios puikus miestas Antiochija tampa antras žymus krikščionybės lizdas. Kiek vėliau nauja religija įleidžia savo šaknis Aleksandrijoj, apie kurią vienas Romos III šimtmečio rašytojas mini, kad esanti perstekliaus ir turto miestas, kuriame nieks be darbo ne vaikščioja; tas pat tinką ir apie visą šalį[4]).

Apie masinį išneturtėjimą Korinte, negal but jokios kalbos[5]). Korintiškoje bendrijoje nestokovo ir pasiturinčių (1 Cor. 11, 21; 16, 1—4; 2 Cor. 9, 1—7); tą pat galime daleisti ir apie Tesaloniką (1 Thess. 9 s; Ap. Dar. 17, 4. 11—12).

Efezas žinomas kaipo turtingas miestas, o Laodiceją Tacitas (Annal. XIV, 27) giria, kad ji sugriauta žemės drebėjimu be svetimos pagalbos vėla pakilo.

[1]) „Ursprung" S. 102. Taipgi ir *Bebel'is*: Socialiniai Romos valstijos puvėsiai buvo trąšavietės, ant kurių turėjo išbujot krikščionybė. Cezarismas buvo butinas materiališkų draugijos priešinginybių rezultatas, krikščionybė buvo butinas rezultatas dvasios stovio, kokį išdavė šios materiališkos priešginybės". Glossen zu Yves Guyots und Sigismund Lacroix' „Die, wahre Gestalt des Christentums" 4 Auf. Berlin 1908, S. 21.

[2]) Sul. *Harnack*: Geschichte der altkirchlichen Literatur bis Eusebius, 2 Teil: Die Chronologie, I Band, Leipzig 1897 S. XI. Plačiau apie tai pakalbėsime toliaus.

[3]) *Schürer*: Geschichte etc. II Band, 3 Auf. S. 440—1; *G. Uhlhorn*: Die Christliche Liebestätigkeit in der alten Kirche I B, 2 Auf. 1882, S. 50.

[4]) *Mommsen*: Römische Geschichte, V Band, Berlin 1885, S. 576.

[5]) *L. Friedländer*: Darstellungen aus den Sittengeschichte Roms, 6 Auf. II B. Leipzig 1888. S. 127 8.

Geros ekonomiškos sąlygos buvo taipgi Afrikos provincijoj, apie kurią Mommsen'as sako, kad jos ekonomiška jiega buvusi vidutinių žemdirbių klasėje[1]. Taip, kad imperatorių laikuose tolimesnės Romos valstijos provincijos ekonomiškai gan gerai laikėsi, ir ten vargu butų buvę begalima užtikti masinį proletariato išneturtėjimą.

Visiškai kitokią socialinę fyzionomiją rodė Roma ir Italija, bet pirmųjų imperatorių laikuose sąlygos buvo dar visgi pakenčiamos. Išneturtėjimas pradėjo smarkiai žengti pirmyn nuog Morkaus Aurelijaus laikų (161 — 180) dėlei maro, bado ir begalinių karių, ir savo augščiausią punktą pasiekė tik III šimtmetyje. Toksai Romos valstijos stovis kokį piešia Kautsky's įvyko vėliausiai antrojo šimtmečio pabaigoj ir kas link viso Kautsky'o protavimo apie tą dalyką labai teisinga Maurenbrecher'io nuomonė:

„Faktiškai dalykai yr' taip, kad Kautsky's netik nekukliai žino senovės religijos historiją, kas dar butu jam dovanotina, bet ir apie ukės historiją jis turi tik keletą bendrų įvaizdų, kuriuos kiek galėdamas sužeria į turinčią materialistišką išvaizdą žodžių kupetą"[2].

Na, o pesimizmas? Apie tai Kautsky's piešia tokį vertą paminėjimo vaizdą:

„Kas neskaitė galimu, kad dar atsitinka stebuklai, nusileido į drumstą pesimizmą arba pasinėrė į hemintinį smaguriavimą. Bet tarpe sangviniškų entuziastų, kuriems ir tas ir kitas lygiai nebuvo galimi, tuli pradėjo tikėt į stebuklą. Ypač taip atsitiko su žemesnių minios sluogsnių entuziastais, kurie daugiausiai atjautė visuotiną žlugimą ir kurie nei įrankių neturėjo smaguriais apsigerti, nei jautė pagirias (Katzenjammer), kurios seka po tokiam apsigėrimui ir lengvai pagimdo pesimizmą. Iš jų eilės daugiausiai išdygo idėja, kad artimiausiame laike ateis iš dangaus Išgelbėtojas—ant žemės įsteigti puikią valstiją, kurioje nebus jokių karių ir neturto, o viešpataus džiaugsmas, santaika, perteklius ir begalinė meilė. Šis Išganytojas ir buvo Viešpaties Pateptasis—Kristus"[3].

Taip Kautsky's. Historija gi su juom nevisai sutinka. Historija rodo, kad laiktarpyje tarp Cicerono ir Morkaus Aurelijaus Romos visuomenėje įvyksta kaip ir revolucija toj pakraipoj, kad visuomenė nuog netikėjimo nužengė prie tikėji-

[1] Rom. Gesch. V. B. S. 653.

[2] Sozialistische Monatshefte 1909, I Band, S. 168, Anm. Šitoks patėmijimas labai tinka ir į Bebelį su B-ve skaitantiems labai pikantišku dalyku kalbėt apie driskių proletarų privisimą ir iš jo iššokdinti krikščionybę tartum Ateną ir Zeus'o galvos.

[3] Geschichte S. 21, 22. Pilnumo dėlei verta paminėti dar Bebel'io filosofija: „Palinkimas į mysticizmą ir antgamtą visuomet atsiranda ten kur vargas ir neturtas arba iš priežasties pliuškavimo (Schwelgerei) paeinantis persisotinimas susijungia su tamsybe". Glossen, 21.

mo[1]). Ypač stiprus tikėjiminis atgimimas apsireiškia 3 šimtmetyje, o tada tai senasis pasaulis ir lieka apgalėtas. „Yra stebėtinas supuolimas tarp tikėjiminio atgimimo ir senojo pasaulio sąmonės pabaigos"[2]).

Pilna tikėjiminio intereso visuomenė puola prie religijinio maisto, bet tik ne prie krikščionybės, kaip reiktu laukt, bet prie eleusiniškų ir joms artimų frygiškų, foinikiškų, syriškų, aigyptiškų, persiškų ir kitų mysterijų[3]). Demetra ir Korė, Attis ir Kybelė, Adonis ir Astarta, Osiris ir Isis, Mithra, Serapis ir kiti niekeno nekliudomai randa sau pasekėjus. O koksai krikščionybės padėjimas?

Per du šimtu metų tęsėsi baisi kova ramybės su žvėriškumu, meilės su neapykanta. Baisiausias buvo antras persekiojimų periodas, kuomet buvo nuspręsta išnaikint krikščionis systematiškai ir kur didžiausias faktorius buvo fanatiška minios neapykanta bedievių krikščionių. „Sunaikink bedievius" — christianos ad leonem—nuolatos rėkė minia. Didžiausia tokios neapykantos priežastis buvo visiškas krikščioniško tikėjimo nežinojimas, nes apie krikščionis buvo platinama įvairiausios šlykščios paskalos, buk jų slaptuose susirinkimuose vykdomos begėdiškiausios orgijos ir bjauriausiai nedoros scenos[4]). Tik savo gyvenimo darbais krikščionis pergalėjo tuos prietarus ir parodė savo mokslą tikroj šviesoj; tik krikščioniškos meilės heroizmas, kurios šaltiniu buvo patsai Kristus, viską pergalėjo. Giriasi turį dievišką ir žmogišką galybę cezarai paskendo kankintinių kraujuose[5]).

---

[1]) Žul. *G. Boissier*: La religion romaine d'Auguste aux Antonius T. I, 5 ed. Paris, 1900, p. VII. Taipgi *J. Réville*: La religion à Rome sous les Sévères, Paris, 1886, p. 17, 18: „Pasitenkinantis savimi paskutinių respublikos laikų skepticizmas jau seniai dingo. Jau nebeegzistuoja daugiau ir toks skepticizmas.., ką tankiai sutinkamas augštoje Romos draugijoje ligi 2 šimtmečio pusės... 3 šimtmetyje Severų laikuose visi yra tikinčiais. Imperatoriai kaip geriausi taip ir blogiausi persiėmė religiškumu. Tarp valdovo dvariškių religija turi žymią vietą užimdama geresnius protus; ir didžiausio atšalimo epochose nebuvusi raštijos skepticizmu užkrėsta minia labiau kaip kada nors prisirišus prie įvairių kultų ritualo ir apeigų... Kareiviai, žiauri Karakallos ir Maksimino kareivija visose valstijos kertėse palieka tiek skaitlingų prisirišimo prie religijos pėdsakų, kiek jų eilėse buta maišytų nacionališkumų. Literatura tampa dievota (pieuse), o filosofija nugrimsta plačiame syntezyje, kurio tikslu yra religijos išaugštinimas.

[2]) Réville p. 19.

[3]) Visos šios srovės nieko netur bendro su klasiniai proletariniu judėjimu, kas dar kartą parodo, kad ir joms paralleliška krikščionybė taipgi.

[4]) Stebėtina, kad ir pats Kautsky's linkęs toms pasakoms tikėti. Geschichte, S. 27, 2 Anm.

[5]) O koksai buvo vidujinis upas tų žemųjų sluogsnių kurių tarpe jaunoji krikščionybė atrado daugiau savo pasekėjų rodo naujausiai atkasti radiniai—parašai ant akmens, papyrusai, ostraka—kuriuose daug naiviškos

Taip dalykam esant ką gi pasakyt apie Kautsky'o pagirias ir pesimizmą?

Ir čia nedaugiau, kaip tik žodžių kupeta, kuriai stengtasi duoti kiek galint daugiau materiališkesnė išvaizda.

Kas gi tad ant galo pagalios su Kautsky'o historišku materializmu krikščionybės atsiradimo aiškinime? Maurenbrecher'is užbaigdamas trumputę kritiką pasakė:

„Kautsky'o tyrinėjimas nori išaiškint krikščionybės, o ištikrųjų neišaiškina nei bendrijos susitvėrimo bei propagandos fakto, nei minčių, kurios, kaip aiškiai žinoma, šioj propagandoj buvo stipriausios. Kautsky'o tyrinėjimas nei jokiame punkte nepavarė pirmyn historiško krikščionybės atsiradimo problemos"[1]).

Ir visiškai teisinga. Anot Kautsky'o visą krikščionybės idėologiją sutvėrus jos bendrijos jiega. Bet iš kur ėmėsi ta jiega? Iš komunistiškos organizacijos?

Bet viena ir pačios organizacijos užlaikymui reikalinga jiega, antra komunizmo kaip matėme visiškai nebuta, trečia ir pats K. pripažįsta tą komunizmą buvusį nekam tikusiu ir greit išnykusį. Ir stovint ant visiškai materialistiško pamato kas gi miestų proletarą traukė prie krikščionybės, jei tas komunizmas buvo netikęs ir mažai ką davė? Ir netik nieko nedavė, bet dar kiekvienas įstojąs krikščionių bendrijon turėjo kas valanda but prisiruošęs eiti į ugnį, į žvėrių dantis, į budelių nagus. Koki gi tad jiega traukė stabmeldžius prie krikščionybės? Į tai Kautsky's ir B-vė neatsakė ir negal atsakyt, nes jiems nežinoma, kad esama žmonių, kurie vardan kokios nors idėjos visiškai užmiršta valgį, gėrimą ir kitus materialius apie save reikalus. Jiems nežinoma, koki savystovė jiega yra religijinė sąmonė, nes jiems religija tik ekonomikos atspindys. Jie nežino, ką reiškia doriško įstato šventybė, nes jiems tas įstatas yr' tik gyvuliškas palinkimas[2]). Ir jeigu jiems tai viskas nežinoma, arba jei ir žinoma, bet su paniekinimu atmetama šalin, tai ką tada galima berašyt apskritai apie religiją, o išimtinai apie krikščionybę ir jos atsiradimą?

Kokia išeitų muzikos historija, jeigu ją imtusi rašyt tas, kuris apie muziką netur jokio supratimo, arba ir turėdamas neapkęstu jos?

---

tikrybės „Po periodo sapnų, kuriuose Kautsky's ir Kalthoff'as fantazìravo ir sakė pamokslus apie senovės proletarų gyvenimą, eina faktų tyrinėjimo laikmetis". *Deissmann*: Urchristentum, S. 16. „Naujųjų atradimų šviesoj Kautsky'o ir Kalthoff'o (krikščionybės) atsiradimo hypotezės, butent tiesioginis pirmykštės krikščionybės išvedimas iš socialiniai revolucioniešku proletariato judėjimų, pasirodė esą aklinanti (blendende) klaida" S. 19.

[1]) Sozialistische Monatshefte S. 101, 102.

[2]) Taip doros įstatą apriboja *Kautsky*: Ethik und materialistische Geschichtsauffassung, Stuttgart 1906, S. 63.

Interesinga têmyt, į ką po Kautsky'o plunksna pavirto Kristus: Kristuje Kautsky's įkūnijo savo idėalus; Kristus tai tikras idėalizuotas Kautsky's, arba, kalbant historiško materializmo terminologija, atsispindėjęs Kautsky's. Ištikrųjų. Kautsky's agitatorius ir socialio komunizmo tvėrėjas, Kristus taipgi; Kautsky's intensiviškai užsiima klasine proletarų kova, Kristus irgi kursto klasinę neapykantą; į socializmo programą veržiasi visoki revizionizmai, bernšteinizmai etc.—Evangelijose taip gi revizionizmas. Bet toksai Kristus netur nieko bendro su krikščionybės atsiradimu, nes apie tokį Kristų krikščionybės raštuose nerandame nei žodžio.

Į ką-gi tada Kautsky'ui pavirto historiško materializmo metodas? Visame Kautsky'o tyrinėjime historiškas materializmas buvo jam ne metodas tiesos jieškojimui, ne kelrodis historiškų faktų pažinimui ir jų teisingam apkainojimui, bet, kalbant Engels'o žodžiais, fertige Schablone, sulig kurio apkapojami historiški faktai[1]). Kautsky's historiškus faktus netik kapojo, bet vietomis su jais elgėsi net visai brutališkai; užtatai jo tyrinėjimas iš moksliško atžvilgio lieka be vertės[2]), o tik turi vertę kaipo marksinio typo dokumentas, kuriame sudestiluota visas Spiritus Marxii. O marksistiško historijos aiškinimo schema susidurusi su krikščionybės atsiradimu visiškai subįro[3]).

Visgi negalima nepaminėt, kad Kautsky'o kninga socialistiškame krikščionybės atsiradimo tyrinėjime yra didokas žings-

---

[1]) *F. Mehring*: Die Lessing-Legende. Eine Rettung. Nebst einem Anhang über den historischen Materialismus. Stuttgart 1893 č. 445; taipgi *Maurenbrecher*: Soz. Monatshefte 1909, I B. S. 166. 168.

[2]) Jeigu Mehring'as apie Kautsky'o kningą atsiliepia, kad ji daranti partijai garbę ir juo partijos draugų bus daugiau skaitoma, tuo atneš didesnę naudą (Die Neue Zeit XXXVII Jahrg. I B. S. 293), tai visiškai teisinga ir M. Lübeck'o nuomonė, kad „taip dažnai pasitaikantieji rašte neapykantos turnojimai (gehassigen Invektiven) ir įkandančios pastabos rodo, kad jis tarnauja ne mokslui, bet niekingoms partijos tendencijoms (Historisches Jahrbuch hrsgb. von J. Weiss 1909. S. 6523).

[3]) Apie historiško materializmo negalę išaiškint krikščionybės atsiradimą trumpuose ruožuose dar rašė: *C. Jentsch*: Die materialistische Geschichtsconstruction und das Christentum in „Die Zeit" hrgb. von J. Singer, Wien IV Band (1895) № 48, 49. Ss. 130—132, 147—149; *H. Köhler*: Sozialistische Irrlehren von der Entstehung des Christentums. Leipzig 1899; С. Булгаковъ, Первохристіанство и новѣйшій соціализмъ, Вопросовъ философіи и психологіи, книга 98 (III) 1909, стр. 215—268. Ką toje srityj naujo sutvėrė *J. van Bergh van Eysinga* savo raštelyje: Eene historisch-materialistische bestrjding van het Christendum, Baarn 1911 ištirt, gaila, nesuspėjau.

nis tiesos link. Taip, pirmiausia, K. visgi pripažįsta historišką Kristaus egzistavimą ir tvirtai laikosi nuomonės, kad jis gimė Galilejoj, o mirė Jerazaliuje. Toliaus K. priešais Br. Bauer'į ir Kalthoff'ą krikščionybės pradžią randa ne Romoj, o Palestinoj. Kas link laiko Evangelijų parašymo K. randa, kad Luko Evangelija parašyta antro šimtmečio pradžioje, Mato—keliais dešimtmečiais vėliau, Jono—antrojo šimtmečio viduryj. Palyginant tokias K išvadas su perdrąsiu Bebel'io diletantizmu, kad „tikri tyrinėjimai parodę, jogei nei joks iš esančių Evangelijų ir apaštalų gromatų nuorašų nesenesnis, kaip iš IV šimtmečio po Kr.[1]) – jau didelis žingsnis tiesos link.

Plaukdamas tokioje pat vagoje bet pasiryždamas nusiirt toliaus historiškame krikščionybės atsiradimo išaiškinime pasirodė kelis kart minėtas socialdemokratų teologas M Maurenbrecher'is savo kningose: „Iš Nazareto į Golgotą“ ir „Iš Jeruzaliaus į Romą“[2]). Šiuose savo tyrinėjimuose Maurenbrecher'is nepasako nieko naujo, nes padarė tik marginį sulipintą iš hypotezių Harnack'o, Wellhausen'o, Gunkel'io, Schweitzer'io, Wrede's, Kautsky'o ir kitų[3]). Kadangi apie visas tų autorių hypotezes kalbėsime toliau patogesnėje vietoje, tai šį kart Maurenbrecher'io eklektizmas suvis neinteresingas; jis šį kart tik pažymėtinas, kaipo bandymas padaryti sutaikinimą niekaip nesutaikomų prieštaravimų, butent „krikščionybės be Kristaus“ su „krikščionybe su Kristum“, nes Maurenbrecher'is vienoj pusėj aiškiai stoja už historišką Kristaus egzistavimą ir visus bandymus išbraukt Kristų iš historijos skaito atmestinais,—kitoj—Kristaus asmenį paskandina orientališkoj mytologijoj. Pas Maurenbrecher'į dar reljefiškai apsireiškia ir

---

[1]) Christentum und Sozialismus Berlin 1906 (Agitations-Ausgabe) S. 11

[2]) Von Nazareth nach Golgotha, Untersuchungen uber die weltgeschichtlichen Zusammenhange des Urchristentums, Berlin, Schöneberg. 1909: Von Jerusalem nach Rom, Weitere Untersuchungen etc. ib. 1910; taipgi: Biblische Geschichten. Beitrage zum geschichtlichen Verstandniss der Religion: H. H. 8, 9, 10, Berlin 1910; Sul. dar atsakymą *Kautsky'o*: Das neueste Leben Jesu. „Die Neue Zeit“ XXIX Jahrg. I B S. 35—46.

[3]) Visiškai teisinga: „Maurenbrecher'io koncepcija visiškai neoriginalė, nekalbant kad ji butų genialė. Jis jungia Wrede'ę ir Gunkel'į, Kautsky'į ir A. Schweitzer'į. Nuog Wrede's jis ima tvirtinimą, kad Jezus apskritai suvis nenorėjo but Mesija, nuog Gunkel'io—įtekmę myto į pirmykštės krikščionybės susiformavimą, išskirdamas paties Jezaus asmenį; iš Kautsky'o jis skolija pauperizmą, iš Schweitzer'io „konsekventiškąjį“ eschatologizmą. Ir šis margai sulipintas paveikslas rado savyje visus silpnumus ir fantastiškus ruožus, kuriuos anie autoriai rodo pavieniai“ K. *Dunkmann*: Der historische Jesus, der mytologische Christus und Jesus der Christ. Leipzig, 1910 S 39, 40.

tas visas filosofiškos minties svyravimas, iš kurio išdygo Kristaus egzistavimo negacija, nes visa ši negacija pradedant plikų mytų teoretikais ir baigiant historiško materializmo šalininkais gimė iš rimto tyrinėjimo išvadų, o turi savo šaknis nesveikoj racionalizmo filosofijoj, kaip ji rutulojosi po Kant'o.

Taip, kad mes Maurenbrecher'iu šį kartą pasinaudosime kaipo lieptu perėjimui nuog „krikščionybės be Kristaus" prie „krikščionybės su Kristumi". Pereidami pirmiau ištirsime genetišką filosofiškų premisų sąryšį kovoj už Kristaus egzistavimą ir apšviesime tos filosofijos ligą, o pasistengę išvengt jos klaidų, paklausime historijos, ką ji žino apie Kristų kaipo krikščionybės įsteigėją. Darysime gi tai sekančiame skyriuje.

IV SKYRIUS.

KRISTUS IR HISTORIJA.

Filosofija ir filosofai. Naujoji filosofija ir historiškas Jezus. Nekrikščioniški rašytojai apie Kristų: žydiškų rašytojų Philono, Justo Tiberiečio ir Juozo Flavijaus „tyla". Jezus Kristus Talmude. Romos rašytojai Plinijus, Tacitas, Svetonijus ir kiti apie Kristų ir krikščionybę.

I.

„Teisingas visų kitų mokslų stovis daugiausia priklauso nuo filosofijos"[1]). Negalima nematyti gilios šių žodžių prasmės, nes filosofija yra netik visų mokslų užbaiga ir vainikas, bet pirmiau ji yra pamatas visiems gamtinės tvarkos pažinimo mokslams.

Visoks pažinimas galutinoj savo prasmėj galimas tik induktiviu keliu, t. y. pradėjus nuo tiesų mažiausia bendrų, o pereinant prie tiesų vis daugiau bendrų. Nuo tokių pirmutinių tiesų, kitaip premisų—pradeda kiekviens mokslas, kaip gamtos taip ir historijos, kaip teisės, taip kalbotyros, kaip matematikos, taip ir medicinos,—be ko jie apskritai negalėtu pasirodyti kaipo tokie. Šias pamatines tiesas kiekviens mokslas deda savo pamatan pats jų teisingumo nepriparodydamas. Tokiomis premisomis yra mintijimo normos, pažinimo priemonės, systematikos metoda ir tt.[2]). O kadangi jų teisingumo ištyrimo

---

[1]) Taip Leonas XIII Encyklikoj' „Aeterni Patris" 4 rugp. 1879 m.

[2]) Musų gadynėj' vardan mokslo laisvės skersai ir išilgai girdėti šauksmas, kad tikras mokslas turi but be premisų (voraussetzungslos). Toks reikalavimas visiškai beprasmis. Be jokios premisos mokslas nei iš vietos: branduolys tame tik, kad tos premisos butu užtektinai tvirtos ir atsakančios visiems reikalavimams.

užsiima vien tik filosofija savo dalyse logikoj', gnozeologijoj', metodologijoj' ir tt., tai šiuomi filosofija jau tampa visų kitų mokslų pamatas, be kurio jie laikytis negalėtu. Užtatai atskiros mokslų šakos labai dažnai buna po laiko filosofijos įtekme[1]).

Ypač pozitiviai teologijai filosofija turi didelę reikšmę. Nekalbant jau apie tai, kokią svarbą turi logika, gnozeologija, empyriška psychologija, etika, religijos filosofija ir tt., čion ypatingą reikšmę įgauna dar metafyzika, pirmiau ontologija. Nes nors teologija savo pamatines tiesas semia iš antgamtinio Dievo Apreiškimo, vienok kaip tapęs kunu Žodis priėmė žmogaus gamtą, kad apsireikšti žmonėms, taip ir moksliškoj' teologijoj' augštos tiesos priima žmogaus suvokimui reikalingą formą ir išreiškiamos tulomis žmogišku pažinimu nustatytomis sąvokomis, kurios apribojamos daugiausiai paprastoj' metafyzikoj. Klaidingas jų čion nustatymas tuojaus teologijoj' nuves prie herezes. Historija aiškiai rodo, kad herezės daugiausiai atsirasdavo pritaikant prie krikščionybės tiesų klaidingą laiko filosofiją. Taip gnosticizmas ir manicheizmas įnešė krikščionybėn tulas naujaplatonizmo klaidingas idėjas, pav. mokslą apie emanaciją, piktą materiją; arba toli nevaikščiojant ir paskutinė kilusi Katalikų Bažnyčioj' herezė—modernizmas, tasai „visų herezių rinkinys“[2]) su savo fenomenalizmu, agnosticizmu, imanentizmu, evolucionizmu ir t. p. tikras musų gadynės antikrikščioniškos filosofijos kudikis[3]).

Ši kart artimiausias musų uždavinys nuodugniau ištirt, kokios filosofiškos premisos ir kokiu keliu atsiradusios prive-

[1]) Ir ne vien mokslai bet taipgi dailė, dora kaip pavienių asmenų taip ir visos draugijos ir trumpai visas socialis gyvenimas. Plačiau apie tai *N. Kaufmann*: Bedeutung der Philosophie in der Gegenwart, Frankfurt a. M. 1889, S. 11 ff.

[2]) Taip Pijus X, Encyklikoj' „Pascendi dominici gregis“ 8 rugsėjo 1907 m.

[3]) Apie filosofiškus modernizmo premisas žiur. *K. Braig*: Was soll der Gebildete von dem Modernismus wissen? Hamm 190?; S. *Grum-Grimaylo*: Die philosophischen Voraussetzungen des Modernismus in „Zeitschrift für katholische Theologie XXXIII B. (1909) S. 438 ff.; *Hunermann* in „Theologie und Glaube“ I (1909) S. 638 ff.; *G. Mauser*: Die Lehre des von Papst Pius X. verurteilten Modernismus etc. Freiburg (Schw.) 1911.

Smulkų modernizmo principų išdarinėjimą sulig Encyklikos teikia *J. Lemius N. Stehle*. Der Modernismus. Regensburg 1908.

Iš visos apsčios pasirodžiusios ir pasirodančios literaturos apie modernizmą bene geriausią išsemiantį modernizmo esybės apkainojimą teikia *Ch. Pesch*: Theologische Zeitfragen, 4 Folge: Glaube, Dogmen und geschichtliche Tatsachen. Freiburg im Br. 1908.

dė kai-kuriuos šių dienų mokslininkus ir nemokslininkus prie historiško Kristaus egzistavimo negacijos.

Ši negacija savo šaknis turi jau tolokoj' praeityj', —ten, kur naujoji filosofija sutraukė ryšius su krikščioniška viduramžių filosofija, paprastai scholastika vadinama. Kame gi tikra esybė tos taip daug šmeižtos ir šmeižiamos scholastikos?

Ji pirmiau viso ko yra katalikiška filosofija plačiausioj' to žodžio prasmėj', nes, kaip ir pati Katalikų Bažnyčia, sulig savo formos, ji yra vienata įvairybėje, harmoniškas sąskambis viens kitą papildančių kontrastų, kurie užlaikomi visatiname pilnume, *secundum totum*, kaip sako Šv. Augustinas, kas graikiškai bus *καθόλον*. Sulig savo esybės scholastika tai tobuliausis sujungimas filosofijos ir historijos, žinojimo ir tikėjimo, proto ir tradicijos, spekulacijos ir apreiškimo. dėsnio ir stebuklo,—kur tilpus visa pasaulio problema, kur pasaulis—ne tik minčių evolucija, bet darbas, netik suvokiamas, bet ir nesuvokiamas, netik racionalis, bet ir viršracionalis[1]).

Scholastiška metoda nori pritaikint protą, filosofiją prie Apreiškimo tiesų, kiek galint giliau pažvelgt į tikėjimo turinį, idant tuo budu atgamtinę tiesą priartint mąstančiai žmogaus dvasiai, padaryt galimu systematišką organiškai susijungiančią visatiną išganymo tiesos išdėstymą ir galėti išrišti priešais Apreiškimo turinį vardan proto daromus užmetimus[2]).

Toliaus ji yra tikra filosofija, nes turi savo organišką augimą, lygiai kaip gamtos organizmų augimas. Jos pradžia Graikijoj', kur po senesnių filosofų, ypač Anaksagoro darbų,

---

Apie su modernizmo pasmerkimu kilusią kontroversą orientuoja: *Ph. Kneib*: Wesen und Bedeutung der Enzyklika gegen den Modernismus etc. Mainz 1908; *K. Braig*: Der Modernismus und Freiheit der Wissenschaft Fr. im Br. 1911.

Su modernizmo kristologija susidursime paskiau.

[1]) Pagal *R. v. Kralik*: Philosophie und Leben, Hamm 1906, S 15.

[2]) Sekta *M. Grabmann*: Die Geschichte der scholastischen Methode. Nach den gedruckten und ungedruckten Quellen dargestellt. I B. Fr. im Br. 1909, S 36 f. Šis apribojimas nors ilgas, bet užtai teisingas ir pilnas, kaipo apimąs scholastišką metodą taip universališkai kokis jis yra, „netik dialektišką procesą siauroj' prasmėj', bet ir substancijinį elementą". Apie scholastiką, ne kokia ją priešai piešia, o kokį ji yra ištikrųjų, žiur. *O Willmann*: Geschichte des Idealismus 2 Auf. Braunschweig 1907, 2 Band §§ 67 ff. Viduramžio minties horizontą, jo sąlygas, šaltinius, prigulmingumą nuo mokyklos, bendrus esybės ruožus ir trumpą scholastikos historiją su nepaprastu aiškumu, ramumu ir dalyko žinojimu teikia *Cl. Baeumker*: Die europäische Philosophie des Mittelalters rinktiniame veikale: Die Kultur der Gegenwart, hrsgb von P. Hinneberg I Teil 5 Abt., Leipzig 1908 S. 288 ff. Čia pat ir svarbiausia literatura.

Sokratas moksliškai pamatavo jos sąvoką; toliaus ją pasekmingai išplėtė Platonas savo moksle apie idejas, Aristotelis apie kategorijas, stoikai ir Philonas apie Logosą. Krikščionybė, Bažnyčios Tėvų ir krikščionių filosofų darbuose, tą viską apvalė historiško apreiškimo šviesoj'. Esančią čion medegą išnaujo paima scholastikai, krikščioniško mokslo šviesoj' vėl apdirbineja toliaus ir tobulina[1]). Savo augščiausią punktą ji pesiekia scholastikų kunigaikščio šv. Tomo Akviniečio raštuose[2]).

Bet prieš tokį sąmoningai prie tikslo stengiantįsi darbą XV ir XVI amžiuose pakilo renaisance'as ir reformacija. Reformatoriai užpuolė niekint krikščioniškąją filosofiją, kaipo priešingą krikščioniškam mokslui, o renaisance'o racionalistai ir naturalistai—kaipo priešingą protui. Pirmutinė jų užduotis sutraukti visus ryšius su senosios filosofijos sąvokomis, idejomis, metoda ir dirbti *juxta propria principia*. Jie atskiria filosofiją nuo teologijos[3]), atmeta viską kas lig šiol nuveikta, o

---

[1]) Viduramžio filosofija, įtraukiant jos pozitivias ir negativias premisas indiškoj', graikiškoj', gnostiškoj' ir patristiškoj' filosofijoj', išgvildenta turiningame *M. de Wulf'o* veikale: Histoire de la philosophie médievale 2 éd. Louvain et Paris 1905

Viduramžių minties tyrynėtojų jiegas jungia Baeumker'o, Hertling'ui ir Baumgartner'ui padedant, leidžiamieji Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen. Münster 1891 ff.

[2]) Moksliškas laiko problemas, sąryšyje su kuriomis pasirodė Akviniečio systema, pamatingai aptaria *A. Endres*: Thomas von Aquin. Die Zeitalter der Hochscholastik. Mainz 1910.

[3]) Nuvalkiota pasaka, kad viduramžiuos filosofija buvusi teologijos tarnaitė (philosophia ancilla theologiae) yra bene didžiausias prietaras, neduodantis daugeliui prieiti arčiau prie scholastikos. Ši pasaka turi savo pradžią nesuprastame šv. Petro Damiano (apie 1080) išsireiškime, atkreiptame į tolaikinių mokyklos dialektikų kįlantį gudravimą, kuriuo išsireiškimu tik ant normativiškumo tikybinio turinio išplečiami Šv Rašto žodžiai: „Dievo reikia labiau klausyti kaip žmonių“. Ap. Dar. V. 29 Patsai išsireiškimas pas *Willmann'ą*: Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke. Kempten 1909, S. 58.

Ištikrųjų tik senovėj' filosofija buvo painiojama su teologija. Krikščionybė gi juodvi atsiskiria ir pirma krikščioniškos spekuliacijos problema tampa jųdviejų santikių nustatymas, t. y. pravedimas ribų tarp tikėjimo ir žinojimo Problema kartu ir teologiška ir filosofiška, nes mokslas apie tiesą priguli apskritai filosofijai. Filosofijos ir teologijos santikiai krikščioniškoj' prasmėj' išreiskiama formula: **t e o l o g i j a y r a m o k s l a s a p i e k r i k š č i o n i š k ą t i e s ą, i r f i l o s o f i j a k r i k š č i o n i š k a s m o k s l a s a p i e t i e s ą.**

Abi daro vienatą ir negali viena kitai prieštaraut, nes tikėjimas kįla iš Dievo Apreiškimo, o protas, tiesos ištyrimo įrankis, taippat savo pradžią turi Dievuje. T. p. S. 57 ir Gesch. des Id. II § 52.

sugrįžę prie senovės filosofų komentuoja juos kiekviens savaip ir vienpusiškai[1]).

Del tos priežasties XVI ir XVII amž. Anglijoj' gema vienpusiškas empirizmas (Bacon, Locke), kuriame stebėtinai atsinaujina graiko Kratylo mintis apie subjektivizmą; paskui tasai empirizmas, netrukus perėjęs į griežtą materializmą, pas Hobbes'ą užsibaigia Hume'o skepticizmu. XVIII amž. tas mokslas išsiplečia Francijoj' (Voltaire, Rousseau) ir peržengęs per deizmą prie ateizmo, užsibaigia irgi griežtame encyklopedistų materializme. Vokietijoj' apie tą laiką Leibnitz'as ir Wolff'as, stengdamiesi visus prieštaravimus išlygint, tveria savo racionalizmą. Senų vertybių perkainojimas smarkiai žengia pirmyn. O pilną savo išreiškimą ir išdėstymą naujoji nearistoteliška, nescholastiška, betikėjiminė filosofija pirmą kart atrado Kanto filosofijoj'.

Kokią rolę vaidino Kanto filosofija žmogaus mintijimo srityj' perpuikiai nupiešė *T. Pesch'as*:

„Kantizmas apskritai prilygintinas geležkelio stočiai. Kas iš atsisakiusiųjų nuo krikščionybės čion atvyksta, randa galimu važiuot toliaus į įvairias puses: Kantas įteikia kelionės biletą kaktu kaip į materializmą taip ir į panteizmą, kaip į deizmą taip ir į pozitivizmą. Is vietos, kur stovi Kantas, biskį pasukus galima pasiekti ten, kur viskas pradingsta sąmoniškume arba besąmoniškume; su vienu galima viską praskiesti į judančią erdvę, arba su kitu viską į jaučiantį laiką. Kas gi stipriai laikosi Kanto nutiestų bėgių, tas po nedaugelio stočių pasieks užbaigtą nihilizmą"[2]).

Dabar žvilgterėsime, kuomi XIX amž. filosofijoj' užsibaigdavo ta su Kanto biletu pradėta kelionė.

II

Kanto užbrieżtą idealizmą tolyn vedė Fichte, kurio darbą tęsė Schelling'as ir ant galo Hegel'is, „kuris Kanto pradėtą idealizmą nuginė lig pačios viršunės ir davė jam tokią užbaigą, toliau kurios jau toj' pakraipoj' nebuvo galima žengti"[3]). „Materija—dvasios produktas"—taip nor Hegel'is. Feuerbach'as stovis ant hegeliško pamato ir laikydamasis jo „dia-

[1]) Ir reformatoriai, kurie išpradžių šmeižė Aristotelį ir vadino jį *Narristoteliu*, netrukus sugrįžo prie jo su dėkingumu, kuomet pasirodė butinai reikalingos filosofiškos sąvokos ir pamatai savo teologijai.

[2]) Die Haltlosigkeit der „modernen Wissenschaft" Fr. im Br. 1877, S. 94.

[3]) *A. Stöckl*: Lehrbuch der Geschichte der Philosophie 2 Abh. 3 Auf. Mainz. 1889, S. 274.

lektiškos metodos" apkreipia tai, ir išeina: Dvasia — augščiausias materijos produktas",—ir taip Hegel'o idealizmas pas Feuerbach'ą pavirto į plikiausį naturalistišką materializmą.

Materializmas smarkaus paspyrimo susilaukė darvinizme, kuris su savo mechanizmu ir priepuoliais nedaugiau kaip tik ta pasaulėžvalga, kurią jau skelbė Demokritas ir Leukipas, kuriuodu atsižvelgė tik į atomų kiekybę, figurą ir guolį, o jų sąryšį į kunus aiškino priepuolio veiksmu, — su kuom ypač smarkiai kovojo Aristotelis. Darvin'o, nuo Malthus'o pasiskolintas „kovos už buvį" principas atvaidena nei daugiau nei mažiau kaip Heraklito mokslą, kad kova visų daiktų motina, o jo garsiame sakinyje πάντα ρεῖ išreikšta tai, ką dabar vadina „evolucija", kuri šiandien daugeliui yra vienintėlis viską išaiškinantis principas.

Darvin'o doktriną stumė tolyn (tikriau atgal) Haeckel'is, kurio materializmas, arba kaip jis jį visiškai neteisingai vadina monizmas[1]), yra tik prikeltas iš numirėlių joniečių materializmas. Kaip jame, taip ir Haeckel'o monizme lygiai mažai atsižvelgiama kaip į logikos dėsnių reikalavimą, taip ir į gamtos pažinimą; abiejuose mytologija perviršija mokslą[2]).

Taigi čion filosofija vėl nupuolė ant to laipto, apie kurį jau Aristotelis pasakė: „Metafyziškas mokslas budamas dar kudikio ugyje išpradžių apie viską kalbėjo vebliodamas".

---

[1]) Filosofiškoj' prasmėj' Haeckel'is suvis ne monistas, bet neabejotinas dualistas arba ir pluralistas. E. von Hartmann'as teisingai pasakė, kad Haeckel'is operuoja su medegos ir spėkos sąvokomis ir šį „medegos ir spėkos dualizmą jis stebėtinu budu vadina „monizmu". Haeckel'is esąs ontologiškas pluralistas, metafyziškas dualistas, fenomenalistiškas dualistas, hylozoistas, identiškumo filosofas, kosmonomiškas monistas ir mechanistas. Geschichte der Methaphysik II Teil. Leipzig 1900 S 456. Taigi Haeckel'o „gryniausis monizmas" neišnarpliojamai supainiotas logiškų principų mišinys. Dar verta pažymėt, kad ir Haeckel'o mokinys M. Verworn'as pažymi jį kaipo dualistą, žiur. Naturwissenschaft und Weltanschauung Leipzig 1904

[2]) Tai pabriežia ir tokie mokslininkai, kuriuos jau niekas neįtars „klerikalizme". Taip *W. Wundt'as* atsižvelgdamas į senovės filosofiją sako apie haeckelizmą: „Ieškant filosofijos historijoj' artimiausių systemos giminių juos galima butu rasti paskesnių joniškų fyzikų tarpe. Jautimą ir pastangas (Streben), pritraukimą ir atstumimą Haeckel'is butu galėjęs taippat gerai drauge su Empedoklu pavadinti meile ir neapykanta. Tikėtina jau Demokritas butu atmetęs šį pasaulėvaizdį... užtatai kad jis neatsižvelgia į vidujinę mintijimo vienatą, ir rustus Heraklitas apie šią filosofiją vargu butu švelniau atsiliepęs, kaip apie savo laikodraugių filosofiją. Istikrųjų ji visiškai priklauso poetiškai metafyzikos stadijai. Ji pluduriuoja toj' sauvališkų išmislų (Einfällen) ir neapribotų analogijų srity', kur... jauties perkeltu į laikus, kada nebuvo dar atrastas tvirto logiško mintijimo sugebėjimas, ir pozitivus mokslas stovėjo dar ant kudiky-

Dar pažvelgsime, ką pasiekė važiavusieji kitu keliu su Kanto biletu. Schopenhauer'is norėdamas Kanto fenomenalizmą papildyt įvedimu valios kaipo realio principo, tuomi prieš racionalizmą pastatė voluntarizmą. Kaipo moralį principą jis stato užuojautą, nes pasaulyje viešpataująs kentėjimas, nuo kurio jis tikisi atsiliuosuosiąs, atsisakydamas nuo valios gyventi, kaip tai rekomenduoja budistai, ir tada viskas užsibaigia nirvanoj'.

Schopenhauer'o paradoksus bandė taisyt Hartmann'as. Jis atsisakydamas nuo absolutiško idealizmo pereina prie transcendentalio realizmo ir galų gale savo paskutinėse išvadose sugrįžta į prieš keletą tukstančių metų atgal formuluotą vedantišką mysticizmą ir nihilizmą, kuris taip žemai stovi lyginant jį su Platono ir Aristotelio mokslu.

Toksai minties nuskurimas iš dalies privedė prie skepticizmo, o kur buvo reikalas užpildyt vidujinį tuštumą, ten kilo ekscentriškas mysticizmas, paskui pavirtęs į agnosticizmą. Išguitoji iš tverimo ir netekusi pasaulyje savo teisių dvasia, spiritizme, šmėklos pavidale, sugrįžo atgal ir tuo budu tapo atnaujinta mirštančiosios stabmeldybės teurgija, šalia kurios įsivyrauja žemi prietarai ir burtai. Prie panašių dalykų dažnai priveda visoks hyperkriticizmas.

Ir dar daug kantizmo vaisių matyt musų gadynėje. Kantas buvo savo laiko Mesija. Po laikų angliško deizmo, francuziško encyklopedizmo ir vokiško racionalizmo, kuomet viskas sprendžiasi palaidon laisvėn, Kantas sviedžia savo visiems galvas apsukančius principus: dievas, siela, nemarybė—protui nepriimami ir neprįrodomi, žmogaus protas autonomiškas, dora neprigulminga, žmogus pats sau tikslas,—žodžiu Kantas viską pastato žemyn galva. Kanto mesta sėkla puola į priruoštą dirvą, jis tampa naujo racionalizmo vadas. Kantas atmetė Dievo, Jo paslapčių, sielos ir nemarybės pažinimą[1])—

---

stės laipsnio". Kultur der Gegenwart I Teil, 6 Abt. 1906, S. 124. H St Chamberlain'as tą-pat išreiškia daug trumpiau ir tiesmukiau: „Haeckel'o pasaulevaizdis reiškia nupuolimą į liurbiškiausios (plumpester) rušies mytologiją... Tai yra nei poezija, nei mokslas, nei filosofija, bet iš visų trijų negyvu apsigimęs benkartas. „Immanuel Kant, die Persönlichkeit als Einführung in das Werk". München 1905, S 334, Sul. dar S. 59, 512, 737.

[1]) „Protas veltui išskečia savo sparnus, kad su spekulacijos jėga issiveršdint iš jausmais apčiuopiamojo pasaulio (Sinnenwelt)". Kritik der reinen Vernunft, Recl.-Ausg. S 467. Atėmęs iš žmogaus proto jo stipriausią įrankį Kantas duoda žmogui „praktiško" proto šiaudelį, ant kurio atsirėmus buk galima priparodyt Dievo esimą; tokiu priparodymu esant morale butenybė, subjektivus reikalas priimti Dievą. „Si moralė butenybė yra subjektivi t. y. reikalas (Bedürfniss), o ne objektivi, t. y pati priedermė" Kritik der praktischen Vernunft, Recl. S. 151.

iš čia musų gadynės agnosticizmas ir dogmų baimė. Kantas radikališkai atskiria tikėjimą nuo mokslo[1])—iš čia musų gadynės ligi nuobodumui kartojamas tvirtinimas apie tikėjimo mokslui prieštaravimą. Kantas skelbė, kad Dievą gali pasiekt ne žinojimas, o tik tikėjimas[2])—iš čia musų gadynės pažiura, kad tikėjimas—tai vien jausmo ir širdies dalykas. O delei to, kad Kanto filosofiją galima daugeliu įvairių budų aiškint, Kantas turi labai daug garbintoju. Protestantai, kaip toliaus pamatysime, didžiuojasi juom kaipo protestantizmo filosofu, kraštutinis liberalizmas giria jį kaipo betikėjimiškos doros mokytoją, socializmas — kaipo autonomiško proto skelbėją[3]), modernizmas turi su juom nemaž susisiekimų[4]) ir net anarchizmas sugeba išnaudot Kanto mokslą[5]). Ypač svaiginančią įtekmę daro Kanto išvadžiojimai apie proto, valios,

---

[1]) „Aš turėčiau atsisakyt nuo žinojimo, kad užleisti tikėjimui vietą".
Reine Vernunft, S. 26.
[2]) „Nieks negali didžiuotis, jis žinąs, kad yra Dievas ir busi-
mas gyvenimas... Ne; įsitikrinimas yra ne logiškas, tik moralė
tikrybė (Gewissheit) ir del tos priežasties, kad ji rymo ant subjektivių pa-
matų (moralės nuovokos), aš neturiu sakyt: morališkai yra tikra, kad
yra Dievas ir t. t. bet aš esu morališkai tikras ir t. t. Vadinasi: ti-
kėjimas į Dievą ir kitą pasaulį yra taip susipynęs su mano morale nuo-
voka (Gesinnung), kad kiek man maža pavojaus netekti pirmojo, tiek pat
mažai man rupi, kad kas iš manęs kada atims pastarąją". Reine Ver-
nunft S. 626.

Koks gi galų gale tas Kanto Dievas, tai ir patįs tikriausi kantistai
nežino. Tokiu save vadinąs Paulsen'as rašė, kad Fichte's mintis apie Die-
vą tos pat, ką ir pas Kantą. Fichte's gi Dievas sulig Paulsen'o nei pa-
viene esybė (Einzelwesen), nei individuumas, nei substancija, nei esybė duo-
danti žmogui laimę; tai moralė pasaulio tvarka. Deutsche Rundschau 99
B. (1899) S. 71 ff., arba Philosophia militans 3 u. 4 Auf. Berlin, 1908,
S. 133 ff.

Netrukus gi Paulsen'as globoja Kantą kaipo protestantizmo filosofą.
Šiuomi jau pripažįstama, kad Kanto Dievo supratimas daugiau ar mažiau
krikščioniškas, kur Dievas pirmiau yra absoluti asmenybė.
[3]) Kilo problėma ir apie platesnius Kanto santikius su socializmu.
Žiur. *K. Vorländer*: Kant und das Sozialismus, in Kantstudien IV B.
(1900) S. 364 ff. ir atskirai Berlin. 1900. Apie iš cion kilusią diskusiją
žiur. Kantstudien VI B. (1901) S. 109 f. Toliaus jo pat: Die neukantische
Bewegung im Sozialismus, Kantstudien VII B. (1902) S. 23 ff. Viskas per-
dirbta ir padidinta jo kningoj': Kant und Marx. Ein Beitrag zur Philo-
sophie des Sozialismus. Tübingen 1911, apie tai *O. Elissen*: Kantstudien
XVI B (1911) S. 302 f. Tą pat temą gvildena ir *G. v. Schultze-Gaver-
nitz*: Marx oder Kant? Rede Fr. im Br. 1909.
[4]) Sul. *D. Mercier*: Der Modernismus, Zwei Kundgebungen Köln
1908. S. 26 f.
[5]) Apie Kantą ir naujuosius sul. *O. Cohausz*: Klippen der Zeit, 1:
Das moderne Denken Köln 1911, ir *J. Mayrhofer*: Moderne Irrlichter, 1
Teil: Immanuel Kant Hamm 1911.

doros autonomiją, kurio autonomizmo įtekmė ypač apsireiškia musų gadynėj' kratymesi visomis keturiomis visokių tariamų autoritačių ir ten, kur jų suvis nėr'.

Pažymėtina dar tai, kad Kanto asmenyje visų gerbiamas tik viso gurintojas ir tariamas scholastiškos metafyzikos sunaikintojas, o nei ko naujo uždėjėjas. Ir nežiurint į didelį Kanto pasekėjų skaičių dar nieks neįstengė sutvert sulig tvirtai kantiškų principų nei gnozeologijos, nei logikos, nei psychologijos, nei etikos, nei gamtinės filosofijos. Tai parodo, kad Kanto filosofija netinka nei vispusiškam išplėtimui, nei nuolatiniam tolesniam išdirbimui. Kantas išvesdamas, kad ne musų pažinimas taikosi sulig aplink jį esančių daiktų, o atvirkščiai, daiktai tvarkosi sulig musų pažinimo,—manė padaręs begalo svarbų mokslui patarnavimą; jis jautėsi metafyzikoj' padaręs tą pat, ką Kopernikas astronomijoj[1]) ir radus tokį principą tikėtasi, kad kaip astronomijoj' taip ir filosofijoj' prasidėsiąs spartus augimas, buinųs žiedai ir nesibaigiantįs vaisiai. Bet pasirodė kas kita. Kanto transcendentalis gryno proto kritikos idealizmas neilgai teįstengė atsilaikyt prieš bevaisį materializmą. Buvusieji žiedai greit nubluko ir buvę tuščiais laukiamų vaišių neatnešė ir tuomi tik padidino žmonijos minties alkį. Nes to laik kaip Karaliaučiaus filosofas tarė savo žodį, filosofijoj' prasidėjo neramus graibštinėjimas ir anarchija, prasidėjo anas neužsitikėjimo jausmas, kad atsistumus nuo vieno kranto antrojo dar nepasiekta[2]).

Prasidėjo ne moksliškas prie bendro tikslo, bet dvasiškas sizyfų darbas. Viens išmiučius su dideliu jiegų išaikvojimu išminties akmenį užrita ant kalno, antras jį vėl žemyn parita. Tai ne mokslas, o tik betikslis dvasios jiegų mėtymas. Ir kol viešpatauja anarchija, tol negal but jokios kalbos apie filosofijos progresą.

Kada, kaip ir kas gi gali tai anarchijai galą padaryti? Duodame garsiam Trendelenburg'ui žodį:

„Filosofija neatgaus senos jiegos, kol ji nenusistos, kol nepradės tokiu pat budu augt, kaip auga kiti mokslai, kol nepaliaus nuolat kaitaliotis, prasidėdama kiekvienoj' galvoj' iš naujo ir vėl išnykdama, bet paims problemas historiškai ir ves jas tolyn.

„Yra tai vokiškas prietaras, kad kiekviens filosofas turi pats iš pat pradžių (auf eigene Hand) pradėt, kiekvienas pirmykštį savą principą turėti ..

[1]) Reine Vernunft S. 17 f.

[2]) *R. Eucken*: Weltanschauungen, S. 418 bei Cahausz, S. 42.

Reikia atmesti vokiečių prietarą, kad busiančiai filosofijai dar turi but rastas naujai formuluotas principas. Principas jau rastas; jis gludi organiškoj' pasaulėžvalgoj', kuri prasidėjo Platono ir Aristotelio asmenyse, tęsėsi nuo jų toliau ir giliame pamatinių sąvokų kaip pavienių pusių tyrinėjime taip ir abipusiame veiksme (Wechselwirkung) su reališkais mokslais turi but išdirbama ir biskis po biskiui tobulinama"[1]).

Ištikrųjų—matematikos ar gamtos mokslų srityj' toks darbas, kur kiekvienas panorėtu turėti nuosavų pirmykštį principą ir sulig jo dirbti auf eigene Hand, atmesdamas visa tai, kas jau nuveikta ir tvirtai nustatyta,—toks darbas teisingai užsipelnytu dilentatizmo vardą. Užtatai tendencija sugrįžti prie Aristotelio rodo sveiką reakciją priešais tokį dilentantizmą naujoj' filosofijoj.

Matėme, kad šiandieninis materializmas, panteizmas ir racionalizmas tik atgaivintos priešplatoniškos ir priešaristoteliškos srovės, su tuom tik skirtumu, kad musų laike operuojama su turtingesnėmis naujų žinių ir kulturos priemonėmis' kuomet senųjų tos pat žinios buvo daug primitiviškesnės. O kaip senovėje filosofija galėjo pasirodyt kaipo mokslas ir žengt pirmyn tik kada sokratiška sąvokų filosofija apgalėjo sofistišką kriticizmą, jonišką materializmą ir eleatišką racionalizmą, taip ir musų gadynėj' filosofijos žengimas bus galimas tik apgalėjus šio laiko materializmą, panteizmą ir neteisingą kriticizmą[2]). O tai padaryt — pirmutinė organiškai augusios ir augančios filosofijos užduotis.

Tik butu daug beprasmės pradėti nuo Aristotelio, atmetant viską, kas po jo nuveikta. Kuomet krikščionybė atverdama naują gyvenimo sferą įnešė pasaulin nemažą naujų gilios reikšmės idėjų eilę, tai krikščioniški filosofai sumaniai senąją filosofiją komentuodami ir apvalydami netik ją pagerino augštai ją ištobulindami, bet ir užbriežė jai kelią kaitaliojimosi pirmyn. Akviniečio gi systemoj' randame nunokusią netik senosios bet ir viduramžių krikščioniškos filosofijos išdavą. O jeigu šiandien kalbama apie krikščionišką filosofiją, tai nėr' nieko neteisingesnio manyt, kad tai reiškia filosofiją nevaisingai įspyriuot į viduramžio minties schemą. Čion turima omenėje tik sveikas gyvo organizmo prie gyvo liemens priskiepijimas ir jo tolesnis augimas.

---

[1]) Logische Untersuchungen I Band 3 Auf. Leipzig 1870, S. VIII f.

[2]) Neteisingą tame, kad linkusį į perdaug kraštutinę negaciją. Minties valymas, nauja apie systemą orientacija, naujos teorijos su faktais sulyginimas visuomet reikalingi ir pageidaujami. Bet kas nori pasaulį reformuot, tas, sau neprieštaraudamas, negali nuo jo bėgt; taip pat norint kritikuot—negalima vien neguot.

Kaip viduramžio krikščioniška filosofija buvo daug turtingesnė už senąją, taip ir naujoji krikščioniška filosofija yra daug toliau nužengus ir turtingesnė už viduramžinę, nes valdo naujais gamtos pažinimo turtais. Ir žengia pirmyn dabartyj', žengs ir ateityj' ir suvartodama empiriškų mokslų rezultatus vis daugiau ir daugiau organiškai tobulinsis. Kuomet antikrikščioniškos filosofijos pastangos yra tik bandymai su labai apribotu indu išsemti niekaip su juomi neišsemiamas gilybes, krikščioniškoji—turi stebuklingą indą padirbdintą iš dviejų metalų, žinojimo ir tikėjimo, kuriuodu visiškai viens su kitu susilieją, o ne paversti į negyvą akmenį, kaip tai su jais padarė analytiška Kanto kritika. Žinojimas su tikėjimo pagalba turi but užtikrintas idejose, o tikėjimas žinodamas galės suprast Apreiškimą, kitaip idejos prote neturės tvirto turinio, o tikėjimo turinys bus be protingo pamatavimo.

Delei šios ypatybės ši filosofija teisingai gali vadintis katalikiška visoj' žodžio prasmėj', o delei savo nesibaigiančio augimo—nevystanti, nesibaigianti filosofija, philosophia perennis[1]).

Nekas menkesnis kaip jos priešas Paulsen'as taip apie ją dabartyj' atsiliepė:

„Yra tai su tolimu žvilgsniu ir dideliu pramatumu (Scharfsinn) pravesta systema, kuri proto veikimui palieka didelę erdvę, kad pagalios visgi priminti jam jo ribas ir privest prie augštesnio tiesos šaltinio"[2]). „O kas stovi priešais ją?"—

čia pat klausia jis, ir taip charakterizuoja nekatalikiškąją filosofiją:

---

[1]) Tokį terminą pirmiau padavė Augustinus Steuchus (m. 1550) veikale: De perenni philosophia (žiur. *Willmann*: Gesch. d. Id. III B. S. 172 ff., arba Fachausdrücke S. 74) paskui priėmė ir sutvirtino Leibnitz'as. Trumputę orientaciją apie philosophia perennis teikia *E. Commer*: Die immerwährende Philosophie, Wien 1899 (Apologetische Studien der Leo-Gesellschaft I B. II H.).

Tik visai klaidinga nuomonė, kad nesibaigiamybė moksle reiškia atsilikimą; taip *Paulsen'as*: Philosophia militans, S. 70 f. — Nes kame gi apsireiškia mokslo progresas? Juk laiks nuo laiko atradime naujų išimtinų apsireiškimų ir jų laipsniškame dėjime į vieną ar kitą jau aprašytą skyrių. Žiur. *W. St. Jevons*: The Principles of Science 3 ed., London 1879, p. 668.

Tokiam reikalavimui philosophia perennis kuopuikiausiai atsako, kaipo vienoj' pusėj' turėdama tvirtą nesimainantį pagrindą, kitoj' visuomet budama atvira kuoįvairiausioms problemoms.

[2]) Philosophia militans S. 70 f.

„Protestantiškos filosofijos prasmėj' vienatinės... systemos nėr'. Hegel'o filosofija buvo paskutinė turėjusi tokį stovį. Nuo to laik viešpatauja anarchija.

Bandymas susispiest apie Kanto varlą ligšiol nieku budu nepadarė galą tebėsančiai anarchijai ir sukilimui į frakcijėles ir individualizmus"[1]).

Nekitos nuomonės ir M. Frischeisen - Köhler'is, kalbąs apie „chaosą, apie kovą visų prieš visus" ir O. Külpe, pažymįs dabarties filosofijos stovį kaipo „patolcgišką filosofiškos anarchijos tarpstovį (Zwischenzustand)"[2]) ir Eucken'as aimanuojąs delei chaoso, painiavos ir beginkliškumo „net prieš nuosavas užgaidas ir geidulius"[3]).

Taip tai dalykams ėsant su naujaja filosofija ir bandyta kaikurių sutverti tokie daiktai, kaip r e l i g i j a b e D i e v o, p s y c h o l o g i j a b e s i e l o s, d o r a b e p r i e d e r m ė s. Ačiu toms pat priežastims kaikurių užsigeista turėti ir k r i k š č i o n y b ę b e K r i s t a u s. O artimiausias kelias prie to buvo maždaug šis.

III.

Jau renaisance'o laikmetyje pradėjus filosifijai šlitinėt ant neteisingo kelio, tuojaus ir po jos įtekme stovinčioj' teo-

---

[1]) Musų gadynėj', kuo net vienoj' pusėj' ant fyziologiško ar empiriško pamato stovi naujakantizmas, kitoj' vis labiau pražysta naujoji scholastika --Kantas ir Akvinietis dažnai statomi prieš viens kitą. Po tomistiško Encyklikos A e t e r n i P a t r i s Eucken'as pirmas nurodė į gręsiantįs protestantizmui pavojų, koks atsiranda kįlant katalikiškai filosofijai. Savo rašinyje „Die Philosophie des Thomas von Aquino und die Cultur der Neuzeit" in Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik 87 B. (1885), S. 161 ff. ir atskirai Halle 1886 jis bandė Tomo systemai užginčyt net krikščionišką budą. Siuos visus priekaišavimus išsklaidė *A. Adeodatus*: Die Philosophie und Cultur der Neuzeit und die Philosophie des Thomas von Aquino. Köln 1887; sul. dar *F. Hettinger*: Thomas von Aquino und die europäische Civilisation. Frankfort a. M. 1880. Netrukus diskusija perėjo į naują stadiją: žiur. Kantstudien I B. (1897) S. 412, 479; II B. (1898) S. 485; *F. Medicus*:, Zwei Thomisten contra Kant III B. (1899) S. 320 ff. ir jo pat: Ein Wortführer der Neuscholastik und seine Kantkritik V B. (1901) S. 30 ft.; toliaus: Ultramontane Stimmen über Kant t. p S. 384 ff., atsakymas „Der Katholik" 1901, II, S. 73 ff. Vėl *Eucken'as*: Thomas von Aquino und Kant, Kantstudien VI B. (1901) S. 1 ff. ir atskirai Berlin 1901; į tai atsako *Willmann'as* savo paskaitose „Thomismus und Kantianismus als Ausprägungen zweier Weltanschauungen" sutrumpintame pavidale tilpę: Berichte über die Philosophatkorse in Salzburg 1904; dar sul. *Walgrave*: Kant et saint Thomas, Revue Néo-scholastique VII (1900), ir *M. de Wulf*: Kantisme et Néo-scholastique t. p. IX (1902).

[2]) Stimmen aus-Maria Laach, Bd. 79, 8, 24 ff. bei Cochausz, Klippen S. 132.

[3]) Geistige Strömungen der Gegenwart, 8 S. 2 bei Cochausz, S. 138.

logijoj pradėjo atsirasti klaidos. Nekrikščioniškas idejas apie Dievą jau plačiai pasėjo reformatoriai savo moksle užgindami Jo šventybę, išmintį, teisingumą, tikrybę, visagalybę. Luteris gi vienur Dievą vadina stačiai neišmintingu, neišmonu ir kvailiu[1]). Tokios pat aiškiai nekrikščioniškos idejos turėta Lutero ir apie Kristų[2]).

Systematiškiau antgamtinį Šventraščio budą užpuolė XVII amž. pabaigoj' ir XVIIJ pradžioj' Anglijos deistai. J. Toland'as atmeta visokią antprotinę tiesą A. Collins išreiškia ir praveda pamatinį laisvamanybės principą tyrinėjant Šventraštį, ir randa, kad pats Kristus skelbia laisvamanybės teisę. Collins dar išreiškė nuomonę, kad pranašystės neturi tiesioginio ryšio su Kristum, o tik typišką ir alegorišką. Th. Woolston, tą principą pridėjęs prie stebuklų, priėjo prie išvados, kad Šventraštyje pasakojami stebuklai visai nebuvo tikri atsitikimai, o tik galimi suprast kaipo pranašiški ir paraboliški pasakojimai apie tai, kas butu turėję įvykti Kristuje ir krikščioniškoje bendrijoje. Jezaus ir Jo mokinių mokslas buvęs ne Apreiškimas, bet tik gamtos religija. Systematiškai tą mintį pravedė angliškojo deizmo „patriarcha" M. Tindal'is, ir Th. Cubb'as, anot kurių krikščionybės turinys—tai tik gamtiškos religijos dėsniai. Taip kovojant su krikščionybe ir pačios gamtinės religijos pamatai neužilgo liko išgriauti[3]).

Angliško deizmo srovė netrukus užliejo ir Franciją, kur Voltaire'as, Rousseau, Diderot'as ir kiti pasisavinę jo nuomones platino „apšvietimą", vardan kurio vedė smarkią kovą su Šventraščiu. Apie XVIII amž. pusę deistų raštai pradėjo platintis ir po Vokietiją. Čia destruktivų darbą veikė ypač Lessing'o raštai. Lessing'as statė ant pamato, kad eventualės historiškos tiesos niekados negali but priparodymu butinų proto tiesų. Kova prieš Bibliją nesant kova prieš religiją, nes tikėjimiška jos reikšmė esant neprigulminga nuo historiško jos

---

[1]) „Klausimas ar bosas, turįs tiek pločio, ilgio ir augščio kiek tolio nuo Wittenbergo lig Kembergui, galėtu sutalpint vyną, kurį n e i š m i n t i n g a s (insipiens) ir n e i š m o n a s (ignarus) ir k v a i l a s (stultus) Dievas išlaisto, išmėto ir naikina kasmet blogiausiems žmonėms... Heinrikams, Albertams, popiežiams, turkams, kuomet savo vaikams duoda vandenį?" *D. Martin Luthers* bisher ungedruckte Briefe von *G. Schütze* I Bd. Leipzig 1780 S. 162.

[2]) „Žmogaus sunus atėjo išgelbėt kas buvo žlugę; bet už to darbo jis imasi gana k v a i l a i (er stellt sich närrisch genug dazu an) Tischreden, Eisleb. A. f. 127a bei *R. Rheinisch*: Was hast du an der evang. Kirche? 8 Auf. Berlin. 1903, S. 56.

[3]) *Stöckl*, Lehrbuch d. Phil. S. 130 ff.

budo. „Su historiška krikščionybės tiesa“, anot Lessing’o,— nekaip išrodo“[1]. Šiaip ar taip historiškas Jezus nėra religijos centras. Nazaretiškio Rabbi mokslas duoda tik Dievo sąmonės (Gottesbewusstsein) formą... Paskutinių išvadų iš to Lessing’as visgi dar nepadarė.

Nemažiau radikališka kristologija jau pirmiau išėjo pas Spinozą. Jis padėjęs savo systemos pamatan klaidingą substancijos apribojimą, kokį jai davė Descartes’as, butent e n s a s e—esybė turinti savo esimą savyje[2])—nuosekliai protaudamas priėjo prie panteizmo, „nes jeigu visa realybė esti tik vienoj’ substancijoj’, tai Dievas ir gamta yra viens ir tas pats“. Po Hobbes’o ir panteistiškai nudažytos savo laikodraugių mystikos įtekme Spinoza pasidavė nuomonei, kad krikščionybė visiškai sutinka su panteizmu[3]), ir tada pas jį štai kas išėjo. Jezus Kristus tai žmogus, kuriame, gludanti visuose daiktuose, ypatingai žmogaus dvasioje (mente) amžinoji Dievo išmintis, apsireiškė didžiausiame laipsnyje. Ši išmintis tik vienintelė mokina kas teisinga ir melaginga, kas gera ir bloga, užtatai be jos žinojimo nieks negal atsiekt laimės; žinojimas gi Kristaus sulig kuno tam tikslui nėra reikalingas, nors anot Spinozos Kristus savo gyvenimu ir mirčia davė ypatingą šventybės pavyzdį. Bažnyčios gi mokslas apie tai, kad Dievas priėmė žmogystę, Spinozai išrodė tiek pat absurdiškas, kaip kad tvirtinimas, buk ratas priėmė keturkampio budą (circulus naturam quadrati induerit)[4]).

Tuo budu Spinoza pirmiau įneša į kristologiją symbolizmą, kuris lig paskutinių laikų vaidina žymią rolę[5]), o kas dar blogiau irgi bene pirmą kart griežtai atskyrė h i s t o r i š k ą J e z ų n u o d o g m a t i š k o K r i s t a u s.

Po šio susitinkame su Kantu. Pirmiau matėme kokią vietą užima Kantas filosofijos historijoj’, dabar kįla klausimas

---

[1]) Die Erziehung des Menschengeschlechtes. Leipzig, 1855 p. 39.

[2]) Substancija yra daiktas esąs tik sau (ens per se stans) kaipo priešginybė akcidencijai pav. forma, varsa ir t. t. kas aišku gali egzistuot ne sau bet tik substancijoj’ (ens in alio). Kiekviena substancija egzistuoja s a u (per se), bet ne butinai i š s a v ę s (a se); Dievas yra substancija egzistuojanti iš savęs (ens a se), kitos gi substancijos egzistuoja sau (per se), bet ne iš savęs, o nuo kito, butent nuo Dievo (ens ab alio).

[3]) *St. v. Dunin-Borkowski:* Der junge De Spinoza, Münster 1910, S. 427 ff.

[4]) Epistola XXI (cit. B. de Spinoza, Opera quae supersunt omnia, vol. post. Jena 1803, p. 510) taipgi Epist. XXIII ir XXV ir Tractatus theol. politici cap. XIV (t. p. 343 ss.).

[5]) Sul. ypač *W. B. Smith’o:* Ecce deus.

kuomi yra Kantas krikščionybės historijoj? Į šį klausimą girdime sekančius autoritativius atsakymus:

„Kantas—protestantizmo filosofas. Aš manau, kad protestantizmas netur jokios priežasties gėdėtis Kanto filosofijos, kaipo tikro savo vaisiaus“[1]).

„Kantas—tikras Lutero darbo tęsėjas; ką pastarasis buvo pradėjęs Kantas užbaigė; Kantas—filosofiškas Luteris“[2]).

„Lutero doriškai-tikėjimiškoji nuojauta Kanto asmenyje atsiekė protišką pamatą (auf den Standpunkt der Vernunft gelangt)“[3]).

„Kantas stipria ranka ištraukė pamatinių Luterio minčių pasekmes“[4]).

Tebus taip. Tą ryšį Kanto su Luteriu mes matome štai kame: Luteris prisipažino esąs nominalista,—Kantas į tai atsakė kategorijomis; Šventraščio tyrinėjime Luteris vienintėliu teisliu paskyrė nuosavą nuomonę[5])—Kantas paskutines išvadas padarė praktiškame protė; Luteris atmesdamas intelektualizmą tik šlykščiai iškoliojo protą[6]) ir davė gražų receptą, kad protui reikia sprandą nusukt, akis išbadyt ir bestiją pasmaugt; žiūrint gi į dabartinę filosofiją, kuri daugiausia išsidirbo po Kanto įtekme, negalima nepripažint, kad kaikurie protininkai tokį receptą daugiau mažiau pravedė.

---

[1]) Taip *Paulsen'as* pirmiau str.: Kant der Philosoph des protestantismus, Kantstudien IV B. (1900), S. ff., atskirai Berlin 1900 ir ant galo kningoje: Philosophia militans. Apie jam pritarusius ir prieštaravusius žiur. Kantstudien VI B. (1901) S. 104 f.; sul. dar „Luther und Kant.“ t. p. 71 ff.

[2]) Taip *H. St. Chamberlain*: Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts, 3 Auf. München 1902, f. SS. 996, 684; sul dor S. 883 f., 886 f., iš Kantstudien VII B. (1902) S. 432 ff.

[3]) Taip užbaigia ilgą paraleię tarp Lutero ir Kanto *B. Bauch'as*: Luther und Kant, Kantstudien IX B. (1904) ir atskirai Berlin 1904.

[4]) Taip galutinai užtikrina mus *E. Katzer'is*: Luther und Kant, Giessen 1910. Sul. dar *J. Kaftan*: Kant der Philosoph des Protestantismus. Rede Berlin 1904, kuris Platoną charakterizuoja kaipo graikiškos bažnyčios, Aristotelį—rymiškos katalikiškos, Kantą—protestantizmo filosofą.

Iš katalikų pusės šią temą gvildeno: *K. Braig*: Kant, der Philosoph des Protestantismus, in Historisch-politische Blätter 134² (1904) ir *M. Glossner*: Kant der Philosoph des Protestantismus, in Jahrbuch für Phil. und spec. Theologie XXII B. (1908), kuris rašinys nepaprastai įsirdijo Bauch'ą, kaip aišku iš jo pyškančio straipsnio: „Kant in neuer ultramontan-katholischen Beleuchtung, Kantstudien XIII B. (1908) S. 32—43.

[5]) Butu didis nusižengimas prieš historiją nepaminėti, kad laisvę Šventraščio aiškinime Luteris paskyrė tik s a u. Kada kiti reformatoriai panorėjo ir sau laisvės, tai Luteris paėmė kitokį mastą. „Trumpai aš nenoriu nieko girdėt, nei kęst kas priešginauja mano mokslui“. *D. Martin Luthers*: Sämtliche Schriften von *J. G. Walch*, Halle 1742, VIII Theil. S. 1974.

[6]) „Prabos“ pas *Döllinger*: Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkung, 2 Auf. Regensburg, I B. 1851 S. 479 ff.

Kokią išvaizdą pas Kantą turi religija, Apreiškimas, Kristus?

Religijoj', sulig Kanto, „kas paliečia teoretišką pažinimą ir išpažinimą nereikalaujamas jokis asertoriškas žinojimas (net patsai Dievo esimas)“[1]). Greta su tokia religija be Dievo eina ir Apreiškimas be Dievo; „apreiškėjais“ yra tik žmonės veikiantieji savomis pajiegomis[2]). Tokiu keliu Kantas atmesdamas antgamtinį Dievo pažinimą[3]), kaip žinome atmeta ir gamtišką Jo esimo priparodymą.

Spinozos nuomonė apie Kristų matomai buvo sympatiška ir Kantui. Spinoza, aną amžiną Dievo išmintį, kuri apsireiškia visuose daiktuose ir ypatingai žmogaus dvasioje, o pirmiau visudaugiau Jezuje Kristuje,—tą išmintį vadina „amžinu Dievo sunumi“. Kantas Kristų irgi vadina „Dievo sunumi“, tik jam tai reiškia „Dievui patinkančios žmonijos idealą“, apie kurį „mes galime mąstyt nekitaip, kaip idėjoj' žmogaus, kuris netik vien sutiktu pats atlikt visas žmonių priedermes, taipgi kartu savo mokslu ir pavyzdžiu kiek galint daugiau platintu apie save gerą, bet ir, nors ir didžiausiais masinimais gundomas, vienok, už geresnius pasaulyje ir net už savo priešus, paimtu ant savęs visus kentėjimus lig pažeminančiosios mirties“.[4]).

Jezus—tik telpąs gryname historijos nesufalsifikuotame prote doriškas paveikslas, o kaipo idealas objektivų reališkumą turįs tik žmogaus prote, o ne prityrime. „Gryno proto“ religijoj' historiškam Jezui nėra jokios vietos. Priederme tik tikėti į moralį Kristų, o ne į historišką Jezų. Net ir tas doriškas pasaulio atnaujinimas per krikščionybę, kurį rodo historija, Kantui nematomas, nes jam „lieka nežinoma, kokią įtekmę darė jos (krikščionybės) mokslas į savo išpažintojų morališkumą ir ar pirmieji krikščionįs yra buvę tikrai morališkai pagerintais žmonėmis ar paprastais“[5]).

Historiškas Jezus sulig Kanto be abejo egzistavo, bet jis visai nepažįstamas ir visai nesvarbus. Visa kas jo gyvenime stebuklinga yra arba symboliai arba pasakos. Taip kad Kantas netik atmeta Jezaus dievystę ir atskiria dogmatišką Kris-

---

[1]) Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft Recl.-Ausg S. 164 Anm.

[2]) T. p. S. 166. [3]) Sul. *W. Ostermann*: Über Kants Kritik der rationalen Theologie Jena 1876 ir *E. Länger*: Kants Auffassung von der Bibel, Kantstudien XI B. (1906) S. 382 ff.

[4]) Religion S. 62. [5]) t. p. S. 140.

tų nuo historiško Jezaus, bet šį pastarąjį nugrusdamas užpakalin kaipo nesvarbų giliai jį pažemina[1]).

Harnack'as gailistauja, kad Luteris neįstengė pravesi reformaciją lig galui; jis vėl paėmęs Evangelijon senas dogmas apie trejybę ir dvi prigimti (Kristaus dievystę ir dievystę)[2]). Taigi šiuo žvilgsniu Kantas tokią reformaciją užbaigė.

IV.

Po Kantui protestantiška teologija tapo žaislu tokio ar kitokio filosofiško mintijmo, tokios ar kitokios filosofiškos srovės, kurios sudaro netik visą Jezaus gyvenimo tyrinėjimo pamatą, bet ir stato jai pamatines pozicijos sąlygas[3]).

Pirmiausias jos ruožas tas, kad Spinozos ir Kanto padarytas atskyrimas historiško Jezaus ir dogmatiško Kristaus tęsėsi raudonu siulu per visą XIX amž. teologiją. Nestigo bandymų tuodu paveikslu vėl sujungti. Žymiausiu iš jų galima paminėti Schleiermacher'o bandymą. Bet jis kiek atsiliuosavęs nuo Kanto neįstengė atsivaduot nuo Spinozos panteizmo. Dar bandė tą pat naujokantiečiai ir naujahegeliečiai, tik iš to nieko gero neišėjo. Filosofijoj' po Kanto įsivyravęs asmens reikšmės sumažinimas darė į nekatalikišką teologiją įtekmę tame, kad ji pirmiau krikščionybės įsteigėjui pradėjo prikerginėti tik relativią reikšmę, ant galo ėmė visai neguot jo historišką paveikslą.

Jau Schelling'o asmenybės panteizme historiškas Jezus praskydo idejoje ir, nusileidęs ligi jos symbolio, neteko jokių ryšių su krikščionybe ir jos atsiradimu. Schelling'o nuomonė, kad didesnė evangelijų dalis susidarius iš žydiškų pasakų priparodymui pranašyščių, davė pirmutinį pamatą Strauss'o ir Drews'o programai. Ši programa visiškai susiformuoja systemoj' Hegel'o, sulig kurio pažvalgos pirmutinę ideją apie Kristų sutvėrė ne historiško asmens veiksmai, o tik vidujinio butinumo evolucija. Čia duotą programą išpildė Strauss'as, kurio „Jezaus Gyvenimas“, nors išėjęs 1835 m., dar ir šiandien visų Jezaus gyvenimo kritikų apsčiai naudojamas, skaitomas ir rekomenduojamas.

---

[1]) Apie Kanto santikius su krikščionybe sul. *C. Lürmann:* Kants Anschauung vom Christentum, Kantstudien. III B. (1899) S. 105 ff., paskiau tilpo kningoj': Das Bild des Christentums bei den grossen deutschen Idealisten Berlin 1901. *K. Weiss*: Kant und das Christentum Köln 1904. *H. Staeps:* Das Christusbild bei Kant, Kantstudien XII B. (1907), S. 104 ff.

[2]) Wesen des Christentums S. 183. [3]) Labai svarbų ant šios temos darbą patiekė *F. H. Kiefl:* Der geschichtliche Christus und die moderne Philosophie. Mainz 1911.

Jei Strauss'as savo veikale butu padaręs paskutines išvadas iš Hegel'o, tai butu turėjęs nuo historiško Jezaus visiškai atsisakyti, bet nuo tokių išvadų Strauss'as dar susilaikė. Tą nuoseklų žingsnį, kaip žinome, padarė tik Br. Bauer'is ir jo epigonai.

Kalthoff'o ir Kautsky'o išvadžiojimai, viena savo puse rymantieji ant Bauer'o, kita ant Markso, savo šaknis turi irgi Hegel'o systemoj', nes Marksas išėjo iš kairiojo Hegel'o mokyklos sparno tarpininkaujant Feuerbach'ui. Marksizmas—atauga hegeliškų principų, sulig kurių pavienis asmuo nieko nereiškia, o evolucijos, t. y. idėjos nešėjais yra daugelis, visuomenė, draugija[1]).

Maurenbrecher'is nuo Kalthoff'o ir Kautsky'o skiriasi tuom, kad vieton hegeliško elemento, daugiau pabriežia darvinistiškąjį, apsireiškiantį tame, kad pasaulio procesas ir visa, kas jame yra, turi but išaiškinta grynai iš savęs be jokio antjautulinio (übersinnlicher) kauzališkumo (sic!) ir todel krikščionybė savo laike su butinumu esanti gimus iš žmonių upo.

Schopenhauer'is laikosi tos nuomonės, kad krikščionybės branduolį daro mokslas apie pirmapradę nuodėmę ir apie atpirkimą. Pirmąjį jis identifikuoja su valios probacija (Bejahung), antrąjį—su negacija. Visa kita krikščionybėj' tik apvalkalas, lukštas, pridėčkas, taigi ir jos įsteigėjo asmuo. Jezų Kristų reikią suprasti ne individualistiškai, o tik apskritai, kaipo valios negacijos symbolį[2]).

Naują žingsnį padarė Hartmann'as tuomi, kad ligšiolinėj' filosofijoj' abstraktišką monizmą padarė konkretišku. Hartmann'as vylėsi, kad krikščionybė su laiku pavirsianti panteistiška ateities religija ir patsai stengėsi historiškus krikščionybės elementus kur tik galima sunaikint, o kur ne—bent užpakalin nugrusti[3]).

[1]) „Historiško materializmo evoluciją pažymi vardai: Hegel'is, Feuerbach'as, Marks'as; panteizmas, humanizmas, socializmas; Dievas, žmogus, proletaras; Hegel'o Dievą Marks'as sudemokratizavo, susocializavo, suproletarizavo". *Th. Masaryk*: Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus. Wien 1899, S. 41 f. Sul. dar *J. Plenge*: Marx und Hegel, Tübingen 1911. Ir Engels'as rodos neprasilenkė su tiesa tvirtindamas, kad „Vokietijos darbininkų judėjimas yra vokiečių klasiškos filosofijos paveldêtojas" (Erbin). „Ludwig Feuerbach" S. 68.

[2]) Kiefl. S. 99 f.

[3]) Hartmann'o lukėjimų kritiką teikia *K. Braig*: Die Zukunftsreligion des Unbewussten und das Prinzip des Subjektivismus. Fr. im Br. 1882.

Hartmann'o mokinys Drew'sas paėmęs ir toliaus išvystęs savo mokytojaus principus pasiryžo galutinai sutverti monistišką religiją, kurios centru yra dievažmogystės ideja su jos „imanentišku dievu", ir kuri religija turėtu pakeisti šiandienines jau atgyvenusias krikščionybės formas. Bet didžiausią monistiškos religijos užviešpatavimui kliutį Driews'as randa tikėjime į historišką egzistavimą ir veiksmą Jezaus kaipo Atpirkėjo. Tokį tikėjimą Drews'as pavadinęs „nesutinkančiu su jokiu protu ir jokia historija", pasiryžo išgriaut historiškus krikščionybės pamatus, kuriam tikslui ir gimė kninga „Mytai apie Kristų" ir su ja surišta aktivi jo idejų propaganda.

Perviršija šio darbo ribas tyrinėti, ar monizmas sutinka su protu ar ne[1]). Artimiausia užduotis šį kart ištirt nuodugniau, ar monizmas turi teisę šauktis į historiją, kuri liudytu jo išvadų teisingumą.

Apžvelgus visą eilę nuomonių ant įvairių pamatų stovinčių mokslininkų ir nemokslininkų, neguojančių Kristaus historišką egzistavimą, ir pajieškojus to viso priežasčių dabar jau pats laikas prieiti prie historijos kiek galint daugiau be jokių aprioriškų schemų ir šablonų o vadovaujanties tik grynai historiška metoda paklausti jos, ką ji žino apie Kristų ir Jo darbą.

Ką toji metoda pasmerkia ir ko reikalauja?

Ji pirmiausiai pasmerkia apskritai visokį dogmatišką išanksto užsikirtimą (Voreingenommenheit), o dalinai visus tuos augščiau apžvelgtus bendrus motivus, gimdančius tendenciją neguoti historišką Kristaus egzistavimą. Ištikrųjų. Jei Drews'ui, monistams ar kitiems subjektams su principais: laisvė, autonomija, neprigulmybę—, statant savo religiją ar pasaulėžvalgą, painiojasi ant kelio ir varžo darbą ar krikščioniška religija, ar Bažnyčia, ar historiškai egzistavęs Kristus, per ką toksai egzistavimas randasi nepageidaujamu, tai dar iš to anaiptol neseka, kad vardan tų principų Kristus ir neturėjęs egzistuot.

Toliau ji lygiai pasmerkia ir tą pažvalgą, sulig kurios klausimą kuom Kristus buvo, historiškai išrišti negalima arba net nėra ir reikalinga[2]), o pirmiau tikėjimo į faktus eina ti-

---

[1]) Monizmas, apie kurį čion eina kalba, yra ne pusiau mytologiškas Haeckel'o naturalizmas, o paprastas panteizmas, kuris, kad jo kaukė išrodytu švelnesnė ir labiau pritraukianti, įsukama naujos mados apvalkalan, kurs susideda iš žodžių „monizmas" arba „idealistiškas monizmas". Įvairių „monizmų" esama labai daugelio. Gerą jų apkainojimą teikia *Fr. Klimke*: Der Monismus und seine philosophischen Grundlagen. Freiburg im Br. 1911.

[2]) „Pamate mums gali but vistiek, kuom Jezus Kristus buvo... Dalykas sukasi aplink klausimą: kuom Jezus Kristus yra". Taip neseniai

kėjimas į Kristų[1]). O kadangi tikėjimą į Kristų valia išrišti kiekvienam savaip vadovaujantis savo subjektiviais patyrimais, jausmo įspudžiais, doriškais pobudžiais ir tolygiais motivais, tada kiek yra margi, įvairus ir viens kitam prieštaraujanti anie subjektivus motivai, tokiu pat margu ir prieštaraujančiu išeina ir historiškas Kristaus paveikslas. Historija griežtai protestuoja prieš tai, kad jos faktai butu karpomi sulig tikėjimiško upo ar šiaip kokių norint subjektivių pobudžių masto, sakydama, kad Kristaus paveikslas yra ir gal but tik *vienas*, rymąs ant historiško fakto atsiradimo krikščionybės, o jos užgimimo liudytojais yra to laiko raštiniai paminklai.

Kadangi vieni iš tų paminklų paeina iš krikščioniškųjų rašytojų plunksnos, kiti nekrikščioniškųjų, tai tendentiškas tyrinėjimas krikščioniškus paminklus neilgai laukęs iškalno apšaukia partiviais ir paspiria šalin kaipo be vertės, historišką svarbą palikdamas tik nekrikščioniškiems; o kadangi pastarųjų sulyginamai su pirmaisiais labai mažai, tai čiapat patetiškai šaukiama: „kodel gi visi to laiko nekrikščioniški rašytojai tyli visiškai apie visus tuos atsitikimus, kurie sulig krikščioniškų raštų pasakojimų buvę tokiais trukšmingais?—ir čiapat daroma išvada, kad krikščioniški raštai turi nedidelę vertę, o „laiko tyla“ aiškiai liudija ir už paties Kristaus neegzistavimą.

Prieš tokį tyrinėjimo budą historija irgi protestuoja. Ištikrųjų. Jeigu krikščioniškieji rašytojai daugiau interesuodamiesi Kristumi ir Jo darbu paliko apie Jį daugiau liudijimų, o nekrikščioniški mažiau, arba kad ir butu jų visai nepalikę, tai dar anaiptol neseka, kad pirmieji turi mažesnę vertę. Galima tik tyrinėti, ar krikščioniški raštininkai, budami šalininkais, nuo savęs ką viršaus pridėjo ar nepridėjo, o nekrikščioniški, galėjusieji but ar buvę indiferentais arba priešais, ar nepamažino ką nutylėdami, nors ir negalėjo nežinot, —bet nėra jokio protingo pamato, neištyrus historiškos vertės, krikščioniškuosius statyti žemiau už nekrikščioniškuosius tik užtatai, kad jie krikščioniški.

vienas laisvamanis teologas, Christliche Welt 1901, N 35 bei *J. Mausbach*: Kernfragen christlicher Welt-und - Lebensanschauung, 5 bis 7 Auf. M. Gladbach 1908, S. 25.

[1]) Kovoj' už apaštališką tikėjimo išpažinimą Cremer'is rašė prieš Harnack'ą: „Mes nereikalaujame pirm viso ko tikėjimo į faktus, kaipo premisos ir sąlygos tikėjimo į Kristų, bet tikėjimas į Kristų yra ir veda paskui save tikėjimą į faktus“. Zweite Streitschrift[2] Berl. 1893, S. 42 pas Mausbach'ą t. p.

Historijos užduotis pasiremiant šaltiniais pranešti faktus taip kaip jų ištikrųjų buta[1]), o kuomet tokiu faktu yra tulo asmens egzistavimas, tai tyrinėjant jo esybę tikrai bešališkas tyrinėjimas daugiau pasitikės atsiliepimais tų liudytojų, kurie su juomi artimai bendravo, juomi interesavosi, negu trumpais atsiliepimais jokio intereso neturėjusiųjų arba buvusių neapykanta apakintų.

Kalbant apie nekrikščioniškųjų raštininkų „tylą“, pirmiau reikia atsižvelgti, ar daug jų apskritai tame laike buta, kokie dalykai pirmiau rupėta jiems jų raštuose ir užtatai užima pirmą vietą; atsižvelgt ar krikščionybės dalykai galėjo rodytis jiems paminėtinais ar ne, žodžiu, atsižvelgt į visą apylinkę, kurioje jiems teko rašyti,—ir tada bus galima teisingai apkainuot jų tylą ar bylą.

Jeigu nekrikščioniškųjų raštininkų ir visiškai nebutu, tai dar ir tada nėra jokio pamato tvirtinimui, kad krikščioniškuose raštuose aprašyti gryni nebutniekiai, o reiktu tik, pereinant prie dientvarkės, pradėti tyrinėt historišką vertę krikščioniškųjų. Bet kadangi esama ir pirmųjų, tai pirmiau užsiimsime jais ir po tiek, kiek juos norima eksploatuot prieš historiškus krikščionybės pamatus. O kadangi su tuom tikslu pirmiau išstumiami žydų raštininkai, Filonas ir Justus Tiberietis, tai nuo juodviejų ir pradedame.

V.

Filonas—žymiausias tarp žydiškųjų išminčių - filosofų, gyvenusiųjų Kristaus laikmetyje. Gyveno jis Aleksandrijoj'. Žinias apie jo gyvenimo aplinkybes sužinome tik iš netiesioginių šaltinių. Kuomet Aleksandrijoj' įsivyravus antisemitizmui tenykščiai žydai 38 m. po Kr. siuntė Roman pas imperatorių Kaligulą deputaciją su Filonu priekyje, tai Filonas čion atsinešančiame savo rašte „Legatio ad Caium“ tame laike vadina save jau seniu. Daleidžiant, kad tuomet jo buta 60—70 metų amžiaus, jo gimimas išpuls 22—32 m. pr. Kr. Taigi

[1]) Taip *L. von Ranke*. „Aš noriu“, sako jis vėliau savo Anglijos historijoj' (II, 103), manąjį „aš“ kaip ir panaikinti ir tik daiktams leist kalbėti“. Taipgi W. von Humboldt'as reikalauja iš historijos tik gryno „išdėjimo *to kas atsitiko*“ ir v. Pflugk-Harttung'as rašė dar 1890 m. „Metodos pamatu yra aiškus mintijimas; jos tikslas—*faktų stovio* pranešimas, visokio mokslo—tiesa“. Šiandien kai-kurie tik juokiasi iš to. „Šis quasi mokslas“, sako Brückner'is (Über die Tatsachenreihe in der Geschichte Dorpat 1886) nenor nieko mokyt, nieko prirodyt ir tik rodyt, kaip daiktai buvo ir kaip viskas vyko“. Iš Stimmen aus Maria-Laach LXIX (1905) S. 359.

Filonas gyveno viename laikmetyje su Kristumi, ir, rodosi, galimą tikėtis iš jo kiek tiek išgirsti apie pastarąjį. Vienok savo mums žinomuose raštuose, kuriuose atstovaujama aleksandriniškas graikų filosofija persisunkęs judaizmas, Filonas apie Kristų visai tyli.

Šis Filono tylėjimas argumentu prieš Kristaus egzistavimą negut butu tik tada, kaip butu priparodyta kodel gyvenęs Aleksandrijoj' ir visą laiką nuo jaunystos vedęs užsidariusį mokslui pašvęstą gyvenimą ir tik senatvėje įtrauktas į politiškas baldas Filonas butu turėjęs tokį didelį reikalą specialiai užsiimti besilankančiu Galilėjoj' ir Jeruzalyje Jezumi Kristumi, viešai veikusiu labai trumputį laiką ir palikusiu labai mažutį judėjimą. Imant mesianizmą, kiek matyt iš Filono raštų, ir jam, kaip ir visai to laiko žydų tautai, rupėta tik nacionalis Mesija, butent karingas valdovas, turįs atliuosuoti žydų tautą nuo politiško pavergimo ir po šiam suteikti garsią neprigulmybę[1]).

Kristus gi tokį politišką mesianizmą visiškai atmetė viską perkeldamas doriškai tikėjimiškon sritin. Taip veikiąs Kristus visiems politiško Mesijos laukėjams turėjo rodytis aršiausias žydiškųjų laiko aspiracijų priešas arba bent tuščias svajotojas, apie kurį minėti negal but tiek daug reikalo. O jei koki nors politiška ar tikėjimiška partija, užbriežusi tam tikrą kovos ir veikimo budą, skaito visai niekingu ir jokios svarbos neturinčiu veikimą kokios noriut jai priešios bendrijos ir visiškai tyli apie pastarosios darbus, tai tokiu tylėjimu ji dar neikiek nepriparodo pastarosios neegzistavimo.

Sugrįžtant dar prie Filono visiškai teisėta paklausti, kas gi gali priparodyti, kad Filonas viską savo raštuose pažymėjo apie ką tik jis žinojo?

Šį kart musų nagrinėjamame dalyke visiškai neužinteresuotas Mommsen'as, matyt, turėjo pamatą, jei atsižvelgdamas į Filono raštus pastebėjo, kad „ką žydai mąstė ir jautė, negalima spręst sulig to, ką jie atrado tikslingu pasakyt savo graikiškai parašytuose raštuose“[2]).

Šiaip ar taip, bet jau niekaip iš Filono tylos negalima

---

[1]) „Filonas nežiurint į savo pastangas didžiausią svarbą dėti ant etiškos pusės, visgi nebeįstengė atsiliuosuot nuo populiarių (žydiškų) įsivaizdinimų (apie kariaujantį ir pavergiantį tautas Mesiją - vadovą)“ Schürer II³, S. 515 ff.—Dar apie F. mesianizmą sul. *Lagrange*: Le Messianisme chez les Juifs, Paris 1909 p. ff; *Felten*; Neutestamentliche Zeitgeschichte. II Band, Regensburg 1910, S. 150 ff.; apie su mesianizmu surištus karės įvaizdus *Windisch*: Der messianische Krieg etc. S. 3 ff.

[2]) Römische Geschichte V B. S. 519 Anm. 1.

daryti tokių išvadų, kokias darė Br. Bauer'is, Kalthoff'as ir kiti prieš historišką Kristaus egzistavimą.

Dar „laiko tylos“ liudijimui šaukiamas kitas žydų rašytojas *Justus Tiberietis*, gyvenęs maž daug tame pat laike, ką ir Filonas. Nuo su Justum polemizavusio Juozo žinome, kad Justus buvo parašęs „Žydų karės historiją“, apie kurį veikalą žinome tik iš jį cituojančio Juozo, ir „Chroniką žydiškųjų valdovų“ nuo Mozės lig Agrippai II, žuvusią trečiuose Trajano viešpatavimo metuose (100 m. po Kr.). Ši graikų kalboj' parašyta chronika irgi dingo, o apie ją žinome biskį tik nuo Konstantinopolio patriarchos Fotijaus, kuris IX amžyje sakosi ją skaitęs ir nieko neradęs apie Kristų. Pasiremdami šiuomi kaikurie ir mano radę argumentą prieš Kristaus egzistavimą!

Kurgi tokioj chronikoj', kurią pats Fotijus čia pat charakterizuoja, kad esanti „kalboje (stylinje) labai sustriukinta ir dauguma butiniau reikalingų dalykų apeita“[1]), taipgi dar iš pašalies pastebėta, kad joje nėsant nieko atsinešančio prie religijos ir doros[2]),—kur gi tad tokioj chronikoj' gali buti vieta pranešimui apie Kristų, kuris pusšimtį metų anksčiau buvo drauge su daugeliu kitų nubaustas mirčia?[3]). Kalbėti apie Justo tylą, kad turėti argumentas prieš Kristaus egzistavimą, tai vien tik spekuliuoti ant skaitytojų ar klausytojų neišmanymo.

Negal but kalbos, kiek daugiau yra pamatinga kalbėt apie „tylą“ trečiojo iš žydų raštininkų, gyvenusių pirmame krikščioniškos eros amžyje, *Juozo Flavijaus*. Teisingam Juozo asmens apkainojimui reikalingos bent pamatinės iš jo autobiografijos žinios.

Juozas (toks buvo jo nuosavus vardas), gimė Jeruzalyje 37/38 m. po Kr. ir sulig giminės prigulėjo augštam kunigų luomui. Talentuotas iš prigimimo ir gavęs rupestingą išauklėjimą jau visiškai jaunose dienose atsižymėjo savo gabumais. 16 metų budamas perėjo mokyklas farizejų, sadukejų ir esenų, o jausdamas patraukimą asketizman nuvyko į tyrus

[1]) ἔστι δὲ τὴν φράσιν συντομώτατος τε καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀναγκαιοτάτων παρατρέχων. Photii bibliotheca cod 33 (cit. Flavii Josephi opera rec. G. Dindorfius vol. II, Parisiis 1864 p. III).

[2]) Philostorgius pas Suidą, Schürer I[3], S. 62.

[3]) „Kad pas Justų nieko nėra apie Jezų tuo gali stebėtis tik tas, kuris apie Justų nieko arčiau nežino. Justus Tiberietis buvo Juozo laikodraugis ir pikčiausias jo politiškas priešas. Jo raštas daugiausia buvo polemika su šiuom priešu, kurį jis apšaukė buvus parsidavėliu. Aš klausiu, kur tad buvo vieta tokioj kningoj' kalbėt apie Kristų, prieš 40 metų buvusį nužudytu tarp tukstančio kitų“. *Chwolson*: Ueber die Frage ob Jesus gelebt hat Lpz. 1910 S. 9.

pas vienuolį vardu Banus, kad iš jo apturėti paskutinį pašventimą. Pragyvenęs su juom tris metus, 19 metų Juozas sugrįžęs atgal Jeruzalėn viešai prisidėjo prie farizejų partijos. Būdamas 26 m. amžiaus 64 m. po Kr. lankėsi Romon, kad padėt kaikuriems patekusiems imperatoriaus nemalonėn savo artimiems tautiečiams kunigams; tas tikslas, ačiu prielankumui imperatoriaus moters Poppejos, jam visiškai pasisekė atsiekt ir jis gausiai apdovanotas sugrįžo Judejon. Čion 66 m. po Kr. prasidėjo karė su romiečiais, pasibaigusi visišku Jeruzalio išgriovimu 70 m. Juozas sakosi išpradžių buvęs visiškai priešingas sukilimui ir tik paskui nenoromis prie jo prisidėjęs[1]). Išrinktas vyriausiu žydų kariumenės vadu Galilejoj', žlugus Jotapatos tvirtovei, 67 m. po Kr. Juozas patenka romiečių nelaisvėn. Atvestas prieš Vespasianą Juozas pranašavo jam, kad neužilgo busiąs imperatorium, už kurį pranašavimą su Juozu buvo švelniai apsieita. O kuomet po dviejų metų 69 m. Aigypto ir Judejos legionai ištikrųjų Vespasianą apšaukė imperatorium,—taigi pranašavimas išsipildė,—Vespasianas suteikė Juozui visišką laisvę. Nuo šio laik, kaip to reikalavo paprotys, Juozas prie savo vardo prikergė dar Vespasiano giminės vardą „Flavijus". Palydėjęs Vespasianą ir pasilikęs su jo sunum Titu, kuriam Vespasianas pavedė karės užbaigimą, drauge su Titu nukeliavo Romon ir ypatingai Vespasiano globiamas apsigyveno jo rumuose apturėjęs romietiškas piliečių teises ir užlaikymą. Neteisingiems Juozo priešų skundams, buk jis vienos srities sukilimui davęs ginklus ir pinigus, Vespasianas nepatikėjo ir iš jo savo malonės neatėmė, kuria lygiai Juozas naudojosi viešpataujant Titui (79—81) ir Domitianui (81—96). Apie jo santikius su vėlesniais imperatoriais nėra žinių, kaip ir apie jo mirties laiką. Tikra tik tiek, kad Juozo dar gyventa pirmame antrojo amžiaus dešimtmetyje.

Šis tai Juozas pirmiau buvęs kunigu, paskiau autorium keleto graikiškai parašytų veikalų, iš kurių svarbiausias yra „Žydiškoji archaiologija"[2]) paprastai vadinama „Žydų senovės" (Antiquitates Judaicae) užbaigtas pabaigoj' 93 ar pra-

---

[1]) Jam tiki Schürer'is (1³, S. 75), pridėdamas, kad žydų aristokratija tik priversta prisidėjusi prie sukilimo, Felten'as (1, S. S. 221, 603)—kad atsilankant Romoj' Juozas matęs valstijos stiprumą ir kiti. Prie priešingų išvadų prieina *H. Luther'is*: Josephus und Justus von Tiberias. Ein Beitrag zur Geschichte des jüdischen Aufstandes Halle 1910, butent kad Juozas buvęs pirmas sukilimo Galilejoj' galva.

[2]) Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία.

džioj' 94 m. po Kr. Jame Juozas pasakoja žydų tautos istoriją nuo pat jos pradžios ligi karės su romiečiais 66 m. po Kr. Veikalas pirmiaus skirtas ne žydiškiems o graikiškai romietiškiems skaitytojams, ir turi ypač tikslą jiems, ir apskritai visam apšviestam pasauliui, įskiepyti daug šmeižtos žydų tautos pagarbą, suartinti jį su ja ir prašalint tuluose giliai įsišaknijusią neapykantą žydų tautos Dievo.

Šiame tai veikale Juozas ir pamini darbus ir mirtį „Jono vadinamo Krikštyjoju"[1]), o taipgi dviejose vietose randame paminėjimą ir apie Jezų Kristų. Vienoj' vietoj' Juozas kalbėdamas apie šv. Jokubo Mažesniojo mirtį tik netiesioginiai pamini Kristų, butent:

„Ananas [2])... sušaukė teislių sanhedriną [3]) ir, atvedus prieš jį Jezaus vadinamo Kristumi brolį (Jokubas jo vardas) [4]) ir keletą kitų atidavė užmušti akmenimis, kaipo nukaltintus už priešingus įstatymams pasielgimus"[5]).

Antroji vieta eina anksčiau, daug ilgesnė ir Jezų Kristų paliečia tiesioginiai, butent:

„Tame laike [6]) gyveno Jezus išmintingas žmogus, jei tik jį galima žmogumi pavadinti; nes jis darė stebėtinus darbus, buvo mokytoju žmonių, kurie su džiaugsmu priima tiesą, ir daug jis patraukė savęsp kaip žydų taip ir graikų. Jis tai buvo Kristus [7]). Musų tautos pirmiesiems apskundus, Pilotas nuteisė jį mirti ant Kryžiaus. Vienok pirmiau jį sekusieji mylėt nenustojo, nes jis jiems trečioj' dienoj' vėl pasirodė gyvas, kaip apie tai buvo kalbėję dieviški pranašai, pasakiusieji apie jį ir daug kitų stebėtinų daiktų. Ir šiandien dar yra krikščionių giminė, turinti nuo jo savo vardą"[8]).

Kaip stovi su šių vietų autentiškumu? Kas del pirmosios, kur minima Jonas Krikštytojas, tai apie jos autentišku-

[1]) Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου βαπτιστοῦ Lib. XVIII c. 5. § 2 (rec. Dindorfius, vol. I, 1865 p. 704 s.).

[2]) Vyriausias žydų kuningas Jeruzalyje, Evangelijose minimo Anano ar Anno sunus. Schürer I. S, 581. [3]) Vyriausias žydiško teismo tribunalas.

[4]) Jokubas buvo sunus kitos Marijos, vadinamos Kleopa.

[5]) Ἄνανος... καθίζει συνέδριον κριτῶν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ (Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ) καὶ τινὰς ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους. Lib. XX c. 9 § 1. (t. p. 786).

[6]) Pontijaus Piloto prokuraturos laike.

[7]) T. y. pranašų skelbtasis Mesija.

[8]) Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς, ἀνήρ, εἰ γε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητὴς, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἵ γε πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες. Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένον οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον. Lib. XVIII, c. 3 § 3. Toks tekstas Dindorfo (t. p. 699) išleidime. Niese ir Naber biskį kaikuriuos žodžius rašo kitaip, bet prasmė lieka ta pati.

mą neiviens kritikas rimtai nepaabejojo[1]), antroji, kur minima Jokubas, kaikuriems rodos įtartina[2]), o kas del autentiškumo trečiosios tai nuo 16 amžiaus ligi paskutinių dienų be pertraukio eina kova **p r o** ir **c o n t r a**, pagimdžiusi beveik neaprėpiamą literaturą[3]). Vieni ją randa ištimpai autentiška, kiti interpoliuota, treti ištimpai neautentiška.

VI

Iš privestų žodžių aišku, kad jų autorius linkęs tikėt į Kristaus dievystę, į pranašų skelbtąjį Kristaus mesianizmą, konstatuoja Kristaus iš numirusių prisikėlimą. Joks neatvirtęs krikščionybėn žydas taip kalbėt negalėjo. Juozas gi pats save sako esant farizejum, kaip toliaus pamatysime, kiek tik galėdamas vengė kalbėt apie mesianizmą ir kas užvis svarbiau, kad pirmieji Bažnyčios rašytojai kaip Justinas, Klemensas Aleksandrijietis, Origenas netik niekur nesiremia ant šios vietos, kuri butu turėjus jiems neabejotiną apologetišką vertę, ypač jų kovoje su žydais, bet Origenas, atvirkščiai, vienur aiškiai charakterizuoja Juozą kaipo „netikėjusį Jezų Kristumi esant"[4]); kitur, kalbėdamas apie Jezaus Kristaus brolį Jokubą, randa stebėtinu, kad Juozas apie pastarąjį suteikia tokį puikų liudijimą nors, „netikėdamas Jezų Kristumi esant"[5]).

Jei Origenas butu augščiau privestą vietą Juozo raštuose skaitęs, tai niekaip nebutu galėjęs taip apie jį atsiliepti. Iš čia seka, kad Origenui rašant šios vietos, mažiausia tokiame pavidale kaip viršuj privesta, pas Juozą dar nebuta, ir apie tai jokios kalbos negal but, per ką ir ginančiųjų ištimpą vietos autentiškumą, nors jiems nestoka ir sumanumo ir pramatumo, skaičius artinasi prie niekio[6]). Jei yra apie ką ginčytis

---

[1]) Be J. Chr. K. v. Hoffmann'o (Die hl. Schrift des N. T. VII Teil, III Abt. 1876, S. 4 ff.), kurio savotiška abejonė lieka vienai viena ir nereikalauja išgriovimo. Sąrašas literaturos užsiėmusios šiaja Juozo vieta pas *A. Pottgiesser'į*: Johannes der Täufer und Jesus Christus. Köln 1911 S. 21 t. Anm.

[2]) Pav. *Schürer'iui* (ss. 548, 581)

[3]) Žiur. *U. Chevalier*: Répertoire des sources hist. du Moyen âge. Bio-Bibliographie. Nouv. éd. 5 fasc. Paris 1905 p. 2661 ss. Po keletą žymiausių tyrinėjimų už autentiškumą, už interpolaciją ir prieš autentiškumą pamini Schürer'is, S. 544 f.

[4]) Ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ ὡς Χριστῷ. Contra Celsum 1,147 (Migne, Patr. gr. t. XI col. 745)

[5]) Καὶ τὸ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι Ἰησοῦν ἡμῶν οὐ καταδεξάμενος εἶναι Χριστὸν, οὐδὲν ἧττον Ἰακώβῳ δικαιοσύνην ἐμαρτύρησε τοσαύτην. Comment. in Matth. t. X c. 17 (Migne, gr. t. XIII, c. 877)

[6]) Paskutiniame dešimtmetyje mums žinomas tik vienas ėmęsis už tokio darbo, butent, *A. Seitz*: Christus - Zeugnisse aus dem klassischen Al-

tai tik apie tai, ar vieta interpoliuota, ar visiškai neautentiška. Išmetus gi tuos žodžius, kur Jezus vadinamas Kristumi, kartu tenka išmesti ir tuos, kur autorius abejoja, ar Jezų galima žmogumi vadinti, ir, tuomi pasiremdamas, mini jo stebėtinus darbus; tenka išmest taipgi jo pasirodymą trečioj' dienoj' gyvu, jo asmenyje pranašysčių išsipildymą; tada iš anos vietos nekas belieka. Bet daleiskime, kad šiek-tiek lieka. Tada ir vėl nesuprantamas Origeno pasielgimas, kuris, cituodamas tą Juozo vietą, kur pastarasis kalba apie Joną Krikštytoją[1]) ir net tris kart tą, kur Juozas kalba apie Jokubą, Jezaus vadinamo Kristumi brolį[2]), visiškai neužsimena apie mums reikiamąją vietą. Tada turėtu sekti, kad Origenui toks pirmykštėj' formoj' Juozo apie Kristų atsiliepimas niekam netiko, kaipo nieko nekalbantis. „Jeigu gi tvirtai nustatyta, kad iš dabartinio teksto led pora žodžių paeina iš Juozo rankos, tai ar nepatartiniau pripažint ištimpą neautentiškumą ir sutikti, kad Juozas apskritai apie Kristų nutylėjo"[3]). O kadangi šią vietą in extenso anksčiau cituoja Bažnyčios historikas Euzebijus Cezarietis[4]), tai iš čia sektu, kad jos atsiradimas Juozo rašte pripuola tan laiko tarpan, kada rašė Origenas vienoj' pusėj', o Euzebijus kitoj', t. y. tarp 248 ir 345 m. po Kr.

Tada kaltinant krikščionis už falsifikaciją vienpusiškumo išvengimui, teisingai atsižvelgiama ir į kitą daiktų pusę. Kodel negalėjo but, kad Euzebijus turėjo prieš save pilną Juozo tekstą, o Origenas tik žydų sufalsifikuotą, nes kiek krikščionis turėjo interesą padidint ar padailint jiems prielankias Juozo raštuose vietas, tiek pat žydai galėjo but užinteresuoti sudarkyt ar prašalint jiems neprielankias vietas, kaipo nepageidaujamas[5]). Turint tą viską omenėje, nors, kaip sakėme, gi-

---

tertum von unglaubiger Seite. Köln 1906. S. 9 ff., žinoma, neskaitant populiariškų rašinių, kur toji vieta dažnai privedama kaipo autentiška.

[1]) Contra Celsum I, 47. [2]) Con. C. I, 47; II, 13 ir Com. in Matt. t. X c. 17. [3]) Taip rustas Schürer'is (I, S. 548), o paskui jį ir visi kraštutiniai radikališki.

[4]) Hist. eccl. lib. I c XI (Migne, gr. XX c. 117) ir Demonstr. Evang. l. III c. 5 (Migne XXII, 221).

[5]) Taip Seitz S 14. [6]) Senesnieji paminėti pas Schürer'į (1, 544 f.), paskučiausiame laike už interpoliaciją stoja hebraistas *D. Chwolson'as* (Die Blutanklage und sonstige mittelalterliche Beschuldigungen der Juden. Frankf. a. M. 1901, S 46 f. ir Uber die Frage S. 7 f.) esąs tos nuomonės, kad Juozo vietos apie Kristų, Joną ir Jokubą angštai tarp savęs surištos ir autentiškos, ir nemažiau žymus filologas *V. Ussani* (Il Testimonium Christi e la magia di Gesu, Rivista di Filologia e di istruzione classica 1910 p. 1 ss.), anot kurio tuojaus po Origeno laikmečio tulas krikščionis pataisė ir praplatino pirmykščią Juozo redakciją, kad iš žymaus judaizmo atstovo veikalo gauti liudijimą apie Kristaus mesianiškumą. Bandydamas rasti pirmykštės redakcijos tekstą, Ussani tos nuomonės, kad žo-

nančiųjų ištimpą vietos autentiškumą skaičius artinasi prie niekio, visgi buta ir dabar esama žymių historikų, filologų ir racionalistų teologų, stojančių už jos interpolaciją[6]) ir tuo budu kova ligi paskutinių dienų nenurimo.

Buvo dar įtraukta diskusijon ir slaviškas Juozo „Žydų karės“ apdirbimas, kuriame randasi apstus pluoštai apie Joną Krikštytoją, Jezų Kristų ir jo mokinius, apie ką kiti tekstai nežino nieko[1]). Bet ir tai dalyko neikiek pirmyn nepavarė, nes kritika[2]) pripažino tuos pridėčkus sulyginamai vėlybais, turinčiais nedidesnę vertę, kaip apokryfiškoji literatura; tas pat ir su atsišaukimu į Juozą viename apokryfiškame pranešime apie tariamą religijos dalykuos pasikalbėjimą tarp graiko, žydo ir krikščionies, įvykusio buk persų valdovo rumuose, kur krikščioniški vyskupai priešais žydus atsišaukia į jų pačių tautiečius, pagalios į jų historiką Juozą, „kuris kalbėjo apie Kristų, teisingą ir gerą žmogų, iš Dievo malonės apsiskelbusį, ženklais ir stebuklais daugeliui geradaringą“[3]).

---

džiai σοφός ἀνήρ turėję prasmę vikrus žmogus, ir Jezus buvęs perstatytas ne kaipo Mesija, o tik kaipo magas ar taumaturgas. Rusų literaturoj' už interpolaciją rašė Н. Ляяеевъ (Іосифъ Флавій, какъ христіанскій церковный писатель, Христіанское чтеніе 1911 стр. 879 и слѣд. 1050 сл.); keistoka tik kad jam neegzistuoja visi tie šioj' srityj' darbai, kurie nuveikti per pastaruosius suviršum 30 metų, nes *vėlybiausias* darbas, į kurį atsižvelgiama, tai iš 1877 m.!!

[1]) Bene pirmas į tuos pridėčkus atkreipė domą *A. Berendts*: (Die Zeugnisse vom Christentum im slavischen „De bello Judaico“ des Josephus (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altk. Litteratur herausg. von O. v. Gebhardt u A. Harnack N. F. XIV B. 4 H. Lpz. 1906) ir Analecta zum slavischen Josephus, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 1908 S. 47 ff.) drauge išreiškęs nuomonę, kad šie liudijimai esą pirmykštės sąstatinės dalis pirmiausiai Juozo arameiškai išleistame rašte. Berendts'o pusę daugiau maziau palaikė *J. Frey* (Der 'slavische Josephus-Bericht über die urchristliche Geschichte etc. Dorpat, Lpz. 1908) ir *A. Goethals* (Melanges d'histoire du christianisme, I partie: Josèphe temoin de Jésus. Bruxelles, Paris metai nepažymėti, išėjo 1909).

[2]) Nuodugnią Berendts'o išvadų kritiką patiekė *Schürer*'is (Theol. Literaturzeitung 1906 Sp. 262 ff.), *Goethals*'o *O. Holtzmann*'as (Deutsche Literaturzeitung 1910 § p. 1169 ff.); trumpai atmesdami atsiliepė *W. Soltau* (Wochenschrift für klassische Philologie 1910 Sp. 662 f.), *E. Nestle* (Berliner philologische Wochenschrift 1910 Sp. 1218 f.), *G. Hoennicke* (Theol. Literaturzeitung 1911 Sp. 78 f.) ir *O. Stählin* (Woch. für kl. Phil. 1911 Sp. 1891 ff.).

[3]) Ὡς εἴρηκε περὶ Χριστοῦ ἀνδρὸς δικαίου καὶ ἀγαθοῦ, ἐκ θείας χάριτος ἀναδειχθέντος σημείοις καὶ τέρασιν εὐεργετοῦντος πολλούς: pas *Bratke*: Das sogenannte Religionsgespräch am Hofe der Sassaniden (Texte und Untersuch. N. F. IV B. 3 H.) Lpz. 1899. S. 36. Šioj' 9 amžyje Palestinos abato Anastazo (Anastasii Sinaitae adv. Judaeos disputatio III. Migne, Patr. lat. t. LXXXIX c. 1248) privestoj' citatoj vieni mato laisvą Juozo žodžių citavimą, kiti neautentišką prie jo žodžių pridėčką.

Šiaip ar taip Juozo raštuose mes irgi nerandame tiesioginio liudijimo apie Kristų ir Jo darbą. Jeigu musų nagrinėtos vietos neautentiškumą skaityt priparodytu, kas, rodos, ir galima daleist, tada tenka konstatuot: vienoj' pusėj', kad Juozas ne visiškai tyli apie Kristų, nes mini Joną Krikštytoją ir Jokubą, o šiuodu kankintiniu stovi angščiausiame sąryšyje su Jezumi Kristumi[1]; antroj' pusėj' — kad Juozas visgi permažai kalba apie Kristų.

Tik šis permažas kalbėjimas, o jei jau taip norima, *tylėjimas* prieš Kristaus egzistavimą galėtu liudyt negut tik tada, jei Juozas tiesioginiai tylėdamas apie Kristų, netylėtu apie krikščionybę; o kad laike, kuomet Juozas rašė savo veikalą, Romoj buvo jau daug krikščionių, tai stovis šale visokios abejonės faktas. Juozo tyla apie krikščionis išrodo dar keistesnė atsižvelgiant į sekantį dalykų stovį: vienoj' pusėj' Juozas pasmerkia zelotus, kurie anot jo buvę kalčiausiais visoj' žydų tautos nelaimėj', — iš čia reikėtu iš Juozo laukt pasmerkimo ir krikščionių, kurie jam, kaipo tikram o drauge ir apšviestam žydui, galėjo rodytis nedaugiau, kaip neišmonais, padariusiais iš pranašysčių visiškai klaidingas išvadas; kitoj' pusėj' yra faktas, kad imperatoriška Flavijų giminė, kurios malonėmis Juozas naudojosi, turėjo krikščionybės pasekėjus ir net kankintinius[2]. Taip Vespasiano brolio Titaus Flavijaus Sabino sunus Titus Flavijus Klemensas su savo žmona Flavija Domitila buvo išpažįstančiais krikščionybę. Klemensas aukščiau ir su Domitianu gyveno geru ir tik paskiau apie 96 m. po Kr. buvo pastarojo paliepimu nužudytas už savo tikybinius įsitikrinimus[3]; iš atžvilgio į tokią iš Flavijų pusės krikščionybei simpatiją reikėtu laukt Juozą atsiliepiant apie krikščionis jei ne prielankiai, tai bent indiferentiškai. Juozas gi abiejuose atvėjuose tyli. Koki gi butu tokio jo pasielgimo priežastis?

Vieni visiškai atsisako ką nors sužinot apie Juozo tylos motivus[4]; bet, rodos galima drąsiai tarti su kitais, kad jei Juozas apie Kristų ir krikščionis neminėjo, tai tik užtatai, kad *nenorėjo* minėt[5]), o tokio jo pasielgimo pamatus galime jieškot ne kitur, kaip tik toj' atmosferoj', tose aplinkybėse, tarp kurių

---

[1]) Apie Jono Krikštytojo su Jezumi Kristumi santikius sul. *Pottgiesser*: Johannes der Täufer etc.

[2]) *Krauss*, Roma Sotteranea S 48.

[3]) Sul. *Lightfoot*: Apostolic Fathers, part I, S. Clément of Rome, t. I, 2 éd. London 1890 p. 14 ss.

[4]) *Wernle*: Die Quellen des Lebens Jesu (Religionsgesch. Volksbücher I R. 1 H.) Tübingen 1906, S. 4.

[5]) *Bousset*: Was wissen wir von Jesus S. 16.

teko Juozui rašyti; jų apšvietimas, tikimės, nušvies bent kaikurias Juozo historiografijos puses.

Laikmetis, kuriame Juozas darbavosi, buvo labai nepatogus laisvam rašto darbui visose srityse, nes jam tenka stipriai jausti despotijos leteną[1]). „Itekmė, kokią jiegos viešpatavimas išreiškia ant protų, yra dvigubos rušies: pirmiau — sutveria aplink save kapinyno tylą, kuomet visoks savistovumas, grąsinamas mirčia, pavirsta į tylą ... ir palieka žodį šliaužiojimui"[2]). Kiek susilpnėjusi viešpataujant Vespasianui despotija vėl smarkiai įsivyrauja viešpataujant Domitianui (81—96), kuriame laike, kaip žinome, darbavosi ir Juozas[3]). „Poezijoj' leista buvo tik augštinti niekingą despotą, kurio letena sunkiai slėgė visą dvasios gyvenimą. Skaudžiausiai jautė ją historijos rašymas... Rašiusieji tame laike laižėsi (schmeichelten) vainikuotai baisenybei vieni iš silpnybės, kiti iš egoizmo"[4]). Prie besilaižiusiųjų iš apskaityto šliaužiojimo šis musų historikas priskaito ir Juozą, ir taip padaręs, rodos, su tiesa neapsilenkė.

Juozo historiografija labai įtartina, ypač viename punkte: Juozas kiek galėdamas vengia rašyti apie žydų tautos viltį, apie *mesianizmą*. Norėdamas savo rašinyje žydų tautą parodyt romiečiams kuogeriausioj' šviesoj', jis buvo priverstas tai daryti. Nevykus sukilimui, kuriame tokią žymią rolę vaidino mesianiškos vilties impulsai, žlugus Jeruzaliui ir žydų tautai, kalbėt ką nors vėl apie mesianizmą žydiškai-nacijonalėj' prasmėj' — politiškame pasaulio užviešpatavime — butų buvę vistiek, kaip kad kurstyti žydus išnaujo sukilti prieš romiečius ir lemti aiškų žlugimą esančiai Romos valstijai, kurioje tolaikiniai žydų mokyti Rašte, pasiremdami pranašo Danieliaus paveikslais, matė keturkoją bestiją, turinčią but uždobta prieš Mesijai ateisiant. To viso negalėjo rašyt Juozas, kuriam pranašautuoju Mesija buvo Vespasianas, ir kuris, apgulus romiečiams Jeruzalį, skatino savo tautiečius atiduoti miestą, nes Roma esanti neapgalima ir viešpatavimas ant pasaulio esą duotas Italijai[5]).

[1]) *Pirmąjį amžių po Kristaus žymus romietiškos literaturos historikas taip charakterizuoja*: „Amžiaus budą apriboja jo pradžia. Vienvaldystė, buvusi Augusto viešpatavimo laike apsidariusi dar daugiau švelnesnėmis formomis, viešpataujant jo namų ainiams tampa vylinga (tückisch) ir storžievė, buka ir paiktelėjus (stumpf und wahnsinnig), bet visuomet lygiai pražutinga visokiam savistovumui, kenčianti šale save tik vergus ir irankius, geresniems palikdama pasirinkti tarp mirties ir veidmainiavimo". *W. S. Teuffels*: Geschichte der römischen Literatur, neu bearb. von L. Schwabe 5 Auf. II s Lpz. 1890 S. 650. [2]) Čia pat. [3]) „Domitiano nenaudis (Bösartigkeit) ėjo lenktyn su blogiausiais Klaudijų namo valdovais. Literatura, Vespasiano laike jautusi ramybės palaimą, viešpataujant Domitianui kentė nemažiau iš priežasties jo tuštybės kaip ir jo žiaurumo" T. p. S. 755.

[4]) T. p. S. 773.

[5]) Felten II, S. 152.

Kaip Juozas vengia kalbėt apie mesianizmą, konkretiškiau liudija jo pasielgimas aptarinėjant Danieliaus kningą. Teikdamas visą kningos turinį jis aplenkia 7 skyrių—pasaulio viešpatysčių ir žmogaus sunaus regėjimą, kurio rankosna turi pereit viešpatavimas ant pasaulio. Taipgi ir aiškinime sapno apie viešpatysčių paveikslus Juozas nenori savo skaitytojams parodyt paveikslo, kaip ketvirtą pasaulinę viešpatystę sukriuša „akmenėlis"—maža stebuklingai auganti ateities valstija[1]).

Ir kalbėdamas apie Joną Krikštytoją Juozas atsargiai apėjo mesianizmą. Visas pasakojimas apie Jono darbus išrodo lyg netyčiomis; Juozas nemini apie Joną aprašinėdamas laiką, kuriame jo gyventa, o tik paskui prie jo sugrįžta, rodos lyg pats to nenorėdamas. Mat Juozui tenka rašyt apie tai, kaip kilus karei tarp Galilejos tetrarkos Herodo Antipos ir nabatenų valdovo Aretos pirmasis liko apgalėtas. Tasai Areta buvo tėvas pirmosios Herodo Antipos pavarytos žmonos, prisiglaudusios paskiau pas savo tėvą. Likus Herodo kariumenei nuveiktai, liaudis tą nepasisekimą kalbėjo esant Dievo bausme už keli metai atgal Herodo nužudytąjį Joną Krikštytoją. Toki nuotikių kombinacija ir duoda Juozui progą prasitarti apie Jono darbus, tik be jokio užsiminimo apie mesianizmą. Kalbėti gi apie Kristų atskiriant jį nuo mesianizmo Juozas vargu begalėjo, tad nuosekliai elgianties Juozui niekas negalėjo likt, kaip tik tylėjimas[2]).

Kas del šiaip Juozo historijos, tai jau jo priešas Justus Tiberietis savo augščiau minėtame veikale taipogi apie žydų karę, kritikuodamas Juozo raštą apie tą pat dalyką, priparodė

[1]) Juozo pasielgimą su Danielium smulkiai nagrinėja *P. de Lagarde'as* (Göttingische gelehrte Anzeigen 1891 S. 511) vadinąs jį už tokį darbą „šliaužliu". Dar Juozas (Antiqu. l. XI c. 8 § 5) pasakoja kaip Aleksandrui Didžiajam artinanties prie Jeruzalio išėjo prieš jį vyriausias žydų kunigas, ant kurio galvos buvo tiara (κίδαρις) su ant aukso skardos (ἔλασμα) parašytu Dievo vardu ir prieš kurį Aleksandras nusilenkė, kaipo prieš Dievą, ir pirmutinis pasveikino kunigą. Taip Aleksandrui pasielgus, sulig Juozo, tuli Syrijos valdovai įtarę Aleksandrą netekusiu proto Delei šio Lagarde'as sako: „šliaužlys buvo apkvailęs, kada jis šį faktą pranešė ainiams: jis liudija apie augštą pagarbą, kuri buvo rodoma žmonėms tos šalies, kurioj' gyveno rašytojas" (t. p. S. 515). *E. Hertlein'as* (Der Daniel der Römerzeit. Ein kritischer Versuch etc. Lpz. 1908, S. 83) priduria: „Nėr' ką iš flaviškų valdovų pensioniериaus ir pasamdyto rašytojo reikalauti, kad jis Romos skaitančios publikos tarpe platintu raštus kuogriežčiau besipriešinančius esančiai valstijai".

[2]) „Juozas Kristų negalėjo padaryti nei geradarybės pamokslininku, kaip Krikštytoją, nei krikščioniškąją bendriją filosofijos mokykla, kaipo parizejus ir sadukejus. Užtatai apskritai apie šį ąjsireiškimą jis nutylėjo" Taip Schürer'is (1 S. 548).

jame tulas ydas ir apsilenkimus su tiesa[1]). Lygiai ir naujausio laiko historikai kalba, kad Juozo, rašant historiją, turėta abejotina tiesos meilė[2]) ir net darytos falsifikacijos, kad neįžeisti Romos galingųjų[3]).

Iš to viso aiškiai seka, kad Juozo rašant savo veikalus norėta įtikti ir žydams ir romiečiams, o stengianties kartu įtikti dviem ponam su taip priešingomis vieno kitam aspiracijomis, buvo jau labai sunku arba ir visiškai nebegalima įtikti *tiesai*. Tada Juozas ir į Kristų su krikščionybe turėjo žiurėt tolaikinių žydų ir romiečių akimis, ir iš abiejų matymo žvilgsnių galėjo sekt tik nutylėjimas: žiurint žydų akimis Juozas tame laike krikščionybę turėjo pasitikt tylia paniekinančia neapykanta, romietiškomis — atsinešt į ją visiškai indiferentiškai, kaip tai mums aiškiai parodys apsipažinimas su Kristaus ir krikščionybės paveikslu rabinų literaturoj' ir pas romietiškus rašytojus, prie kurių dabar pagrečiui ir pereiname.

Rabinų literatura paprastai T a l m u d u vadinama, nors kiek ir vėlybesnė už Juozo Flavijaus raštus, vienok jos bendra pakraipa šį kart mums reikiamame dalyke turi neabejotiną svarbą[4]). Tik teisingesniam apkainojimui Jezaus paveikslo Tal-

[1]) Tarp kit ko nupiešia Juozą kaipo pirmutinį sukilimo Galilėjoj' vadą. Tokie dalykai Juozui Romoj buvo labai nesmagųs, ir jis visus tuos priekaišavimus stengėsi išgriaut ar susilpnint ir save parodyt kaipo geriausią romiečių bičiulį savo autobiografijoj' Ἰωσήπου βιός; apie Juozo ir Justo santikius sukilime sul. *Luther*: Josephus und Justus von Tiberias, kuriame darbe autorius prieina prie priešingos kitiems išvados dar ir kas del autobiografijos parašymo laiko, butent tuojaus po 94 m. o ne po 100 m. kaip Schürer'is (I, S. 88)

[2]) Juozo žydų karės historijoj' „jo abejotini užsitarnavimai spindi dar daugiau abejotinoj' tiesos meilėj'“; taip *A. von Domaszewski*: Geschichtexo der römischen Kaiser II B. Lpz. 1909 S. 184.

[3]) „Juozo asmeniui pakenkė tai, kad jis kaipo oficiozus historiografas, kad išbaltint Titą nuo tyčiomis padaryto Bažnyčios išgriovimo, sąmoningai (wissentlich) historiją sufalsifikavo“; taip *U. von Wilamowitz-Moellendorff*: Kultur der Gegenwart I Theil, VIII Abt. 1905, S. 170.

[4]) Žodis „*talmudas*“, išvedamas nuo veiksmažodžio *lamad* „mokytis“, paprastai reiškia „mokslas“; yra tai veikalas kurį sutvėrė biskis po biskiui žydų mokytieji Rašte Sôpherim arba γραμματεῖς savo diskusijomis apie daugelį punktų religijos, doros ir dievmeldystės srityj. Talmudas susiformavęs iš sekančių sluogsnių: pamatą daro *Mišna* t. y. „atkartojimas“ (Mozės įstatų) susidedąs iš šešių skyrių apimančių 63 traktatus. Kaipo tolesnių darbų išdavos prie Mišnos prisideda *Gemara* t. y. „papildymas“ arba „patobulinimas“. Gemara yra dviejų rušių: palestiniškoji ir babyloniškoji. Pirmąją išdirbo žydų mokykla Tiberiadoj, antrąją sutvėrė žydiškųjų universitačių (kolla) mokslininkai Suroj', Nehardejoj' ir kitur. Tuo budu atsirado palestiniškasis talmudas t. y.: Mišna su palestiniškaja Gemara ir daug platesnis babyloniškasis, dažnai neteisingai vadinamas jeruzališkuoju, t. y. Mišna su babyloniškaja Gemara. *E. König*: Talmud und Neues Testament (Bibl. Zeit-und Streitfragen III S. 8 H.) Lichtert. Berlin 1907, S 2. Plačiai *Schürer* 1, 113 ff ir *H. L. Strack*: Einleitung in den Talmud 4 Aut. (= Schriften des Institutum Judaicum zu Berlin № 2) Lpz. 1908 S. 6 ff.

mude reikalinga žinot apskriti žydų santikiai su pirmykščia krikščionybe.

Pradėjus apaštalams savo darbą, tuojaus ant jų pradėjo pildytis ir Kristaus žodžiai: „Atiduos jus savo susirinkimams ir plaks jus savo synagogose; ir atves jus prieš viršininkus ir prieš valdovus dėlei manęs, kad liudytumėt jiems ir stabmeldžiams“ (Mt. X, 17, 18). „Iš synagogų busit atskirti, ir ateis valanda, kuomet kiekvienas užmušąs jus tarsis Dievui tarnaująs“ (Jon. XVI, 2). Ir ištikrųjų; tik priminkime Stepono ir Jokubo Didesniojo užmušimą, persekiojimą ir plakimą apaštalų Jeruzalyje (Ap. D. V, 12—ss), pakeltą triukšmą Tessalonikoj (XVII, 65), ir atvykus Pauliui Jeruzalin (XXI, 27ss.). Žydiškos reakcijos darbą prieš krikščionybę vaizdžiai nupiešia Harnack'as:

„Farizejus Paulius nuvainikavo Izraeliaus tautą ir religiją historijoj'; jis išrovęs Evangeliją iš žydiškos dirvos persodino ją žmonijos dirvon. Neįstabu, kad tik tada prasidėjo pilna žydiška reakcija prieš Evangeliją... Žydų priešinimąsi rodo kiekvienas Apaštalų Darbų puslapis pradedant nuo 13 skyriaus. Jie Pauliaus darbą stabmeldžių tarpe stengėsi slopint papėdžiui; jie visose šalyse siundė minias ir valdžią; jie systematiškai ir oficialiai paleido pasaulin baisingus krikščionims užmėtinėjimus, jau Trajano laikmetyje atvaidinusius žymią rolę, ir pagamino Jezaus šmeižimus; jie suteikė raštišką medegą stabmeldiškiems krikščionių priešams; jie — jeigu nieks neklaidina — įkvėpe neronišką jį krikščionių pjudymą ir kone visur vėlybesniuose kruvinuose persekiojimuose stovėjo akcijos užpakalyje ar pryšakyje. — Tertullionas synagogas vadina „fontes persecutionum“ [1]).

Bet tokiomis priemonėmis, kaip fyziška jiega, denunciacijos, pjudymai, ir tolygėmis žydai nevaržomai galėjo naudotis tik ligi Jeruzalio išgriovimui, t. y. ligi 70 m. po Kr. Po šio laik išsiplatinus imperijoj' antisemitizmui, žydijos santikiai su krikščionybe persikeičia: nebetekus fyziškos jiegos žydija apsiginkluoja systematiška degančio fanatizmo p a s l ė p t a neapykanta viso kas krikščioniška ir siunčia prakeiksmus savo maldose. Antroje kasdieninės žydų maldos dalyje, vadinamoj' *T'philla* arba *Š'monė ešrė* t. y. „18 palaiminimų“, dvyliktoj' vietoj' stovi *Birkath haminim* t. y. „heretikų iškeikimas“. Savo pradžią jis turi 80—100 m. po Kr. ir pirmykštė jo forma taip skamba: „Atpuolėliams *m'šumaddim* tenebuna jokios vilties ir atkaklių jų viešpatystė tebun greitai su šaknimis išnaikinta musų dienose; ir krikščionis *noc'rim* ir heretikai *minim* staiga teprasmenga (tebun išdildyti iš gyvenimo kningos) ir te-

[1]) Mission S. 40 f.

nebuna užrašyti drauge su teisingais. Buk palaimintas tu, Jahve, pažeminąs atkakliuosius"[1]). Jeigu toki krikščionybės neapykanta dvelkia iš maldos, kurią dievotas žydas kalbėdavo tris kart dienoje, tai mus dabar nenustebins ir tai, ką rasime talmude apie krikščionybės įsteigėją Jezų Kristų.

Talmude Jezus vadinamas kekšavaikiu, bepročiu, burtininku stabmeldžiu ir sudarkytu hebraišku vardu *Ješu*[2]), kaip apskritai rabinų buvo mėgiama iškraipyt hebraišką krikščioniškų vardų rašybą ir su pažeminimo tikslu darkyti jų reikšmę[3]). Systematiškai sustatytos Jezaus Kristaus biografijos talmude nėr'. Iš pakrikų išsitarimų sutveriamas sekantis paveikslas[4]):

[1]) *H. L. Strack*: Jesus, die Häretiker und die Christen nach den ältesten jüdischen Augaben. Texte, Uebersetsung und Erläuterungen (=Schriften des Institutum Judaicum in Berlin № 37) Lpz. 1910 § 21 d. (S. 66.). Dabartinėse žydų maldakningėse šis iškeikimas tilpęs kiek sušvelnintame pavidale; pav. Siddur Sepath Eméth W. Heidenheim'o: „Ir šmeižėjams *vela-malšinim* tenebun jokios vilties, ir visi piktadariai staiga teprasmenga ir visi jie tebun skubiai išnaikinti, ir atkakliuosius išnaikink, tu, su šaknimis ir sutriuk, ir nustumk ir pažemink su pasiskubinimu musų dienose. Palaimintas tu, Jahve, sutriną̄s priešus ir pažemina̧s atkakliuosius". *Strack* § 21.

[2]) Tikras hebraiškas Jezaus vardas yra *Ješua* t. y. *Išganytojas*. Hebraistai paprastai aiškina, kad trįs raidės darančios žodį *jšc* (sk. Ješu), kokiu išreiškiamas tik Jezaus Nazariečio o ne kitų Ješua Seuame Įstatyme vardas kaip seniausioj' taip ir naujausioj' žydų raštijoj', pažymi pirmas tris raides iškeikimo formulos: *jimmah šemô vezikhrô*, t. y. „*jo vardas ir atmintis tebun išdildyti*". Prieš tokį aiškinimą protestuoja žydų teologas *S. Krauss'as*: Das Leben Jesu nach jüdischen Quellen. Berlin 1902 S. 249 ff.), stengdamasis priparodyt, kad J e š u a persikeitė į Ješu ačiu „paprasčiausiai evolucijai" ir esą negalima įtarti rabinus, kad Ješu jie butu nukalę iš neapykantos ano iškeikimo delei. Galų gale visgi ir pats Krauss'as pripažįsta, jog „visiškai galima sakyti, kad žodis J e š u primena žydams aną lengvai besisiulančią iškeikimo formulą" S. 252. *Strack'as* (t. p. § 1a Anm. 2) mano, kad žodžio sudarkymas padarytas tyčiomis, bet ne dėlei iškeikimo formulos sutrumpinimo.

[3]) Taip pav. rabinas Meir antrame antro amžiaus trečdalyje Evangeliją vadina *Avengillajon* t. y. „nelaimių raštas"; rabinas Johanan trečiame amžyje vadin ją *Avon-gillajon* t. y. „nuodėmių raštas". *Strack* § 2.

[4]) Apie šį dalyką žymesnius veikalus grynai moksliškais tikslais patiekė: *H. Laible*. Jesus Christus in Talmud „Nathanael, Zeitschrift für die Arbeit der evangelischen Kirche an Israel" 1890 ir atskirai Lpz. 1891, anastatiška 1900 m. laida su priedu: Die talmudischen Texte mitgeteilt von *G. Dalmann*; daug medegos sutraukė *R. T. Herford*: Christianity in Talmud and Midraš, London 1903, taipgi sul. jo straipsnį „Christ" in Jewish Literature, *J. Hastings* Dictionary of Christ and the Gospels t. II Edingburgh 1908 p. 876 ss; taipogi *A. Meyer*: Jesus, Jesu Jünger und das Evangelium im Talmud und verwandten jüdischen Schriften rinktiniame veikale: Handbuch zu den neutestamentlichen Apokryphen herausg. von *Ed. Hennecke*, Tübingen 1904 S. 47 ff., pas kurį daug ir polemiškos apie talmudą literaturos, kurios tarpe pasigendama *J. Pranaičio* darbas: Christianus in talmude judaeorum etc. Petropoli 1892; kritiškesniu už visus nori but *Strack'as* minėtame veikale: Jesus, die Häretiker etc., kuriam ir duodame visuomet paskutinį žodį; gerą papildymą prie Strack'o teikia *H. Laible*: Jesus in der jüdischen Ueberlieferung, Theolog. Literaturblatt 1910

Jezus Nazarietis (ha-noçri) buvo gimęs nelegaliai. Jis dar vadinas Ben Stada ir Ben Pandera. Jo motina vardu Miriam, sako, kilusi iš augštos giminės, pagal savo amato buvo moterims plaukų pinėja. Jos vyru buvo Pappos Ben J'huda. Jezus buvo Aigypte ir ten išmokęs magijos susigudrino parsinešti namon jos formulas paslėpęs jas savo kuno rėžiuose. Girdamasis jis vadino save Dievu, žmogaus sunumi ir ketino žengt į dangų. Jis mokino prieš įstatymus, juokėsi iš mokytų Rašte ir kaipo magikas prigaudinėjo žmones viliodamas juos stabmeldybėn. Už ką buvo patrauktas teisman ir subatoj' prieš Velykas Lydoje[1]) buvo pakartas[2]). Kiti rabinai Jezų vadina Bileamu[3]), pasakoja turėjusį 5 mokinius ir buvusį 33 metų amžiaus, kada jį užmušė Pin'has Listara.

Kaip tuojaus matyt, visi šie dergimai yra ne originaliai tvariniai, o tik iškraipymai pasakojimų Evangelijose, o dar daugiau tikėtina — krikščioniškų lupinių padavimų. Iš Evangelijų pasakojimų matyt, kad tolaikiniai rabinai polemizuodami su Jezumi dar visai nežinojo pasakos apie jo nelegalį gimimą. Jezus susitikdamas su rabinais visur dažnai labai aštriai išmetinėja jiems jų piktadarybes, dvasioj' jungtuvių laužymą, kreipiasi į juos su reikalavimu parodyt jame kaltę. Farizėjai neturėdami ką sakyt, degdami vidujine piktybe vadina tik Jezų maištininku, Dievo niekintoju, turinčiu piktą dvasią, bet niekur neprikiša jam jo nelegalio gimimo, o visur pripažįsta jame Juozo ir Marijos sunų: „Ar ne šis Jezus, Juozo sunus, kurio mes žinome tėvą ir motiną“? (Jon. VI, 42).

Jei evangelistai neužtylėjo visus daug didesnius Jezaus niekinimus, tai be abejonės nebut užtylėję ir apie jam prikišamą daug menkesnę dėmę, jo nelegalį gimimą, jei tik farizėjai kada nors butu apie tai prasitarę; iš čia seka kad senesnieji farizėjai Jezaus gimime nieko jį žeminančio nežinojo. Taip kad ši nešvari talmudo pasaka tik vėlesnis už evangelijų pranešimus prasimanymas.

SS. 529 ff., 553 ff; dar apie tai pastaruoju laiku rašė *B. Pick*: The personality of Jesus in the Talmud, The Monist 1910 p. 4 ss. ir The followers of Jesu in the Talmud, ten pat p. 263 ss.

[1]) Lyda ir Jabnė tai du miestu kur užsiglaudė išlikusieji nuo išnaikinimo ir vergijos ramiausi Jeruzalio žydijos elementai, ačiu kuriems galėjo tęst savo egzistavimą mokytų Rašte ir farizėjų tradicija.

[2]) Kitur pasakyta, kad Ben Stada buvęs akmenimis užmuštas.

[3]) Prieš visų priimtą nuomonę kad talmudo literaturoj' Bileamu vadinamas Jesus (*Strack* § 5 Anm. 2) protestuoja *V. Aptowitzer'is* (Wienner Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 1911 S. 119), kuris nurodydamas į *Herford'ą* (S. 69) ir *Bacher'į* (The Jewish Quarterly Review XVII S. 177) tvirtina, kad Bileamas yra to vardo stabmeldiškas pranašas. Sulig Skaitl. XXXI, 16 Bileamas buvęs priežasčia, kad izraelitai atsidavė begėdiškam Baalo Beoro tarnavimui.

Kitokį pavidalą ši pasaka įgauna sąryšyje su *Pand(th)-er(a)*, kurs vardas pasitaiko labai anksti pas žydus Jezaus genealogijoj', nes jau Celsus žino jį esant žydiškuose šaltiniuose[1]). Miriam tai hebraiškas Marijos vardas. Kilimas iš augštos padermės ne kas daugiau, kaip Mato ir Luko genealogijų atskambys. Pavadinimas jos moterų plaukų pinėja atsirado nekitaip, tik supainiojus vardus Marijos, Jezaus motinos, ir Marijos Magdalietės (iš Magdalos), Jezaus mokinės, nes hebraiškas *m'gadd'la* reiškia „plaukų pinėja". Jezaus buvimas Aigypte — aiškus atskambys bėgimo Aigyptan. Jezaus magiški darbai — žydiškas jo stebuklų išaiškinimas. Jezaus juokimasis iš mokytų Rašte — aiškus pėdsakai disputų su farizėjais, o vadinimas savęs Dievu — tai atkartojimas Evangelios žodžių: „Ne už gerus darbus mušame tave, tik už dergimą, kad tu budamas žmogus darai save Dievu" (Jon. X, 33). Mirtis Jezaus Lydoje aiškinama tuomi, kad Arimatėja tėviškė Juozo, kurio grabe buvo Jezus palaidotas, buvusi arti Lydos[2])

Šiuose rabinų pranešimuose mažai sąryšio, dar mažiau chronologiškos nuovokos: vieni Jezaus gyvenimo laikmetį nukelia šimtą metų anksčiau musų eros, kiti tiek pat paskiau. Bet visame ką jie sako šį kart ytin svarbu tai, kad jie niekur nei puse lupų nepratarja abejonės apie historiškąjį Kristaus egzistavimą. Visoj' ankstyboj' žydų polemikoj' prieš krikščionis ir šalia talmudo kaip Justino dialoge su žydu Tryfonu ir pas Celsų jokiam žydui neatėjo galvon mintis, kad Jezus kurį jie nekentė, butu visai neegzistavęs. Visi jie vienbalsiai pripažįsta, kad Jezus Nazarietis, bedieviškos sektos pradėjėjas, išsidavęs save Mesija, buvo Tiberijaus viešpatavimo metu nubaustas mirčia ant kryžiaus prieš Velykas. Šiuomi tai žydų tauta ir yra mums pirmos rušies liudytoja, ir visiškai teisinga, kad jau pats viens buvimas to, kas yra apie Jezų rabinų ir

---

[1]) Žiur. žemiau. Išvedimas šio žodžio iš *πόρνος*, *Kraus*: Leben Jesu S. 276) visai be pamato, daugiau tikėtina, kad tai iškraipymas παρθένος (*Meyer* S. 54); kiti jieškojo jo aigyptiškoj' mytologijoj', kur *Pa-neter-a* reiškia „didis Dievas". Taip tarp kitų vadinasi Osiris ir Si - Osiri, Osirio sunus, butu Ben-Pantera (*Meyer* 54). Iš priežasties, kad vardas Jezaus genealogijoj' esąs labai ankstybas ir kad jis randasi ir ten, kur iš žydų pusės nematyt jokio noro šmeižti, ir kad vardai Πανθηρ, Πανθηρα, Πανθηρος priparodyti kaipo nuosavi graikiški vardai, tat *Strack'as* (§ 3 a Anm. 3) mano tikėtinu, kad šią pavardę turėjęs tikėto Jezaus tėvo Juozo tėvas. Kas del Stados tai dar neaiškiau; etymologija pas *Meyer*'į S. 54. *Strack'as* (S. 5) sako esant aišku, kad visa kas pasakyta apie Ben Stadą, pirmykščiai buvo taikoma į kitą asmenį ir tik po pustrečio amžiaus tapo perešta ant Jezaus.

[2]) Taip *Goethals* (Josèphe temoin de Jésus), jam pritaria *E. Nestle* (Berl. phil. Woch. 1910 Sp. 1219).

šiaip velesnėj' žydų literaturoj' „yra garsiai kalbąs liudijimas apie Jezaus į judaizmą įtekmę ir tuomi apie Jezaus egzistavimo faktą"[1]).

Visos gi ar juokingos ar neapykanta tryškančios smulkmenos tai jau aiškus partivumo produktas. Rabinai vengė atvirų ginčų ir dorų argumentų su krikščionimis, taipogi draudė tai daryti ir visiems saviesiems. Justino žydas Tryfonas sako: „Mums butu buvę geriau sekti patarimą musų rabinų, padariusių įstatu neprasidėt nei su vienu iš jusų, ir mums nereikėjo užvest su tavim šio pasikalbėjimo"[2]). Rabinai skaitė pasekmingesniu darbu kovoti šmeižimais; taip kad Voltaire'o formuluota taisyklė *écrasez l'infâme* jau buvo praktikuojama 17 amžių prieš Voltaire'į.

Tokią metodą o taipogi ir žydiškų šaltinių argumentus paveldėjo visų laikų ligi paskutinių dienų krikščionybės neapykanta. Jau Celsus su pamėgimu naudojosi žydiškais šaltiniais; bet ypač neišsemiamu šaltiniu žydų dergimams tapo toj' formuloj', kaip jie gavo išreiškimą knįngelėj' vadinamoj' *Tol'dot Ješu* t. y. „Gimimas Jezaus", kurioje „pašėlus neapykanta krikščionių Bažnyčios galvos iš talmudiškų legendų ir nesuprastų Evangelijų pranešimų trupinių padarė purviną karikaturą"[3]). Ir nors patįs apšviestesni žydai pasmerkia šį pamfletą[4]), ir nors tvirtai nustatyta, kad jis sutvertas ankstybesniame ar vėlybesniame viduramžyje[5]) visgi nesidrovėta ir nesidrovima išnaudot jį kaipo historišką šaltinį prieš Evangelijas[6]).

---

[1]) *W. Heitmüller:* Die Religion in Geschichte und Gegenwart" III B. Sp. 345.

[2]) Καλον ἦν πεισθέντας ἡμᾶς τοῖς διδασκάλοις νομοθετήσασι μηδενὶ ἐξ ὑμῶν ὁμιλεῖν, μηδε σοὶ τουτων κοινωνῆσαι τον λόγον. Dialogus cum Tryphone Judaeo 38 (Migne, Patr. gr. t. VI col. 556 s.).

[3]) Taip *Strack'as* Theol. Literaturztg. 1895 Sp. 492. Iš naujausios literaturos apie Toledoth sul. *E. Bischoff:* Das jüdisch deutsche Leben Jesu Lpz. 1895 ir *S. Krauss:* Das Leben Jesu nach jüdischen Quellen B. 1902.

[4]) *M. Mendelsson'as* jį vadina „legendarių laikų šlykštyne" Ges. Schriften III, 103 pas Krauss'ą S. 237; *H. Graetz'as*—„netikusiu darbu (elendes Machwerk) kompiliuotu iš fragmentarių talmudo pasakų apie Jezų". Geschichte der Juden III B. 2 Auf. Lpz 1863. S. 243 Anm. Pluokštą žydiškų nuomonių apie Jezų Kristų iš pastarojo laiko surinko *J. de le Roi,* Neujüdische Stimmen über Jesum Christum (= Schriften des Instit. Jud. zu Berlin № 39) Lpz. 1910.

[5]) *Krauss'as* minėtame veikale naujausiai išleisdamas Toledoth Ješu bando išgelbėt pamfleto užsipelniusią blogą garbę, taipogi stengiasi priparodyt jo atsiradimą penktame amžyje (S. 246); bet galų gale visgi prisipažįsta jam nepavykus del T. J. nurodyt tikrai aiškią vietą literaturos historijoj'. (S. 248).

[6]) *Voltaire'is* rašė. „Rodos T. J. sutverta keli metai po Kristaus mirčiai, laike kuomėt kompiliuotos Evangelijos ir joje esama daugiau pa-

VIII.

Turėję ligšiol reikalą su atvirais ar paslėptais krikščionybės priešais dabar susitiksime su rašytojais buvusiais kas del jaunos krikščionybės daugiau indiferentais, nei priešais; tokiais yra romietiški rašytojai. Artindamiesi prie jų taippat jau ištolo išgirstame perspėjantį tvirtinimą, kad pirmame am-

---

našių tiesai daiktų kaip musų Evangelijose". Cfr. Examen important de Milord Bolingbrocke ou le tombeau du fanatisme Chap X (cit. Oeuvres de Voltaire par M. Beuchot, tome XLIII Paris 1831 p. 84); kitoj' vietoj': „T. J. parašyta tikėtina antrame musų eros amžyje" Cnfr. Histoire de l'etablissement du christianisme etc. VI t. p. t. L. p. 436). *V. Hugo* (Religions et religion 14 éd. P. 1880 p. 17) T. J. stato šale Mozės, Penkiakningės, Send-Avestos, Psalmių, Evangelijų.

Pirmenybės gi palmė šioj' lenktynėj' be abejo pridera visus aplenkusiam *E. Haeckel'iui*, kuris savo „dorame ir sąžiningame darbe" vardan „objektivaus tiesos tyrinėjimo ir šventos gryno proto priedermės" rašo: „Gi vienoje anų apokryfiškų Evangelijų randasi historiškas paaiškinimas (Angabe), kurį patvirtina taipgi ir „*Sepher Toldoth Jeschua*" ir kuris panašiai su tiesa visiškai nepainiai ir paprastai išriša „pasaulinę mįslę" Kristaus antgamtiško pradėjimo ir gimimo. Anas historijos rašytojas viename sakinyje sausais žodžiais papasakoja stebėtiną novelę talpinančią šį išrišimą: „Juozas Pandera, romietiškas kalabreziškio legiono, stovėjusio tuomet Judėjoj' viršininkas suviliojo (hebraišką!) žydišką mergaitę Miriam ir tapo Jezaus tėvu". Die Welträtsel. Gemeiverständliche Studien über monistische Philosophie, Bonn 1899 p. 378.

Fr. Loofs'ui savo „atvirame laiške" (Christliche Welt 1899 Sp. 1067 ff.) mandagiai Haeckel'io užklausus, kokioje iš apokryfiškų Evangelijų jis užtikęs aną svarbų „historišką paaiškinimą" (Sp. 1070), Haeckel'is savo „paaiškinime" (Zeitschrift für wissenschaftliche Kritik und Antikritik 1900 p. 49 f.) tvirtinimą apie apokryfišką evangeliją atsiėmė atgal, apie Toledoth Ješu atsiėmė pusiau ir kaipo į vienintelį tos „historijos" šaltinį nurodė į Celsų, sužinojęs apie jį iš Loofs'o. Ir nors šis Haeckel'io „paaiškinimas" rašytas 8 guodžio 1899, m. vienok ir 7-oj, prieš mane esančioje, laidoje 1901 m. viskas žodis į žodį liko posenovei kaip pirmoje 1899 m. laidoje. Tai jau puiki Haeckel'io sąžiniškumo charakteristika.

Neužilgo Loofs'as plačiau apkainojo Haeckel'io žinias teologijoj:— Anti - Haeckel, Eine Replik (prieš mane) 5 Auf. Halle 1906, — bet į tai Haeckel'is nieko nepaisė, nes ir paskesnėse pigiose liaudžiai skiriamose laidose (prieš mane neue durchgesehene und verbesserte Auflage der Volksausgabe 231—240 Taus., Nachwort von 1908) faktiškai nieko nepataisė. Tik vieton „vienoje iš apokryfiškų Evangelijų" pataisyta į: „viename iš apokryfiškų raštų", be to visai išmesta žodžiai: „kurį taipgi patvirtina ir Sepher Toledoth Jeschua" ir pridėta nurodymas į Celsų: „(Sul. Celsus 178 po Kr)". Kuriamegi tat iš tų apokryfiškų raštų esama ano „historiško paaiškinimo", apie kurį Haeckel'is po senovei pasakoja, palikta pajieškot patiems skaitytojams. Jei dabar vienintelių šaltiniu lieka Celsus, kaip H. pasakė dar savo pasiaiškinime, tai stebėtina, kad Haeckel'is čion žino *daug daugiau* už Celsų. Ištikrųjų, Celsus pas Origeną tik sako: „᾿Αλλὰ γὰρ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τοῦ ᾿Ιουδαίου προσωποποιίαν, ἐν ᾗ ἀναγέγραπται ἡ τοῦ ᾿Ιησοῦ μήτηρ κύουσα ὡς ἐξωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ μνηστευσαμένου αὐτὴν τέκτονος ἐλεγχθεῖσα

žyje „visi romietiški chronistai visiškai tyli“ apie Kristų ir krikščionybę[1]).

Čia pirmiau reikia ir vėl neužmiršt atsižvelgt į tai, ar daug apskritai tokių chronistų mes žinome buta, ir ar daug jų raštų mums užsiliko? Atsakant į tai tenka konstatuoti šitokie faktai.

Gyvenusieji musų eros amžiaus pradžioje historikai Kremutijus Kordus ir C. Velleijus Paterkulus rašydami Romos historiją pirmasis savo rašinį užbaigė Augusto viešpatavimo laiku, antrasis Tiberijaus[2]); taigi kalbos negali but ješkoti pas juos pranešimų apie krikščionybę ar Kristų, kuris tame laike tik ką buvo užbaigęs, o jo apaštalai tik ką buvo pradėję darbą tolimame Palestinos kampelyje. Apie tai galima tikėtis negut ką rasti pas žymiausią pirmojo imperatorių laiko historiką Aufidijų Bassų, ir jo darbo tęsėją Plinijų Vyresnįjį, kuriuodu viens po kito be pertraukio aprašė laiką ligi Titaus[3]); bet juodviejų historijos nepoilgam buvo užmirštos ir visiškai dingo. Kokį plotą laiko aprašė M. Servilijus Nonianus, jokių žinių neturime[4]). Apie Kornelijaus Bocchaus chroniką žinome tik iš kelių Plinijaus citatų[5]). Q. Kurtijus Rufus rašė tik Aleksandro Didžio-

---

ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ τίκτουσα ἀπὸ τινὸς στρατιώτου Πανθήρα τοὔνομα“. Contra Celsum 1, 32 (Migne, Patr. gr. t. XI, c, 720 s., sul. dar 1, 28; 1, 33; 1, 69). Taigi Celsus nežino nieko nei apie Panderos vardą, kad jis Juozas, nei apie Panderos „činą“, kad jis viršininkas, nei apie kolobrezišką legioną. Taip kad ir dešimts metų atgal ir dabar Haeckel'is savo „historišką paaiškinimą“ apie Kristaus gimimą semia iš viduramžinės Toledoth Ješu.

Iš tokio Haeckelio elgimosi historiškuose klausimuose nieks nesistebės, kas žino kokiais motivais vadovaujasi šis garbus mokslininkas filosofijoj' ir gamtos moksle. *Paulsen'as* vadina Haeckel'į tiesiai „atviriausiu ir pagarbiausiu (ehrlichste) ateizmo fanatiku“, kokių tik kada nors buta (Preussische Jahrbücher 101 B. (1900) S. 63 ir 112 B. (1903) S. 550 arba Philosophia militans SS. 197, 218), o Keplerbund'o su Haeckel'iu ginčuose užkviestas bešališkam dalyko ištyrimui visiškai nuošaliai stovįs *F. Keibel'is*, apžvelgęs Haeckel'io pasielgimus su embrionų ilustracijomis, užbaigia: „Fantazija ir fanatizmas naujos tikybos įsteigėjo verčia jį matyt daiktus taip, kaip jis juos išguldo“, (Deutsche medizinische Wochenschrift 1909 S. 850). Turbut tad nekitoki motivai verčia Haeckel'į matyt daiktus ir historijoj' taip kaip jis juos išguldo.

[1]) Taip pav. *Kalthoff*: Das Christusproblem S 38.

[2]) *Teuffel - Schwabe*: S. S. 663, 665 ir *M. Schanz*, Geschichte der römischen Litteratur, Zweiter Teil, II Hälfte, 2 Auf. (= Handbuch der klass. Altertumswiss. hersgb. v. J. v. Müller VIII B. 2 Abt. 2 Hälfte) München 1901. S. S. 188, 252.

[3]) *Teuffel - Schwabe* S. 663, *Schanz* S. S. 253, 384; *F. Münzer'is*; Aufidius und Plinius, Rheinisches Museum für Philologie 1907, S. 163 ff., priparodo, kad Aufidijaus ir Plinijaus veikalai drauge teikia pilną historiją Julijų - Klaudijų dynastijos nuo pat jos pradžios lig paskutinių atskambių.

[4]) *Schanz* S 255. [5]) *Schanz* S. 256.

jo historiją. Domitijus Korbulo pasakojo savo pergyvenimus ir pastebėjimus Azijoj', C. Svetonijus Paulinus — Mauritanijoj', Ti. Klaudijus Balbillus — Aigypte, L. Antistijus Vetus — Germanijoj', Vipstanus Messalla — 69 m. karės atsiminimus, C. Licinijus Mucianus apgarsino mažai ištikimus pastebėjimus iš savo ilgo gyvenimo Rytuose[1]); taigi visi jie laiko historija neužsiėmė, o ir iš tų jų memuarų liko tik menkos nuotrupos.

Savo laiko historiją piešė M. Klavijus Rufus, kurio darbas apėmė Nerono viešpatavimo laiką ir 69 m. atsitikimus, ir rodos buvęs historiškai ištikimas. Į tą pat laiką prigulėjo, rodos, ir Fabijaus Rustikaus veikalas[2]). Iš specialių historiškų raštų apie tą laiką ypatingą svarbą šiame dalyke gal butu turėjus monografija apie žydus M. Antonijaus Juliano buvusio 70 m. po Kr. Judejos prokuratorium. Bet apie to rašto egzistavimą vieninteliu liudytoju yra Minucijus Feliksas (Oktavijus 33, 4)[3]). Taip kad viską sutraukus kruvon pasirodo, kad iš mums reikalingo laiko pirmame po Kr. amžyje Romos historikai nesuteikia jokių historiškų užrašų. Ir tik nuo Trajano viešpatavimo laikmečio (96—117) tokių užrašų esama, taip kad šį kart mums reikiamų žinių galime nekitur tik pas juos ješkoti. Pirmiau dar mažas nukrypimas.

Didžiausias apologetiškos literaturos atstovas antrame amžyje šv. Justinas Filosofas ir Kankintinis savo Apologetikoj' rašytoj' apie 150 m. po Kr. minėdamas Kristaus kančios smulkmenas tarp kitko sako apie jas: „Jųs[4]) visus tuos nuotikius galite patikrint Pontijaus Piloto aktuose"[5]). Kitoj' vietoj' irgi: „Visą ką darė žydai su Jezumi Kristumi jųs galite patikrint"[6]). Dar kalbėdamas apie Jezaus stebuklus Justinas sako: „Ar jis tokius darbus veikė, jųs galite patikrint Pontijaus Piloto aktuose"[7]).

Visi šie Justino žodžiai, rodo, kad jis tikėjo, jog tuomet Romoj' imperatorių archive buta oficialio Pontijaus Piloto akto apie Jezaus mirties procesą. Pusę šimto metų paskiau ki-

---

1) *Teuffel-Schwabe* S. 707 f., 64 ir *Schanz* S. 260 f.

2) *Teuffel-Schwabe* S. 764 ir *Schanz* S. 256 f. 3) *Teuffel-Schwabe* S. 766 ir *Schanz* 258 f.

4) Justinas čion kreipiasi į imperatorių Antoniną Pijų, į jo sunų Markų Aurelijų, į jo prisunytą Lucijų Verų, į Šventą Senatą ir visą Romos tautą.

5) Καὶ ταῦτα ὅτι γέγονε, δύνασθε μαθεῖν ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων. Apologia I pro Christianis 35 (Migne, Patr. gr. t. VI col. 384).

6) Ἄτινα πάντα γέγωνεν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῷ Χριστῷ, μαθεῖν δύνασθε. Ap. 38, (Migne c. 388).

7) Ὅτι ταῦτα ἐποίησεν, ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων αὐτῷ μαθεῖν δύνασθε. Apol. 48, (Migne 400).

tas apologetas Tertulianas ir-gi rašo: „Tą viską apie Kristų[1]) Pilotas, jau pats savo sąžinėje krikščionis, pranešė imperatoriui Tiberijui"[2]). Toks oficialis liudijimas mums butu ytin svarbus, bet daugiau apie jį mes nieko nežinome[3]) gal daugiau delei tos priežasties, kad sulig Tacito pranešimo tame laike nieks nebuvo prileidžiamas prie archivų[4]).

Bet šį kart musų laimei tokio oficialio liudijimo stoką užpildo kitas dokumentas, kuris irgi butu patekęs imperatoriškan archivan, jeigu jo autorius nebutu pasilaikęs jį savo privatiškoj' korespondencijoj'. Kalbame apie Pilinijaus su Trajanu susirašinėjimą.

Gajus Plinijus Cecilijus Sekundus paprastai vadinamas Plinijum Jaunesniuoju gimęs apie 61—62 m. po Kr. ir apie 100 m. tapęs konsulu artimai susidraugavo su imperatorium Trajanu. Pastarasis Pliniją, kaipo jo nuožiura ištikimiausią ir išmintingiausią vyrą, cezariško legato asmenyje pasiuntė Bitynijon, tokion Romos valstijos provincijon, kur Trajanui, sulig jo paties žodžių „daug kas rodėsi taisytina" delei privisimo įvairių klubų ir paslaptingų draugijų, nes jis mano, kad visokios sąjungos greitu laiku pavirsta į heterijas t. y. į sąjungas politiškais tikslais.

Plinijus veikia Bitynijoj' nuo rudens 111 m. ligi pavasario 113.[5]), ir čia jam tenka susitikt ir su krikščionybe. Kokį įspudį padarė į jį naujoji religija jis aprašo 96 laiške savo

---

[1]) Teisimo procesą, mirtį ir iš numirusių atsikėlimą.

[2]) „Ea omnia super Christo Pilatus, et ipse iam pro sua conscientia christianus, Caesari tum Tiberio nuntiavit". Tertull. Apol. adv. gentes Cap. XXI (Migne, Patr. lat. lat. t. I col. 461); sul. dar cap. III (Migne c. 333).

[3]) Paskesniame laike 4 ar 5 amžyje kaipo reakcija prieš taip vadinamus Piloto aktus sutvertus iš nekrikščioniškos pusės buvo ir iš krikščioniškos pusės padirbtas tariamas Piloto laiškas į Klaudiją. Apie tai žiur. *A. Stulken*: Pilatus Akten in Hennecke's Handbuch etc. S. 143 ff. ir *H. Peter*: Pontius Pilatus der römische Landpfleger in Judäa, Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und deutsche Literatur 1907 S. 1 ff. Prie progos paminėtina, kad pereitų metų vasarą pasklydęs laikraštijoj gandas apie radimą „Kazertos kapeloj'" „historiško dokumento apie Jezaus Kristaus mirtį" („Ateitis" 1911 p. 304) buk paeinančio irgi nuo Piloto, nedaugiau kaip grynas sensacijos delei pramanymas, nes, kiek mums žinoma, moksliškoji raštija apie tai visai tylėjo.

[4]) Plačiau *Ph. Fabia*: Les sources de Tacite dans les Histoires et les Annales, Paris 1893 p. 324 ss.

[5]) Apie visą tai žiur. smulkiausį ir nuodugniausį *Mommsen'o* tyrinėjimą: Zur Lebensgeschichte des Jüngeren Plinius, Hermes, Zeitschrift für klassische Philologie 1868, S. 31 ff.

administrativios[1]) korespondencijos su Trajanu. Kadangi tai yra bene kurioziausias monumentas pirmykštės krikščionybės historijoj' tai, rodos, apsimoka paminėti jį ištimpai pabraukiant šį kart mums ypatingai interesingas vietas:

„Tai mano šventa priedermė, Viešpatie, pranešti tau visus dalykus apie kuriuos man neaišku. Nes kas geriau už tave gali vadovauti manimi mano svyravimuose ar išsklaidyt mano neišmanymus? Aš niekados nesu dalyvavęs tyrinėjimuose paliečiančių krikščionis dalykų, užtatai nežinau už kokią kaltę privaloma juos traukti atsakomybėn ir kaip daug bausti. Pusėtinai svyravau, ar daryt kokį nors skirtumą atsižvelgiant į ugį, ar su jaunučiais pasielgti taippat, kaip ir su vyresniais? Ar dovanotina prisipažįstančiam su apgailėjimu, ar gal jau kartą buvusiam krikščioniu nieks negal gelbėt, kad ir jis užsigintu juom esąs? Ar privaloma bausti už patį vardą ir be asmeniškų begėdiškų darbų, ar už jungiančiasias su vardu begėdybės? Šiuom kart kol kas aš taip elgiausiu su tais, *kurie man buvo nurodomi esą krikščionimis.*

Klausiau jų pačių, ar esą krikščionimis. Sutinkančius vėl klausiau antrą ir tretį kartą grąsindamas mirties bausme. Užsispyrėlius liepiau vesti nubausti, nes neabejoju, kad mažiausiai užsikirtimą ir neuolankų kietsprandumą privaloma bausti neatsižvelgiant į tai, koks bebutu prisipažinimas. Buvo ir kiti užsikrėtę panašia beprotybe, tuos surašiau, kad siųsti Romon, nes jų buta Romos piliečių.

Tyrinėjant dalyką, kaip paprastai, apkaltinimas greit platinosi; įvyko įvairių rušių painijos. *Buvo įteiktas man anonymiškas apkaltinimo sąrašas su daugeliu vardų.* Ten pažymėtieji gynėsi esą ar buvę krikščionimis ir man pramatoriaujant jie iškilmingai šaukėsi dievus ir tavo paveikslui, kurį aš liepiau atnešti draug su dievų stovylomis, aukojo smilkalą ir vyną ir be to piktžodžiavo Kristui, ko sako, nieks negali priverst daryti tikrus krikščionis,—ir juos maniau reikalingu išliuosuoti.

Kiti gi man nurodytieji išpradžių prisipažinę esą krikščionimis greit užsigynė sakydami, kad, tiesa, jie buvo tokiais buvę, bet dabar jau nustoję jais buti *vieni prieš trejus, kiti prieš daugiau, kaikurie net prieš dvidešimtį metų.* Visi jie garbino tavo paveikslą ir dievų stovylas ir piktžodžiavo Kristui. Jie tikrino, visos jų kaltės ir suklydimo buta tik tame, kad *paskirtoj dienoj' prieš saulėtekį jie rinkdavęsi drauge kalbėti maldas Kristui kaipo Dievui,* kad jie surišdavę save prisiega ne prie tokios ar kitokios piktadarybės, bet nevogti, neplėšti, nesvetimoteriauti, nemainyti duotojo žodžio, neužsiginti duotų užstatui daiktų. Po šiam jie skirstėsi kas sau, o nepoilgam ir vėl susirinkdavę, kad bendrai dalyvauti

---

[1]) *Th. M. Wehofer'o* (Sitzungsberichte der philos. - historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 143 B. XVII Abh. Wien 1901. S. 104) išsitarimas kad Plinijaus su Trajanu korespondencija rodant individualį budą, kad Plinijaus laiškai esą privatiniais laiškais griežčiausiai priešinasi visuotinai pažvalgai, priskaitančiai šiuos laiškus prie oficialių raštų. Sul. *K. Burkhard:* Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft, 153 B. (1911, II) S. II. Apie technišką korespondencijos pusę žiur. *H. Peter:* Der Brief in der römischen Litteratur (= Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der kgl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften B. XX NIII) Lpz. 1901, S. 121 ff.

paprastuose ir nekaltuose valgymuose[1]); *nuo to visko jie atsisakę išleidus ediktą, kuriuomi aš sulig tavo paliepimo užgyniau heterijas.*

Visgi aš maniau butinu pasigaunant kankinimo išgauti tiesą iš dviejų tarnaicių, vadinamų *ministrae*[2]), bet *nieko neatradau apart bjaurių ir besaikių burtų.*

Taigi pertraukdamas tardymą skubu klausti tavęs patarimo. Man matos dalykas ištikro vertas apsvarstymo delei didelio įpainiotųjų skaitliaus. *Daug asmenų įvairaus ugio, stovio, abiejų lyčių* įtraukti ir bus įtraukiami pavojun. *Nės netik vien miestus bet ir miesčiukus ir kaimus užliejo šie limpantis burtai.* Piktas visgi, matos, gali but sustabdytas ir pataisytas.

Jau vėl matyt liaudį lankant buvusias beveik ištuštėjusiomis maldyklas ir vėl atnaujinant buvusias ilgai pertrauktomis šventas iškilmes ir aukoms skirti gyvuliai, pirmiau rasdavusięji labai retą pirkėją, vėl parsiduoda. Iš čia lengva numanyt, *kokią daugybę žmonių* galima pataisyt jeigu bus leidžiama apgailėti suklydimą"[3]).

Trajanas į tai atsakė, kad Plinijus pasielgęs visiškai teisingai. Kaip stovi dalykai su šio laiško autentiškumu? Įtarimų nebuvo stoka, bet jie neatsilaiko prieš argumentus, kurios teikia laiško stylius ir vieta kurią jis užima Plinijaus su Trajanu korespondencijoj'[4]).

---

[1]) Šioj' vietoj' ir augščiau, kur kalbama apie jungiančiasias su vardu begėdybes, Plinijus, matomai, turi omenėje tas tariamas begėdybes, gavusias išreišką terminuose Οἰδιπόδειοι μίξεις ir Θυέστεια δεῖπνα apie kurias dažnai kalba apologetai.

[2]) Matomai tos pat, ką graikiškai vadinosi αἱ διάκοναι.

[3]) Sekta recenzija *C. F. W. Mueller'o* C. Plini Caecili Secundi Epistolarum libri novem etc (=Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana) Lipsiae 1903 p. 291 s. Stokos vietos delei originalo tenka paminėti tik pabrauktasias vietas: ... Qui ad me tamquam Christiani deferebantur... Propositus est libellus sine auctore multorum nomina continens... Quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti... Stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere... Quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua haeterias esse vetueram... Nihil aliud inveni quam superstitionem pravam immodicam... Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis utriusque sexus etiam... Neque civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est... Certe satis constat prope iam desolata templa coepisse celebrari et sacra solemnia diu intermissa repeti, passimque venire victimas quarum adhuc rarissimus emptor inveniebatur... Quae turba hominum...

[4]) Pirmiau *Semler'is* (Neue Versuche die Kirchenhistorie aufzuklären, I Lpz. 1788, S. 119) išsitarė šiuodu laišku esant pakišais. Toliaus žengė *Held'as* (Proleg. ad librum epist. quas mutuo sibi scripsisse Plinium iuniorem et Traianum Caes. viri docti credunt, Schweidnitz 1835) atmetęs visą korespondenciją. Šį nepadariusį jokios įtekmės darbą 1860 m. išnaujo pakėlęs *Ussing'as* (Om de Keiser Traian tillagte Breve til Plinius, Danske Vidensk. Selsk. Skrift. Hist. O. phil. Afd. III, 1) tiek jį modifikavo, kad tik Trajano laiškai buvo ginčijami. Pirmykštės korespondencijos pavidalą bando rast *Schaedel'is* (Plinius der Jüngere und Cassiodorus, Darmstadt 1887). Smulkų išdėjimą visų šių hypotezių prieš autentiškumą draug

Nors Smith'as, Drews'as ir kiti paskučiausio laiko mytografai ir nedaro didelių pastangų išrodyt neautentiškumą šio paminklo, kaipo nesuteikiančio tiesioginio aiškaus liudijimo apie Kristų, kaipo historišką asmenybę, visgi krikščionybės atsiradimo tyrinėjime Plinijaus laiškas didžiai svarbus dargi iš keleto atžvilgių. Taip Plinijus pasakodamas, kad Bitynijoj' krikščionybė prasiplatino netik po miestus kur žmonių tirščiau, bet ir po sodžius, kur jų rečiau, pasakodamas, kad kai-kurie jau 20 metų atgal kaip prie jos priguléję, kad krikščionybėn perėjusių yra tiek daug, kad stabmeldiškos maldyklos ištuštėjo ir jų iškilmes niekas nelanko — šiuomi liudija, kad smarkus krikščionybės plėtimasis kaip jis aprašytas krikščioniškuose pranešimuose visai nėra perdėjimas. Jis dar nėra perdaug nuostabus, del tos priežasties, kad su Bitynija susidurianćioj' Galatijoj' ir Frygijoj' dirbo apaštalas Paulius, o Mažosios Azijos šiaurėje, matomai, ap. Petras, nes „jis nuvyko kiton vieton“ (Ap. D. XII, 17); o nuo to laiko lygi Plinijaus atsilankymo praslinko arti pusės šimto metų. Toliaus Plinijus pasakodamas kad prie tų „limpančių burtų“ priguli daugelis visokios kilmės, amžiaus, abieų lyčių liudija krikščionybę buvusią ne

---

su jų išgriovimu teikia *Wilde* (De Plin. et imperatoris Traiani epistulis mutuis, Leyden 1889), prieš kurį kreipiasi *van Manen* (De Gids 1890 p. 290 ir Theol. Tijdschrift 1891 p. 183). Tiek iš *Schanz'o* (Gesch. d. röm. Litt. S. 275) kur taipgi ir smulki historija korespondencijos išleidinėjimo, nes jos savotiškas likimas išdalies buvo įtarimų priežasčia.

Įtarimus neautentiškume dar ištarė *E. Desjardins* (Revue de deux Mondes t. 6, 1874 p. 656 s.) *B. Aubé* (Histoire de persecution de l'Eglise jusqu'a la fin des Antonins, Paris 1875 p. 210 ss.) paskiau savo abejojimus atsiėmęs atgal (2 éd. 1878 p. 218 note) ir *Dupuy* (Annales de la Faculté de Lettres de Bordeaux 1880 p. 182 ss.), sutikusieji greit nuodugnią dokumentaciją už autentiškumą iš pusės *G. Boissier'o* (Revue archeologique 1876 p. 114 ss. ir Revue de deux Mondes, t. 14, 1876 p 787 ss.), *E. Renan'o* (Journal des Savants 1876 p. 725 ss. ir Les Evangiles, Paris 1877 p. 476 note 3) ir *C F. Arnold'o* (Studien zur Geschichte der plinianischen Christenverfolgungen, Königsberg 1888).

Autentiškumą dar pripažįsta *K. J. Neumann'as* (Der römische Staat und die allgemeine Kirche bis auf Diocletian Lpz. 1890, S. 273 f.), *R. Steck'as* (Jahrbücher für protestantische Theologie 1391, S 545 ff.) *Harnack'as* (Chronologie I. S. 256) *P. Allard'as* (Histoire des persecutions pendant les deux premiers siecles 3 éd. Paris 1903 p. 153 ss.). *O. Seeck'as* (Geschichte des Untergangs der antiken Welt, Berlin 1909 S. 286 f.) ir naujausiame laike nesigirdint jokiam balsui prieš autentiškumą, tik *Kautsky's* (Der Ursprung S. 141) atsišaukdamas į Semler'į ir Br Bauer'į (pastarasis tvirtino tik laiške esant interpolacijų) rašo: „Plinijus apie krikščionių egzistavimą sužino tik ačiu *denunciacijai*. Delei šių ir kitų (kokių gi?) priežasčių galima daleist šį laišką esant krikščioniška falsifikacija“. Palyginant ką sako savo laiške Plinijus ir ką čion Kautsky's, matyt, kad pastarasis arba pirmojo neskaitė arba skaitydamas klaidingai suprato.

vieno kurio luomo reikalu, o visų be skirtumo. Pasakodamas, kaip krikščionįs prižada saugotis svetimoteriavimo, vagystės, melagystės ir kitų blogybių, kaip jie prižada užlaikyt papročių skaistybę ir kulto grynumą — Plinijus liudija pirmųjų krikščionių skaistų gyvenimą, kuris tampa idealu ir patiems paskiau atpuolusiems.

Taip gan teisingai apvertinęs išorinį krikščionių gyvenimą jis visiškai neįstengė suvokt vidujinių krikščioniško tikėjimo motivų, kuriais jų vadovautasi savo pasielgimuose; jam liko paslėpti šaltiniai, iš kurių jie sėmė savo jiegas. Pasigaudamas kankinimų ir paskutinai viską ištyręs jis atrado tik bjaurius ir besaikius burtus. Toks Plinijaus krikščionybės nežinojimas padeda suprasti jo vientaučių Tacito ir Svetonijaus tokį pat nežinojimą.

Gana ir to, jog Plinijus labai aiškiai praneša, kad tų „burtų" šalininkai vadinasi k r i k š č i o n i m i s, kad jie ištikimai ir savimi aukodami laikosi savo religijos, už ką juos Romos valdžia jau tada persekioja ir baudžia mirtimi. O kas dar svarbiau, tai kad tie krikščionįs garbina Kristų kaipo D i e v ą, kuomi priparodoma, kad to ankstybo laiko krikščionįs Kristų jau garbino ne kaipo kokį išminčių ar filosofą, bet kaipo D i e v ą[1]), kurį stato kaipo priešginybę stabmeldiškiems dievams. Kuomi tasai Kristus buvo, daugiau iš Plinijaus nežinome nieko. Tą spragą puikiai užpildo didžiausias Romos historikas P u b l i j u s K o r n e l i j u s T a c i t a s.

IX.

Biografiškos žinios apie Tacitą labai menkutės, bet jos mums šį kart ir visai nesvarbios. Svarbu, pirmiau, tai, kad historikai atestuoja Tacitą visiškai kitaip, nei kaip kad Juozą Flavijų, kurio historiografijos tendentiškumas visiems žinomas[2]). Visi rimti historikai vienbalsiai pabriežia stropias Ta-

[1]) Šis liudijimas didelę painią daro racionalistams, anot kurių dogmos tikėjimas į Kristaus dievystę atsiradęs sulyginamai vėlybame laike. Painios prašalinimui daroma įvairųs žodžių „quasi deo" komentavimai, kurią egzegezę vienok sudužina tikslas laiško, kuriame Plinijus kalba ne apie savo asmeniškas pažiuras, bet apie tardomųjų krikščionių.

[2]) Be augščiau minėtųjų *Domaszewski'o* ir *Wil. - Moellendorff'o* žiur. dar *B. Niese*: Historische Zeitschrift 76 B. (1896) S. 202 f., *H. Peter*: Die geschichtliche Literatur über die römische Kaiserzeit bis Theodosius I. und ihre Quellen, I, B. Lpz. 1897, S. 398 f., *jis pat*: Neue Jahrbücher 1907, S. 7 ff., kur taipgi aptariama ir Filono tendentiškumas toj' jo kningos vietoj', kur aprašoma paliečiantieji Pontijų Pilotą dalykai, drauge užkliudant ir Filono tylos apie Kristų motivus.

cito pastangas pranešti apie atsitikimus taip, kaip jų ištikrųjų buta[1]), pabriežia jo rimtą ir augštą savo, kaipo historiko, uždavinio supratimą[2]), jo tiesos meilę, prižadą ją bešališkai išdėti ir pastangas apie viską ir visus kalbėt be prielankumo ir pykčio, s i n e i r a e t s t u d i o[3]), jo sąžiningumą ir neužtylėjimą net to, kas jam nepatinka[4]) ir kitas jo, kaipo historiografo, privalybes[5]). Įtarimai Tacito kokiame nors nelojališkume ar partivume pasirodydavo visuomet bepamatingi[6]), ir niekam nepavyko sugaut Tacitą kur nors nupiešusį nesutinkantį su historija paveikslą[7]). Apskrita mokslininkų nuomonė apie Tacitą kaipo historiografą ir žmogų toki: Tacitas niekados su žinia ir noru neprasižengė prieš bešališko žinių pranešėjo priedermę. Jo M e t r a š č i a i parašyti su didžiausiu sąžiniškumu ir tiesos meile; trumpais žodžiais jis pirmos rušies historikas, net daugiau, vienas iš žmonių su prakilniausiu protu ir stipriausiu budu, kokių tik kada nors buta[8]).

Šis tai vyras gimęs apie 55 m. po Kr. perėjo įvairius pagarbos laipsnius ir budamas administrativiu veikėju tarpe 116 ir 117 m. po Kr. parašė savo brandžiausią veikalą M e t r a š č i a i s (Annales) vadinamą, kuriame aprašė žymiausius

---

[1]) *C. Wachsmuth*: Einleitung in das Studium der alten Geschichte, Lpz. 1895, S. 679.

[2]) *Peter*: Die geschichtliche Literatur etc. II B. SS. 44 f., 68 f., ir *jis pat*: Wahrheit und Kunst. Geschichtsschreibung und Plagiat in klassischen Altertum, Lpz. 1911, S. 376.

[3]) *Boissier*: (Lpz. 1887).

[4]) *Niese*: Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde (=Handbuch der klass. Altertumswissenschaft III B., 5 Abt.) 3 Auf. München 1906, S. 251.

[5]) Sul. dar *Fr. Leo*: Kultur der Gegenwart, IV T. 8 Abt. S. 364 f. ir *F. Gustafsson*: Tacitus som häfdateknare, Helsingfors, 1905 sulig *E. Wolff'o*, Wochenschrift für klassische Philologie 1907 Sp. 292 ff.

[6]) Senesnius išvardija *Wolff'as*: Berliner philol. Wochenschrift 1907 Sp. 683. Iš paskiausiųjų juokingiausias *E. Bacha* savo rašte: Le génie de Tacite; la creation des Annales. Paris 1906 radęs Tacitą esant melo hysteriku ir genialiausiu melagiumi, kokis tik kada rašė, o jo Metraščius —gudriai sukomponuotu pseudohistorišku romanu. Žiur. šių fantazijų kritiką Berl. phil. Wochenschrift 1907 Sp. 684 ff.

[7]) *G. Ferrero* savo darbe: Néron, Revue de Paris, 1906, t. 3. p. 449 ss. tarės radęs pas Tacitą daug prieštaravimų. Šiuos apkaltinimus puikiai išsklaidė *Th. Fabia*: La mère de Néron, Revue de philologie, de litterature et d'histoire anciennes, 1911 p. 144 ss. ir atskirai Paris 1911, neišgriaujamai priparodydamas, kad pas Tacitą—historija, pas Ferrero fantastiškas romanas, o ne atvirkščiai kaip to nori Ferrero. Pakeliui Fabia nušviečia dar ir Ferrero darbo budą jo daug reklamuojamame veikale: Grandezza e Decandenza di Roma.

[8]) Reziumuota *Wolff'o*, Berlinerl. philol. Wochenschrift, 1907, Sp. 684.

Romos valstijos gyvenimo nuotikius iš laikmečio viešpatavimo Tiberijaus, Kaligulos, Klaudijaus ir Nerono, taigi laiką nuo Augusto mirties (14 m. po Kr.) ligi 1 sausio 69 m. po Kr.

Šių tai Metraščių 15 kningoj' 38—40 skyriuose Tacitas aprašo baisųjį Romos miesto gaisrą, prasidėjusį 18 liepos 64 m. po Kr. nežinia, anot jo, netyčiomis ar Nerono užmanymu; 41 skyriuje išvardija ugnies padarytus nuostolius, 42 ir 43 — tariamas Nerono pastangas pataisyti blėdį ir tuomi nutildyti minios murmėjimą, o 44 skyriuje paminėjęs liaudies pastangas permaldauti dievus pasakoja:

„Bet nei žmonių pastangos, nei valdovo duosnumai, nei dievų maldavimai neprašalino piktų paskalų, kad gaisras įvyko (Neronui) liepus. Taigi šiam gandui numalšinti Neronas sumainė kaltininkus ir parinkčiausiais kankinimais užgavo tuos, delei jų įvairių begėdybių nekenčiamus, kuriuos minia *krikščionimis* vadino. *Jų vardas paeina nuo Kristaus, kurį Tiberijaus viešpatavimo laiku prokuratorius Pontijus Pilotas nubaudė mirčia. Buvusieji išpradžių užgniaužti šie bjaurus burtai praplito išnaujo netik Judėjoj', kur šis piktas turi savo pradžią, bet ir pačiame (Romos) mieste,* į kurį iš visų kraštų suplaukdamos įvairios žiaurybės ir begėdybės randa čion sau iškilmingą praktikavimą. Taigi pirmiau buvo atvesti prieš teismą, kurie viešai prisipažino (krikščionimis esą), paskui anų nurodymu *didelė daugybė* netiek už tai, kad jie butu buvę kalti padegime, kiek už tai, kad visos žmonių giminės jie buvo nekenčiami"[1]).

Didelis šios vietos svarbumas verčia mus ilgiau jaja užsiimti nustatant jos tikrą turinį, aptariant autentiškumą ir šaltinius ir apsveriant šio pranešimo mums reikiamame dalyke reikšmę.

Kas del turinio tai ši Tacito vieta daug kartų buvo komentuojama, daug kartų nesuprasta, net girdėtis skeptiški balsai, kad esant labai neaiški... Bešališkas tyrinėjimas šios vietos sąrišyje su visukuo čion atsinešančiu nustato sekantį turinį[2]):

---

[1]) Annales, lib. XV c. 44 sulig daugiau priimtos *C. Halm'o* recenzijos (pas *E. Th. Klette:* Die Christenkatastrophe unter Nero nach ihren Quellen insbesondere nach Tac. ann. XV, 44, Tübingen 1907, S. 15 f.): „Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deorum placamentis decedebant infamia, quin jussum incendium crederetur. ergo abolendo rumori Nero subdidit reos et quaesitissimis poenis adfecit, quos per flagitia invisos vulgus christianos appellabat. auctor nominis ejus Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat; repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursum erumpebat, non modo per Judeam, originem ejus mali, sed per urbem etiam quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque, igitur primum correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens haud proinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti".

[2]) Daugiau mažiau sekta *M. Schanz:* Geschichte der röm. Lit. III Teil. München 1896, S. 206 f. ir *G. Andresen:* Wochenschrift für klass. Phil. 1910, Sp. 390, taipgi jo išvados ir pas *E. Wolff'ą:* Berliner phil. Woch. 1910, Sp. 894.

Ištuštinus ugniai Romą ėjo gandas, kad gaisro kaltininku buvo Neronas.

Šiam įtarimui nukreipti Neronas nurodė į tuos miesto gyventojus, kurie buvo krikščionimis vadinami ir plačiai publikai neapkenčiami, nes apie juos platinosi paskalos, buk jų tarpe praktikuojamos didelės begėdybės. Padegimo kaltė jiems galėjo but pigiai primesta, nes jie atskirai gyveno, neturėdami jokio intereso prie Romos valstijos gyvenimo. O jeigu plačiai publikai buvo giliai įstrigus nuomonė, kad krikščionis yra ištikrųjų tokie, kokios apie juos ėjo paskalos, tat užvedus teisišką tyrinėjimą vieton priparodyti p a d e g i m ą, gana buvo priparodyti prie k r i k š č i o n y b ė s p r i g u l ė j i m ą. Prigulėjimas gi galėjo but priparodytas dvejopu budu: patiems prisipažįstant ir kitiems nurodant. Sulig Tacito žodžių atsitiko ir pirmas ir antras: pirmiau prieš miesto prefektą arba patį imperatorių buvo atvesti tie, kurie nematė jokio reikalo slėpti savo prie krikščionybės prigulėjimą, o paskui jiems nurodaut dar didelė daugybė.

Apie tardymo išdavas Tacitas sako, kad krikšč^ionis buvo baudžiami netiek už padegimo kaltę, kiek delei žmonių giminės neapykantos. O tai reiškia, kad tardymas nepriparodė juos buvus padegimo kaltininkais, o vietą pripažinimo prie padegimo užstojo prisipažinimas krikščionimis esant. Ir tada krikščionis buvo baudžiami kaipo padegėjai, bet padegėjais jie buvo užtai, kad buvo krikščionis, taip kad i n s u m m a buvo baudžiami ne kaipo faktiški padegėjai, o kaipo faktiški krikščionis; ir visiškai neteisinga nuomonė tų, kurie randa esant, kad atvesti prieš teismą krikščionis prisipažino padegime[1]) ir

---

[1]) Taip *H. Schiller'is:* Geschichte des römischen Kaiserreichs unter der Regierung des Nero, Berlin 1872, S. 435 ff. ir Commentationes philologae in honorem Th. Momnisenii Ber. 1877 p. 41 s., *Arnold'as:* Die neronische Christenverfolgungen Lpz. 1888, S. 19 ff., jiems netolimas ir *Klette:* Christenkatastrophe S. 109. Prieš tokį aiškinimą protestavo kaip Tacito išleidėjai-specialistai pav. *K. Nipperdey* (Berlin 1884), *et Dröger* (Lpz. 1897) taip ir šiaip filologai: *H. Nissen'as:* Historische Zeitschrift 32 B. 1874. S. 340. Anml., *Boissier'is:* L'académie d'inscriptions et de belles lettres t. XIV, 1886 p. 90 ss., *E. Zeller'is:* Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1891 S. 356 f., naujesniame laike *K. Hofbauer'is:* Die erste Christenverfolgung (=Progr. des Gymn. in Oberhollabrunn für das Schuljahr 1902/03 1903, S. 17 ff., *B. Grundl'is:* Theol. Quartalschrift 1904, S. 1 ff., naujausiame *Andresen'as:* Woch. f. kl. Phil. 1910, Sp. 390, priparodydami, kad čion kalbama kaip tik apie suimtųjų krikščionių prisipažinimą.

kad krikščionįs ištikrųjų tai padarę[1]). Apie gaisro priežastį visuomet lieka teisinga Tacito nuomonė: netyčiomis ar Neronui liepus, taigi lieka neišaiškinta[2]).

Historijos žvilgsniu šis Tacito pranešimas tai svarbiausias liudijimas apie tą pirmutinę Romos valstijos prieš krikščionybę akciją, paprastai vadinamą neroniškuoju krikščionių persekiojimu. Buvo ir yra išreiškiamos įvairios pažiuros apie ryšį tarp gaisro ir persekiojimo, apie generalį persekiojimo budą, apie jo juridiškus pamatus ir tt.[3]), bet apie patį šio taipgi ir krikščioniškų rašytojų paliudyto fakto historiškumą, joks rimtas filologas ir historikas niekados nei mažiausiai nepaabejojo, o jei Drews'as atkartodamas Hochart'o žodžius tvirtina, kad „visi ženklai (kokie?) rodo už tai, jog visas pirmasis krikščionių persekiojimas... yra apskritai tik penktojo amžiaus krikščionies fantazijos produktas"[4]) tai šiuomi historiškai tiesai sta-

---

[1]) Ypač didelį trukšmą pakėlė *C. Pascal'is*: L'incendio di Roma e i primi cristiani. Milano 1900, paskiau tilpo kningoje: Fatti e leggende di Roma antica, Firenze 1903, paskelbęs krikščionis buvus tikrais padegimo kaltininkais. Svarbiausių del šio Pascal'io rašto darbų sąrašą teikia bibliografiškame straipsnyje *A. Profumo*: Nuovo bulletino di archeologia cristiana 1900, p. 344 ss. Prieš Pascal'į dar kreipiasi *Boissier'is*: Journal des Savants 1902 p. 158 ss., *Allard'as*: Revue de questions historiques, t. 73, 1903 p. 341 ss., ir Les chrétiens ont-ils incendié Rome sous Néron? 2 éd Paris 1904. Dar *A. Bouché - Leclercq*: L'intolérance religieuse et la politique, Paris 1911 p. 133, linkęs tikėt į kaltę tulų fanatikų iš krikščionių tarpo.

[2]) Kad gaisras kilo Nerono užmanymu ypatingai daug argumentų surinko *Profumo*: Le fonti ed i tempi dell'incendio Neroniano, Roma 1905; prieš tai *Chr. Hülsen'as*: The burning of Rome under Nero, American Journal of Archeology, Sec. Series, 1909 p. 45 ss., mano gaisrą kilus netyčiomis; į tai *Profumo* replika: L'incendio di Roma dell'anno 64, Rivista d'istoria, Antica, Anno XIII, fasc. 1 ir atskirai Padova 1909. Tą pat tėmą gvildena dar *J. Stiglmaier'is*: Tacitus über den Brand von Rom, Stimmen aus Maria - Laach 78 B. 1910, S. 169 ff.

[3]) Svarbiausia literatura paminėta pas *Klette*, nuo to laik musų žinia apie šį dalyką rašė: *A. Pieper*: Christentum römisches Kaisertum und heidnischer Staat, Münster 1907; *H. Weinel*: Die Stellung des Urchristentums zum Staat, Tüb. 1908; *P. Battifol*: L'eglise naissante et le catholicisme, Paris 1909 p. 31 ss.; *E. Guimet*: Les chrétiens et l'empire romaine, La Nouvelle Revue 1909, t. X p. 433 ss., t. XI, p. 49 ss., 203 ss.; *J Visser*: De christenvervolgingen in de eerste eeuwen na Christus, Kampen 1910; *C. Callaewert*: La méthode dans la recherche de la base juridique des premiers persécutions, Revue d'histoire ecclesiastique 1911 pp. 5 ss., 633 ss. ir atskirai Louvain 1911; *G. Schoenaich*: Die neronische Christenverfolgungen (=Festschrift zur Jahrhundertfeier der Univ. Breslau) Breslau 1911; *A. Ehrhard*: Das Christentum im römischen Reiche bis Konstantin, Strassburg 1911 ir *L. Cezard*: Histoire juridique des persécutions contres les chrétiens, Paris 1911.

[4]) Christusmythe, I Teil, S. 179.

čiai kumsčia į veidą rėžia, nes kas išrodė šios Tacito vietos neautentiškumą ir neišdildomai krikščionybės atmintyje įspausto apie šią audrą atsiminimo neteisingumą? Šį kart mums ypatingai rupi, kaip stovi dalykai su privestu Tacito žodžiu autentiškumu. Rimtų argumentų prieš autentiškumą niekuomet ir nieks neprivedė, nors diletantiškų ir tiesiai juokingų užmėtinėjimų buvo ir dabar yra[1]). Paskutiniu tokį nedėkingą

---

[1]) Anot *Volney'o*: Les ruines p. 326 s. ši Tacito vieta esant interpoliuota Nikėjos Sątarybos laike; anot *St Ross'o*: Tacitus and Braccielini; the Annales forged in the fifteenth century, London 1878, Tacito Metraščiai padirbti 15 amžyje, o anot *K. T. Bellairs'o*: Is Christianity a Forgery; is English History a Fraud? *visa* klasiška literatura, veikalai Juozo ir Biblija—tai vienuolių falsifikacija viduramžių pabaigoj' ir nesą jokio historiško ar krikščioniško veikalo, kuris siektų atgal daugiau 400 metų!!!; pas *A. Kampmeier'į*: The Monist, 1911 p. 119.

Ross'o tezę paėmęs praplėtė *P. Hochart'as*, pirmiau: Annales de la Faculté de Lettres de Bordeaux 1884 p. 44 ss., apšaukęs esant falsifikacija tik krikščionybę paliečiančias Tacito Metraščių vietas, o paskiau: De l'authenticité des Annales et des Histoires de Tacite, Paris 1889 ir Etudes d'histoire religieuse, P. 1890 bandęs ištisą Metraščių ir Historijų tekstą išrodyt kaipo dideliausią 15 amžiaus humanisto Poggio falsifikaciją.

Drews'as: Christusmythe I. 179 ginčydamas vietos autentiškumą visiškai stovi ant Hochart'o pečių, ar nežinodamas, ar užtylėdamas, kad *C. Douais*: Revue des questions historiques t. 38, 1885 p. 337 ss, *Boissier'is*: Comptes rendus de l'Academie des Inscriptions 26 mars 1886, *Arnold'as*: Die neronische Christenverfolgungen S. 46 ff., pasiremdami historiškais ir filologiškais argumentais visiškai sugriovė Hochart'o konstrukcijas tuojaus po jų pirmutiniam pasirodymui. Naujausiame laike tuomi dar bereikalingą kartą užsiėmė *Andresen'as*: Tägliche Rundschau, Abendausgabe von 18 Februar 1910 ir Woch. f. klas. Phil 1910 Sp. 385 ff., pranešimą apie tai suteikia *Wolff'as*: Berl. phil. Woch. 1910 Sp. 893. Taip kad gan komiškai skamba *Smith'o*: The Monist 1910, p. 546 tvirtinimas, kad šis Tacito skyrius labai įtartinas (lies under the very graves suspicious) idant paskui skubiai paskelbti, jog „visa dabar esanti svietiškė literatura tyli apie gyvenimą, darbą ir mirtį grynai žmogiško krikščionybės įsteigėjo (t. p.); prieš tai sul. *Kampmeier*: The Monist 1911 p. 109 ss.

Antroje savo Christusmyth'ų dalyje (Jena 1911) *Drews'as*, sprendžiant iš *Windisch'o* žodžių: Theologische Rundschau 1912, S. 111 gan plačiai užsiima Tacito liudijimu, čion jis Hochart'o skaitymą daro priederme teologams ir filologams, kokiais argumentais—sužinoti nebuvo galima. Iš *Windisch'o* taipgi žodžių: Theol. Rundschau 1912, S. 117 galima spėti kad ir *Smith'as* antroje savo darbo kningoje: Ecce Deus (Jena 1911) nenusiyrė toliau augščiau minėto komiško tvirtinimo.

Pilnumo delei paminėtina, kaip šią Tacito Metraščių vietą išaiškina *Niemojewsky's*: Gott Jesus S. 131 ff.; gi anot jo Tacitas rašydamas šias eiles supainiojo budvardį p i l a t u s su nuosaviu daiktvardžiu P i l a t u s; tardomieji krikščionis, tiesa, ištarę žodį „pilatus", bet omenėje turėję jietelės sviedėją (Wurfspiessmann), kuris lotiniškai vadinasi p i l a t u s, o astrališkuose mytuose reiškia O r i o n ą su smigažvaigžde (Lanzenstern); Ta-

darbą varė Drews'as; jo taktikoj' pažymėtina, kad jis savo skaitytojams nerado Tacito žodžių nei originale nei vertime; o jau ir paviršium permetus akia tuojaus matyt, kad krikščionis falsifikatorius vargu bebutu galėjęs taip kalbėt, kaip kad Tacitas čion kalba, visą krikščionybes esybę charakterizuodamas tik kaipo odium humani generis. O arčiau prisižiurėjus Tacito žodžiams originale negalima nematyt jų aiškios ryškios terminologijos ir rimto tono; o jeigu historikai Tacito historijos rašymo budą vadina psychologišku, užtatai kad Tacitą interesuoja ne atsitikimai kaipo tokie, bet po kiek jų nešėjais yra žmonės[1]); jeigu filologai randa Tacitą rašiusį nesulig šablono, o išsidirbusį tokį originalį stylių, kokiu joks romietis nekalbėjo ir nerašė, o kurio pirmutinė ypatybė atsižymintis dikcijoj' minčių svarumas[2]),—tai jau viename sakinyje auctor nominis ejus Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat stoja prieš akis gyvas Tacitas.

Tacito dvasia šiame pranešime taip aiški, autentiškumas taip tvirtas, kad mytografai pradedant nuo Dupuis'o ir baigiant Drews'u su palydovais neįstengdami išrodyt jo neautentiškumo, mano sunaikint jo svarbą tvirtinimu, kad Tacitas rašydamas savo pranešimą nekritiškai pasėmęs žinias iš ligi tam

---

citas gi esą budamas neapsipažinęs su tikru dalykų stoviu šion vieton padėjęs jam iš Juozo Flavijaus žinomą prokuratorių Pontijų Pilotą.

— Tokias idėjas, kaipo sulig savo turinio visiškai atsinešančias dailės sritin, ytin patogu skelbti pasigaunant šviečiančių paveikslų ir skambinant eroika - symfonijai, kaip tai darė Niemojewsky's, Berline. Žiur. *M. Brückner*: Theolog. Jahresbericht 30 B. 1910 I T. p. 299; su mokslu jos nieko bendro netur: iškur N. žino, kad Pilatus = pilatus = apšarvotas su pilum žmogus? Tai niekeno nepriparodyta, žiur. *Peter*- Neue Jahrbücher 1907, S. 9; apie patį pilum sul. *A. J. Reinach*: L'origine du pilum, Revue archéologique 1907, t. IX p. 243 ss., 425 ss., t. X p. 125 ss., ir *A. Schulten*: Der Ursprung des Pilums, Rheinisches Museum für Phil. 1911, S. 573 ff.

[1]) *Schanz* II T. I H. p. 242; *Dubois Guchan*: Tacite 2 p. 402: „Tacitas įvedė žmogų į historiją; tąjį žmogų, tąją žmoniją jis pasakoja pasakodamas Romą ir romiečius". *Feistmantel*: Psychologisches in des Tac Annalen Wien 1878 pas Schanz'ą p. 242. „Atsitikimai ir budai — tai Tacito historiografijos dalykai". *Leo*: Kultur der Gegenwart I T., 8 Abt. S. 366.

[2]) „Pirmiausiai tai minčių svarumas (Gedankenschwere) pažymintis jo dikciją. Viename sakinyje rodosi suglaustais tiek momentų, kiek galima; tam tikslui puikiai patarnauja participia. Skaitytojaus vaidentuvei lieka papildyti paveikslą dar stokuojančiais brukšniais, kas suteikia savotišką smagėsį". *Schanz* S. 244. Sul. dar *Boissier*; Tacite p. 94 apie gravité de Tacite.

laikui jau susiformavusio krikščioniško myto apie Kristų kaipo historišką asmenybę. Šiuomi tvirtinimu mes priversti pereiti prie klausimo, kokiais šaltiniais naudojosi Tacitas rašydamas savo Metraščius, ypatingai žinią apie neronišką̨jį krikščionių persekiojimą.

Klausimas apie Tacito šaltinius jungiasi su neišpainiojamomis sunkenybėmis. Aišku tik, kad Tacito naudotasi ne vienu, dviem, bet daugeliu šaltinių. Taiposgi galima skaityt priparodyta, kad aprašinėjant Nerono viešpatavimo laikmetį svarbiausiu Tacito šaltiniu buvo Kluvijus Rufus, kaipo šaltiniu antros rušies Plinijus Senesnysis ir Fabijus Rusticus[1]).

Kas del žinios apie Kristaus mirtį, tai Andresen'as[2]) mano, Tacitą galėjusį ją paimti iš lupinių padavimų taipgi ir iš acta senatus, kurie vaidiną tokią didelę rolę rašant imperatorių laiko historiją ir Tacito Metraščiuose visur prasišviečią kaipo netiesioginis šaltinis; užtai kalbant aplinkybė, kad Tacitas Pontijų Pilotą vadina imperatorišku prokuratorium; nes ir apleidus šį pavadinimą dalykų sąryšio supratimas nebutu nukentėjęs. Jeigu ši nuomonė teisinga, tad Tacito žodžiuose mes turime valdišką Jezaus mirties paliudijimą.

Andresen'o nuomonę papildo kitas filologas *R. Wünsch'as*[3]): Žodžiai per Judeam rodą, kad Tacitas čia semiąs iš to pat šaltinio kaip ir Hist. V, 2—9, toj' žydų etnografijoj', kuri taipgi suteikia žinias ligi Titaus laikų ir apie susisiekimus Romos su Izraeliumi. Kad šioj' vietoj' jis dirbąs su raštiniais šaltiniais, apie tai jis pats sakąs ir kaip galima daleist labai tikėtinu, butent, jis naudojęsis Antonijaus Juliano monografija. Tasai gi savo žinias surinkęs 70 m. po Kr. budamas Judėjos prokuratoriumi. Negalima tikėt, — užbaigia Wünsch'as, kad Julianas butu supasakojęs kaipo valdiškus vieno savo pirmtakunų darbus tai, kas buvo tik mytas. Pamatuotą nuomonę, kad Tacitas penktąjį savo Historijų skyrių sėmė

---

[1]) Žiur. *Fabia:* Les sources de Tacite p. 338 ss., ir *A. Gercke:* Seneca - Studien, Jahrbücher für klassische Philologie, 22 Supplementband Lpz. 1896, S. 230 ff.; kitus senesnius darbus nurodo *Niese:* Grundriss der römischen Geschichte S. 251. Anm. 4. *D. T. Schovonsover'o* darbas: A study of Cn. Domitius Corbulo as found in the, Annals' of Tacitus, Chicago 1909 šiame dalyke nieko nesako, o ir su jo išvadomis kritika nesutiko sul. *Andresen:* Woch. für klas. Phil. 1909, Sp. 515; *E. Wolff:* Berl. phil. Woch. 1910 Sp. 1221; *R. Macke:* Deutsche Literaturzeitung 1910, Sp. 1907, ir *Fabia:* Revue de philologie 1910 p. 309 f.

[2]) Wochenschrift für klassische Philologie 1910 Sp. 388.

[3]) Göttingische gelehrte Anzeigen 1911, S. 673.

iš Juliano, pirmiau ištarė J Bernays[1]); Schürer'is[2]) dar perspėja, kad apie Vespasiano karę yra buvę ir daugiau veikalų.

Kokie bebutu Tacito šaltiniai apie mus' nagrinėjamąją vietą, visuomet palieka bepamatingos mytografų nuomonės, buk Tacitas šį savo pranešimą sėmė iš ligi tam laikui jau susiformavusio krikščioniško myto apie Kristų kaipo historišką asmenybę. Nes viena, kad Tacitas čion semia ne iš krikščioniško šaltinio, liudija jo paties žodžiai, kad tarp Kristaus mirties ir 64 m. po Kr. krikščionybė buvusi kartą visiškai išnaikinta,—o tokios žinios krikščioniškuose raštuose visai nėsama; antra, Tacitas atvirai prisipažįsta, kad užiminėti skaitytojus pasakingomis ir išgalvotomis historijomis, tai žeminantis historiką darbas[3]), ir trečia, jeigu Tacitas šias žinias butu sėmęs iš kokio neaiškaus šaltinio, be abejonės butu tai pažymėjęs mažiausiai žodžiais kaip dicunt, ferunt, kaip kad jis imdamas žinias iš kitų autorių pažymi tai žodžiais invenio, reperio apud auctores, arba naudodamasis keletu šaltinių nurodo į tai sakydamas quidam, alii, plerique[4]).

In summa jeigu su matematišku tikrumu ir negalima nustatyt, iš kokių šaltinių Tacitas sėmė žinias, tai neikiek nepamažina historiškos vertės jo pranešimo, iš kurio sužinome ne kokius apskritus, tik visiškai konkrečius, chronologiškai aiškiai nustatydinamus sekančius faktus:

Nerono viešpatavimo laike Romoj' egzistuoja tikėjiminė bendrija, turinti daugybę pasekėjų ir minios vadinama krikščionimis; ji turi savo pradžią nuo Kristaus, gyvenusio Tiberijaus viešpatavimo laike Judėjoj', kurį tuolaikinis prokuratorius Pontijus Pilotas laiktarpyje 25 ir 36/37 m. po Kr.—kuriame laiktarpyje Pilotas buvo Judėjos prokuratoriumi—[5]) nubaudė gėdinančia mirčia (kokia ir buvo mirtis per prikalimą į kryžių). Šis pranešimas savo teisingumu imponuoja net skeptikams[6]), visiškai patvirtina Evan-

---

[1]) Über die Chronik des Sulpicius Severus 1861, S. 56, taipgi Gesammelte Abhandlungen II, 1885. S. 173.

[2]) Geschichte des jud. Volkes I[3], S. 58.

[3]) Pavyzdžiai pas *Peter'į*: Die geschichtliche Literatur II B. S. 44 f.

[4]) Pavyzdžiai pas *Boissier'į*: Tacite p. 69.

[5]) *Peter*: Neue Jahrbücher SS. 6, 18, kur taipgi plačiai apibudinama vidujinis ir išlaukinis Piloto atsinešimas į Kristaus mirties procesą.

[6]) *E. Havet'as*: Revue de deux Mondes t. 44, 1891 p. 589 sako Jezaus gyvenime žinąs tik vieną absolutiškai neužginčijamą faktą, butent, kad Jezus buvo kryžiun prikaltas sulig prokuratoriaus Pontijaus Piloto pa-

gelijų pranešimus ir dar daugiau: Tacitas kartoja čion Apaštalų Sudėjime esančias tiesas: „Kentėjo prie Pontijaus Piloto, kryžiun prikaltas, numirė...“

X.

Tokį klasišką Tacito liudijimą apie historiškąjį Kristų ir jo darbą patvirtina trečias iš šį kart mums reikalingų Romos rašytojų, kuriuomi yra Gajus Svetonijus Tranquillus (apie 75—160 po Kr.) buvęs Hadriano viešpatavimo laikmetyje tulą laiką imperatoriško kabineto sekretoriumi ir apie 120 m. po Kr. parašęs aštuoniose kningose veikalą De vita Caesarum, kuriame patilpo biografijos dvylikos imperatorių nuo Cezario lig Domitiano[1]).

Svetonijus savo darbe nors „medegą iš gerų šaltinių rupestingai ir kritiškai sutraukė“ ir „niekuomet žinodamas tiesos neįžeidė nei užtylėjo“[2]), visgi historijos rašyme toli atsiliko nuo Tacito. „Svetonijus nei historikas, nei biografas, jis nedaugiau kaip uolus žinučių rinkėjas“—taikiai charakterizuoja Svetonijų literaturos historikas[3]).

Pas šį tai rašytoją imperatoriaus Klaudijaus biografijoj' įvairių žinelių kupetoj' užtinkame sekančią:

„Žydus nuolatos nerimaujančius delei Krestaus, išvijo iš Romos“[4]).

Taiposgi Nerono biografijoj' tarp įvairių šio imperatoriaus darbų Svetonijus pamini:

„Užgauti kankinimais krikščionįs, naujų ir piktadaringų burtų žmonės“[5]).

Apie šiudviejų vietų autentiškumą, rodos, niekados jokių ginčų nebuvo. Taipgi niekas neginčija, kad antroje vietoje Sve-

liepimo, o žinąs tik užtatai, kad Tacitas taip praneša. Taipgi *Kautsky's* kaip pirmiau: Die Neue Zeit III Jahrg. S. 497, taip ir dabar: Der Ursprung des Christentums S. 8 pripažįsta nesant jokių pamatų abejoti apie šio Tacito pranešimo autentiškumą.

[1]) *Teuffel - Schwabe* S. S. 872 f., 877.

[2]) T. p. 878.

[3]) *Schanz*: Gesch. der röm. Lit. III. Teil S. 44. ir dar: „Svetonijus netur nuovokos apie historišką evoluciją ir jokio supratimo apie historijos spėkas (Triebfeder).

[4]) Judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit“ Vita Claudii, cap. XXV.

[5]) Afflicti suppliciis christiani, genus hominum superstitionis novae ac maleficae“. Vita Neronis, Cap. XVI.

tonijus savarankiškai papildo Tacito pasakojimą apie Neroniškąjį krikščionių persekiojimą. Neaiškumas atsiranda tik ka del „Krestaus".

Koks tai asmuo galėjo buti?

Pirmiausia, kiek rodo Svetonijaus žodžiai, tai buta visiems žinomo asmens, nes kitaip Svetonijus butu pasakęs q u o d a m C h r e s t o—„tulo Krestaus" ir užtatai vargu begali but kalba apie tai, kad žydai butu buvę išguiti delei agitavimo jų tarpe tulo karštagalvio agitatoriaus vardu Krestus, kaip to labai daugelis nori.

Toliau žinome faktą, kad dar ir vėlybame laike romiečiai nežinodami tikros reikšmės žodžių „Kristus", „krikščionis" ištardavo juos C h r e s t u s, c h r e s t i a n u s[1]), kuris žodis, kaip žinoma, buvo jau apkaltinimu taipgi ir keiksmu[2]). Taip kad ir Svetonijus rašydamas per *e* pasielgė tik nekritiškai nepasiteiravęs apie tikrą vardo ištarimą[3]) kaip tai, manoma, padarė Tacitas, nes mat *Andresen'as*[4]) belygindamas įvairius Tacito rankraščius surado, kad pirmykščiai pas Tacitą vietoje „quos vulgus christianos appellabat" buta ne chr*i*stianos, o chr*e*stianos, o toliaus aiškiai „Chr*i*stus" ne Chr*e*stus". Tokia kombinacija dar kol kas nevisai aiški[5]), bet šiaip ar taip jis

---

[1]) „Immutata littera Chrestum solent dicere". *Lactantius*: Divin, Instit. lib. IV c. 7 (Migne, P. t. VI c. 464). „Sed et cum perperam chrestianus pronuntiatur a vobis". *Tertull*: Apol. c. III (Migne, P. l. t. I. c. 331). Pirmieji Kristaus pasekėjai vadino save „broliais", „mokiniais"; krikščionimis; jie buvo praminti tik iš šalies nuo maniusiųjų, kad Kristus tai nuosavus vardas, o sulig Ap. Darbų (XI, 26) tokis vardas pirmiau buvo duotas Antiochijoj'. Kodekse vadiname S i n a i t i c u s toj' vietoj' parašyta Χρήστιανούς.

[2]) Paskutinis toj' srityj' darbas *Gercke*: Der Christennahme ein Scheltnahme, Festschrift zur Jahrhundertfeier der Universität Breslau, hrsgb. von schlesischen Philologenverein, Breslau 1911, S. 360 ff.

[3]) „Svetonijus... be abejo žinojo krikščionis ir Kristų. Taip iškraipydamas vardą ir historiją krikščionybės įsteigėjo jis, matyt, perrašė jį iš kokio ankstybesnio pasakojimo jo nesuprasdamas. Žinome, jo turėta paprotys naudotis oficialiais dokumentais; ar negalima, kad jis čion atkartoja kokį pranešimą, su kuriuomi privaląs tėmyti Romos miesto ramumą magistratas buvo kreipęsis į imperatorių?" *Boissier*: La religion romaine t. II, p. 60.

[4]) Neue Lesungen in Tacitus Annalen, Wochenschrift für klass. Philologie 1902, Sp. 666 ff. 722 ff., 775 ff.

[5]) *Harnack'as*: Mission S. 297 rašo: „Na dabar viskas aišku. Tacitas sako, liaudis vadina šią sektą „chrestiani"; jis gi, pasiremdamas geresnėmis žiniomis, kaip ir Plinijus, rašo „christiani"—t y l ė d a m a s pataiso šį pavadinimą, kuomet „auctor nominis" vadina teisingai „Christus"... Ant galo nurodytina tai, kad stebėtinu yra „appellabat". Kodel Tacitas nerašė „appellat"? Ar nenorėjo jis nurodyt, kad d a b a r v i s u r žino-

visuomet kalba prieš nuomonę tų[1]), kurie sako, kad Svetonijaus Krestus ne=Kristus.

Neaiškumas gali atsirasti tik tame, kad iš Svetonijaus žodžių išeina, buk jo tikėta Kristų asmeniškai agitavusį Romoj' žydų tarpe ir dariusį neramumus.

Šis neaiškumas tuojaus išnyksta arčiau prisižiurėjus dalykų stoviui. Ligi 63 po Kr. romiečių akyse krikščionįs buvo tik žydų sekta[2]); platinimasis krikščionybės žydų tarpe kėlė neramumą tuomi, kad neįtikėjusieji į Kristų gujo įtikėjusius[3]). Tardomieji gi krikščionįs romietiškos policijos užklausti, kas yra jų sektos galva, labai drąsiai prisipažindavo, kad Kristus, nuo kurio jie ir turi savo vardą. Tada žiurint į aną srovę iš šalies ir paviršutiniai tik ir galėjo rodytis, kad čia buvo asmeniškas Kristaus veikimas. „Romos policija, nesuprasdama priežasčių, kuriomis judėjimas buvo aiškinamas, naiviai įtikėjo, kad tulas Krestus atvyko iš Judėjos ir darė galvose judėjimą"[4]).

Žydų gi iš Romos išvijimas Klaudijaus viešpatavimo laike yra faktas, kurį patvirtina ir Apaštalų Darbai XVIII, 2 pasakojant, kaip apleidęs Atėnus ir atvykęs Korintan apaštalas Paulius rado čion tulą žydą, vardu Akvilą, sulig gimimo pontietį, kuris tik ką su savo motere Priscilla ėjo iš Italijos „užtai, kad Klaudijus prisakė visiems žydams išsinešdint iš Romos"[5]).

---

ma apie vardo atsiradimą?". Šį Harnack'o protavimą *H. Lietzmann'as*: Göttingische gel. Anzeigen 1905. S. 488 skaito mažai tekąišaiškinančiu, o *Andresen'as*: Woch. f. klas. Phil. 1907 Sp. 207 neįtikrinančiu.

[1]) Pav. *H. Schiller'o*: Geschichte der römischen Kaiserzeit I B. 1 Teil, Gotha 1883, S. 447 A. 6 ir *P. Siebert'o*: Die ältesten Zeugnisse über das Christentum bei den römischen Schriftstellern (=Jahresb. der Gymnas. zu Charlottenb.) 1897, S. 6.

[2]) Plačiau *J. E. Weiss*: Christenverfolgungen. Geschichte ihrer Ursachen im Römerreiche, München 1899 S. 23 ff.

[3]) *G. B. de Rossi*: Bulletino di archeologia cristiana 1865 p. 93 ss. =Revue archéologique 1866 p. 255 ss. priparodinėjo, kad žydai persekiojo krikščionis ir skundė juos romiečių teismui, už ką Klaudijus liepęs išginti visus. Prieš tai *Aubé*: Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et de Belles lettres 1886 p. 184 ss. prirodinėjo, kad žydai netik neturėjo jokios įtekmės į viešą opiniją, bet priešingai, jų nekentimas perėjo ir ant krikščionių.

[4]) *Boissier*: La religion romaine p. 60. [5]) Plačiau apie tai *Auer*: Die Juden in Rom unmittelbar vor und nach Christi Geburt, zumeist nach klassischen Quellen, Zeitschrift für die gesammte katholische Theologie (Wien) 1852; *C. Huidekoper*: Judaisme at Rome, New York 1876 p. 229 ss. bei Schürer III B. S. 33 Anm. 89, ir *B. Labanca*: Il Christianismo e il Giudaismo in Roma, Rivista degli Studi orientali IV, 2.

Taip dalykams esant iš Svetonijaus žodžių seka, kad jau viešpataujant Klaudijui (41—54 m. po Kr.) taigi laikmetyje 10—20 metų po Kristaus mirčiai, Kristaus vardas jau buvo pasiekęs Romą ir čion davė „impulsus“ gimdydamas naują tikėjiminę srovę, vadinamą krikščionybe[1]). O kad Kristaus vardą Italijoj sutinkame jau labai ankstybame laike, apie tai dar turime dvejetą smulkesnių pėdsakų.

Kaip žinoma 79 m. po Kr. vulkano Vezuvijaus pelenai palaidojo Pompeją. Pradėjus XIX amžyje šį miestą atkasinėti 1862 m. buvo atrastas vienų namų priemenėj' ant baltai nudažytos sienos parašas su angliu susidedąs iš keleto eilučių[2]); parašas labai neaiškus ir aiškiai dešifruoti buvo galima tik kelias raides butent nedaugiau kaip HRISTIAN[3]). Delei parašo neaiškumo tarp mokslininkų nelygios nuomonės kas del jo viso turinio[4]), taip ir kas del jo reikšmės, kuomet vieni juos traukia kaipo liudytojus visuotino krikščionių persekiojimo Nerono laikuose[5]), kiti randa juose ne pavardę, tik atsinešimą prie krikščioniško tikėjimo[6]), dar kiti—juokimosi iš krikš-

---

[1]) Šis nuotikis turbut visai netilpo į tą historijos rašymo schemą, kokios laikėsi *Kautsky's*, jeigu jis neužsiminė apie Svetonijaus pranešimą.

[2]) Dabar jau dingusio parašo atmušimą galima matyt Corpus'e Inscriptionum Latinarum consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae editum, vol. quartum: Inscriptiones parietariae Pompeianae etc. ed. *C. Zangemeister*, Berolini 1871 p. 41, № 679.

[3]) *A. Kiessling'as* skaito:... GAUDI... HRISTIANI; *G. Fiorelli* randa tik... HRISTIANOS arba HRISTIANUS; *G. Minervini*—... AUDI... CHRISTIANOS. Atmetęs viską kas neaišku ir netikra ir elgdamasis sulig visų atsargos reikalavimų *C. Zangemeister'is* perskaito nedaugiau kaip HRISTIAN (Corpus), prieš kurį skaitymą ir *Nissen'as*: Historische Zeitschrift 32 B. 1874, S. 340 Anm. 2 prieš *Schiller'į*: Gesch. der römischen Kaiserreichs unt. d. Reg. des Nero S. 438 Anm 1 neranda jokios pamatuotos abejonės; vėl *A. Mau*: Pompeji in Leben und Kunst Lpz. 1900, S. 16 sako skaitymą esant labai netikru.

[4]) Pirmiau apskelbęs parašą *A. Kiessling'as*: Bulletino dell'Instituto di corrispondenza archeologica 1862 p. 92 ss. perskaitė jį esant „i g n i g a u d e C h r i s t i a n e“; *de Rossi*: Bulletino di archeologia cristiana 1864 p. 69 ss. atmetęs tokį skaitymą kaipo sauvališką pats išskaitė esant „...a u d i C h r i s t i a n o s s a e v o s o l o r e s“; *L. Friedländer'is*: De Pomponia Graecina, Acad. Alb. 1864, IV iš jo Darstellungen aus den Sittengeschichte Roms etc. III Teil. Lpz. 1871, S. 529 Anm 2, randa „...o l o r e s“; *Zangemeister'is*: Corpus, nedaugiau kaip „c h r i s t i a n“, *Nissen'as*: Hist. Zeitschrift—„c h r e s t i a n e“.—

[5]) *Kiessling'os*: Bull. dell' Inst. p. 92 ss. ir *de Rossi*: Bull. di arch. cr. 1865 p. 93 ss.—Revue archéologique 1866 p. 225 s.

[6]) *Langemeister'is*: Corpus'e.

čioniškos propagandos[1]) ir žinojimą apie krikščionių egzistavimą[2]).

Kitas šįkart mums interesingas pėdsakas tai toje pat Pompejoj' 1885 atkastas grafitas su parašytais ant jo žodžiais „Sodoma“ ir „Gomora“[3]). Šis parašas visiškai aiškus, jokios abejonės nesukelia, o ir kas del jo reikšmės tarp mokslininkų daugiau vienodumo: vieni šiuose žodžiuose mato miesto pabaigos pranašavimą[4]), kiti—doriško Pompejos gyvenimo charakteristiką[5]), treti—rašiusio įspudį, kokį ant jo darė žlungantis miestas[6]), ketvirti—Mato Evangelijos X, 15 atskambį, t. y. charakteristiką to blogo priėmimo, kurį rado atvykęs Pompejon krikščionis[7]),—visi gi sutinka tame, kad tuos žodžius rašė tik žydas arba krikščionis, o ne stabmeldys.

Taip kad, rodos, abu parašu šiame atvejyje gali but patraukiamu smulkesniais liudytojais atskambio Kristaus vardo Pompejoj' prieš jos žlugimą[8]).

* * *

Tiek tai sužinome nuo ankstybiausių nekrikščioniškų rašytojų apie Kristų, tiek tai jo egzistavimo ir darbo pėdsakų

---

[1]) *Aubé*: Comptes rendus 1866 p. 184 ss, priparodinėdamas de Rossi'o argumentų silpnumą randa ir *Fr. Overbeck'o*: Studien zur Geschichte der alten Kirche, Schloss - Chemnitz 1875 p. 99 pritarimą; *Fr. Görres'as*: Real - Encyklopaedie der christlichen Altertümer hrsgb. von *F. H. Krauss*: I B. Fr. im Br. 1882, S. 222, skaitydamas de Rossi'o argumentaciją visiškai nevykusia, priešinas tuomi *Krauss'ui*, čia pat atsišaukiančiam į *V. Schultze*: Zeitschrift für Kirchengeschichte 1880, IV, 125.

[2]) *Mau*: Pompeji S. 16: „Jeigu juomi tikrai pažymėta žodis „krikščionis“ „tai tuomi butu tik priparodyta, kad Pompejoj' apie krikščionis žinojo, o ne kad jų ten gyventa“.

[3]) Pirmiau apskelbė *Mau*: Bull. dell'Inst. 1885 p. 97.

[4]) *Mau*: Pompeji S. 15: „Sodoma, Gomora įdrėkstas ant sienos viename apiprasčiame (bescheiden) name (IX, 1, 26); tik žydas ar krikščionis galėjo tai parašyti; jie skamba kaip miesto pabaigos pranašavimas“.

[5]) *Nissen*: Italische Landeskunde II Band: Die Städte, II Hälfte, Berlin 1902, S. 766: „Smaguringas imperatoriško laiko gyvenimas kalba iš griuvėsių su stebėtinu aiškumu. Ant vienos neturtingos buveinės sienos stovi gilios prasmės vardai Sodoma, Gomora: taigi įdrėskęs juos žydas ar krikščionis paženklina savo apylinkę“.

[6]) Taip *Herrlich'as* savo paskaitoj', kurios turinys tilpo Berliner philol. Wochenschrift 1903, Sp. 1151.

[7]) Taip *E. Nestle*: Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft 1904, S. 167.

[8]) Kaipo tokį liudijimą nevertina *Mau*: Pompeji S. 15 ir *Harnack'as*: Mission S. 410 Anm 8; vertina *A. Hauck'as*: Hat Jesus gelebt? S. 9, prieš ką neprotestuoja ir jo recenzentai *M. Dibelius*: Theol. Literaturztg, 1911 Sp. 135, ir *H. Windisch'as*: Theologische Rundschau 1911 S. 116.

surandame seniausio laiko nekrikščioniškame pasaulyje. Eidami į paskesnius laikus pėdsakų rasime vis daugiau, atsiliepimų išgirsime vis apsčiau. Taip antrame amžyje iš nekrikščioniškų Romos rašytojų apie Kristų kalba jau mums žinomas Lukianas, paskui Numenijus, Flegonas, Galenas, o giriąsis viską žinąs (πάντα γὰρ οἶδα) Celsus[1]) tarp 180 — 230 m. po Kr.[2]) rašo pirmą systematišką polemiką prieš Kristų ir krikščionybę ištikrųjų jau daug apie ją žino[3]). Ir nei vienas nei iš jų nei iš dar paskesniųjų nepaabejojo nei mažiausiai apie asmenišką Kristaus egzistavimą. Kadangi jų liudijimai kaipo iš vėlybesnio laiko šiame atvejyje mums turi mažesnę vertę, tai ant jų ilgiau neapsistodami pasitenkinsime augščiau aptartais Plinijaus, Tacito ir Svetonijaus pranešimais.

Nurodymas į jų suteiktų žinių mažumą tik iš dalies teisingas, ir mytografams nedaug ką padedąs, nes čia pat turi ir savo kulturiškai historišką išaiškinimą: tai pirmiau rašytojų neinteresavimasis dažniau paėjęs iš nenorėjimo interesuotis.

Kaip esame matę aname skyriuje pirmykštė krikščionybė daugiausiai buvo atradusi prieglobą žemesniųjų, sluogsnių, niekinamų plebėjų ir vergų tarpe; krikščioniškųjų raštų kalba tai liaudies kalba[4]). O literaturos historikams seniai žinoma, kad Romos literatura tame laikmetyje „apskritai neteko sąryšių su liaudžia, o daugelis imperatorių dargi sulig plano didino bedugnę tarp apšviestų ir minios“[5]), nuo visai gi neperseniai mes net „turime gerą priemonę, kurios pasigaudami galime atskirt šiuos sluogsnius nuo augštesnių, kurie budami galingi jiega, turtais ar apšvieta imperatorių laiko literaturoj' ir šiaip turėjo reikšmę“. Pavyzdžiui dalykų stovio charakteristikos šis tyrinėtojas čia pat duoda sekantį palyginimą, kurį verta ir čion paminėti.

Po Berlino Mokslų Akademijos globa Elimar Klebs, Hermann Desau ir Paul von Rohden patiekė iš trijų tomų susidedančią Prosopographia Imperii Romani, Saec. I, II, III (Berolini 1897—98), surašydami dide-

---

[1]) *Origenes*: Contra Celsum I, 12 (Migne, P. gr. t. XI. c. 677).

[2]) *U. von Wilamowitz - Moellendorff*: Kultur der Gegenwart I T. 8 Abt. S. 190.

[3]) Sul. *Fr. Muth*: Der Kampf des heidnischen Celsus gegen das Christentum Manz 1899.

[4]) Be aname skyriuje paminėtų *Deissmann'o* tyrinėjimų sul. dar ypatingai *A. T. Robertson*: Kurzgefasste Grammatik des Neutestamentlichengriechisch mit Berücksichtigung der Ergebnisse der vergleichenden Sprachwissenschaft und der Κοινή - Forschung, deutsche Ausgabe von *H. Stocks*, Lpz. 1911.

[5]) *Teuffel=Schwabe* S. 654.

liame alfabetiškai sutvarkytame kataloge iš literaturos, užrašų ir tt. 8644 vardus žinomų vyrų ir moterų iš laiko nuo Augusto ligi Diokletianui, vadinasi, musiškai, iš pirmykštės krikščionybės laiko. Vartydami šiuos tomus, tarpe asmenų iš imperatoriško laiko, žinoma, randame sudievintą mylimuką Antinoją, bet ne Joną Krikštytoją, Apolonijų Tyanietį, bet ne Jezų Nazarietį, garsųjį plėšiką viršininką Bullą Feliksą, bet ne Paulių Tarsietį, historiką Juozą Flavijų, bet ne evangelistą Luką, nekalbant jau apie visiškai dingusius asmenis iš Pauliaus gromatų. Taip atsitiko ne netyčiomis, bet leidėjai tyčiomis (mit Absicht) apleido „tą begalę plebėjų minią, kurios pilni bažnytinių ir juridiškų autorių raštai". Lygiai taip pas aristokratiškus imperatoriško laiko historikus pirmame laike visiškai stoka intereso apie krikščionybę; ir nepaminėjimas Jezaus arba apaštalo Pauliaus pas tolaikinius autorius šiuomi kulturos ir historijos žvilgsniu geriausiai išaiški[1]).

Dar privalom neužmiršti ir kito romiečių dvasios ypatybės ruožo. Svarstydamas klausimą, ar Romos aristokratija žinojo apie pirmykštę krikščionybę ar ne, nemažas romiečių gyvenimo žinovas perspėja: „Neapsigaukime tuomi dideliu nekentimu ir niekinimu, su kokiu romiečiai atsinešdavo į viską, kas to-

---

[1]) Taip *Deissmann'as:* Licht vom Osten, Tübingen 1908 S. 209 pas kurį ir paminėtas pavyzdis. Pasirodžius šiai Deissmann'o kningai *Windisch'as*: Neue Jahrbücher fur das kl. Alt. 1910, S. 220 rašė: „Daugiau neleistina iš senųjų rašytojų tylos apie krikščionybės atsiradimą daryt kapitalas. Anoji tyla yra nežinojimas ir išaiškinama literatų nesiinteresavimu liaudies judėjimais, juoba jei šie įnešti iš svetimtautiškų šalių. Pirmučiausia dabar geriau nei pirma išaiški stebėtinas žydų historiko Juozo pasielgimas. Nevien kaipo romiečių bičiulis, apologetas ir politikas, taipogi ir kaip literatas, kuomi jis buvo, tapo jis sulaikytas paimti į savo žydų historiją pradėtąjį Jezaus mesianišką judėjimą, užtatai, kad turėjo skaitytis netik su romiečių blogamanybe (Argwohn) iš atžvilgio į revolucionierišką propagandą, bet taipogi ir su paniekinimu, su kokiu literatiškai apšviesti skaitytojai reaguvo į visus nuotikius plebėjų tarpe".

Kad Juozo historiografija tuluose punktuose tendentiška—tai, kaip augščiau minêta, visiems žinoma. Bet ar Juozas yra Kristaus liudytoju ar ne, šiai kontroversai galo nesimato. Antai be augščiau minėtų Chwolson'o, Ussani'o ir Lilejev'o už Juozo Antiquit. XVIII, 3, 3 autentiškumą interpoliuotame pavidale stoja semitologas *G. John'as*: Uber die Person Jesu und über die Entstehung des Christentums etc. Leiden 1911 sulig *O. Holtzmann'o*: Deutsche Literaturztg. 1912 Sp. 141; taipgi *R. Steck'as*: Das echte Zeugnise des Josephus, Protestantische Monatshefte 1912, S. 1 ff. sulig *Windisch'o*: Theol. Rundschau 1912 S. III skaito autentišku pavadinimą Jokubo Jezaus broliu, o pamate Antiqu. XVIII, 3, 3 mato Juozo žodžius apie Jezų. Prie kokių išvadų prieina *H. W. Magoun'as*: The testimony of Josephus concerning Jesus, Bibliotheca Sacra (Oberlin, Ohio) 1912 p. 288 ss. nesuspėjau sužinoti.

linosi nuo jų pabročių ir tradicijų"[1]). O tas niekinimas turėjo but dar didesnis, jeigu priminsime, kad pradžioj' krikščionybė romiečių akyse buvo tik žydiška sekta, ir visiškai teisinga nuomonė, kad „prie tos visos neapykantos, su kokia apšviesti ir turtingi Romos sluogsniai žiurėjo į žydus, nieks jokio intereso neturėjo apie žydų peštynes ir tikėjiminį ergelį, kol jie neišsiplėtė už judaizmo ribų ir didesniais sumišimais neatkreipė į save policijos akių"[2]). Šis niekinimas buvo taip įsišaknėjęs, kad ir paskui, kada po krikščionybės įtekme stabmeldiškos maldyklos pradeda tuštėti, Romos apšviestunai nenor joje daugiau matyti, kaip „bjaurus ir besaikius burtus", visą jos esybę charakterizuoja tik kaipo „žmonių giminės neapykanta"[3]), savo išorinėj' pusėj' krikščionybė jiems nedaugiau, kaip viena greta su daugeliu kitų atkeliavusi iš Rytų Roman tikyba, įsteigta tulo demagogo ir revolucionieriaus, kuris viename Palestinos užkampyje tol varė savo propagandą, kol romietiška policija nepadarė jo tam darbui galo.

Turint gi omenėje, vienoj' pusėj' kad viešas Jezaus veiksmas tęsės visiškai trumputėlį laiką, kad atsiliko tokiose nesireklamuojančiose formose, tokiame nuošaliame kampelyje ir žemųjų sluogsnių tarpe, kitoj'—kad pirmykščiame krikščionybės gyvavimo laike iš Rytų plaukė Romon toki daugybė naujų tikybų, pačioj' Romoj' buvo toki daugybė įvairių religijinių įstaigų ir kultų—turint tai omenėje net labai stebėtina, kad apie Kristų ir krikščionybę dar tiek žinių turime. Tiesą, kad aplamai imant šios žinios apie Kristų „ligi kraštutinumui išdžiuvėlės" (d'une maigreur extrême[4]), bet kaip menkutės jos bebutu, savo ruoštu, jau jos vienos „visiškai atskyrus nuo krikščioniškų liudijimų bešaliam historikui daro negalimu be jokios atodairos išbraukt Jezaus paveikslą iš historijos"[5]).

Šį kart aptartų rašytojų liekanti vertė tame, kad jie jau niekaip nesutinka buti išnaudoti kaipo liudytojai prieš historišką Kristaus egzistavimą. Kuomet pastačius klausimą: „Ar gyveno Jezus?" į juos buvo atsišaukiama kaipo į apie Jezų tylinčius ir apie tai nieko nežinančius, mes, tikimės, pri-

---

[1]) *Boissier*: La religion romaine II p. 59, kur ir pavyzdžiai; taipgi sul. dar *A. Reville*: Jésus de Nazareth, t. I, Paris 1897 p. 266 ss.

[2]) *Meffert*: Die geschichtliche Existenz Christi S. 96.

[3]) Sul. *Zeller'o* aiškinimą: Das odium humani generis der Christen, Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1891, S. 357 ff.

[4]) *Reville*: Jesus de Nazareth t. I p. 280.

[5]) *Heitmüller*: Religion in Geschichte und Gegenwart III B. Sp. 345.

parodėme, kad jie netyli, o kiek kas galėdamas kalba; kuomet buvo nurodoma į jų kalbos mažumą, tikimės, suradome patenkinančius jų tokio mažakalbėjimo pamatus; toje gi jų kalboje, kuri pas vienus daugiau, pas kitus mažiau aiški, jie visi, taip žydai, taip ir romėnai, prie visos kovos aitrumo niekur nei mažiausiai nepaabejoja apie Jezaus egzistavimo faktą ir tuomi patenkinamai aiškiai jį iš savo šalies paliudija. Jeigu tų liudijimų autentingumas kam rodytusi musų neužtektinai išrodytas, tai šį kart mes tik atšišaukiame į aną kritikos taisyklę, kad „esant reikalui apie iš historiško laiko paliktą dokumentą išrodymo priedermė guli ant autentingumą užpuolančių, o ne jį ginančių"[1]).

Tiek apie nekrikščioniškuosius rašytojus vien tik kas del Kristaus egzistavimo. Visiškai kitas klausimas, ar tai, ką jie pasakė apie Kristų ir krikščionybę, atsako Kristaus asmeniui ir Jo darbui, kaip jie yra historijos tikrybėje, ar ne. Ar iš tų Kristaus gyvenimo ir darbo pėdsakų, kuriuos užtinkame pas tolaikinius ir vėlybesnius nekrikščionis, galima išaiškint tai, ką krikščionybė yra nuveikusi ir nuveikia? Į šį klausimą eikia atsakyt griežtai, kad ne ir ne; ir šiuo atveju iš nekrikščioniškųjų rašytojų mes žinome tiek, kaip nieko.

Jeigu apie Kristų ir krikščionybę išviso turėtumėme tik tiek ir tik tokių žinių, kaip kad randame ankstybesnėj' ar vėlybesnėj nekrikščioniškoj' raštijoj', tai krikščionybės atsiradimas ir jos gyvavimas butu problema absoliučiai neišrišama. Tada net ir jokiai problemai vietos nebebutu. Ištikrųjų, jeigu krikščionybė savo tikrybėje butu buvusi nedaugiau, kaip ją sako esant Plinijus, Tacitas, Suetonijus — „bjaurus, besaikiai, piktadaringi ir t. p. burtai" arba „barbariška atkaklybė" (βάρβαρον τόλμημα), kaip ją pažymi daug ką iš jos pasiskolinusis Porfirijus[2]), jeigu Kristus ištikrųjų butu buvęs tik tuomi, kuomi esant Jį nupiešia talmudas arba Celsus, tai ypatingai šiose dienose paplitę klausimai, ginčai ir tyrinėjimai apie tai, „ar gyveno Jezus?", butu tokie beprasmiai, kad užsiimti jais butu daugiaus nei juokinga. Bet jau šis vienas apsireiškimas rodo, kad čion esama ko tai daugiau, rodo, kad Kristus ir krikščionybė slepia savyje ir tokių kokybių, apie kurias nekrikščioniškuose atsiliepimuose nerandame nei mažiausio užsiminimo.

---

[1]) *Ed. Meyer.* Die Entstehung des. Judenthums, Halle 1896, S. 6.
[2]) *Eusebius:* Hist. eccl. lib. VI c. XIX (Migne, P. gr. t. X c. 565).

Žinant tik nekrikščioniškuosius liudijimus, Kristaus paveikslas lieka „uždengtas pusiau šešėliu, per kurį regis tik neaiškus siluetas"[1]). Šis šešėlis vis labiau nyks, juo mes artinsimės prie **krikščionybės** dokumentų, uždangalas vis daugiau prasiskleis, juo giliau į juos pažvelgsime, Kristaus paveikslas vis aiškės, juo teisingiau sugebėsime apvertint pačios **krikščionybės liudijimus.**

Literaturos prierašai.

I skyriui.

Prie *Bruno Bauer'o* teorijos. B. Bauer'as buvo anaiptol ne pirmutinis, bandžiusis užginti hištoriškąjį Kristaus buvimą. Jau daug pirmiau prieš jį tai darė prancuzas Dupuis, apie kurį kalbama antrame skyriuje Br. Bauer'o teoriją apie krikščionybės kilmę plačiai išdėsto M. Kegel'is: Bruno Bauer und seine Theorien über die Entstehung des Christentums (=Abhandl. zur Philos. und ihrer Geschichte herausg. von. Prof. R. Falckenberg Heft 6) Leipzig 1908. Čionai pradžioje yra ištisas Bauer'o darbų ir kitokios literaturos sąrašas. Gale trumpas kritiškas Bauer'o teorijų apvertinimas, kur tarp kitko pasakyta: „...mokslas beveik visas Bauer'o tezes atmetė ir turėjo atmesti" (p. 72). Recenzuodamas šį Kegel'io darbą Soltau, Wochenschrift'e für klassische Philologie 1909 № 7 taip pat pripažino, kad Bauer'is dabartiniam krikščionybės kilmės tyrinėjimo stoviui nieko neduoda.

Apie kelis Bauer'o epigonus — Lomaną, Pierson'ą su Naber'u, Johnson'ą, Verus'ą (P. von Dyk'ą) mini Fillon'as, L'existence historique de Jésus et le rationalisme contemporain (Sc. et foi) Paris 1909, 13.

Del *W. B. Smith'o* teorijos, nuo to laiko labai daug prirašyta. Pirmiausia, patsai Smith'as išleido dar antrąją savo darbo pusę, butent: Ecce deus. Die urchristliche Lehre des reingöttlichen Jesus, Jena 1911. Žiur. recenzijas Theologische Revue 1912, № 2, Theologie und Glaube 1912, № 2; Deutsche Literaturzeitung 1912 № 27. Beto dar sul. jo straipsnį: The prechristian Jesus, American journal of theology 1911, 259 ss. ir jo Auseinandersetzung mit Weinel, pridėtąjį prie antrosios Drews'o veikalo dalies (žiur žemiau). Del Smith'o apskritai tarp

[1]) *Reville*: Jésus de Nazareth 1 p. 281.

kitų rašė. Windisch'as, Theologische Rundschau'e 1900 ir Bousset'as ten pat 1911; W. Wooding'as, The Pre Christian Jesus, Hibbert Journal 1911; H. U. Meyboon, Ecce Deus, Theologisch Tijdschrift 1912; Fr. X. Kiefl'is, Hochlande. Dar K. Borinski Xenien I, 45 ff., tas pat, The Monist'e 1908, 587 ss. ir A. O. Lovejoy, The theory of a prechristian cult of Jesus, ten pat 597 ss. Del Nazorejų ir Nasarejų žiur.: P. Schwen, Nazoräer und Nasaräer bei Ephiphanius, Protestantische Monatshefte 1910, 208 f. ir Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1912, H. 1. ir labai svarbią K. Holl'io pastabą Theologische Literaturzeitung 1911, № 22 S. 700—701.

G. J. P. J. Bolland'as be minėtojo veikalo dar parašė: Het Evangelie ir de Theosophie in Christendom en Judendom 1910. Del jo teorijos rašė J. de Zwaan, De oorsprong des Christendoms volgens prof. Bolland, Theol. Tijdschrift 1911.

A. Drews'as išleido „Kristaus mytų" ir antrąją dalį: Die Christusmythe II Teil. Die Zeugnisse für die Geschichtlichkeit Jesu. Eine Antwort etc. Nebst einem Anhang: Ist der vorchristliche Jesus widerlegt. Eine Auseinandersetzung mit Weinel von W. B. Smith, Jena 1911.

II skyriui.

A. Niemojewski's išleido dar ir tolygios vertės brošurą: Warum eilten die Jünger nach Emmaus 1911. Žiurėk apie ją Theologische Revue 1914, № 11, sk. 349. Apie didžiąją N. kningą žiur. dar Theologischer Jahresbericht B. 30, 1910. I Teil 1911 p 299.

Morosow'o darbas išverstas ir vokiečių kalbon. N. Morosow, Die Offenbarung Johannis, Stuttgart 1912. Vokiečių mokslininkai nepripažino tam darbui jokios vertės; žiur. Gregory'o recenziją Literarisches Zentralblatt 1912 № 49. Kroll'is, didis klasicizmo žinovas, Morosowo kningą vadina pilna historiškos ir astronomiškos ignorancijos. Wochenschrift für klassische Philologie 1912.

Jenseno Gilgamešo eposą fantastišku randa dar ir G. J. Thierry, Museum XII (1911). Gilgamešo Eposas išleistas ir naujai: Das Gilgameš Epos. Neu übersetzt von A. Ungnad und gemeinverstandlich von H. Gressman 1911.

III skyriui.

J. Müller, Jesus - ein Proletarier, Zeitschrift für katholische Theologie 1910, 401 ff. P. Jedzink, Evangelium und

Wirtschaft, Theologie und Glaube 1911, 726 ff. Boudissin, Alttestamentliche Religion und die Armen, Preussische Jahrbücher B. 149, H. 2. К. Чертковъ, Былъ ли среди первыхъ христіанъ коммунизмъ, Миссіонерское Обозрѣніе 1907 № 7. 8. Поповъ, Первохристіанскія общины и коммунизмъ Христа, Христіанское чтеніе (1909, апрѣль, май.

W. Soltau, Humanismus und Christentum in ihren Beziehungen zur Sclaverei, Neue Jahrbücher für das klassiche Altertum etc. XI Jahrg. 511. Plg. Wocheneschrift für klasische Philologie 1908, 985.

A. Steimann Die Sclevenfrage in der alten Kirche 1910. Taippat jo Paulus und die Sclaven zu Korinth. I Kor. 7, 21 aufs neue untersucht 1911.

Del jo *H. Windisch*, Deutsche Literaturzeitung 1912, 1172 f., Theologische Revue 1911, 574 f.; Theologische Literaturzeitung 1912, 252.

E. Vogt, Soziales Leben in der ersten Kirche 1911.

P. J. Healy, The Materialistic interpretation of early Christian History The Catholic university Bulletin 1911, 656—677 A. J. Sussnitzki, Die Entstehung des Christentums im Lichte der historischen Materialismus. Judaica. Festschrift zu H. Cohens 70 Geburtstage 1912.

IV skyriui.

Apie modernizmą historijos žvilgsniu slg. *A Gisler* Der Modernismus 1912, filosofijos — J. Bessmer, Philosophie und Theologie des Modernismus 1912; pačių modernistų — J. *Schnitzer*, Der katholische Modernismus 1912.

Del Kanto ir socializmo. Plg. O Spahn, Kantische und Marxische Sozialphilosophie, Archiv für die Geschichte der Sozialismus etc 1911. Dar plg. Tugan Baranovski, Archiv für Sozialwissenschaften 1911, 180 ff.; ten pat Adler 1912, 181 ff.; Zeitschift für Philosophie und Philosophische Kritik, 1912, 161.

C. Scalia, La philosophie de K. Marx, Revue Neo-Scholastique de Philosophie 190.

Del Spinozos. *Ph. Borell*, Spinoza interprête du judaisme et du christianisme, Annales de la philosophie chretienne 1912.

Kiefl'o veikalą išgyrė ir protestantai, žiur. recenzijas Deutsche Literaturzeitung 1911 № 39, Literarisches

Zentralblatt 1912, № 11, Theologische Literaturzeitung 1912, № 25; net pats Drews'as II daly savo darbo jį giria.

Del Filono. Po Mommseno pastabos (pusl. 105) reikia skaityti: Taippat žinia, kad Filono pasakojimas apie nuotikius iš laiko Judejos vietininko Piloto prokuraturos nesutinka su tikrais atsitikimais, buriančiaisiais apie šį asmenį. Žiur. H. Peter, Neue Jahrbücher für das kl. Alt. 1907, 7 ff.

Juozo „Žydų senovės" pabaigta 93 ar 94m.; su tuo sutinka visi tyrinėtojai: Schürer'as, Felten'as, Luther'as, ir naujausiu laiku H. Vincent'as, Chronologie des oevres de Josèph, Revue biblique international, 1911, 366.

Del „slavinio" Juozo. Pusl. 111, 2 pastaba turi buti tokia: Berendts'o nuomonę griežtai atmetė Schürer'is Theol. Literaturzeitung 1906, 262 ff.; mažiau griežtai P. Volz'as ir G. Hoennicke, Deutsche Literaturzeitung 1907, 1037 f. P. L(ejay), Revue critique d'histoire et de litterature 1906, II, 447 nepasakė nieko tikra. R. Seeberg'as, Reformation 1906, № 19 ir 20, paskui brošuroje Von Christus und dem Christentum 1908 mano, kad kaikurios vietos yra krikščionių interpolacijos, o likusias parašė Kristaus gadynės žydas, bet ne pats Juozas. Taip mano ir J. Frey, Der Slavische Josephusbericht 1909 ir Die Glaubwürdigkeit der Überlieferungs über Jesus 1911, 49 ff. Jo hypotezę atmetė Hoennicke, Theol. Litztg. 1911, 78 ff. ir A. Steinmann, Theol. Revue 1910, 510 ff. Berendts'o hypotezei pritarė A. Goethals, Josèph temoine de Jésus 1909 ir Jean precurseur de Jésus 1911. Jį atmeta: O. Holtzmann, Deutsche Literatztg. 1910, 1169 ff. ir 1912, 3357, W. Soltau Wochenschrift für klas. Philologie 1910, 662 f., E. Nestle, Berliner philologische Wochenschrift 1910, 1218 f.; O. Stählin, Woch. für klas. Philologie 1910, 1391 ff.; A. Loisy, Revue critique 1911, I, 325; M. Dibelius, Die urchristliche Überlieferung von Joh. dem Täufer 1911. 129.— Berendts, Mitteilungen 165 sako, kad jo hypotezei pritaręs bolandistas Delehaye, bet kur, surasti nepavyko.—„Slavinio" Juozo nuotrupos nunai išleistos serijoje Kleine Schriften herausgb. von H. Lietzmann, H. 11. 1911.

Del rašliavos Domitiano gadynėje. Pusl. 113 po 1 pastabos pridėti: Taippat Fr. Leo Kultur der Gegenwart I Teil 8 Abt. 1905, 364: „Domitiano gadynėje buvo galima pasirinkti tik tylą ar nukankinimą". Po 4 pastabos: „Taip pat ir H. Peter, Die geschichtliche Literatur über die Römische Kaiserzeit etc. 1897, I, 399.

Juozo pataikavimas. Pusl. 115 pastabos 2 ir 3 turi buti: Žiur. B. Niese, Historische Zeitschrift, 76 B (1896),

202 f. H. Peter ten pat 398 f., ir Neue Jahrbücher 1907, 7 ff; U. von Wilamowitz-Moelendorff, Kultur der Gegenwart I, T. 8 Abt 1905, 170. A von Domaszewski. Geschichte der römischen Kaiser 1909 II, 134. P. Wendland, Einleitung in die Altertumswissenschaft 1909, I, 384.

Del Juozo Flavijaus Antiqu. XVIII 3, 3 gi-n čams galo nesimato. Naujausiąją klausimų gvilženimo studiją pradėjo Cambridge'o prof. F. C. Burkitt'as, Leideno tautų religijos historijos kongrese rugsėjo 9—13 d. 1912 m. patiekdamas studiją tėma „Josephus and Christ", kuri paskiaus buvo atspausdinta Theologisch Tijdschrifte 1913. Ji pažadino ir Harnack'ą tarti naują savo žodį ta tėma: Der jüdische Geschichtschreiber Josephus und Jesus Christus, Internationale Monatschrift für Wissenschaft etc. 1913, 9 Heft.—Burkitt'as gina vietos autentingumą, Harnack'as randa, kad ji rodo augštą įtikimumo laipsnį. Prie to žiurėk: Schmitt ir Junglas, Monatsblätter für das katholische Religionsunterricht 1913, 277 ff. ir 314 ff. Burkitt'ui ir Harnack'ui prieštarauja E. Norden, Josephus und Tacitus über Jesus Christus etc. Neue Jahrbücher für d. kl. Alt 1913 ir atskirai 1913 ir K. G. Goetz, Die ursprungliche Fassung der Stelle Josephus Antiqu. XVIII, 3,3 und ihr Verhältniss zu Tacitus Annal XV, 44, Zeitschrift für d. neutest. Wiss, 1913, 286 ff. Šiuodu mokslininku dar gvildena klausimą apie tai, ar Tacitas ėmė žinių iš Juozo, ar iš kur kitur. Goetz'o nuomone, Tacitas sėmė žinias iš jaunojo Plinijaus, Nordeno—Tacitas patsai surinko žinias, budamas Azijoje prieš Metraščių parašymą.

Atskirą monografiją apie senovės rašytojų Kristaus liudijimus išleido K. Link'as, De antiquissimis veterum quae ad Jesus Nasarenum spectant testimoniis (Religgesch. Versuche und Vorarbeiten) 1913. Visų liudijimų tekstus išleido Aufhauser'as, Antike Jesus Zeugnisse, Kleine Texte Heft 126, 1913. Visų apžvalgą teikia A. Mayer'as, Hochland XI Jahrg. I B, 621 ff.

Paskučiausiu laiku nemažą studiją ta tėma patiekė Corssen'as, Die Zeugnisse des Tacitus und Pseudo - Josephus über Chistus, Zeitschrift f. d. neutestam. Wissenschaft 1914, 114 ff, paskui A. Slijpen, Flavii Josephi locus qui est de Jesu Christe, Mnemosyne XLII (914) 1. W E. Barnes The Testimony of Josephus to Jesus Christ, The Contemporary Review nurodymu Deutsche Literatztg. 1914, № 4. Smulkiau paduoti apie šiuos visus darbus čionai negalima.

Prie Plinijaus laiško. E. Baumgartner, Cibum caper - promiscuum tamen et innoxium, Zeitschrift für kathol. Theologie 1909, 50 ff, ten pat 609 ff.

T a c i t ą, k a i p o h i s t o r i j o s r a š y t o j ą puikiai apibudina dar M. Claeys Baunaert, S. J., Tacitus als Kunstenaar en Geschiedschrijver. Historiën en Jaarboeken. 1912. Delto Wolff, Wochenschrift für klassische Philologie 1914, №№ 27 ir 29. Leo, Kultur der Gegenwart I, 8 Abt, 364, Tacitą sako esant didžiausiu Romos historininku šalia Salustijaus.

A n n a l. XV. 44. Pusl. 133 pastabos. Dar A. Pirro, Tacito e la persecuzione neroniana dei cristiani, sprendžiant iš žinutės Revue critique 1912, I. 198/9 nors neseka Hochart'u, bet prileidžia, kad frazė Ergo abolendo — appellabat yra krikščionių interpolacija; taip-pat jo išmanymu pakeista ar bet kas pridėta žodžiuose igitur primum — conjuncti sunt. Pirro brošurėlės recenzentas E. T. autoriaus nuomonei svarbos neduoda.

Beto dar plg. C. Weymann, Die Fackel des Nero, Festgabe für M. v. Schanz zur Jo Geburtsfeier 1911 ir O. Hirschfeld, Die neronische Christenverfolgung, Kleine Schriften 1913, Woch. für klass. Philologie 1914, № 13.

S u e t o n i u s, V. C l a u d i i XXV. E. Preuschen, Chresto impulsore. Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft etc. 1914, 96.

K l a u s i m a s a p i e ž y d u s i r k r i k š č i o n i s R y m e dar reikiamai neišaiškėjęs. Prieš, taip betariant, tradicijinį aiškinimą, pakėlė balsą H. Kellner'as savo straipsnyje Entstehung der ersten Christengemeinde in Rom, Pastor Bonus XXIII Jahrg (19¹⁰/₁₁), paskui Battifol'io recenzijoje Literarische Rundschau f. K. D. 1914, 14 ir str. Das Judentum in der Urkirche, speziell in Rom, Historisch - politische Blätter f. d. K. D. 1912, II, 120 ff Kellner'o nuomone, kad įvykinti tvarką besivaidijančiuose žyduose nebutu reikėję stvertis tokių radikalių priemonių, kaip išvyti iš miesto visus žydus (taip Battifol ir Boissier), o butu pakakę išvyti ir nubausti impulsor'ą Chrestus'ą. Kelner'o nuomone, Klaudijaus išleistasis dekretas išvyti visus žydus buvo tiktai panaujintas toks pat Tiberijaus dekretas 19 metais po Kr. ir jo pirmtakuno Kaligulos. Tie dekretai buvo leidžiami ne dėl judėjimo Ryme, bet dėl opozicijinio žydų upo dėl Rymo valdžios Palestinoje, nes, nuvertus Etnarą Archelajų, Žydų žemė buvo nuolatiniame sukilime, kol Klaudijus vėl nepaskyrė žydams Erodo giminės valdovo. Delei to ir įvyko taip, kad beveik 30 metų žydams buvo padaryta negalimu pasiekti Romos, ir tik Klaudijaus viešpatavimo pabaigoje už'raudimai buvo sušvelninti ir atmainyti. 62 m. po Kr. Neronas vedė žydę Poppeją Sabiną, ir žydų kolonija Romoje umai vėl pražydo. Apaštalui Pauliui

atvykus Romon nelaisvėje 60 m. po Kr., kolonija jau buvo, ir jis pasikvietė jos vyresniuosius. Tie dar nebuvo turėję jokių žinių apie jo darbą, o apie kriščionybę apskritai tik neaiškią nuovoką. . Taip Kellner'as.

Apie tą klausimą dar rašė B. Labanca, Il christianismo e il Giudaismo in Roma, Rivista degli studi orientali IV (1912). J. C. Matthes, De Joden en het Christendom, Niew Theologisch Tijdschrift 1913, E. Levine, Judaism and christianity, The Partigys of the Roads, Studies in development of Judaism and carly christianism 1912.

Svarbiausios pastebėtos spaudos paklaidos.

Atspausdinta·	turėjo buti:
pusl. 7, 1 past. Jesus... 1904.	Was wissen wir von Jesus? 1906
„ 9, 9 eil. iš virš. gyvenimui"²)	gyvenimui"¹).
„ „ III sk. 10 „ The Monist¹)	The Monist²).
„ „ „ 18 „ Jezus"²)	Jezus"³).
„ 10 „ „ 16 „ išsireiškimo nepasitaiko	išsireiškimo dalies nepasitaiko.
„ „ „ „ 25 „ Šv. Pauliaus, sądarbininką,	Šv. Pauliaus bendradarbį,
„ 13 „ „ 4 iš apač. „Sunus žmogaus"	„Sunaus žmogaus".
„ 15 „ „ 7 iš virš. τοῦ 'Ιησοῦ	τοῦ χυριου 'Ιησοῦ
„ 11 „ „ 16 „ anot Rohro	pasak Wernle's¹)
„ „ „ „ 31 „ vietą?	vieta?".
„ „ „ „ 34 ir 35 „ kyleraščių"¹)	kylerašćių.
„ 16 „ „ 1 iš vir. žydų Nazariečių sektą nuog krikšč ioniškųjų Nazariečių	žydų nazariečių sektą nuog krikščioniškųjų nazoriečių
„ „ „ „ 8 „ Nazariečius	nazoriečius.
„ „ „ „ pastaboj 1908	1907.
„ 17 1 pastaboj po 1907 praleista	51. vol.
„ 54 III sk. 2 iš vir. išaiškinau	išaiški.
„ 76 I „ iš apač 1810	1910.
„ 85 3 pastaboj Grum-Grimaylo... Mauser	Grum-Grgimaylo... Manser.
„ 96 „ 20 21 iš vir. Lindal'is, Cubb'as	Tindal'is, Chubb'as
„ 106 „ 8 iš virš. Agrippai II, žuvusią	Agrippos II, žuvusiojo
„ 135 „ 1 pastab. Schovonsover'o	Schoonover'o
„ 140 „ 6 pastab. Langemeister	Zangemeister

15€

